

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03599

A KAYT FUN DOYRES

Shemaryah Gutman

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שמריהו גוטמאן

א קייט פון דורות

רעמאן

פאריז

"גרוינעמקין"

פארלאג

דאס בוך
א ק"ט פון דורות
איז געווארן געזעצט און געדרוקט
אין דער דרוקערײ
יוסף שעכטער אין פאריז.
דאס בוך איז ארויס פון דרוק
ערב יום - כפור תשט"ז.

SHMARYAHOU GUTMAN : A KAIT FUN DOIRES
"UNE CHAINE DES GÉNÉRATIONS"
IMPRIMERIE ABÉCÉ, 11, RUE LOUIS-BLANC, PARIS X^e
COPYRIGHT BY ÉDITION "GROINEMKIN" - PARIS

שמריהו גומבאז

איך דריק אויס מיין גרעסמן דאנק דער געזעלשאפט
„פריינד פון ראדאָם“ אין פאריז פאר זייער
מיטהילף ביים דערשיינען פון מיין בוך.

שמריהו גוממאן

אדרעם פון מחבר:

GUTMAN, 20, rue des Quatre-Fils, Paris-3'

איד וויל, אז מיין בוך „א ק"ט פון דורות" זאל זיין
א מצבה-שטיין אויפן קבר פון מיין טאטע-מאמע, וואָס איז פאַר-
שוועכט געוואָרן דורך די רוצחישע דיימשע הענט, וואָס האָבן מער-
דערלעך פאַרשניטן די יונגע לעבנס פון מיינע ברודער: אברהם-
יונה, לייביש, גרשון-דוד און מיינע שוועגערין: שרהלע, לאה,
חנה, מיט זייערע פילקעפיקע הויזגעזינטן, יונגע דערקאָועמע זיג-
דעלעך און טעכטערלעך — און מיין איינציקע שוועסטער מאַליע
מיט איר טעכטערל, בלומעלע.

אַט פאַר די אַלע, וואָס זענען אומגעקומען מיט אַ גרויליקן
טויט דורך דעם זעלבן גורל פון גרויסן פּוילישן יידנטום.

דער מחבר.

ק א פ י ט ל א י י נ ס

— זייג וויפיל דו ווילסט, שוועלבעלע מיינס, ווייל נאָר דאָס איז ס'איינציקע, וואָס כ'קען דיר געבן, מיין אָרעם מלאכל געבעד! — אזוי האָט צביה אַ צעשמייכלטע געשעפטשעם און ווי אַ וויסער זיל־בער אין אַ בלאָען הימל־טיוול האָט פון איר ציכטיק געבלימלט קרעטן קליידל אַרויסגעפאַכעט איר וויבלעד יונג אָפגעדעקטער גוף. זי איז געווען אין יענער רגע צופרידן, ווייל מיט אַ פערטל שעה פריער האָט אין דרויסן אַ כמאַרע באַדעקט דעם הימל. אַ רעגן האָט געפויקט אין פענצטער און ס'האָט זיך אויסגע־דאַכט, ווי די וועלט גייט אונטער. מיט אַ מאָל האָט אויפגעשיינט די זון אזוי העל, אַז צביה האָט געמוזט די אויגן פאַרמאַכן און בשום אופן נישט געקענט אַריינקוקן אין דער פּלוצעמדיקער ליכטיקייט. איר בערן קינדס וויגעלע האָבן גאָלדענע שמראַלן, ווי אין יאָגעלעך, שטי־פּעריש זיך געשפּילט, צעשיט העלע אימפּעריאַלעכלעך איבערן ווייסן געלעגערל.

לאהלע, דאָס צוויי־חדשימדיקע מיידעלע, האָט נישט אַרויסגע־לאָזט צביהס ברוסטוואַרצלען פון מיילעכל און האָט געקוקט מיט צוויי גרויסע שפיגל־אייגעלעך אזוי פאַרטראַכט, ווי ס'וואַלט פאַר־שטאַנען די שיינקייט פון דער מאַמעס יונגן לייב, וועמענס ליפּן אַ מחשבה האָט באַווויגן וועגן איר נאָענטער פאַרגאַנגענהייט און אַ וואַלקן פון אומעס האָט פאַרהילט איר פנים. כאַטש צביה איז געווען נאָך אזוי יונג, האָט עס זיך פאַררונצלט אין צער. פון שמענדיק אָן האָט זי געוואוסט, אַז זי איז אַ שייגע. די שניידער־מייסטערין עליוזא, ביי וועמען זי האָט געאַרבעט, האָט אויסגעקליבן אין וואַרשטאַט פון

אלע צען מיידלעך דווקא צביהן אָנצופאַסן קליידער פאַר אירע רייכע קליענטינס, סאַמע גבירישע מעכטערלעך, צו וועלכע זי האָט געמוזט רעדן נאָר אויף רוסיש אָדער פּויליש, און אָפּט האָט זי פאַרקרימט איר פאַרשפּיצטע גאָמבע און נאָך מער פאַרשפּיצטע גאָז. דאָס האָט געהייסן, אַז כאָטש די רייכע פּאַנפּעראַנקעס רעדן זיך איין, אַז זיי וועלן נישט חתונה האָבן מיט אַן אַנדערן, נאָר מיט אַ דאָקטער, האָבן זיי ס'רוב צעבראַכענע פיגורן, אַז ס'איז אוממעגלעך אויף זיי אָנצו-פאַסן אַ קליידל.

טייל מאָל פלעגט עליזאַ זיך שטייל איבערווינקען מיט די איבע-ריקע שניידער-מיידלעך, אַז זיי זאָלן זיך אויך דאָס פאַרנעניגן אָנטאָן און כאַפּן אַ קוק אויף צביהס שייַן פאַררונדיקטע גלידער, און אויסגע-רופן אויף איר מרשעת-קוויטשענדיק קולכל אַזוי דין ווי איר פלינק לויפנדיק געדעלע :

— מענטשן קרוין, זעטס נאָר סאַראַ זגראַבע טאַליעלע פון אַ מיידל! ממש אַ נאַנצע וועלט אויסציפּאַרן און נישט אויסצוגעפינען אירם גלייכן.

די אַלטע פּריילין פלעגט צביהן הנפּענען ספּעציעל פאַר ימים-נוראים, ווען וואָכן פאַרויס האָבן אַלע שניידערינס געאַרבעט אַפילו אין די שבת-צו-גאַנצטסן. די מיידלעך זענען געקומען אין וואַרשטאָט פאַרפּוצטע, בעת פון זאַמע שטובן האָבן געשמעקט פאַררייסנדיקע ריחות פון מלווה-מלכה, וואָס האָבן אַרויסגערופן אַ שליים אויפן גו-מען און אַ קינאה אין האַרץ, האָבן די אַרבעטאַרינס געיאָגט דעם שוים פון האַרץ, גענייט מיד און פאַרמאַמערט ביז אין די גרויע פּרימאַרנגס און בשעת מעשה נאָכגעקרימט די רייכע באַלעבאַסטע-לעך, ווי זיי גייען ימים נוראים אין שול אין די נייע קליידער אָנגע-טאָן, גרויסן זיך פון גאוה און פאַררייסן די קעפּ.

די שניידערינס פלעגן אָפּט ליב האָבן צו זינגען ביי צעפּנטע פענצטער, צומיינסטנס אין סליחות-צייט, ווען פון די ביימער האָבן זיך געשאַטן רויטלעכע בלעטער און געלע קאַשטאַנען האָבן זיך צע-לייגט איבערן שכנותדיקן טראַטואַר. דעמאָלט האָבן ביי עליזאַ אין וואַרשטאָט געקלאַפּט די מאַשיגען און די מיידלשע ווייכע צעגאַסע-גע מענער זיך ווי געראַנגלט מיט דער דרויסנדיקער פינצטער-גיש, וווּ ווינטן האָבן זיך געאַמפּערט מיט די פּלוטן, געטאַרעט די שידלעך אויף די דעכער. יעדע רגע האָט זיך געהערט אַ ריס פון אַ פענצטער-לאַרן, אַ געפייף ביים נאָענטן וואַקואַל פון אַן אָפּפאַרנדיקן באַז. און פון אַלע מירע געזאַנגען האָט זיך אַלע מאָל ווי אַרויסגע-שינטן צביהס דין סאַפּראַן-שמימעלע

יונגעלייט נאך אָנגעמאָן אין די שבתדיקע געהאקטע קאָפּאַטקע־
לעד, אַ טייל אין צייגענע כאַלאַטלעד, גייענדיק צו סליחות אין שול,
האָבן זיך אַוועקגעשטעלט פאַרן וואַרשטאַט-פענצטער און צוגעהערט
זיך צו די פאַרבענקטע, צעצויגענע מיידלישע געזאַנגען.

טיילמאָל פלעגט צביה אַרויספאַלן פון גאַנצן כאָר און ווי אין
אַ תפילה זיך צעגיסן ביחירות שווער אָפּוּפּצנדיק יעדער רגע.

איינציקע, וואָס האָבן גישט געהאַט קיין קול צו זינגען, האָבן
סתם אונטערגעברומט אָדער טיף אָפּגעזיפּצט. וואָס פליסיקער די
שניידערינגס האָבן געאַרבעט, געוואָרפן פלינג מיט די ווייסע פּעדעס
און די געדעלער, מער דרייסטער זענען אויפגעגאַנגען אין זייערע מיִ-
לעד די געזאַנגען און רויטע פלעמלעד האָבן זיך צעצונדן אין זייערע
כלייכע באָקן ווי די איינגעשלאָפּענע פייערן אין די גאַפּטלעמפלעד
אויף די ווענט.

טייל מאָל, ווען עס פלעגט אָנקומען די שעה, ווען מען לייגט
אַוועק די אַרבעט, האָט אַן אומעט גענומען דריקן צביהס געמיט. זי
האַט זיך דערמאַנט, וווּ זי דאַרף אַהיימגיין. ס'האַט זיך פאַר אירע
אויגן אַוועקגעשטעלט דאָס פאַציאָט-שטיבל, וווּ זי וווינט גאַנצט צום
בוידעם, וווּ אַהין אַלע אייגוויינער קומען אויפהענגען זייערע גאַסע
וועש, און דאָס אַרעמע מעבל, וואָס איז באַשטאַנען פון אַן אומהיימ-
לעד, גישט באַהייצט קוילן-קיכל, פון וואָנען טרויעריקע קלאַנגען
טראָגן זיך פון פיפּנדיקע גרילן אין די קאַלטע ווינטערנעכט, און אַ
צעווייגטער טיש, שמענדיק אַ פאַרשעמטער, אָן אַ מיטשעד, אַ חוץ
פרייטיק פאַר ליכט-צינדן, און אַ קליין שויבן-פענצטערל אויפן סו-
פיט. ווען אין דרויסן האָט גערענגט אָדער געשנייט, האָבן שטראַמען
וואַסער פון דאָר אַראָפּגעגאַסן אין שטוב און עס האָט זיך פאַר אירע
אויגן אַוועקגעשטעלט דאָס אומעטיקע פנים פון איר מאַמע,
בעת זי שטייט אויף איר שוועל אַ טיף איינגעבויענע מיט צוויי קוישן
אונטער די אָרעמס אין די פרימאַרגנס און קושט די מזוזה, גלעט
צאַרש ווי אַ קינדערקעפל די געפרוירענע קליאַמקע ביי איר היים, וווּ
זי לאָזט איבער, צוזאַמען מיטן פאַרשלאָפּענעם נאַפּטלעמפל, די צע-
וואָרפּענע געלעגערס אויף דער השגחה פון גרוי צעהוליעטע שאַטנס
איבער ווילגאַמטע אומעטיקע ווענט. דעמאָלט גייט די מאַמע אַרויס
אין גאַס צום מיסחר, צו צעטיילן פרישע מאָרגן-געבעקס אין נבירי-
שע שטובן. זי זעט דערביי אויס ווי אַ פינצטערער וואַנדער-שאַטן ביי
פרעמדע סירן.

די ערשטע איז איר מאַמע, וואָס צעטרעט מיט אירע שווערע
שיך די צעבלאַנקטע סטעזשקעס שניי, אויף וועלכע זי לאָזט איבער
אויף אַלע טראַקטן און גאַסן שוואַרצע פלעקן. עס איז איר אַ שאַד

סייל מאָל צו צערמען די ווייסע שנייען, ווייל זיי דערמאָנען אין אים רע ווייסע יונגע יאָרן, וואָס ס'האָט פאַרבלאַטיקט און פאַרשוואַרצט איר מאַן, ווען זי איז פאַרבליבן מיט אַ קליין, פּיצל קינד אַן ענוגה.

יעדע קלייניקייט האָט מרים ליב צו דערציילן פאַר צביהן פון איר לעבן און שלאָפט דערביי איין אַ מידע נאָך אַ שווערן, פאַרהאַר רעוועטן טאָג. דאָס מיידל דערשרעקט זיך אָפּט, ווען זי דערזעט, ווי איר מאַמעס ליפּן קוקן אַראָפּ פון צעקנאָדערטן פנים צעלייגט איבערן קישן און זיי באַוועגן זיך פרום אין אַ שטילן געבעט: — מיין קינד זאָל שוין האָבן מער מזל...

גראַד אין יענער צייט האָט משה פון פּאַיאַנס-סקלאַר צום ערשטן מאָל דערזען צביהן.

ק א פ י ט ל צ ו ו י י

משה איז געווען אַ יידיש געקליידעמער בחור מיט אַ שוואַרץ טוכן הימל אין אַ קורץ ריפּסן כאַלאַמל, אין וואָס אַ הויכער מיט אַ קנאַכיק פנים, אַ דרייטער, אַ פריילעכער. נאָכן ערשטן שמועס מיט צביהן האָט ער באַלד גענומען אַרױפּקומען אין איר היים, אויסגעזוכט אַלערליי אופנים, כדי דעם מיידל צו געפעלן, און ער האָט טאַקע אויסגענומען מער פון אַלע אַנדערע שכנישע יונגעלייט, וואָס האָבן אָנגע-הויבן אים צו גיין אין וועג. לרוב פון זיי זענען געווען שניידער-געזעלן אין קורצע מאַרינאַרקעלעך מיט ליצעפעטן-הימלען און ברייט פאַר-קניפּטע קראַוואַטן אָנגעהאַנגען אויף גומעלעך ביי פאַפּירענע קעלנער. יעדער פון זיי האָט זיך גענומען בריהן פאַר צביהן. אייגער האָט אַרױסגעלייענט פון ביכלעך ששיקאָווע זאַכן און בשעת מעשה גע-קנאַקט געטריקנטע באַניקערן, מיט וועמענס שאַלן ער האָט פאַר-שאַטן דעם דיל.

אַ צווייטער האָט געוואַלט געפעלן דעם מיידל מיט זיין זינגען די תּפּילות פון ימים-נוראים און זיין פנים איז ביי די הויכע מענער גע-וואָרן רויט ווי אַ שטיק בלוט און אַלע אַדערן האָבן זיך ביי אים אָנגעבלאָזן אויפן האַלדז, ווי זיי וואַלטן געווען גרייט אויפצופלאַצן.

אַ דריטער האָט זיך גערימט מיט זיין מיינסטער, אַז ער איז אומשטאַנד אויפצוגייען אַ באַלפּראַק לחלוטין אָן נעם. לעצטנס האָט משה זיך גענומען מיאש זיין, צי צביה מיינט אים ערנסט, אויב עס געפעלן איר גישט בעסער די אויסגעפּוצטע

נאָרענע פּאַרדינערס, די פּאַצעמישע שניידער-געזעלן אין די קורצע מאַרינאַרקעס, וואָס האָבן זיך שוין פּאַרנומען צו גיין לערנען סאַנצן.

*

איין מאָל אין אַ שבת נאָך סעודה איז צביה'ס מאַמע אַוועקגע-
גאַנגען צו משפּחה און זיי ביידע זענען געבליבן אין שמוב. משׁהם
ערשמער דרייַסער קוש האָט צביהן שטאַרק צעטומלט און זי איז
אַ באַזיגטע געפּאַלן אין זיינע אַרעמס.

דאָס שטענדיק אונטערהינקענדיקע מישל אין פּאַציאָט האָט ווי
להכעיס פּאַר שכנים געוואָלט אויסזאָגן, וואָס דאָ קומט פּאַר; האָט
עס זיך אויסגעגלייטשט און איז געפּאַלן אויף דער ערד מיט אַזאַ
טראַסק, אַז דאָס פּאַרזשאַווערמע בעמל ביי דער וואַנט איז אַזש אונט-
טערגעשפּרונגען מיט אַ סקריפּ און ווי געוואָלט אָפּמערן די זיגל,
וואָס דער יונג מיט דער מויד באַגייען.

פון יענעם שבת אָן האָט צביה געהאַלטן אירע רחמנות בעמל-
דיקע בליקן אויף משׁהם ברונזן פנים און אונטערטעניק זיך געבעמען:
משה'ניו קרוין, זאָל מען שמעלן וואָס שגעלער אַ חופּה! — נאָר ער
האָט עקשנותדיק פּאַרביסן די ליפּן און געמורמלט פּאַרדראַסיק:

— כאָטש איך בין דער שולדיקער אין אַלעמען, נאָר אין די
סכנותדיקע מינוטן, ווען אַ מיידל דערלאָנגט ניש דעם בחור אַ פּאַטש
אין פנים און אַנטלויפט, איז זי ביי ייִדן פּאַררעכנט פּאַר אַ נישט
אָרנטלעכע.

צביה איז אַרומגעגאַנגען אַ פּאַרפייניקטע, נישט גענעסן, נישט
געשלאָפּן. איר שוואַנגערדיקער גוף, אויפן אָרט פון זיך פונאַנדער-
צוואַקסן, איז נאָר געוואָרן סאַגער, איינגעדאַרמער פון חודש צו חודש
און עס האָט גענאַנט אַ חרטה אין איר האַרץ. צביה'ס מאַמע האָט
אויף אַזעלכעס זיך נישט געריכט, פונקט ווי עס האָבן זיך דערויף
נישט געריכט די שכנים פון הויז, וווּ זיי האָבן געוויינט. און ווען
דאָס מיידל האָט זיך לעצטנס צעוויינט, גענומען שרייען פון ווייטיק,
האָבן אַ טייל ווייבער עס אָנגענומען פּאַר אַ פּאַרקילונג אָדער פּאַר
אַ מאַגן-פּאַרדאַרבונג. אַ שכנע האָט ביי דער געלעגנהייט דערציילט,
ווי אַנומלט האָט אין שטאָט אַן עלטער פּאַרפּאָלק נאָכן אָפּעסן דעם
שבת-משאַלנט, ווי דער מינהג איז, זיך צוגעלייגט אויפן בעם אַ ביסל,
זענען זיי שוין מער נישט אויפגעשטאַנען, ווייל דאָס עסן האָט זיי
פּאַרסמט.

צוהערנדיק אַזעלכע רייד האָט צביה'ס מאַמע פּאַרבראַכן ביידע
הענט און מיט אַ לוייה-גיגן באַזוגנען יענע שכנע, געשאַלטן מיט

די וויסמע קללות אלע אירע שונאים, וועמענס אויגן ס'קריכן אַרויס
 נישט קענענדיק צוקוקן, אַז ס'דרייט זיך אַרום איר איינציקע קרוין
 אויפן קאָפּ. שנעל האָט זי גערופן אַ דאָקטער, וועלכער האָט נאָכן
 באַטראַכטן דאָס קראַנקע מיידל מיט איר עפעס זייער ערנסטע רייד
 גערעדט. זי האָט אויף אלע פראַגעס בלוזן צוגעשאַקלט נאָך מיטן
 קאָפּ און געשעפּטשעט שטילערהיים אַ פאַרמאַטערמע און אלץ וויי-
 מער געוויינט.

נאָכן דאָקטערס אַוועקגיין האָט די מוטער שפּיל זיך אַרויסגע-
 שלייכט פון שטוב און באַלד האָט בלימעלע ראָזענמאַל, די שמאָט-
 אַקושערקע מיטן שוואַרצן שאַל פאַררוקט איבערן האַלב קאַרבירטן
 שייטל, געקלעמערט אויף די הויכע שטיגן, ביז זי איז אַנגעקומען
 אויפן לעצטן שטאַק צום פאַציאָט-שטיבל, וווּ די שוואַנגערדיקע צביה
 איז געלעגן.

שפעטער מיט אַ שעה האָט אין שטוב זיך דערהערט אַ צעפיעש-
 טשעט קינדערגעוויין, וואָס איז מיט אַ געיאָמער ווי אַריינגעשפרונ-
 גען אין דער וועלט, און מ'האַט עס קוים געקענט איינשמילן. די שכנ-
 טעם מיט די ניין מאָס רייד און מיט די געשליפענע צינגעלעך האָבן
 זיך געקניפט דאָס פלייש פון פנים, שפּיל זיך געסודעט אונטער די
 טירן און האָבן דערציילט אויף אלע שוועלן איינס פאַר ס'אַנדערע
 מיט אלע פינקלעכקייטן, ווי אַזוי די זאָר איז פאַרלאָפן.

וואָכן לאַנג איז געווען פאַרהאַקט די טיר פון מרים דער ברויט-
 הענדלעריגס שטוב. די אומגליקלעכע מאַמע האָט זיך געשעמט אַ-
 רויסצוווייזן פאַר מענטשן דאָס פנים און שפעטער, ווען צביה איז גע-
 קומען צו די כוחות נאָך איר שפּילן קימפעט, האָט איר מאַמע אויף
 זיך גענומען איר געלע ווינטער-דערע און אַראָפּגערוקט זי טיף אי-
 בער די אויגן און זיך אַוועקגעשמעלט ביים פלוים, וווּ עס האָט זיך
 געפונען דער גרויסער פאַיאַנס-סקלאַד פון רייכן ראובן פרידלענדער.
 דאָרטן האָט זי אָפּגעוואַרט דעם שולדיקן אין איר אומגליק. ווען משה
 איז אַרויסגעקומען, האָט מרים מיט אַ פאַרקרימט, פאַרגליווערט
 פנים און מיט ציטערנדיקע פאַרצויגענע ליפעלעך אַ זאָג געגעבן, אַז
 זי וועט אים מיט אַ פלאַש ווימיראַל די אויגן אויסברענגען, אויב ער
 וועט נישט אָפווישן די חרפה פון צביהן און באַלד שמעלן אַ חופה
 מיט איר.

און טאַקע מיט געציילטע מעג שפעטער איז ביי פריידקע די
 בייגל-פאַרקויפערין פון שולגעסל אויפגעשפּילט געוואָרן זייער שפּילע,
 פאַרשעמטע חתונה.

ק א פ י ט ל ד ר י י

אין סאמע הארץ פון שטאָט האָט געווינט דער קלעזמער שלומה גרין. ער האָט פאַרמאָגט אַן אייגענעם סאַלאָן אויף חתונות מיט גרויסע צעלויכטענע אָפּענע פענצער אין גאַס אַרײַן, וואָס ער האָט לעצטנס פאַרדונגען צו אַ מינין פון אַלמע ניקאַלאַיעווער זעל-גער, וועמענס גבאי איז געווען אַ פּיטשינקער ייד מיט צוויי שוואַרצע לויפנדיקע פינקל-אייגעלעך און אַ גרויסן גלאַנציקן דאַשעק ביים היטל, וואָס פלעגט מער ליגן איבער דער גאָז פאַררוקט ווי אויפן שטערן. אַלץ, וואָס דער ייד האָט אויף זיך געמאַרט, איז געווען ברייט, לאַנג און רויז. אַפילו זיינע זע-אַפּלען און די אויגן האָבן אויסגעזען פאַרגרעסערט, זיין פנים איז געווען טונקל און האָט דערמאָגט אָן אַ ברויין פאַרשפּעט אייערקיכל, פון וועמענס פאַר-באַקענעם טייג ס'ווינקען אַרויס צוויי שוואַרצע יאַגדעס, זיינע ממזרישע בליקן.

געהייסן האָט ער איטשע מיטן באַס, ר' שלומה גרינס אַ גאַנג-מער מענטש. ער פלעגט שפּילן וווּ ערנעץ גאָר אַ חתונה אין שטאָט, אַ סיום-הספר, אָן אויפנאַמע פאַר אַ רעגירונגס-מאַן, אויף אַלע אָפּי-ציעלע פייערלעכקייטן — אַלע מאָל איז געגאַנגען אין דער שפּיץ פון אַלע שטאַטקלעזמער איטשע מיטן באַס און אַרויסגעגעבן טרע-וואַגע-טענער, אַלאַרם-סיגנאַלן. האָבן אין מאַרק געמעגט זיין שנייען ביז די קניען, איז גאָר אים מיטגעלאָפּן דאָס גאַנצע יונגוואַרג : אַלע פּיולקע- און קליפע-וואַרפּערס, וואַלקע-גייערס מיט צעגראַטשעמע פּנימער און אַלע ווייסע חברהניקעס, וואָס פירן אָן מלחמות אויפן שולפּאַץ — אַלץ האָט מיטגעפּענדזיעט.

זיין גרעסער פאַרגעניגן איז געווען שבת פאַרן דאָווענען זיך אַוועקשטעלן שמועסן אין מינין. דער הויפט-באַטייליקטער איז גע-ווען בערקע לעפּאַק, אַ ייד מיט צעפּוצמע באַלעווקעס ביי די שטיוול, אַן אויפקויפּער פון בהמות אויף יאַרדן. זיינע פינג אַויסגעגעבענע זיין זענען געווען יוסטע בעלי-בתיים קאַמאַשנמאַכער מיט אָפּענע געוועלכער אויפן קיילעכדיקן מאַרק און אין זייערע פּריט האָט אַרויסגעקושיפּיעט פון די געמוזענע פּאַלמש גענייטע שטעבעלעטלעך סאַמע גבירישקייט און שטאַלץ.

בערקע לעפּאַק איז געווען אַ ייד מיט אַ ברייטער האַנט, אַ גאַ-שער אויף כיבודים, נישט ווייניקער ווי אויף געפּילטע קאַרפּנקעפּ, געבראַטענע לעבערלעך אין די רעסטאָראַנען, בעת ער איז געפאַרן אויפן גרויסן לענטשנער יאַר-יאַרד.

צום לייכטסטן פלעגט ער זיך לָאָזן קאָסמן אַ קערבל אין מינין, ביים לויציפיררן די עליות, שמחת-תורה פלעגט זיין מעסער-שמער. דער סאַטע מיט זיינע אויסגעגעבענע פינגל זיך האָבן דווקא גע- וואָלט אַרויסכאַפן איינער ביים אַנדערן ממש פון די הענט אַ כבוד. זייערע אויגן האָבן געלאָנגען מיט נצחון, געשלאָגן אין מחס, גע- קייכט פון געלעכטער, ווען עס האָט אַזוינס עמעצן געגליקט.

דער צווייטער מיטשמועסער אין מינין איז געווען חיימקע סמעפאָן, אַ ייד מיט אַ וואַמאָון פאַלמן, סיי זומער ווי ווינטער, און אַ פומערנגע שפיציקע צאַפּקע ביז טיף איבער דער גאָז פאַררוקט. ער האָט שוין געהאַט זיין חזקה איינצושלאָפן אין מיטן דאַווענען יערעס יאָר יום-כפור פאַר געילה; בעת דער חזן, אַן אַריינגעפלאַכטענער צווישן מליתים און ווייסע קיטלען און אַנגעצונדענע ליכט, האָט גע- זאָגט מיט ברען זיינע תפילות, האָט זיך געמראָגן חיימקעס כראַפּען איבערן גאַנצן מינין, און אַז עמעצער האָט אים געגעבן אַ טרייסל, כדי אים איבערצוועקן פון שלאָף, האָט ער זיך אויפגעכאַפט אַ צע- תמטער און גענומען קוקן אין אַלע זייטן און אויף ס'ניי אַ גענעץ געמאָן אויפן הויכן קול און זיין שווערן גוף צעשפרייט איבערן די און פלינג גענומען צונויפקלייבן די איינציקווייז צעשויערמע בלע- מער פון זיין מחזור, וועלכע האָבן זיך מיט אַ רגע פריער צעפלוין ווי צעשראַקענע פייגל פאַר אַ בייזן יענער, און אַלע זיינע צען פינג- גער אויף ביידע באַקן ווי האַנט-גראַווירן זענען געווען אַריינגע- קוועטשט, דערביי האָט ער געבורטשעט פון כעס אויף זיך אַליין :

— אַ באַליערע !

דער דריטער באַמייליקטער אין יענע שבת-שמועסן האָט גע- הייסן העשקע פּרעגער. זיין אייביקע מבע איז געווען זיך צו שפייען אין די הענט, ווי ער וואָלט זיך פאַרמאַסן אויפצוהייבן אַ זאָק מעל פון אַ וואָגן, אַ דזשוויגע סאָן אַן אייזערנע שינע, אַ סון הערינג. אַפילו צו הגבה-גלילה ווען העשקע איז געוואָרן אויפגערופן, האָט ער זיך געגעבן אַ הילכיקן כליוסק אין די שווערע צוויי אויסגעהאַ- רעוועטע מאַזאַלן-פלאַכן און מיט מידע טריט פון אַ וואַכעדיקן מאַרקמענטש געמראָגן דעם ספר און געטיפעט מיט די פיס.

געווען איז דאָרט אַ חזן, אויך אַן אַלמער ניקאַלאַיעווער זעלנער, ביי וועמען דאָס דאַווענען אין די ימים-גוראים פאַרן עמיד איז פאַר- געקומען ווי אַ גאַלעווקע פייערונג אויפן רוסישן צערקווע-פלאַץ. אין אַלע תפילות פלעגט ער אַריינפאַסן סאַטע מיליטערישע מאַרשן, וואָס האָבן אים דערמאַנט אין זיינע אייגענע סלזשבע-יאָרן, ווען ער האָט געדינט אַלס פאַרזינגער אין זיין ראַטע.

אַט אין יענעם מינין איז אין לעצטן שבת געקומען דאַווענען

משה דער משרת פון רייכן פרידלענדערס פאציאנס-סקלאר. ער האָט מיטגעבראַכט אַ פאַרפראָפּטן פּלאַש אַקעוויט, פּול ביוז זוים, און אַ געל זים אויסגעבאַקענעם לעקער אויף קידוש פאַרן גאַנצן מינין יידן.

*

באַלד ביים אַרײַנקומען האָט משה אַוועקגערוּפּן אַן אַ זײַט דעם גבאי פון מינין און אַ צעשמיכלטער אים אײַנגערױמט אין אױער, אַז ער װײל הײנט אַ גאַמען געבן זײן אָט װאָס גאָר געבוירן מעכט-טערל און מען זאָל אים אױפרױפן צום ספר. שױן אַ גאַנצע װאָך האָט משה אָפּגעװאַרט דעם הײנטיקן שבת, אײבערנגעלופּטערט אפּילו די הפּטורה און געזען שױן בדימיון, װי ער װעט זיך אַװעקשטעלן בײ דער טיר, קײנעם נישט לאָזן אַרױסגיין פון מינין און טײלן פאַר אַלע יידן צו גלעזלעך שנאַפּס. ער װעט פאַרנעמען דעם אױבנגאָן אַ צע-פּלאַמטער, מיטן גרױסן פּלאַש אַקעװײט אין האַנט װעט ער ניסן פּולע גלעזלעך בײזן זוים און אַלע װעלן סמאַקעװען פון גרױס הנאה, פאַר-בײסנדיק צום קידוש פענעצלעך לעקער, און די פּלאַש װעט אַרומ-טאַנצן אײבערן גאַנצן מינין אַן הפּסקה. זאָלן טאַקע יידן זיך משמח זײן און גאָרנישט זאָל װערן געשפּאַרט. אַזאַ מענטש איז זיך משה; באַטש גאָר אַלעמען איז ער נישט קײן רײכער, גאָר לחלוטין נישט קײן קאַרנער, האָט ער געטראַכט צופּרײדן בײ זיך אין האַרץ, און ער דערלאַנגט שױן צום װיפּלטן מאָל גאַנצע שטיקער לעקער, גרױסע באַמאָלעס װי די פּױסטן און פּלוצעם כאַפּט זיך משה, אַז פון דער גאַנצער קידוש-סעודה איז צו מאָל קײן טראָפּן אַקעװײט פאַר אים נישט אײבערגעבליבן, קײן קרישקע לעקער, אַלץ האָט ער צעטיילט. און פון דעסט װעגן שטראַלט ער אין גאַנצן פון גרױס נחת, װײל אים דאַכט זיך, װי ער הערט הויך אױפרױפן צום ספר זײן גאַמען: משה בן פּישל. פּלוצעם מיט פּלינקע טריט שפּרײזט ער אַרױף אױפּן באַ-לעמער, װוּ עס ליגט פּונאַנדערגעשפּרײט דער הײליקער דיקער פאַר-מעט פון ספר-תורה. און װי זײן לאהלעס גלאַנציקע שװאַרצינקע אײגעלעך װאָלטן אױף אים געקוקט, פּינקלען די הײליקע רונדיקע שװאַרצע אױתױתלעך, װאָס װערן מאַמענטנוױזן רױט װי פּרוכטג-זאַפּט. אַ קלײניקײט, סאַראַ כבוד מען טײלט אים צו צוליב זײן אײצט געבוירן קינד. גאָר אומגעריכט איז אַרױף אױפּן בעלעמער אַ ייד מיט אַ שלית טײף פאַרהילט. דאָס איז געװען רב שלמה גרין, דער שפּאַטקלעמער, און אױף זײן טרוקן קול שרײט ער אױס פאַר-ביסן מיט אַ האַרטן דבור:

— רבּותי, עס טאָר נישט װערן אױפּגערוּפּן צום ספר-תורה אַ ייד, װעמענס װײב האָט געבוירן אַ קינד פאַר דער חופּה!

ווי אַ האַגל פון שטיינער האָבן אַלעמענס אויגן זיך אַ וואָרף געגעבן צום אָרט, וווּ משה איז געשטאַנען אַ געפלעפטער און אַ פאַרשעמטער. ער איז האַסטיק אַראָפּ פון באַלעמער און האָט מיט אַן אָפּהיילך פאַרמאַכט זיין סידור, פאַרקלאַפט די טיר פון מינין און מיט שפּרייזנדיקע טריט איז ער געלאָפּן. נאָר כסדר האָט נאָך אָפּ געקלונגען דעם גבאים קול אין זיינע אויערן:

— מי שברך רב משה בן פישל.

מיטן לעקער אונטערן אָרעם און מיטן פולן פלאַש אָקעוויט איז האַנט האָט משה איבערנעטראָטן זיין היים, נישט זאָגנדיק צו מאַל נוס שבת. עס איז בכלל אין שטוב נישט געפעלן קיינעמען זיין אָנגעצויגן צעקרימט פנים.

אין פענצטערשויב האָט אַ פּראָסטיקע זון-ראַזיקייט זיך צע-לויכטן. מנוחה האָט דאָ גערוט אין אַלע ווינקעלעך. פון איינגעהייצטן קוילן-איייוועלע האָט געשלאָגן אַ ליבע וואַרעמקייט און אַ געשמאַקער ריח פון שבתדיקע מאַכלים. דאָס קינד לאַהלע איז זיס געשלאָפּן מיט ראָזע בעקעלעך אין וויגל נאָכן אָנזייגן ביי דער מאַמעס ברוסט. און דאָך האָט זיך בולט געזען אין יענעם הויז, ווי פאַר אַלעמענס אויגן ליגט אַ צעשמערטער שבת. דער ביסן איז געבליבן שמעקן אין קעל ביי יעדן און בעת דער סעודה איז קיין זמירות נישט געוואָרן געזונגען. נאָכן בענטשן האָט זיך משה אַוועקגעלייגט אויפן בעט און לאַנג געקוקט אויפן סופיט. ס'האָט זיך אים אויסגעדראַכט, אַז ער דערזעט דאָרט דאָס טויטע פנים פון זיין באַבע לאַה, פון וואַגען עס רעדט אַראָפּ יעדער גרינצל מיט חכמה:

— משה, דו האַסט מיר פאַרשעמט אין קבר מיט דער זעלבער הרפה, וואָס דו האַסט פאַרשעמט דיין טאַטע-מאַמע און נישט פאַר-בעטן אויף דיין חתונה צוליב דער חצופה, וואָס האָט געבוירן אַ קינד פאַר דער חופה. טאָ באַפעל איד דיר, דו זאָלסט זי גטן.

זייט יענעם טרויעריקן שבת האָט זיך שוין נישט לאַנג געהאַלטן דער שלום-בית צווישן משה און צביהן. ער איז אַרומגענאַנגען אין שטוב אַ ברוגער, אַן אָנגעכמורעמער, ער האָט געשפּילט די ראַלע פון אַ באַצווינגענעם און צביה האָט זיך געהאַלטן אין איין פאַרענט-פערן דאָ פאַרן מאַן און דאָרטן פאַר דער מאַמע און פאַר זיך אַליין. זי איז געוואָרן צו יעדן אונטערטעניק און משה האָט זיך געקריגט מיט אַלע, ווער עס האָט נאָך פאַרטיידיקט דאָס אומשוילדיקע יוגע עופּהלע, פאַר זיינע מענות, ווען עס האָט געוויינט און נישט געלאָזט אים שלאָפּן.

ענדלעך, אַ מאַל האָט אויפגעפלאַצט דער געדולד פון מאַמע און טאַכטער און זיי זענען אַראָפּגעשפרונגען ווי די ווילדע חיות פון

געלעגער אין די שפעטע אָונט-שעהן און אין משהו אַריינגעשליי-
דערט אַלע קיכנעשירן.

אויף צו מאַרגנס איז ער אַ פאַרבלוטיקטער, אַ פאַרבאַנדאַ-
זשירטער געשטאַנגען מיט צביה'ן ביים רב אין דין-תורה-שטיבל און
געפאַדערט אַ גמ.

דעמאָלט האָט צביה זיך געשעמט צו ווייזן דאָס פנים פאַר
הברטעס. זי האָט אַפילו אויסגעמיטן שכנים פון זעלבן הויז צו זען,
געקאַרגט צו גיין נאָך אַן עמער וואַסער אַנצופלומפן ביים הויפּברו-
געם. זי איז געלאָפּן מיט שוים אויף די ליפּן איבער די שטיגן, כדי
וואָס שגעלער צו דערגרייכן די אייגענע טיר און נישט זיך צונויפ-
טרעפן מיט עמעצן און מוזן אָפענטפערן אַזויגס, וואָס קען גורם זיין
פאַר צביה'ן אַ סך טרויער. און אָט אַזעלכע איז איצט געוואָרן פון
דער זינגענדיקער און לאַכנדיקער צביה. פון אירע ליפּן איז פאַר-
שוונדן איר דין-צעלויכטעגער שמייכל, זי האָט זיך געפילט באַליי-
דיקט פון יעדנס בליק און געטראָפּן ווי פון אַ שפיציקן פּייל פון יעדן
אַרויסגעזאַגטן וואָרט.

די איינציקע, וואָס האָט זיך פאַר איר אָנגענומען, איז געווען
איר אַרעמע מאַמע. זי פלעגט תמיד אָפּוואַרטן משהו מיט פולע
אַרעמס שמיינער, וואָס זי האָט אַרויסגעריסן פון ברוק, און אים
נאָכגעוואָרפן צוזאַמען מיט בייזע קלאַות. אויף אַלע וועגן פלעגט זי
ווי אויסוואַקסן פאַר אים, אַן אייגעקאַרטשעטע, און איר
הייזערדיק קול פלעגט אָנקלינגען אין חלל אויף אַלע גאַסן פון שטאָט
מיט אַ טרויער פון אַ בית-עלמין.

— משה! נאָט זאָל דיר אַזוי פאַרשעמען, ווי דו האָסט מיין
קינד פאַרשעמט.

אַנומלט האָט צביה אויף זיך גענומען איר געבלימלט שבתדיק
פלעמעלע, וואָס האָט איר דערמאַנט אין אַן אָונט, ווען זי איז דע-
רין צום ערשטן מאָל אַרויסגעגאַנגען אויף שפּאַציר אין קיילעכדיקן
מאַרק, אַרום דעם פאַרקאַן פון מאַגיסטראַט-גערטנדל. זי האָט דאָס
פלעמעלע דעמאָלט געטראָגן חנעוודיק אָנגעהאַנגען אויף די אַקסלען
און דער ווינט האָט צעבלאָזן די טראָלדזן, געהויבן הויך די פּעדעס
אין דער לופט און אירע פיס האָבן אין טראַטוואַר אָנגעקלונגען מיט
אַ זיכערן גאַנג און פאַרריסענע טריט, ווייל זי האָט געפילט, אַן אַ
סך יינגלשע אויגן קוקן איר נאָך און אַ סך מיידלעך זענען מקנא איר
שיינקייט. מיטן זעלבן פלעמעלע האָט היינט צביה שפּרענג אַרומ-
געוויקלט איר גוף, כדי צו פאַרשטעלן דעם פלאַש וויטריאַל, מיט
וועלכן זי האָט זיך געלאָזן אָפּוואַרטן משהו. נאָר פּלוצעם, ווען צביה
איז אים אַנטשענגעקומען נאָך גאַענט אין פנים, האָט אַליץ גענומען

אויף איר פלאַטערן פון שרעק, די הענט, דער טוך און דער פלאַש וואָס האָט זיך גאָר פאַרפלאַנטערט אין די טראַלרזן פון צביהם פלע= מעלע און איז מיט אימפעט אַרויסגעפלאָן פון אונטער אירע אַרעמס אויף משהם פים און אויסגעברענט אין די פּושיסווע=לעדער אַ רוימע לאָך, ווי אַ ווונד רונדיק און ברייט. דעמאָלט האָט משה זיך דער= שראָקן, אָפּגערוקט זיך פון אָרט און גענומען האַסטיק רעדן, שנעל, מון וואָס צביה האָט בלוין איינציקע ווערטער באַנומען :

— כ'שווער דיר, אַז כ'האַב געזוכט זיך לעצטנס מיט דיר אי= בערצובעטן, נאָך איצט איז פאַר דיר שוין אַלץ פאַרלוירן, רשעטע, ווייל דו האַסט געוואָלט מיך אויפן גאַנצן לעבן בלינד מאַכן.

איז יענע פעג איז פּלוצעם צביה מסכים געוואָרן אויף אַ גט מיט משהן און זי איז צוזאַמען מיט איר מאַמען און קינד אַ פאַרשעמטע אַוועק פון שטאָט.

ק א פ י ט ל פ י ר

משה איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן אין דאָרף ביי פאַכ= טערס. אויסגעוואַקסן אַ פאַרהאַרטעוועטער ווי זיין טאַטע, זיידע און עלטער=זיידע, וועלכע זענען אָפּגעלעגן אין די שטאַלן זייער גאַנץ לעבן, וועמענס גרעסטע פרייד איז געווען צווישן קי ביים געמעלק און פאָ= שע אויף די פעלדער=לאַנגקעם. הויכע, ברייט=פּלאַיזיקע יידן, שטייפע, גישט=איינגעבווינגענע ביז אין טיפּסטער עלטער און מיט אַ פאַר= וואַרצלען כוח פון עקשנות, וואָס איז איבערנעגאַנגען פון דור צו דור.

איינגעווייט פון קאַלך איז געווען זייער אַרעמע כאַטע און האָט זיך געפונען האַרט ביים אַריינגאַנג אין דאָרף, אין פעלר צווישן הוי= כע טאָפּפאַלן=ביימער, וואָס זייערע צוויינגשפיצן האָבן אַזש דערנרייכט די אויסגעשפּרייטע בלאַע הימלען.

משהם מאַמע, פעסל די פאַכטערין, איז געווען אַ מיטעלע ברייטע יידענע מיט רויטע באַקן ווי געפרוירענע ווינטער=עפל, אי= רע הענט זענען געווען שווערע און פאַרהאַרטעוועטע מיט אויפגע= פלאַצטער הויט פון שטענדיקן אַרומשאַרן זיי צווישן די שעפּער קאַרטפּל=שאַלן ביים אונטערדער=לאַנגען פּאַשע די קי ; און תמיד זענען געווען אירע באַקעס אַרומגענומען מיט אַ ברייט, קויטיק פאַר= טעד, אָנגעפאַקט מיט פאַרדאַרמע שטיקער ברויט, צונופגעקליבענע ביי גויאישע שכנים. אַט דאָס פאַרטעד האָט געמאַכט אוממעגלעך צו

דערקענען, אויב פעסל די פאכטערין איז שוין פארגאנגען אין די נאָר הויכע חדשים אָדער סתם זיך אַזוי דיק און ברייט פונאַנדערגע-וואַקסן.

יעדע פּאָר יאָר האָט זי באַשאַנקן איר מאַן מיט אַ זון. אַזוי אין אויסגעפּאָלן אַ חשבון פון אַכט בנין : הויכע, צעוואַקסענע ריזן, גע-דאַטן אין זייערע זיידעס און עלטער-זיידעס. זיי אַלע האָבן חתונה געהאַט מיט הויכע, דאָרפישע, ברוסטיקע מיידן און זיך פונאַנדער-געשפּרייט אין די אַרומיקע פּוילישע דערפער.

אַט אַזוי האָט דער יחוס-פּאָדעם פון אַלמאן פּישל פּאכטער זיך געצויגן יאָר איין יאָר אויס — אַ ייד, הויך און שמאַרק ווי אַ בוים אין וואַלד. פּאָר אים איז נישט געווען אין דער וועלט קיין שווערערע אַרבעט ווי דאָס דאווענען; ס'וואַלט אים אָנגעקומען פּיל לייכטער צו טראָגן אויף די פּלייצעס וויאָרסמן ווייט אַ שווער מעלקנדיקע קו צום לעקאָזש פון דאָרף אָדער אַ זאַק מיט קאָרן אין אַ מיל אַרײַן, ווי אַרויסצוקריכן פון אַ שווער שטיקל עברי אין סידור.

— מה טובו אהליך, מה טובו אהליך — פלעגט פישל פאכטער אַ גוזמא מאַל איבערזאָגן די זעלבע ווערטער, ווי ער וואַלט צע-קייט מיט די ציין פון מויל אַן אייזערנע פּאָדקאָווע, און דערביי אַ סמאָשקע געמאַן מיט די ליפן. ער פלעגט זיך נישט פריער רירן פון אָרט, ביז ער האָט נישט טיף און גרינמלעך מיט האַרץ דערפילט דעם מיין און זין פון זיין ערלעך געבעט. און אַז אַזוי אַזוי האָט זיך אים נישט ווי געהעריק איינגעגעבן, האָט ער אַ פּרישן פּאַרצי געגעבן דעם לעדערנעם רימען ביי די הויזן, ווי ער וואַלט זיך אָנגעגורט מיט נייעם כוח צו אַ גרעסערער שלאַכט, און צום וויפּלמן מאַל איבערגע-חזרט :

— מה טובו אהליך.

די תפילה אויף זיינע ליפן האָט זיך דעמאָלט אָפּגעשפּיגלט ווי אַ טרער אין די אויגן און עס האָט זיך אויסגעדאַכט, ווי דער שמאַר-קער פּאכטער-ייד וואַלט זיך פּאַרמאָסמן אַרויסצושלעפּן אַ פּאַרזונג-קען פּערד-און-וואַגן-געשפּאַן פון אַ געדיכטער זומפיקער בלאַמע און ער לייגט זיך אונטער די רעדער מיט זיין גאַנצן הויכן גוף אָנגעמאַן אין טלית און תפילין, קרעכצנדיק אונטער דער משא :

— מה טובו אהליך.

די ווערטער, וועלכע פישל באַגלייט יעדע רגע מיט אַ הילכיקן שמאָשקע פון זיינע ליפן, קלינגען אָפּ אויף זיין דאָרפיש קול נישט ווי אַ תפילה, נאָר ווי אַן עכאָ אין וואַלד :

— העי, העי, א, א, א... —

אזוי קלעמערט ער א פארמאטערטער מיט קליינע הפסקות אי= בערן שמאָלן סידור=שמח ווי איבער א הויכן גראַזיקן באַרג און עס דאַכט זיך, אַז פישל העשעט און ווישט זיך דערביי די געדיכטע צע= מריפמע שווייסמראָפּנס איבער זיין גערונצלמן שמערן, זאָגנדיק צום וויפלמן מאָל :

— מה טובו אהליר.

אַלע מאָל ביים סוף דאַכט זיך אים אויס, אַז ער האָט נאָך עפעס פאַרגעסן ביים דאווענען. אזוי איז יעדן פרימאָרגן, ווען די פעלדער און וועלדער אַרום זענען נאָך טיף געשלאָפּן און דעם פאַכטערס יונג= גען, איינער ביי איינער ווי די שווער=אונטערגעזעגטע קלעצער, זע= נען געלעגן אויסגעצויגן איבער די פאַרלאַטעטע קוויסקע שמרויזעק, אזוי איז דעמאָלט געשטאַנען איבער אַ סידור דער דאָרפּס=פאַכטער, איינגעהילט אין אַ געלן, אָפּגעבליאַקעוועמן טלית, וואָס איז געווען פאַרזשאַבעט מיט גראַבע פלאַקסענע שמריק=שמער, ווי מען גייט זעק, און ווי אַן אבר האָט פון אים אַרויסגעלויכטן זיין געל=מעשענע באַרד. שטייענדיק איבערן סידור טיף איינגעבויגן, האָט ער אויסגעזען ווי אַן איינגעבראַכענער בוים אין וואַלד. זיין ווייב, פעסל די פאַכטערין, האָט זיך שוין אויך געפונען אין אַ כאַטע=ווינקל מיט אַ לעצט ברעקל שלאַף אין די אויגן און מיט אַ ברייט צעגענעצט מויל. זי האָט גע= שייַלט די הויכע טעפ קאַרטאָפּל צום איבערבייסן. פישל האָט תמיד פאַרענדיקט זיין דאווענען אַ פאַרמאטערטער ווי נאָך אַן אָפּגעטאַע= גער שווערער אַרבעט. באַלד האָט ער מיט אַ שמראָם רוישנדיק וואַ= סער, וואָס ער האָט אָנגעשעפט פון אַ באַרייפמן פעסל מיט אַ בלע= כערנער קוואַרט, באַגאַסן צו שאו=ידיכם זיינע שווער פאַרהאַרעוועמע הענט. האַסטיק האָט ר' פישל געשלונגען די שוואַרצע ראַזעווע ברויטרעפמן, באַשמירט מיט הערינגרויגן אָדער הערינגמילך. די ביסנס, ווי די שנייבאַלן, רונדיקע גרויסע, האָבן רוישנדיק געסקרי= פעט צווישן זיינע מאָד=געלע באַוואַקסענע ציין=פניאַקעס ווי קלעצער אונטער שאַרפע זעגן פון גערונגענע האַלצהעקער. אויף פישל פאַכ= טער האָט שוין דעמאָלט געוואַרט אַ הויכע בלעכערנע שיסל אויפן טיש מיט צעפאַרעטע קאַרטאָפּל ווי אַ באַלייגטע פור מיט היי. און איז שפיץ פון דער שיסל איז געווען אַריינגעשמעקט אַ צינערנער לעפל ווי אַ שמרוי=ווידלע — און ביזן סופיט האָט זיך געהויבן אַ וואַלן גרויער רויך ווי פון אַ קאָכעדיקן וועשקעסל. נאָכן מקיים=פסק זיין אָט דאָס אַלץ אויפן ניכטערן מאָגן — ביזן לעצטן כזית, האָט זיך פישל פאַכטער מיט זיינע בנים — איבערגעוואַקסענע מיט אַ

קאפ העכער פון טאטן — אַרויסגעלאָזט צו דער אַרבעט. זייערע קולות האָבן איבערגעוועקט די אַרומיקע שלוהדיקע פעלדער און וועלדער. איבערן הימל איז העל אויפגעגאַנגען ווי אַ שמייכל אויף אַ קינדער-פנים אַ גילדענער פרימאַרגן-בליאַסק און אַרומגענומען דעם שוואַרצן שכנישן וואַלד, ווי עס וואַלט דאָרט געווען אַ נעסט פון גז-לנים. און פישל פאַכטער האָט גערעדט צו די קי מיט אַ שטאַלעגעם דיבור :

— היי, דו דראַניע, האָסט זיך היינט עפעס צעבריקעוועט! און אויך דו, זולל-וסובאַניצע, וועסט באַלד די פגירה איינגעמען!

דעם פאַכטערס בנין האָבן פאַרשטאַרקט דעם געפילדער, ווע-מענס ווידערקול האָט אָפגעקלונגען איבער די גראַזיקע פלעצער, ווי זיי וואַלטן געציטערט פון אימה: זייערע געוואַלדן האָבן זיך געמראָגן ווי אַ הימפרוף פון אַ בלאַנדזשענדיקן אין אַ וויסטן וואַלד.

אַט אַזוי האָט די פאַכטער-משפּחה געלעבט אין די פּוילישע דערפער. אויסמערלישע עקשנים געווען. געהאַלטן אין איין סמראַשען דעם אַלטן, אַז זיי וועלן אַנטלויפן אין שטאַט. אַלע זענען אָבער פאַר-בליבן אויפן גאַנצן לעבן אין דאָרף אַחוץ משהו, דעם יינגסטן זון, ווע-מען ס'האַט ממש געגליקט דורך אַן איינפאַכן צופאַל, וואָס דער גביר פרידלענדער האָט אַדורכפאַרנדיק דעם דאָרף צופעליק דערזען דעם יונג, וואָס איז אים געפעלן, און ער האָט אים מיטגענומען מיט זיך. זייט דעמאָלט איז משה דאַרפסיונג מיט איין מאָל געוואָרן אַ שטאַטמענטש. ער האָט מיט זיין גאַנצן פלייס געאַרבעט אין גבירס פאַיאַנס-סקלאַד: צוגעהאַלטן די דינסטן אייגהייצן די קאַפּ-ליאַווע אויוונס אין ווינטער, אַרויפברענגען די פעסלעך וויין פון קע-לער. ס'רוב זענען זיי געווען דאַרפישע מיידן, מיט רויטע צעפלאַממע פנימער און צעוואַקסענע לייבער. תמיד זענען זיי געשטאַנען ביי די זודיקע קעסלען און בראַטפאַגען און פלייסיק צוגעגרייט די רייכע גבירישע סעודות. דער פאַכטעריונג משה פלעגט האָבן אַן הנאה אַט די דינסטמיידן צו פאַטשן פון הינטן אין דיקן פלייש, אַזש עס האָט אָפגעהילכט איבער אַלע שטובן און ער האָט זיך געקאַלערט אויף דער ערד פון געלעכטער.

די מיידן האָבן זיך כלומרשט געברוגנט, נאָר טיף אין האַרץ אָנ-געוואַלן איבער משהס ווילד היימישע דאַרפסטיק. שפעטער האָט דער וואַלדדעמב גענומען זיך אויסמענטשלען: אָנגעטאָן זיך אַ שמייף געקראַכמאַלעטן קאַלנער מיט אַ שטאַמישן קראַוואַט. איבערהויפט ווען דער יונג האָט גענומען אַרויפקומען צו מרים, דער ברויטהענד-לערינס סעכטערל, איז אים שוין מער גישט געווען צו דערקענען. אַ

נאצנן שבת איז ער דאָרט אָפגעלעגן, צו מאַל אַהיים נישט געקומען צו מלווה-מלכה. ס'איז אים ליבער געווען צו זיצן דאָרט אין פאַציאָט-שטיבל ווי עסן געפילטע פיש און געפרענגלטע גענרז.

דעם גבירם דינסטן זענען זייער אייפערזיכטיק געוואָרן אויף צביהן, פאַר וואָס זי האָט זיי אַרויסגעכאַפט דעם יונג פון אונטער דער האַנט. זיי האָבן אים געפרווט פון איר אָפּרעדן, געזוכט כלערליי מיטלען צו מאַכן אַ מחלוקה צווישן דעם פּאַרל. ס'האָט אָבער נאָך נישט געפועלט. און ווען דער יונג מיט דער מויד האָבן חתונה געהאַט און די דינסטן זענען געוואָר געוואָרן, אַז זי האָט געבוירן אַ קינד פאַר דער חתונה, זענען זיי משהן ממש דערנאָנגען די יאָרן. זיי האָבן אים צוגערערט, ער זאָל זי נטן, און ווען זיי האָבן שוין דאָס געהאַט ביי אים אויסגעפועלט, האָט פייגע, די עלטסטע דינסטמויד ביים גביר פרידלענדער אין הויז, וועלכע האָט שוין לאַנג געוואָרפן אַן אויג אויפן יונג, זיך מער ווי ביז איצט מיט אים אָפגעגעבן. זי איז אויף אים גע-קראַכן מיט איר צעוואַקסענעם פליישיקן גוף און געלאַכט אים גלייך אין פנים מיט איר געזונט דאָרפיש געלעכטער. אַט דאָס איז דעם יונג שטאַרק געפעלן :

— קודם כל איז פייגע אַן אָרנטלעכע מויד צו דער חתונה! ...
האָט ער געטראַכט.

שפעטער האָט דער גביר פרידלענדער זיך אַריינגעמישט און און ס'איז געוואָרן געפראַוועט זייער חופּה.
דאָס מאַל איז זי פאַרגעקומען ביי זיינע עלטערן אין דאָרף, ווו עס זענען פאַרבטען געוואָרן די מומעס און פעטערס פון ביידע צד-דים, אויך די דאָרפישע שכנים און די וואַלדהעקערס מיט זייערע ווייבער און טעכטער. די מענער אין גרויסע געלע סוקמאַנעס, יוכ-טאָווע שטיוול איינגעשמירט מיט פעטן בלויען טראָן. די ווייבער אין געקראַטלטע ברייטע קליידער, די קעפּ מיט רויטע סטענגעס און בענ-דער פאַרשלייערט. אַזוי אין אַ פאַרפלאַכטענעם ראָד האָבן געמאַנצט יידן און נישט-יידן, געטופעט מיט די פיס און געשריגן : „האַידעדאַ-גאַ“ און פאַרענדיקט מיט אַ קוויטש, ווי אַ ווינט וואַלט אַ בלאַז געמאַן אין אַ וויסטן סטעפּ. זיי האָבן זיך געוונטשן איינס דאָס אַנדערע מזל-טוב. די מחותנתמע פעסל, די שטענדיק פאַרבלאַטיקטע יידענע, האָט איצט ביים צעמיינלעך פאַרציעס לעקער פאַר די געסט זיך אַרומגעפאַ-רעט אַ צעלויכטענע, מיט אַ ברייט קלאַר פאַרטעד און מיט אַ שמייה אויסגעמאַנגלעטער קופּקע אויפן קאַפּ. דער מחותן, פישל פאַכטער, אָנגעטאַן אין אַ שוואַרץ צייגן באַלאַמל, וואָס האָט נאָך צו ביסלעך געשמעקט מיט שטאַל-ריח, פאַרפוצט אין אַ קלאַר העמד, וואָס איז געווען אונטערן האַלדז פאַרקנעפלט מיט אַ ביינערנעם שוואַרצן

פאלטן=קנאפ, האָט שוין איצט אַ האַלב=שיכורער געבלעקעכצט אומ=פאַרשטענדלעכע רייד, געקלאָפּט אין די פּלייצעס אַרײַן אַלע געס, געשמייכלט צום וואַלד־העקערס טעכטערלעך. די חתן=כלה ווידער האָבן זיך שטאַרק געלאַנגוויליקט, נישט געקענט ממש אײַגזיצן אויף די ערטער.

ער, משה, וועלכער איז פון כמה יאָרן אָן געווינט געווען אויפ=צופּראָפּן אַלע פּלעשער ווײַן, וואָס זענען געוואָרן אויסגעטרונקען ביים גבירס רייד געדעקטן מיט, און זי, פייגע, די עלטסטע דינסט אין הויז פון דוד פרידלענדער, וואָס האָט שוין געהאַט פון שמענדיק אָן די חזקה אײַנצוטיילן די מאכלים אין די מעלערס, אָט זיי ביידע, אַזוי ער ווי זי, האָבן איצט געמוזט זיצן ווי די גולמס, צוקוקן און גאָרנישט טאָן אויף דער חתונה. און ווען ס'איז אָנגעקומען צו דרשה=געשאַנק, האָבן די פעטערס און מומעס גענומען קלינגען מיט די זיל=בער=רובלס און האַלבע רובלס אין די הויזן=קעשענעס, געלאָזט זיך אויפּרופן יעדער אײַגער ביי זיין נאָמען, אַז מען זאָל גענוי וויסן, צי דאָס דרשה=געשאַנק קומט פון חתנם צו אָדער פון כלהם צו. דער הויפט=מחותן, דוד פרידלענדער, האָט אויך נישט געלאָזט לאַנג אויף זיך וואַרטן און צעשאַטן איבערן גאַנצן חתונה=מיט אַ גאָרשט זיל=בערנע מטבעות, צווישן זיי אויך גאָלד=אימפעריאַלעכלעך. זאָל מען זען, האָט דאָס געזאָלט הייסן, ווי דער גביר באַשיינט אַ חתונה פון זיינס אַ דינסט אַ יתומה.

גאָך די שבע=ברכות האָט דאָס יונגע פאַרפאַלק זיך אַוועקגע=צויגן אין אַ שכנישער גרעסערער שטאָט, זיך אָפּגעדרונגען אַן אײַנציק שטיבל אין דער גידער, אויף אַ ליידיקן פּלאַץ, ערגעץ וווּ קיינער ליינט נישט דערויף קיין השיבות, אים אַרומגעצוימט מיט אַ פּלוימל און דערפון געמאַכט אַ פּאַיאַנס=סקלאַד, אים אָנגעפילט מיט קאַסטנס פון כלערליי סאָרטן געפעסן.

ק א פ י ט ל פ י נ ה

פון דעם טאָג אָן האָבן פייגע און משה שוין צוזאַמען געפּראַ=צעוועט אויפן אײַגענעם השבון. קונים זענען אַהערנעקומען פון אַלע עקן שטאָט און פון די פּראָווינצן און אַז דער מיסחר האָט גענומען זייער גוט אָפּגיין, האָבן זיי צוגענומען פאַראַרעמטע פּויערים פון די דערפער און געגעבן זיי צו פאַרדיגען אַ קערבל אַלס פּורמאַנען. אַזוי האָט לאַנגזאַם זיך אײַנגעשטעלט זייער לעבן. פון פּרי באַ=

גיגען ביז שטאָק-פינצטער האָבן פייגע און משה גלייך אויף גלייך געהאָרעוועט, אַרויפגעלאָדעוועט אויף די וועגענער אָדער אַדאָפּנע-לאָדעוועט פון זיי הויכע שטויסן פאַיאַנס.

ביסלעכווייז האָט מען משהו גענומען שעצן פאַר אַ גביר. ער האָט שוין דעמאָלט געווינט אין אַ רייכער דירה מיט אַ סך מירן. שנעל איז ער געוואָרן מפורסים אין שטאָט אַלס גרויסער מכנים-אוי-רח. זיין הויז איז געוואָרן אַפּן פאַר אַרעמעלייט. אַדורכפאַרנדיקע רב-נים האָבן גענומען פון צייט צו צייט ביי אים איינשטיין.

דאָס איינציקע, וואָס האָט נאָך משה פאַיאַנס-הענדלער צוגע-פעלט, איז געווען, אַז זיין פייגע זאָל געבוירן אַ קינד. אין די וואַכנע טעג האָבן מאַז און ווייב גישט געוויסט, וואָס אַזוינס זיי קוועלט. זיי זענען געווען צו שטאַרק פאַרגומען אין זייער מיסחר. נאָר אַז ס'זע-נען אַנגעקומען די אומעטיקע טונקעלע ווינטער-שבתים און ביליג-ש-מיות-שעהן, האָבן זיי אַליין גישט געוויסט, וווּ זיך אַהינצומאַן.

אין די אייגענע שטובן האָט ר' משה און זיין ווייב פייגע זיך גע-פילט ווי אורחים. ס'האָט זיי אויסגעדאַכט, אַז זיי זענען פרעמד צווישן די אַלע צעפּוצטע מעשעגע פאַנען אויף די ווענט און קליאַמ-קעס ביי די מירן, ביידע האָבן דעמאָלט שוומע אַרומגעבלאָנדזשעט ווי די שווייגנדיקע שאַטנס אויף די באַבלומטע ווענט. נאָר היינט האָט פּלוצעם עפעס משהס פנים זיך צעשטראַלט, אויסגערדיקט פרייד און אויף זיין פאַרהשכונטן שמערן האָבן זיך ווי ציפּערן אויף אַ פאַ-פירבלאַט סנייטשן פּונאַנדערגעלייגט. ווייל נראָך האָט משה זיך דער-מאַנט וועגן אַ ידיעה, וואָס ער האָט מיט טעג צוריק געהערט, אַז זיין ערשמער פרויס מאַמע, מרים די געבעקס-פאַרקויפּערין, איז קראַנק און דאָקטוירים און מעדיצינען האָבן ביי זיי אַלץ אויסגעשעפט, אַז עס איז אין שטוב גישט פאַרבליבן קיין פרוטה אויף ברויט. אַפילו די מאַשין, פון וועלכער צביה פלעגט די לעצטע יאָרן ציען חיונה ביי שניידעריי, האָט זי אויך שוין פאַרקויפּט, כדי צו ראַמע-ווען איר קראַנקע מאַמע פון שויט. אָט די ידיעה האָט משה פאַיאַנס-הענדלער דערפירט צו אַ גליקלעכער המצאה, אַז פאַר אַ גרעסערער מטבע זאָל ער ביי איר אָפהאַנדלען, אַז זי זאָל אים איבערגעבן, שריפטלעך, דורך אַ ראַיאַנט, איר קינד. דערפאַר ווען דער גביר איז אַריינגעקומען אין זיין גרויסער אויפנאַם-שטוב, האָט ער פריי-לעך אויסגערופן:

— גוט וואָך!

און די דינסטן, וואָס האָבן פלייסיק צעריקט די לייכטער אויפן מיט און אַראָפּגעקליבן די קרישקעס פון פישטער, האָבן אויפגע-האַלטן אויפן הויכן קול:

— א פריילעכע וואָך ! אַ פּרנסהדיקע וואָך !

שאַקע באַלד אויף צו מאַרגנס האָט משה זיך מער נישט געפּוּג גען אין דער היים. זיין אָרט האָט פאַרטרעטן פייגע. איז עמעצער געקומען וועגן אַ נדבה אָדער וועגן אַ קהילה־זאָך, האָט ער זיך גע־מוזט צו איר ווענדן.

אַ טייל האָבן ליבערשט איבערגעוואַרט, ביז ער אַליין וועט זיין אין דער היים, ווייל ביי משהו איז געווען זייער לייכט אַרויסצוגען באַקומען אַ קערבל. און פונקט פרייטיק פאַר לייכטיגן איז אַ דראַזשקע פאַרפאַרן צום גבירס סקלאַד, וווּ ער איז אויסגעשטיגן נאָך מיט עמעצן. זיין פנים איז געווען צעלויכטן און זיין שוואַרצע באַרד איז געלעגן ברייט פונאַנדערגעקעמט איבערן ווייסן געפרעסטן העמד־קאָלנער, ווי אַ שכינה וואָלט אויף אים גערוש. שכנים, סתם נאָענטע זענען געקומען בכיוון צום גביר שלום געבן.

צו מאַרגנס ביים דאווענען האָט משה זיך געהייסן אויפרופן צום ספר און געלאָזט טיילן אַ קירוש פאַר אַ גאַנצן מיניג יידן, אַחוץ ח"י קערבלעך, וואָס ער האָט מנדר געווען.

זייט יענעם טאָג האָט זיך אַרומגעשפּילט אין משהס רייכן הויז אַ חנוודיק קליין מיידעלע מיט דיגע פאַרפלאַכטענע סאַמעט־צעפע־לעך. פון צייט צו צייט האָט דאָס קינד זיך הילכיק פונאַנדערגעלאַכט אָדער געוויינט, זיך אָפט געפיעשמשעט, ווי עס וואָלט נאָך עמעצן זיך פאַרבענקט. די דינסטן פון גבירס הויז האָבן באַקומען אַן אַנזאָג, אַז אַלע קאַפּריזן פון קינד זאָלן זיי דערפילן.

— לאַהניו, פאַרלאַנג אַפילו דאָס מעלערל פון הימל, וועט מען עס דיר אויך געבן !... האָט אָפט פייגע, מוטערלעך און צאָרט אַ צע־שטראַלמע פון גליק, מיט איר טיף באַסאָוע מענער־קול זיך זיס פונאַנדערגעשמועסט מיטן פינגער־יעריקן מיידעלע.

אין דער שמאַט האָט מען געשמועסט, אַז דער גביר האָט גענוג מען אויפצובאָוען פון דער משפּחה אַ יתומה, און דערפאַר האָבן אַלע אים געוונטשן וואָס נאָר זיין האַרץ פאַרלאַנגט ביי נאָם.

שאַקע אין צווייטן יאָר האָט פייגע געבוירן אַ זון. חסידים האָבן געהאַלטן, אַז דאָס האָבן אויסגעפועלט אין הימל סגילות און קמיעות פון גוטע יידן. די קנאַפ־גלויביקע ווידער האָבן זיך איבערגעוונקען, אַז דאָקטוירים מיט זייערע רעצעפּטן זענען געווען פייגעס בעסטע הילף. דעמאָלט, ווי די פרוכטלאַזע גבירטע וואָלט געוואָלט אונטער־יאָגן אַלע אירע עקרהדיקע יאָרן, האָט זי אַן אַפּרו גענומען שיטן מיט זין און די בריתן ביי יעדן באַזונדער זענען געוואָרן געפראַוועט מיט אַזאַ רחבות, אַז וואָכן לאַנג האָט מען אין הויז פון משה פאַיאָנס־הענדלעך געפירט רייך געדעקטע טישן, געטרונקען די טייערסטע

משקות און געגעסן די זעלנסטע מאכלים. א גאנצע שטאָט אָרעמע לייט האָבן זיך געלאָזט ווילגיין. פון איין געבורט ביזן צווייטן איז די פרייד געווען גרעסער און דער מוהל מער יחסן, דער סנדיק מער חשוב. רביים זענען געוואָרן פאַרבעטן און יעדער ברית פון משה פאַ יאַנס-הענדלערס קינדער — פנחסל, קיוועלע, אברהמל, דודל, טוביה-לע — האָט געדינט פאַר אַ ביישפּיל ביי די שטאַט-איינוווינער פון עפעס אַזוינס, וואָס זעט זיך זעלטן, און בייים גביר אין הויז האָבן זיך גענומען מערן די דינסטן אין משרתים. נאָר לאהלע איז נאָר אַלץ גע-ווען דאָס געפיעשטעמע קינד ביי אירע רייכע עלטערן. זי איז גע-וואָקסן אַ געהאַרכזאַמע, אַ רחמנותדיקע, אַ גוטע נשמה.

איין מאָל, אין דער שעה פון מיטאָג, איז לאהלע אַריינגעקומען אין דער גרויסער אורחים-שטוב. ביי אַ לאַנגן טיש, ווו עס זענען גע-זעסן פאַרשידענע אָרעמעלייט, האָט זיך דאָרט אויך געפונען אַ יונגע פרוי. זי איז געווען אַזוי געקליידט, אַז לאהלע האָט זי באַטראַכט פאַר אַזעלכע ווי אַלע אַנדערע בעטלערנס, וואָס קומען דאָ נאָך אַ נדבה. איז לאהלע, מיט אַ זיס צעשמייכלט פנימל, שפּיל צו איר צו-גענאַנגען גאַענט, אין דער פרויס פאַרגליווערטע דלאַגניעס אַריינגע-גלישט אַ רוגדיקע מעשענע מטבע, וואָס די מאַמע האָט איר גע-געבן. די אָרעמע פרוי האָט שנעל פאַרוואָרפן איר קאַפּ אויף הינטן און אַ גרין פייערל האָט אַ שפיגל געמאַן אין אירע מאַמע פאַרלאַשע-גע אויגן און גרויסע לענגלעכע ווייסע טרערן האָבן זיך צעווינגט אויף איר פאַרלחשטן פנים. אַ סברה, אַז די פרוי האָט געוואָרט אויף לאה-לעס אַריינסקומען, ווייל אין אויגנבליק, ווען זי האָט לאהלען דערזען, האָט זי זי אַרומגעכאַפט און כסדר געקושט און געוויינט, געוויינט און געקושט. די יונגע פרוי האָט גאָרנישט געקענט אָפּרייסן אירע אויגן פון קינד און אַן אויפהער געצערטלט עס און געדריקט צו זיך. אירע טרערן האָבן זיך כסדר גענאַסן פון די אויגן, זי האָט אַלץ געקוסט אויף לאהלען. אַ גליק, וואָס די דינסטן האָבן דאָס דער-זען. האָבן זיי קודם אַרויסגעריסן לאהלען פון דער פרעמדערס הענט און דערנאָך מיט זיךלערייען זי פון הויז פאַרטריבן. נאָר די אָרעמע איז נישט אַוועקגענאַנגען. זי איז נאָך לאַנג פאַרבליבן אין ררויסן, צו-טוליענדיק זיך צום שכנותדיקן פלוים, און פון דער ווייטנס אַהערגע-קומט. אַ פאַרגליווערטע איז זי געשטאַנען פון באַגינען ביז אין אַוונט אַדער געשפּרייזט היז און צוריק איבערן טראַטוואַר, ווי זי וואָלט באַ-וואַכט די גאַס פון עפעס אַ גרויסן אומגליק, צו מאַל נישט גענאַנגען עסן, נאָר אַזוי שטייענדיק פון קעשענע די ביסנס ברויט אַרויסגע-צופט, אָפּט בנגבה זיך דערנענמערט צו די פענצטער פון ר' משה פאַיאַנס-הענדלער און שמרענג אַריינגעקוקט. זייגע דינסטן האָבן

זי פון דאָרפן מיט בעזעמער געטריבו, אָפגעגאַסן מיט שילען
און עמערס קויטיק וואַסער. נאָך די אָרעמע פרוי האָט בשום אופן
נישט געוואָלט פון אָרט אָפטרעטן :

— מיין קינד ! מיין קינד ! — האָט זי אין דער שטיק, אויך
מאָמענטנווייז הויך אויף אַ קול, אין זיך אַריינגעוויינט.
איר פנים האָט אויסגעזען פאַרמאָטערט, די אויגן פאַרלאָשן,
צעקנאָדערט איר נאָך יונגער שטערן איז געווען ווי אַ גערונצלעכער
טייך.

דער רייכער פּאַיאַנס=הענדלער האָט געהאַט דערפון צער אָן אַ
גרענעץ. זיין שוואַרץ=געדיכטע לאַנגע באָרד האָט זיך פאַרמרה=שחאָ
רהט ווי אַ פאַרכמאַרעטער הימל אין צייט פון זייער גרויסע רעגנס.
פלוצעם איז משהן אויפן געדאַנק געקומען דער שמאַט=פּריסטאַוו.
אָט דער דאָזיקער פאַרשוין איז געוואָרן פאַרבעטן צו משה פאַ
יאַנס=הענדלער אין הויז, ווו ער האָט באַקומען אַ מטבע פון דער פּו
לער האַנט, און דער טראַטואַר, ווו דעם גבירס פענצטער מיט די נאָר
דינען גייען אַרויס, איז זייער שנעל געוואָרן אָפגערייניקט. די אָרע
מע פרוי האָט מער נישט אַריינגעקוקט אַ פאַרווייניגע אין זייערע
שויבן. אַ סברה, אַז דער פּריסטאַוו האָט עפעס אַ חטא אין איר פאַס
פאַרט געפונען און אָפגעשיקט זי אין איר שמאַט, צווישן פאַרשידענע
קרימיגעלע פאַרברעכער און אויסגעלאַסענע פרויען.

יענע טעג זענען געווען די טרויעריקסטע אין צביהס לעבן, ווייל
זיי זענען אויסגעפאַלן אין איין צייט מיטן עלטן טויט פון איר מאַ
מען און אַליין איז זי פאַרבליבן אין דער וועלט, אָן טרייסט,
אַ פאַראיינזאַמטע.

און אַפילו מיט אַ צייט שפעטער, ווען צביה האָט גליקלעך חתוּ
גה געהאַט מיט אַ רייכן מעל=סוחר, צו וועמען זי האָט געבוירן יע
דעם יאָר אַ קינד, האָט איר האַרץ נאָך כסדר געבענקט צו לאַהלען
און זי איז אַריינגעפאַלן פון גרויס צער אין אַ שרעקלעכער מרה
שחורה. זי פלעגט אָפּט מאַל אין מיטן נאַכט זיך אַרויסשלייבן פון
שטוב אַ האַלב נאַקטע, מיט דער קופּקע איבערן שמערן פאַררוקט
און דעם האָר שויבער אין די אויגן זיך אַוועקשטעלן ביים ברעג פון
שמעלשן טייך און דאָרט אַריינקוקן שעהן לאַנג און פון צייט צו
צייט אויסשרייען :

— אוי, ווי שוין כ'בין !

זי פלעגט אַזוינס מאַכן אַפילו אין שיינעם העלן פּאָג, ווען איר
דינסט איז געווען שמאַרק באַשעפטיקט און נישט אויף איר אַכטונג
געגעבן. האַלמנדיק די גרעסערע קינדער אירע ביי די הענטלעך און
דאָס זויגערדיקע פון וויגעלע אַיינגעטוליעט צום לייב, אַזוי פלעגט זי

לויפן צו שפרינגע בת-שבעס, די גרעסטע בעל-טובהניצע פון שטאָט, און תחנונימדיק זיך ביי איר בעטן :

— טייעריקע, קרוין! כ'האָב מורא, אַז כ'וועל מיינע אייגענע שוואַכבן שלעכטס טאָן, כ'וועל זיי חלילה אַריינגוואַרפן ווי שמיינדלעך איינציקווייז אין טייד, ווייל כ'פיל, אַז דער קאָפּ דרייט זיך מיר און אַלץ שווינדלס מיר פאַר די אויגן. ראַטעוועט זיי אַרויס פון מיינע הענט. געמט זיי ביי מיר אַוועק.

מיט שעחן שפעטער איז צביה האַסטיק שוין געלאָפן איבער די גאַסן אַ באַרוועסע און זיך אַוועקגעשטעלט פאַר דער גינדתמעס פענצ-טער, וואָס זענען אַרויסגעגאַנגען אין דער גידער אויפן מאַרק, און מיט ביידע פאַררונדיקטע פּוּיסטן אַריינגעפּוּיקט אין די שוּיבן, גע-ריסן די לאַדנס און שטאַרק יאָמערלעך אין זיי אַריינגעוויינט. די טרערן האָבן זיך איר געגאַסן שטראַמענווייז פון די אויגן און זי האָט גרויליק געשריגן :

— חצופה! פאַר וואָס האַסטו מיינע קינדער צוגענומען, בעת דייע אַייגענע ממזרים האַסטו דערדריקט אין בויד פאַר דער צייט... מאַ וואָס ווילסטו האָבן פון מיינע ערלעכע כשרע עופלעך נעבעך! זינדיקע גינדתמע! טמאה!

גאָר פּלוצעם פלעגט אַנקומען צביהס מאַן אַ פאַראַפּעטער און צו-הערן איר גרוילעך געווייז און אירע באַליידיקונגען און דורך זיינע זיי-סע גוטע רייד האָט ער זי תמיד צו זיך אַהיימגענומען און זי גע-האַלטן פאַרשלאָסן אין שטוב אַזוי לאַנג, ביז די מרה-שחורה איז פון איר אָפּגעטראַטן. אין די נעכט פון צביהס גרויסע פחד-אַמאָן האָט גישט געטראַט ברענען קיין לאַמפּ אין איר הייס, ווייל איר הויפט-קראַנקייט איז געווען אַ מורא פאַר פייער. אפילו אין די קעגנאיי-בערדיקע פענצטער האָט מען געמוזט צוליב דער קראַנקער צביהן פאַרהענגען די שוּיבן מיט דיקע טיכער, אַז קיין ליכטפלעמל זאָל גישט אַרויס אין דרויסן.

אַ טרויער פלעגט אַרומגעמען דאָס הויז, וווּ זי האָט געוויינט, און אַלע שכנים, קינד און קייט, האָבן זיך דעמאָלט אַוועקגעשטעלט ביים באַלאַקאָן, פון וואַנען בלומען-וואַזאַנען האָבן אַרויסגעקוקט אין גאַס אַריין, און צעשראַקן זיך אונטערדעגערט, ווי דעם רייכן מעל-סוחרס צווייטע ווייב האָט אַריינגעוויינט אַזוי יאָמערלעך אין דער פינצטערקייט פון הויף און אַזוי צעגרילצט געשריגן אויף אַ גרויליקס קול :

— מענטשן, ראַטעוועט מיך! כ'האָב מורא פאַר פייער!
און אירע הענט — ווייסע, משונענע און שיינע — האָבן זיך ווי פלענדיקע טויבן אין אַ פאַרנאַכטלעכן פינצטערן הימל צעפאַכעט אין

דער לופטן מיט אזוי פיל גרויליקייט און שרעק, ווי א שרפה וואָלט געבושעוועט גאָענט שוין פון איר היים.

סוף כל סוף האָט די זאָרגלאַזיקייט און דער ווילטאָג צביהם מרה=שחורה אין גאַנצן פאַרמריבן. זי איז געוואָרן געזונט ווי פריער און אַז משה איז איר געקומען אויפן זכרון, האָט זיך דערוועקט אין איר האַרץ אַ פאַרלאַנג נאָך נקמה. נאָך ר' משה פאַיאַנס=הענדלער איז פון יאָר צו יאָר געוואָרן מער עושר : ער האָט זיך פלוצעם נאָך געקויפט אַן אייגן הויז ערגעץ אין אַ ווינקל שטאָט, וווּ עס האָבן זיך געפונען מיליטערישע קאַזאַרמעס, לעדער=נאַרבע=רייען און פריזיש=גרויסאַרטיקע צעבליטע סעדער. דאָרט האָט גע=וווינט ווי אַן אָפגעזונדערטער שבט אַן איינציקע יידישע משפחה, וואָס האָבן זיך גערופן די שפּרינגערס, וועמענס פרנסה איז געווען אַריבערצופירן קיין וואַרשע גרויסע וועגענער מיט זוילן=לעדער פון שטאַטישע גאַרבטרייען. זיי האָבן געלעבט אַלע יאָרן אין ווילטאָג. די שפּרינגערס זענען געווען הויכע צעוואַקסענע יונגען, וואָס האָבן זיי=ער נאַנץ לעבן אין די פרייע טעג אָפגעזעסן אין די ביוואַרניעס, אין גאַרקיר, און דאָרט געשלונגען גרויסע חלקים גענדז געבראַטענע, גע=פילטע פיש און איינגעמאַכטע לעבערלעך. די וויבער זייערע זענען אַרוב געווען פול=גוידערדיקע, רויט=פנימדיקע נקבות, וועלכע האָבן זיך געקליידט אין לאַנגע קאַראַקולענע זשאַקעטן, און מיט זייערע הויכע אַרויסגעשטופטע ביוסטן האָבן זיי אויפגעריסן די אויגן ביי יעדן, ווען זיי פלעגן שבת אַרויסגיין אויף שפאַציר אין גייעס גאַרטן. אין ר' משה פאַיאַנס=הענדלערס ניי געקויפטן הויז האָט אויך געוווינט אַן אַלמנה, וואָס האָט געהאַט שוין אַ גרויסן אונטערגעוואַקסענעם זון — פייוול. ער פלעגט גאַנצע טעג זיך אַרומשלייבן אויפן שטאַטישן פערדמאַרק. דערפאַר האָבן אַלע אים גערופן מיט חוזק פייוול קאַניאַזש.

נאָך אין זומער פלעגט ער דינגען, יאָר איין, יאָר אויס, מיט זיין מאַמע אַן אויבס=סאָד ביים שכנישן גערטנער. און אַז דעם בעל=הביתס טעכטערל לאהלע האָט זיך אַ מאָל באַוויזן אין פאַרסקע פון סאָד, איז ער פלינג אַרויף אויף אַ פלוים און גענומען אַרומזוכן אויף אַלע זייטן, לינקס און רעכטס, רעכטס און לינקס, וווּ עס בלאַנקט אָפער ערגעץ פון אַ צווייג, די שענסטע רויטע קאַרשן, די צעשמעקטע גילדענע עפל.

— פייוול, וווּ ביסטו? שרייט דעמאָלט זיין מאַמע זיך אויס

דאָס האַרץ.

— כ'קום שוין! טראָגט זיך זיין ענטפער ערגעץ אַראָפּ פון אַ

ביימער=געפלעכט מיט אַ ווידערקול. ער טוקט זיך אין אַ קנוף פון

צווייגן, וואָס זענען אויס ווי אַ קרייץ פון הענט און מענטשן-קעפּ. באַלד טיילט ער זיך אַרויס פון ביימער-פינצמערניש און שפּרינגט פליגן אַראָפּ מיט אַ צעפלאַשעט לייב, וואָס קוקט אַרויס פון אַ פאַר-לאַמעטן העמד, מיט צוויי פריילעכע צעשפיגלטע אויגן ווי סאַמעט פון אַ בלויען הימל, און זיינע בלאַנדע האָר, וואָס פאַלן אַריין אין אַ מעש-געלקייט, זענען אויס ווי באַפּוצט מיט אַ פאַרבלאַנדזשעטן בלאַט אַריינגעשטעקט פון גרינס. אין ביידע הענט האַלט ער פּולע גאַרשטן אויף גרינע שטענגעלעך אָנגעוואַקסענע בונטן רויטע קאַרשן ווי אין בלוזאַפּט איינגעטונקענע. און פייוול אַליין זעט דעמאָלט אויס פון גרויס גליק צעשטראַלט ווי איינע פון יענע פרות, וואָס הענגען קוּ-פעס אויף קופּעס און שטופן זיך פון ענגשאַפּט ווי מיט עלנבויגנס אויף די ביימער. אַלץ שמעקט מיט ריח פון בליאונג און צייטיקייט, און אַז פייוול האַט די זכיה און לאהלע באַוויליקט זיין מתנה, אַנט-לויפט ער, אַז זי זאָל חילצה נישט וועלן אָפּקויפּן זיין גליק ביי אים און באַצאָלן געלט. און זי פאַררויטלט זיך נאָך רויטער ווי די קאַרשן אין ווייסט נישט, וואָס זי זאָל טאָן.

לאהלען גייט נישט אינעם כיבוד, וואָס אַן אמת, נאָר אין דער פרייד, וואָס דאָס ברענגט איר.

ק א פ י ט ל ז ע ק ס

לאהלעס טאַטע איז געוואָרן נאָך רייכער. אַחוץ דאָס ערשטע הויז האָט ער מיט צוויי יאָר שפעטער זיך אויך געקויפט אַ צווייט הויז, אַ ביסל אַרונטערצו, וווּ עס ציט זיך אַ וואַסער-קאַנאַל און ווייסע-חברניקעס קומען אַהער אָפּלאָזן זייערע פאַפירענע שיפּן אַדער זיך מושטירן אין זעלנער.

אין משחם צווייטן הויז האָבן זיך געפונען אַלע בוכבינדער-וואַר-שטאַטלעך, שאַכטלען און גילזן-פאַרביריקלעך. אויך אַ נעץ פון קע-לערן מיט קליינע אין דער ערד איינגעזונקענע פאַרבלאַטיקטע פענצ-מער-שייבלעך, וווּ עס האָבן געווינט טשעשלאַזשעס, גלעזערס, ווע-שינס און סתם שטאַטבעמלעך.

ס'איז דאָרט געווען אַ לאַבירינט פון דרדקי-מלמדים, וועמענס תלמידים פלעגן אין די זומערטעג אַרומיאַנגן זיך מיט די בינען און נאָרדענע בלויע פליגעלעך ביי די מיססן נעבן בית-הכיסא. דער דאָ-זיקער הויף איז געווען אַדורכגעוועבט מיט אַלע זיסע קינדער-חלומות פון יעדן תורה לערנענדיקן יינגל אין שטאָט. דאָרט זענען געוואָרן

אויסגעשניצט אלע ל"ג-בעומר-פייילנבוונגס און היילצערנע בר-כוכבא-שווערדן.

אלע מצה-בעקערייען האָבן זיך דאָ געפונען, אלע המן-גרעגערס זענען דאָ אויסגעשניצט געוואָרן, אלע צינערנע דריידלעך זענען דאָ געוואָרן געפאָרעמט מיט די אותיות, וואָס יינגלעך טייטשן אויס: „נאָמאָן נגב האָט שלעסער“. אלע רויטע, בלויע, גרינע פאָפירענע מאַסקעס, הימלען פאַר פאַרשטעלטע פורים-שפילער זענען דאָ גע-וואָרן צוגעגרייט. אויף שמחת תורה אלע פענער האָט מען פון דאַנען געטראָגן צום פאַרקויף, ברייט צעפלאַטערטע איבערן שטאָט.

אזאָ הויף איז דאָרט געווען. שבת, זומערלעך פאַרן פרק זאָגן פלעגן זיך אַרויסלאָזן די דאָרטיקע איינוווינער אויף אַ שפּאַציר. יידן מיט אלערליי בערד: לאַנגע, ברייטע, פונאַנדערנעוואַקסענע ווי די בעזעמער, קאָלעמענוואַמע, געלע, שוואַרצע און סתם אָפּגע-בליאַקירטע ווי גייט געפוצט מעש; מיטליעריקע יידן, וואָס יעדער פון זיי האָט געהאַט אַ צוגאַמען. זיי פלעגן גיין מיט פאַרלייגטע הענט פון הינטן פאַרגנוויי יעדן שבת נאָך סעודה אין איין וועגס אָפּגעטראָטן איינער ביים אַנדערן אין שטאָל, געפרעגט מבינות וועגן בהמות און פערד, טייל מאַל זיך פאַרפלאַנטערט אין אַ שבתדיקן מיסחול, פאַר-שמעלט זיך דאָס פנים פאַר דער זון און געשפאַצירט צום שכנותדיקן אַלטן גאָרטן און זיך דאָרט צוגעקוקט, ווי חברה יונגוואַרג לאַדקע-וועט זיך אויף שיפּלעך אין די לאַנגע וואַסער-אַזערעס.

אָפּט געטראָפּן דאָרט חברה פון צעלבוט און אַנדערע, וואָס גייען גייט אין אָרנטלעכע וועגן, צווישן אַ רעדל רוסישע זעלנער מיט קאָרטן אין די הענט, וווּ זיי ליגן האַלב זיצנדיק און שפּילן אין שטאָס, פעלשן די קאָרטן, מעלדן איין איינער דעם אַנדערן, מיט אַן אַקצענט אויף רוסיש, אין די מאַמעס מאַמען אַריין און כאַפּן זיך יעדע רגע אויף פון די ערטער, גרייט צו וואַרפן זיך אין אַ בלוטיקן געשלעג, וואָס ענדיקט זיך אָפּט מיט אַראָפּפליקן די הויט פון די פנימער.

דערמאָנען זיך די היינטיקע, אויסגעסאַטמקעוועטע יידן אַן זייע-רע אייגענע ענלעכע פאַרנאַנגענע יאָרן און אַן זייערע ווייבער וואַרטן שוין אויף זיי ביי די שוועלן פון הויז און מאַטלען.

פונקט אין זעלבן יאָר, וואָס משה האָט זיך דאָס צווייטע הויז גע-קויפט, האָבן זיך אַט די אלע יידן ווי אָפּגעשמעקט און מאַסנווייז אַוועק קיין אַמעריקע. האָבן זייערע ווייבער, בלייבע און פאַרוועלקטע, אָפּגעוואַרט די בריווטערענערס, מיט גרויס אומגעדולד זיך אויסגעקוקט די אויגן, שטייענדיק איינגעקורטשעט אין די וואַרעמע ווינטער-דערע-לעך אויף די קעפּ פאַרן הויזטויער און אָפּט באַקומען פון אַמעריקע

געשיקט שמאָלע באַגילדעטע קאָנווערטן מיט פּאָטאָגראַפֿיעס פּון די מענער, וועלכע האָבן שמענדיק אויסגעזען אין זייערע אויגן מיט די שטייפּע רונדיקע קאָפּעלען און אָפּגעראַזירטע בערד, נישט אויסגע־רעדט זאָל עס זיין, ווי די משומדים, און ווען זיי האָבן באַקומען די אין הלום שוין געזעענע שיפּסקאַרטן און אַוועק קיין אַמעריקע, האָט דעמאָלט דער בעל־הבית פּון ניי־געקויפּטן הויז געדונגען גויים, זיי זאָלן אומוואַרפן די חורבות און אויף זייער אָרט געלאָזט אויפבויען אַ תּלמוד־תּורה פּאַר יתומים און קינדער פּון אַרעמע יידן.

אין דער זעלבער צייט האָט משה זיך געגרייט צו פּראַווען די בר־מצווה פּון זיין עלטסטן יינגל פּנחסל. אַרעמעלייט פּון שטאָט האָבן שוין וואָכן לאַנג פּאַרויס אַ הוליע געגעבן, געגעסן, געטרונקען ביים גביר אין הויז פּון שענסטן און בעסטן. די שימחה איז גראָד אויסגע־פּאַלן צוזאַמען מיטן סיום הספר, וואָס משה האָט געלאָזט שרייבן. האָט דער גביר אָנגעדונגען אַלע בעל עגלות און אַלע דראַזשקאַזשעס פּון שטאָט.

געווען איז דאָס אין אַ פּראָסטיקער ווינטערנאַכט, ווען אַ הויז־כּער שניי האָט באַדעקט די דעכער און ווי ווייסע בעטגעוואַנטן צע־לייגט איבער די וועגן צום שולגעסל. זענען אָט די חברה ווילע־יונגען געריטן איבערן ירידים־פּלאַץ מיט אָנגעצונדענע לאַמטערן און שמור־קאַצן אין די הענט אַלס פּאַרשטעלמע קאָזאַקן מיט פּוטערנע צאָפּעס אויף די קעפּ, מיט לאַנגע בערד און מיט רויטע לאַמפּאַסן ביי די באַשטיווילטע הויזן. אַנדערע זענען געווען געקליידט ווי גענעראַלן מיט גילדענע און זילבערנע שליפּעס אויף די הויכראַנגיקע מיליטער־אָנוג־פּאַרמען. און נאָך די פּאַרשטעלמע האָט געשפּאַנט אַ מחנה יידישע מענער, ווייבער און קינדער, כּלה־מיידלעך און יונגע בחורים. אין סאָ־מע ווייס באַשנייטן וועג האָבן באַשטריימלמע יידן באַלעכט און באַ־שמראַלט געמאַנצט. אויך דער גביר ר' משה פּאַיאַנס־הענדלער האָט צווישן זיי געהיפּעט אַ רבניש ריקודל, מיט וואַלענע שאַליקעס פּאַר־וואַרפן איבער די העלדזער. אַ טייל מיט געלע גנידישע פעלצן, אַנג־דערע מיט פּאַרבלאַטיקמע פּאַלעס, צערדיוולטע אַטלעסענע אי־ביצעס, צייגענע כאַלאַטן און מוכענע שוואַרצע פּאַלמנס מיט פּו־טערנע קאַראַקולנע קאַלנערס. זיי האָבן געמאַנצט אויף וואָס די וועלט שטייט. די קאַפּלעך, די שמריימלעך פּאַררוקט ווייט איבערן שמערן. אָנהאַלטנדיק זיך ביי די פּאַלעס, ביי די גאַרטלען, האָבן זיי ווי די שי־כּורים זיך געוואַקלט און געהויבן די פּיס מיט פּאַטשנדיקע הענט פּון מתיקות און התלהבות, אַזוי זיך פּאַרפּלאַכטן אין אַ טאַנצנדיקער קייט פּון מענטשן, וואָס האָט זיך געצויגן פּון קיילעכדיקן מאַרק העט העט ביזן וואַעל און אַ ווייסע לבנה האָט אַראַפּגעלאַכט פּון הימל, זיך צע־קוואַלן פּון נאַטס שיינער ליכטיקער וועלט.

א גאנצע גאכט האָט מען דעמאָלט אין משהם הויז געטרונג־
קען און געגעסן.

בכלל האָט אַ גאַנץ יאָר נישט אויסגעפעלט ביי אים קיין סעודה.
ביי ברייט געדעקטע טישן האָבן יידן הן פרייטיק צו נאָכט געטרונג־
קען צו קידוש גוטע וויינען און הן שבת צו דער סעודה געגעסן פעמע
קוגלען, און צו שלוש-סעודות — געשמעלט פעסער ביר און חסידים
האָבן געזויפט און געשיכורט, ממזרישע שטיקלעך אָפגעטאָן אייגער
דעם אַנדערן: פאַרקניפט עמעצנס אַ גאַרטל צום טיש און ווען ער
האָט געוואָלט פון אַרט אַוועקגיין, האָט ער אַלץ מיט זיך נאָכגע־
שלעפט. אַן אַנדערן האָט מען געמאַכט אַ משקנתא, געהויבן הענט ווי
די גויים איבער אַ הילפֿלאָזן גוף. דערנאָך געזונגען האַלב שיכור,
פאַנפענדיק אָדער קוויטשענדיק, געהאַט הנאה פון זינגען און פון זיך
באַוועגן אין דער פינצטער צוזאַמען מיט אַלע שאַמנס פון בית־
מדרש, ביז מען האָט גענומען ציגן ליכט און זיך געשמעלט דאַווענען
מעריב.

אין יענער צייט, כאָטש דער שם פון גביר איז שוין געווען
אַזוי גרויס אין שטאָט, האָט ער און אַלע זיינע קינדער זיך גע־
האַלטן זייער פשוט.

איין מאָל האָט לאהלע, אַוועקשאַרנדיק די רייכע גאַרדיגען פון
פענצטער, דערזען, ווי עס גייט אַדורך אויפן הויף דער שייגער אויס־
געוואַקסענער פייוול מיט אַ בלוי הילצערנעם זעלנער־קעסעל אין דער
האַנט. איז איר באַפאַלן אַ טרויער. זי האָט געקוקט מיט קינאה, ווי
ער געזענגט זיך מיט אַלע שכנים, וואָס ווינטשן אים, ער זאָל גע־
זונטערהייט צוריקקומען פון מיליטער־דינסט. אויך די דינסטמיי־
לעך פון די גבירישע הייזער רינגלען אים אַרום פון אַלע זייטן,
לאַזנדיק ביים ברונעם די פולע באַליעס מיט צעווייפטע וועש און
הנדלען זיך צו אים, שטייען מיט די רויטע אַרויפגעשאַרטע עלנבוינגס,
פרוויזן צו זאָגן קלוגע רייד און לאַכן דערביי הילכיק: פאַרקליג־
גען דעם ווייסן האַרבסטיקן דרויסן, וואָס זעט אויס אַזוי אומעטיק
ווי דער אומעט אין פייוולס אויגן, און עס דאַכט זיך לאהלען, אַז
דער ברונעם מיט די באַליעס וועש האַלטן אונטער די דינסטמיי־
לעכס געלעכטער, אויף וועמענס אַרט זי וואָלט איצט אויך געוואָלט
זיין גלייך ווי זיי, און כאָטש פייוול איז אַרעם און פראַסט און זי
איז איירל און רייד, געפעלט ער איר דווקא מער ווי אַנדערע און
ס'דאַכט זיך איר דעמאָלט, אַז די דינסטמיי־לעך רויבן עפעס אַוועק
פון איר עשירות, זיי שליסן אויף אירע ברייטע קאַמאָדע־שופֿלאַדן
און נעמען פאַר זיך אַרויס דאָס שענסטע קליידל, וואָס לאהלע האָט
ליבער פון אַלע קליידלעך.

געווען איז דעם גבירס טעכטערל א בלאסע, א שטילע, מיט א קלאָר דורכזיכטיק פנים. רבנים אַליין האָבן זיך שוין פאַרגומען מיט צופאַסן אַ חתן, אַ בן-תורה פאַר לאַהלען, און ווי עס פאַסט פאַר אַ גביר, אויך אַ לייטישן מחותן. די געשעפטן זענען ביי אים גענאַג גען דעמאָלט נאָך בעסער ווי אַלע מאָל. משה האָט זיך דערמיט לגמרי נישט איבערגענומען. פשוט, באַשיידן האָט ער געפירט זיין גביריש הויז, זיין ווייב פייגע דעסגלייכן. אַ חוץ אַ מאָל שבת, ראש-חודש אָדער אין אַ יום-טוב האָט די פרוי פון אַזאַ גרויסן עושר אויף זיך גענומען אַ שטיקל צירונג. אַ גאַנצע וואָך איז זי געגאַנגען מיט אַ שווערער דערע אַרומגענומען דעם גוף און ביים פאַרטעד האָט זיך נאָכגעבאַמבלט אַ גרויסער קנופ שליסלעך, קליינע און גרויסע. האָט איר אַ דורכגייער געזאַגט „גוט מאַרגן“, האָט זי יענעם אָפגע-ענטפערט מיט אַ ברייטן „גוט יאָר“. זי פלעגט נישט זיין דרייט צו מאַגען דירה-געלט ביי די אַרעמע לַאָקאַטאָרן, נאָר זי האָט אָפגעוואַרט, ביז זיי אַליין זענען געקומען און באַצאָלט. יעדער האָט זיך געפלייסט צו פאַרבלייבן קעגן דעם בעל-הבית אַן אַרנטלעכער לַאָקאַטאָר. משה פאַיאַנס-הענדלערס הויז איז דעמאָלט געווען געבענטשט. אָפט פלעגן צו אים פאַרפאַרן סוחרים פון די אַרומיקע ערטער, גע-שלאָסן טראַנזאַקציעס, וועגן פאַיאַנס-מסחרים. רביים, חסי-דים זענען ביי אים איינגעשטאַנען, געמיינזאַם געפאַרן צו אַן אַנדערן גבירס אַ חתונה אָדער אַ סעודה. אין שטאָט האָט מען געהשונט זיין פאַרמעגן, געשאַצט און באַרעכנט, ווייל זיין טיר איז געשטאַנען פאַר אַרעם און רייך אָפן.

נאָר אַנומלט אין אַ שבת-צו-נאַכטס נאָך אַ גרויסער סעודה, ווען איז דעם גבירס הויז זענען אַלע מענטשן שוין געשלאָפן, האָט פלוצעם אַליין פון זיך זיך צעצונדן אַ רויטער פלאַם אין פענצער, אַ פייער האָט פון ערגעץ אַ הורזשע געמאַן. דער באַלעבאַסטע האָט זיך עפעס יאָ ווי אויסגעדאַכט, אַז זי דערזעט אַ צעפאַליעטע רוי-טע ראַנג אויפן סופיט און זי האָט זיך נישט געקענט פון מידקייט איבערוועקן, נאָר פון דרויסן האָבן שוין געאַרבעט די פייערלעשער פון שטאָט.

פנחסל און קיוועלע האָבן געציטערט און זיך איינגעקורטשעט פון אימה. די קלענערע ברירערלעך האָבן ווי הילפלאַזע קעצעלעך זיך באַהאַלטן אונטער דעם מאַטנס פאַלעם, זיך פאַרשמעלט די אויגן פאַרן פייער. די דינסטן האָבן געוואָלט אַרויסווייזן זייער טרייקייט און געמראַנגן איין קינד אויפן אַקסל, אַ צווייטס אַנגענומען ביי די

הענטלעך און אזוי געלאָפן, געזוכט רעטונג און באַלד צוריקגעלאָפן צעשראָקן און פאַרצווייפלט. דער בעל-הבית, דער קלוגער סוחר דער בעל-שכל, האָט אויסגעזען צעשראָקענער פון אלע. ער מיט זיין צע-קנאַדערטער באַרד און פייגע מיט איר צעפלויענער קופּקע אויפן שטערן פאַררוקט האָבן יעדער באַזונדער געבלאָגנענע שאַף, מיט נעפל, אלע האָבן מיט זיך דערמאַנט אָן צעשראָקענע שאַף, מיט צעפלאָקערטער וואָל אויף דער פעל, וואָס פראַגן אַליין אויף זיך דאָס פייער און האָבן דערזען דעם אייגענעם אומקום...

אין דרויסן חמרים מענטשן אַרומגערינגלט די גאַסן מיט אויסגעשפיצטע געז ווי זיי וואָלטן זיך געפרעגט :
— ווי אזוי האָט זיך דערנומען די שרפה ?

זייט דעמאָלט האָט מען אין רייכן גבירס הויז אלע חשובע געסט נישט מער געזען, אַ הויז דעם דאָקטאָר פידלער, דער מומחה אין שטאַט. אלע טאַגן פלעגט ער פאַרפאַרן פאַרן הויז פון משה פאַיאַנס-הענדלער. אין אָנהייב האָבן די אַיינוווינער זיך געהיירושט און געשעפטשטעט איינער צום אַנדערן אין אויער אַרין, אַז דעם גבירס זונדלעך וואָסן עפעס צו הויך, בלייב און דאָר, אָן אַ טראַפן בלוט אין פנים, מיט גרויסע, צעשראָקענע צעוואַסערטע אויגן-אַפּלען, ווי זיי וואָלטן אין טרערן אַרומגעשווומען. שטילונקע זענען אָט די יינגלעך, רעדן זייער ווייניק, אַ וואָרט איז אַ פערל, אָן אַ ברעקל פרייד זעען אויס זייערע פנימער עפעס. אַ סברה פון גאַסס-פאַרכטיקייט, שמעגדיק גייען זיי מיט די גרויסע גמרות אונטער די אַרעמס אין דער ישיבה און צוריק פון דער ישיבה רואיק און פאַר-טראַכט. ווען דער דאָקטאָר פידלער האָט איינעם ביי איינעם משה פאַיאַנס-הענדלערס זין גאַכגעשמורירט, האָט ער זייער לאַנג געשוויגן און דאָס האָט זייער פיל באַטייט. זייט דעמאָלט האָבן די יינגלעך זיך אויפגעהאַלטן אין אַטוואַצק, וווּ די לופט איז אַ לויטערע און אַ גע-זונטע. אזוי יאָר איין און יאָר אויס האָבן זיי געלעבט אין די רייכסטע סאַנאַטאָריום און מיט איין מאָל איז פון משה פאַיאַנס-הענדלערס הויז די גאַנצע פרייד ווי מיט דער האַנט אָפּגעמעקט געוואָרן.

אין שטאַט האָט מען גענומען רעדן, אַז דער גביר האַלט מיט זיין פאַרמעגן אזוי שמאַל, אַז ער פאַרקויפט איינציקווייז זיינע היי-זער, כדי צו קענען געבן די רייכסטע קוראַציע זיינע פרומע בלאַטע יינגלעך.

די הוצאות אויף מעדיצינען און דאָקטוירים האָבן טראַפּנווייז פאַרשלונגען זיינע אוצרות. אלץ איז מיט איין מאָל פון אים פאַרשווונדן. די דינסטן זענען אָפּגעזאַגט געוואָרן איינציקווייז. די אָפּטע שלוש-סעודות און מאָלצייטן פאַר אַרעמעלייט האָבן אויפגע-

הערט. א מידער מיט א פארלאָשן פייערל אין די אויגן און מיט א צעפלוֹיגענער ברייט צעפלאָשעמער באָרד האָט מען געזען משה פּאַיאַנס-הענדלער רעדן און סודען זיך מיט דאָקטוירים, אונטער מעניק געהויבן דאָס הימל פאַר זיי און זיין ווייב אַ שווייגנדיגע מיט אַ געשלאָסן מויל, ליפ אויף ליפ, ווי זי וואָלט מורא געהאַט חלילה זיך ניט אַרויסכאַפן מיט אַ זיגדיק וואָרט קעגן נאָט, איז זי געלאָפן אין אַלע שטאַט-אַפטייקן נאָך אַ מעדיצין, אַלע מאָל אַ ניי געשריבענער פון די גרעסטע ספעציאַליסטן. די באַרעדעוודיקייט איז ווי אָפּגעטאָן געוואָרן פון פייגען און ווי אַ שמומע שאָף איבערן פעלד-גראָז האָט זי געבלאָנדזשעט איבער איר ברייטן פּאַיאַנס-סקלאָר. אין די טריבע אויגן-אַפּלען זענען שטענדיק געשוואמען טרען.

איין מאָל, ווען די יינגלעך זענען אין סוכות-צייט אַהיימגעקום-מען אָפּצוגעבן דעם טאַטן אַ שלום און כאָפן אַ קוק מיט צאַרמע רחמנות-בליקן אויף דער מאַמען, האָט פּנחסל, דער עלטסטער זון, זיך אוועקגעלייגט אין פיבער, אויסגעשריגן אַ פאַרצווייפלטן „אוי“ און אויף אייביק שוין פאַרמאַכט די אויגן.

ביי זיין לוויה האָט די נאַנצע שטאַט געוויינט, געריסן הימלען מיט זייערע גרויליקע געשרייען. תלמוד-תורה-יינגלעך האָבן דעם מת באַגלייט מיט קוויטשענדיקע קולכלעך און אויסרופן :

— צדק לפניו יהלך !

— צדק לפניו יהלך !

די חשובסטע יידן זענען געקומען אָפּגעבן כבוד דעם גפּטר, משה פּאַיאַנס-הענדלערס עלטסטן יינגל פּנחסל. די איינציקע וואָס האָבן ניט געוויינט, זענען געווען דער טאַטע און די מאַמע פון דעם פרומען ישיבה-בחורל.

נאָך שבעה האָבן משה און פייגע אויף ס'ניי זיך אַ נעם גע-טאָן ענערגיש צום מיסחר, ווי עס וואָלט גאָרנישט קיין שלעכטס פאַרגעקומען. זיי האָבן ווידער זייער פלייסיק געהאַנדלט, גישט צו מאָל אַרויסווייזנדיק קיין סימן פון טרויער, אין האַרץ אָנגענומען פול בשחון, אַז נאָט וועט זיך מסתמא מרחם זיין אויף די איבערי-קע קינדער און טאַטע-מאַמע האָבן זיי געשיקט אין ישיבה לערנען. אין דער זעלבער צייט איז גראָד אויסגעפאַלן די לוויה פון שטאַט-מומחה דאָקטאָר פידלער. געשמועסט האָט מען, אַז צוליב דעם, וואָס ער האָט גישט געקענט ראַטעווען פון טויט פּנחסלען, איז ער געשטאַרבן פון האַרץ-ווייטאָג. ער אַליין האָט אָנגעשריבן מעדי-צינישע ביכער, אויסגעפונען רפואות פאַר אויסטערלישע קראַנקייטן. פון כאַראַקטער איז דאָקטאָר פידלער געווען אַן עניו. כאַטש פאַר

זיינס א וויזט האָט מען באַצאָלט מיט גאַלדערנעלעד, איז ער גע-
 נאַנגען צו קראַנקע אפילו אויף בוידעמער און קעלערן. אַ חוץ וואָס
 דער באַרימטער מומחה האָט נישט גענומען ביי זיינע אָרעמע פּאָ-
 ציענטן פּאַרן וויזט, האָט ער נאָך איבערגעלאָזט געלט פּאַרן אַפּטייק
 צו קויפן די מעדיצין און טייל מאַל אויך אויף ברויט. דאָקטאָר פּיד-
 לער איז געווען אַ געשמדטער ייד. מען האָט דערציילט, אַז איין מאַל,
 ווען ער איז פּאַרביגעגאַנגען אין יידישן שפּיטאַל אין דער באַגליי-
 טונג פון זיינע אַסיסטענטן, האָט ער אַ פּרעג געמאָן ביי אַ קראַנקער
 אויף יידיש:

— אַלטימשקע, וואָס זשע מאַכט איר ?

די קראַנקע האָט זיך פּונאַנדערגעוויינט ענטפּערנדיק:

— רבונו של עולם, הלוואי אַלע מיינע קרענק נאָר אויף משי-

מדים געזאָגט !

הילכיק האָט דעמאָלט דאָקטאָר פּידלער זיך פּונאַנדערגעלאָכט.
 אויף זיין לווייה האָבן אַלע אין שטאָט געשלאָסן די געשעפטן און
 צוגעטיילט גרויס כבוד דעם פּאַרשטאָרבענעם. יידן און קריסטן אויף
 ביידע לישנות האָבן אים נאָכגעזאָגט גרויסע שבחים. לאַנגע רייען
 מיט סאַמעטענע קאַפלעך און מיט אָפּגעדעקטע קעפּ, מיליטער-לייט
 מיט מעדאַלן אויף די הערצער, אַפילו דער גובערנאַטאָר אַליין איז
 נאָכגעגאַנגען נאָך זיין אַרונ. דאָקטאָר פּידלערס לווייה האָט אַ ביסל
 די שטאָט פּאַרשמועסט, נאָר פּלוצעם איז אַלץ ווידער ווי פון שלאָף
 געוואָרן אויפגעוואַכט.

קיוועלע, משה פּאַיאַנס-הענדלערס יינגער יינגעלע, האָט זיך
 אַוועקגעלייגט אין בעט, עפעס געפילט זיך נישט מיט אַלעם און איי-
 דער מען האָט נאָר באַוויזן רופן אַ דאָקטער, איז דאָס בלאַסע
 ישיבה-בחורל געשטאַרבן. זענען די אומגליקלעכע פּאַמע-מאַמע צו-
 זאַמענגעבראָכן פון צער און ווייטיק. פּאַרצווייפלטע האָבן זיי אויף
 ס'נײַ זיך געגעבן אַ געם לויפן צו רביים און דאָקטוירים, וועלכע האָבן
 געהייסן די איבעריקע קינדער תיכף אויף פּרישער לופט ווידער
 אַרויסשיקן. און איידער זיי האָבן נאָך צייט געהאַט עפעס צו מאַן,
 האָט זיך דער יינגערער אברהמלע געלייגט צו בעט און, פּונקט ווי די
 ערשטע צוויי ברידערלעך, אַוועקגעפאַלן און געשטאַרבן. משה און
 אויך אַזוי זיין ווייב האָבן אויף דער לווייה פון דריטן זון נישט
 געוויינט.

„נאָט איז גערעכט און זיין מישפּט איז גערעכט“ — האָבן זיי
 בלויז שטייל צו זיך געמורמלט.

באהבה האָבן זיי געוואָלט איבערטראַגן נאָטס שמראַף, בלויז גע-
 בעטן, אַז ער זאָל זיך מרחם זיין איבער די אַנדערע קינדער און זיי

לאָזן לעבן. נאָר כהרף־עין, איידער טאַטע־מאַמע האָבן נאָר באַוווּזן אָפּוויצן שבעה, איז אויך זייער דודל, דאָס בלאַסע, שיינע יינגעלע מיט די גאַלדענע געקרייזלמע פּאהלער, קראַנק געוואָרן, פאַרוואָרפן אויף היגטן דאָס קעפל און געשטאַרבן. האָבן די אומגליקלעכע טאַטע־מאַמע נאָך אַלץ נישט געוואָלט ווידערשפּעניקן קעגן נאָט מיט אַ וואָרט, געמאַכט זיך האַרץ ווי אַ שטיין און נישט קיין טרער צו מאַל געלאָזט, איינגעהוויקערט, מיט גראַע האַרשטרייפן אין משהס שוואַר־צער באַרד און פיינע מיט אַ טריב פאַרוואָלקנט פנים, זענען ביידע געגאַנגען פון איין לוויה נאָך דער צווייטער, נאָכגעקלעמערט מיד מיט גרויסע מחנות יודן, גאָרנישט געוויינט און צו מאַל נישט געזיפצט, צוהערנדיק דעם געוויין פון אַנדערע.

נאָך דער מלאַד־המוות איז נישט שטיין געבליבן אין מיטן וועג פון זיין שליחות און טוביהלע, משהס לעצט סיג, האָט ווי אַ גע־שאַכטן היגדעלע אַוועקגעלייגט דאָס קעפעלע. דעמאָלט האָבן די אומ־גליקלעכע טאַטע־מאַמע נישט קיין כוח געהאַט דעם צער איבער־צוטראַגן און אויפן סיגנס לוויה אַזוי געוויינט, אַזוי געליאַרעמט, אַזוי געשריגן :

— אל נוקם ונוטר! וואָס האָסטו געוואָלט פון אונדזערע איידע־לע, פרומע, גוטע סיגדער האָבן? — אַזוי געבליפעט האָבן זיי ביידע אין איין קול: — אויב מיר האָבן געזיגנדיקט, האָסטו אונרו געדאַרפט טויטן, אין אונדזער לעבן געמען נקמה! וואָס האָסטו דען געוואָלט האָבן פון די אומשולדיקע?

פון שרעקלעכן צער איז אין דעם זעלבן יאָר אויך משהס ווייב געשטאַרבן, זיין גוטע, טרייע פייגע האָט איינגעבראַכן ווי אַ צווייגל אויף אַ בוים. אויף איר לוויה האָט שוין מער קיינער אין שמאַט נישט געוויינט. מ'האַט נאָט נישט געוואָלט מער דערבייזערן, פירן ברוגז און געפונען פאַר גלייכער זיך נישט אַריינצומישן אין נאָטס דרכים — זאָל ער מאַכן ווי ער וויל.

איינציק איז נאָך לאַהלע פאַרבליבן ביי איר אומגליקלעכן פאָ־טער אין הויז. משה האָט שוין מיט גלייכגילטיקייט איצט אויסגע־קוקט זיין אייגענעם טויט.

דאָס בת יחידהלע איז דעמאָלט געוואָרן זיין טרייסט. אַזוי מיט איין מאַל איז די גאַנצע מול־ברכה פון ר' משהס הויז פאַרשוואַנדן. ער האָט לאַנגזאַם פאַרקויפט צו אַנדערע גבירים זיין גאַנץ פאַרמעגן און דאָס געלט האָט קוים געקלעקט אויף דאָסווי־רים, קורערטער, מערדיציגען, תכריכים און קברים פאַר ווייב און קינד־דער. אַלע זיינע הייזער, וואָס מען האָט געקוינט מיטן יחוסדיקן נאָמען „ווי ר' משה פאַיאַנס־הענדלערס קאַמעניצעס“, זענען פון

אים אָוועק ווי מיטן רויד. איינציק איז דער סקלאַד ביי אים פאַר-
 בליבן און ער פלעגט איצט צווישן די רייען פאַיאַנס ביז העט העט
 נאָך מעריב-שעהן זיך אַרומבלאָנקען טריב, עלגט, ווי אַ מענטש, וואָס
 וואָלט אָן אַ ציל און די אייגענע היים טרייבט אים אַרויס אין דרויסן.
 און אָפּט אין דער גרעסטער מרה-שחורה פלעגט ר' משה
 זיך דערמאַנען, ווי אָט נישט לאַנג דאָכט זיך אויס איז דער זעל-
 בער שמה געווען ווי אַ בעכער פול מיט וויין, ווי אַ זאַנג פול
 מיט קאַרן : איבערגעפולט מיט פרייד. פויערים אויף וועגענער
 האָבן אַרויפגעלאַדעוועט און אַראָפּגעלאַדעוועט סחורה. זענן האָבן
 געסקריפעט אין ריטעם, רוישנדיק און פרוילעך האָט זיך געטראָגן
 אַ האַמער-געלאַפּ, ווי מושטירטע פים וואָלטן געטראָפּט. און אונ-
 טערן אימפעט פון באַווענונג צווישן דעם גאַנצן מיסער-געפילרער,
 מיט די הענט פון הינטן פאַרפלאַכטן, ווי אַ נאַפלאַעאָן איבער
 באַזיגטע אויפן שלאַכטפּעלר, האָט אַרומגעשפּרייזט ר' משה. אויך
 פייגע פאַיאַנס-הענדלערין האָט זיך אַרומגעפאַרעט אַרום איר מאַן,
 מיט דער ווינטער-דערקע אויפן קאָפּ טיף איבערן שטערן, פון ווע-
 מענס טראָדזן און שלייפן האָבן אַרויסגעשטאַרט איר פאַרשיפעטע
 גאַז און גאַמבע און אַרויסגעקוקט מעמפּ האָבן אירע אויגן און
 ס'האַט זיך געטראָגן איר מאַנצביליש קול :

— אַ גוט יאָר אייך !

אַזוי פלעגט זי ענטפערן די אַרעמע פרויען אויף זייער גוט מאַרגן,
 וואָס זענען געקומען צו איר נאָך אַ גמילת-חסד אָדער אַ נדבה. און
 אירע רייד האָבן זיך צוגויפגעקנאַפּטן מיטן גאַנצן אַרומיקן צאַפּלדיקן
 לעבן, רעש און באַווענונג.

איצט ליגט פייגע ערגעץ אויפן בית-עלמין באַגראָבן און דעם
 זעלבן סקלאַד איז נישט מער צו דערקענען. דער גראַזיקער שמה האָט
 דאָס פנים פאַרביטן. עס טראָגט זיך נישט מער דאָ אין דער לופט
 איר קול. עס האָט אויפגעהערט דער סקריפּ פון די זענן און דער
 שטאַלענער געפּער פון העק און די געמערעכצן פון די אַרבעטער.
 דער מיסחר איז געפלאָן, דער סקלאַד איז פאַראַרעמט, שיטער
 און צעוואָרפן זענען די שורות פאַיאַנס און נישט מער אויסגע-
 סדרט. אַ טויטער אָמעס שוועבט אין דער לופט, אַ נישט באַגרי-
 פענער געשפענסט גראַפּטשעט זיך אויף די פלוין. אויך קונים פון
 די שטעמלעך און שטעט מיידן אויס אַהערצוקומען, ווייל אַז מען דער-
 זעט פון דער ווייטנס ר' משה, אין גאַנצן אַ גרויען, וואָס דערמאַנט
 אַ באַרג שניי, פאַרטרייבט ער אפילו די גאַענטסמע פריינד וויאַרסמן
 ווייט. אַזוי פאַרעלטערט איז ער געוואָרן דורך דער קורצער צייט. פון
 קאָפּ אָן ביז צו דער לאַנג צעוואַקסענער באַרד איבערן ברוסט זעט ער

אויס ווי איין גרויער געוועב. ר' משה ווארפט אָן אַ גרויליקן פחד אויף מענטשן. זיין יעדער פוסטראָט יאָגט אָן אַן אימה, יעדעס וואָרט זיינס — שרעק. אַ פאַרטרונקענער אין צער און טרערן, אַן איינגעבויענער אין אכלות נאָך אַ נאַצער אויסגעשטאַרבנער משפחה, שלייכט ער זיך אַרום איינער אַליין איבערן לאַנגען צעפּוס־מעוועטן שמח פון פּאַיאַנס־סקלאַר. יעדער העלער זונשטראַל פאַר זיין פענצטער רופט ביי אים אַרויס דערמאַנונגען וועגן זיין ווייב פייגע, ווי זי שטייט מיט אַ גרויסן בונט שליסלען אָנגעהאַנגען ביים ברייטן גנידישן פאַרטעד און נעמט איין דאָס דירה־געלט פון די היי־זער־איינוווינער. אָדער, ווי מען שעפט וואַסער פון אַ טיפּן ברונעם מיט אַן עמער, שטייט זי אַ נאַנצן מאָג פרייטיק און נעמט אַרויס נדבות פון אידע ברייטע און טיפע קעשענעם פאַר אַרעמע פרויען, אַן זיי זאָלן האָבן שבת צו מאַכן.

זכרונות שווימען אַרויף אין זיין דימיון אויך וועגן זיינע פינף פאַרשטאַרבנע זין. בולט דערזעט ער זיי יעדן באַזונדער, די בלייכע צעשראַקענע יינגלעך.

פּלוצעם, אין סאַמע ערנסטן חשבון־הנפש, האָט אין ר' משהס זכרון, ווי אויף אַ צעשוימטן אויפגעבושעוועטן ים פון זיין לעבן, אַ פּליוסק געמאַן דער נאָמען צביה. נאָך זיינע ערנסטע מחשבות האָט איבערגעריסן לאהלעם קול :

— טאַטעשי, פאַר וואָס גייסטו נישט אַריין עסן ? — האָט זי זיך געמאַנט ווי ביי אַ בעל־חוב ס'איריקע.

— קינד מיינס, זיי וויסן — האָט ר' משה שמיל ווי נאָך מענלעך אַ שעפטשע געמאַן — איך גיי פאַרן ערגעץ אויספירן זייער אַ וויכ־טיקע שליחות.

באַלד האָט ער ווי אַ שאָטן זיך אַ שלייד אַריין געמאַן אין עכ־ציימער, זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און דאָס לעפל געקעכטס איז אַ פולער גענוי ווי דער כזית ברויט פאַרבליבן נישט באַריט ביי זיין מויל.

פּלוצעם האָט דורכן פענצטער, ווי אַ כוואַליע וואַסער אין אַ טייד, צו לאהלעם אויערן זיך אַ טראַג געמאַן אַ רוישיקע פרייד, אַזוינס וואָס איז איר שוין געווען פרעמד זייט איר פאַמיליע־אומ־גליק, עפעס אַ הילטיקער געטומל. דאָס האָבן פאַרשפרייט די דינסט־מיידלעך, וועלכע זענען געזעסן געבויענע איבער די פולע באַליעס מיט וועש ביים ברונעם, מיט פאַרשאַרצטע הענט ווי זייער שטייגער. האָט דאָן לאהלע צעעפנט אַ שמאַלע שפאַרע פון איר פענצטער, ווי

אהין עם האָט אַרײַנגעבלאָנקט אַ נאָרשט לעצטע העלע אָונט=מאָג=קײט, און דערזען האָט זי, אַז פּײַוול קאָניאַזש, שרה סאַדאָוויקס זון פון די אָרעמע קעלערן, איז צוריק אַהײַמגעקומען פון סלאָזשבע מיטן זעלבן הילצערנעם בלויען זעלנער=קעסטל, וואָס זי האָט דעמאָלט גע=זען, ווען ער איז דערמיט אַוועקגעגאַנגען צוריק מיט דריי יאָר. און די דיגסט=מײַדלעך לאָבן אײַצט פון צופרידנקײט און כאָטש פּײַוול האָט אַלע מאָל געבענקט נאָך אַזעלכע מײַדלשע געלעכטערן, האָט ער זיי אײַבערנעלאָזט מיט זײַערע נאַסע רױטע הענט בײַ די באַליעס שטיין, צעעפנטע מײַלער פּול מיט גערויש, און מיטן בליק האָט ער זיך דערנענטערט צום פענצטער פון ר' משהס דירה, וואָס איז אײַצט געשטאַנען פּינצטער און פאַרהאַקט; און ווי שטיינער, ווען מען וואַרפט אַרײַן אין אַ שויב, אַז זי זאָל זיך עפענען, האָט ער געוואַרפן אויף זיי זײַנע פאַרהידושטע אויגן, ווי זיי וואָלטן זיך געפרעגט, פאַר וואָס די רײַכע נאָרדיגען הענגען נישט מער דאָ ווי פּרײַער אײַבער די צענלאָנצטע שויבן. טונקל אין אומבאַלוכטנקײט איז געשטאַנען דער הויף, ווי אויך ער וואָלט דאָ שבעה געזעסן נאָך דער אויסגעשטאַרבע=נער גבירישער משפּחה. אַליץ איז געווען אין דער מרה=שחורהדיקער אומבאַלוכטנקײט און ווי אַלע צוזאַמען וואָלטן זיך צווישן זיך גע=סודעט וועגן זײַן אײַגענעם טרויער, פון וועלכן פּײַוול האָט שוין גע=וואָלט ביים מיליטער, אַז ער איז אַ יתום געבליבן, אַז זײַן גומע מאַמע איז אַראָפּגעפאַלן פון אַ בוים בעתן רײסן דאָס אויבס אין סאָד און אַז זי איז געשטאַרבן. זי האָט אָבער נישט געקענט פּרײַער די אויגן פאַרמאַכן, ביז דער גביר האָט איר צוגעזאָגט, אַז ער וועט איר פּײַוולען אַרײַבערשיקן, פון צײַט צו צײַט, אין דער ראַטע אַ קערבל. דער גביר האָט דאָס טאַקע מקיים געווען און אײַצט האָט פּײַוול געוואָלט אים זאָגן זײַן דאַנק און אָנגעראַפן אַ הויף אים און לאַהלען קײנעם נישט מער צווישן די לעבעדיקע, נאָר אויפן בית=עלמין. ביים אַוועקגיין האָט אין זײַנע טראַט ווי אַ שלאָנג זיך מיט=געוויקלט אַ טרויער.

באַלד האָבן גענומען בלאָזן אין דרויסן ווינטן, אײַבערן שולגעסל האָבן זיך אַרומגעבלאָנדזשעט שופר=קולות, חזנים=תפילות, בעת מ'האַט אײַנגעזונגען מיט די משוררים. דעמאָלט האָט ר' משה זיך גענומען גרייטן אין וועג אויפצוזוכן צביהן און בעטן בײַ איר, אַז זי זאָל אים מוחל זײַן.

ער האָט עם דערצײלט לאַהלען.

— טאַטעשי קרוין, וואָס גײסטו דען אַזוינס טאָן ? עם שרעקט

מיר דאָס האַרץ. וויי, וויי, האַכט נישט צו מאַל באַוויזן מיר מגדל זיין לחופה. אַ פאַראיינזאַממע, עלנט וועל איר דעמאָלט פאַרבלייבן אויף דער וועלט! — האַט לאַהלע מיט אַ געבויגענעם גוף צו דער ערד אין זיך אַריינגעכליפעט איר געוויין.

דער פאָטער האַט ביים אַוועקגיין אַרויפגעלייגט ביידע הענט אויף איר קאָפּ, זי געבענטשט און געוואָרפן זיין לעצטן צעשיידונגס-בליק, וואָס האַט פאַרקילט איר בלוט.

שפעטער האַט משה זיך אַרויפגעזעצט אויף אַ פור, וועמענס געזעס איז געווען אויסגעבעט פון היי, אַז די פרישע פעלד-ריחות האָבן פאַרריסן זיין אַטעם און אויפגעמונטערט האַפּענונג אין זיין האַרץ, אַז ער וועט גליקן.

ר' משה איז איצט געפאָרן אין יענעם שטעטל צו צביהן ווי אַ מאַל מיט יאָרן צוריק. אָבער נישט מיט כוונות פון אַפקויפן און גענאַרן, ווען ער האַט פון איר האַנט אַפער לאַהלען אַרויסגעכאַפט, נאָר ווי אַן אַרעמאַן זיך אַוועקשטעלן פאַר צביהם טיר און בעטן, אַז זי זאָל אים מוחל זיין. אַן אויסערגעוויינלעכער כוח האַט אים איצט צו איר געטריבן גענוי ווי אין די יונגע יאָרן, ווען ער האַט זי צום ערשטן מאַל דערזען. אַ שרעקלעכער ווינט האַט די פור באַגלייט. באַלד האַט גענומען ניסן אַ רעגן און די רעדער האָבן זיך געטונקען אין די בלאַטעס, געפירט אַ שווערן קאַמף נישט צו ווערן פאַרזונג-קען אין תהום און פאַרבלייבן אין מיטן וועג. ווען עס איז געקומען די צייט פון זונפאַרגאַנג, האָבן פלאַמען זיך צעשפינלט אין הימל, פאַר-צויגן מיט ווינדער-געוועגדער פון געשפענסטער איבער פעלדער און וועלדער.

עס איז געוואָרן פלוצעם פינצטער. אין ווייטן הימל-האַרזיאַנט האַט זיך גערייכערט אַ גרויער געפל. אַ קילע פאַרע ווי אַ פראַקס האַט געשלאָגן פון די פערדישע פיסקעס און נאָזלעכער. פון מידקייט האָבן די פערד אין דער נידער הכנעהדיק פאַרבוין די קעפּ. ענדלעך האַט דער בעל-עגלה זיך פאַרקירעוועט אויף אַ קרומען שאַסיי, ווי עס האַט זיך אויסגעשיילט אַ שטעטל.

דאָרט אין אַ געסל האַט פריער געווינט צביה. נאָר היינט, ווען ר' משה האַט אָנגעקלאַפט אין איר טיר, האָבן פרישע פנימער אים באַגעגנט און דערציילט, אַז זי וויינט שוין זייט יאָרן אין דער הויפט-גאַס פון שטעטל מיט אַ רייכן מעל-סוחר, אַן אלמו, צו וועמען זי האַט אַ סך קינדערלעך געבוירן. איז ר' משה צופרידן געגאַנגען און בית-מדרש דאווענען מנחה-מעריב.

ווען ס'איז צוגעפאלן די נאַכט, האַט ער זיך אַוועקגעשטעלט

ביים אויוון פון בית-המדרש, ווו אָפּט ס'פּאַרזאַמלען זיך סיי זומער
 סיי ווינטער די בעמלערס פון שמעטל און דערציילן צווישן זיך
 זייערע גליקלעכע אָדער אומגליקלעכע פּאַסירונגען פון לעבן, און
 שפיגען אויס בכיוון, יעדער לויט זיין כוח-הדימיון, די פּאַנטאַסטישע
 גוזמאות וועגן רייכע זאַטע סעודות. דערמיט ווילן זיי פּאַרטרײַבן
 זייער לאַנגווייליק, איבערדריסיק לעבן, פּראַכטן צו נעמען פון
 גוטע מאכלים און פון אויסמערלישע וויינען. ר' משה פּאַיאַנס-
 הענדלער איז איצט גישט ווי זיין שטייגער געשמאַנען איז
 שול צווישן מיוחסים ביי דער מיזרח-וואַנט, אָנגעטאַן גדלות-
 דיק אין אַ צעגלאַנצטער, גבירישער אַמלאַסענער קאַפּאַטע, נאָר אין
 אַ צעדריוולטן, אָפּגענוצטן כאַלאַט ביים בית-מדרש-אוייוון, ווי אַ בעט-
 לער צווישן אַנדער זינס גלייכן און צוגעהערט ווי איינער האָט דער-
 ציילט :

— געווען איז אַ מאַל אַ גרויסער גביר אַ מכנים-אורח, איי-
 גער אין דער וועלט, וועמענס הויז איז געשמאַנען צעפּראַלט אויף
 אַלע מירן פאַר אָרעמעלייט און תלמידי-חכמים, וואָס זענען צו
 אים געקומען פון אַלע שמעט און שמעטלעך. און ווען זיין ווייב
 האָט געבוירן אַ יינגל, האָט ער געמאַכט אַ סעודה גענוי ווי אַ
 מלך, אַ קיסר פון אַ לאַנד! אַ מוהל אויסגעקליבן פון די סאַמע
 שמן-זיט, אַ סנדק דעם פּערל פון שמאַט, דעם גרעסטן למוֹד, און
 וויין האָט זיך געגאַסן גאַנצע טעפּ, געצויגן פון די שייערסטע
 פירות, וואָס זענען געוואַקסן אין די באַרימטסטע גערטנער אין
 דער גאָרער וועלט, און פלייש האָט מען געמיילט, גאַנצע אויוונס
 מיט בראַטפּאַנען און קאַרפּן פּיש — הויכע סאַגאַנען, און די
 בכבודיקסטע פאַרבעטענע געסט זענען געווען סאַמע מדינה-גייער.
 אָרעמעלייט, פון דער גאָרער וועלט, ווייל זיין עשירות איז געווען
 אַזוי גרויס, אַז קיין גביר איז ביי אים גישט געווען קיין יחסן.

— אוואַ! אוואַ! שוין איין מאַל אַ גוט יידיש האַרץ! —
 האָבן די שנאָרערס פון גרויס התפעלות געשיבט זיך אַהין און
 אַהער, געקראַצט די פלייצעס אין בית-מדרש-אוייוון. אויך ר' משה
 פּאַיאַנס-הענדלערס נאַנצער גוף האָט דעמאַלט זיך געבויוגן אונ-
 טער זיינע ציטערנדיקע פּיס און ווי אַן אויפברויז פון אַ ים האָבן
 געקוסט זיינע אויגן אינעם טונקעלן בית-מדרש-חלל מיטן גע-
 בלישטש פון משוגעת, דעם קאַפּ אַרײַנגענורעט צווישן די אַקס-
 לען און איינגעקנייטשט איז ער געווען, פאַרהויקערט ווי אַ כמאַרע
 אין אַ ווינקל הימל פון אַ פינצערער גאַכט. אַלץ האָט אויף אים

געפלאטערט : דער טלית-קטן, די צעהריוולטע איביצע און זיך
 גע ליפן האָבן גאָר מער גענומען ציטערן מיט רייד צו זיך אַליין:
 — אפשר מיינט מען דאָס מיר? ווייל בעמלער, וואָס גייען איך
 בער דער וועלט, דערציילן זיך איינס ס'אנדערע כלערליי פאַסירונג-
 גען, צעטראַגן עס איבער שמעט. איז עס טאַקע אמת, אָז פון אַלע
 סעודות אין מיין הויז שמיך איך איצט אַ בעמלער; פון אַלע
 מיינע הויכע גאָרנדיקע קאַמעניצעס שמיך איך איצט אַן איינזאַמער,
 אַן עלטער און אפשר בין איך אין גאַנצן בלויז אַ צוגעטראַכטער
 גימשל פאַר די זיגדיקע, וואָס דאַרפן רייניקן זייערע נשמות מיט
 תשובה. — און ווי ס'דאַכט זיך מיר אויס, בין איך קיין מאָל נישט
 געווען גליקלעך, נישט געהאַט קיין הויז, קיין ווייב, קיין קינדער.
 אַזוי האָט ר' משה כסדר געטראַכט, אַרויסגייענדיק פון בית-
 המדרש.

ק א פ י ט ל ז י ב ן

צו מאָרגנס איז געווען ערב יום-כיפור. פון פרי ביז אָונט זענען
 ייך געאַנגען אין מרחץ אַריין און פון מרחץ מיט אויסגעצוואַנגענע
 רויסע פינמער, מיט ווייסע מזכיר-נשמות-ליכט אין די הענט, וואָס
 זיי האָבן איינגעקויפט אין די געוועלבער, געוואונשן זיך איינער דעם
 צווייטן אַ גמר כתיבה ותמימה טובה צום גייעם יאָר, געטראַגן אויף
 די פלייצעס בונטן שמעקנדיקע היי אין די מינינים אַריין פאַר די
 מתפללים, עס זאָל זיין לייכטער צו שמיין אין די ווייסע זאַקן. אָט
 גענוי דעמאָלט, ווי אַ חיה אין אַ פאַרצוקנס-לויער, האָט משה אָפּגע-
 וואָרט אַ שעה פון אַ גליקלעכן שעת הכושר, זיך צו לָאָזן אין יענעם
 וועג, וווּ צביה וווינט. ווען ער איז אָנגעקומען צו איר פיר אַ פאַר-
 סאַפעטער, האָט ער זיך אָפּגעשמעלט, כדי צו כאַפן אָמעס אין אַ
 מאַמענט פון ישׁובה-רעדע, און וואָס אַזוינס מיט איר צו רעדן, האָט
 ער באַקלערט. גאָר פלוצעם האָט ר' משהן גענומען אויסדאַכטן, אַז
 ער זעט צביהן איצט שמיין פאַר די יום-כיפור-ליכט. ער דעהערט
 אירע רייד, זיי זענען אַזוי גאַל-ביטער און שפיציק אויסגעשאַרפט ווי
 קריגסשפיזן געצילט אין האַרץ פון אַ בלוטיקן שונא. גרויליק און
 גרויזאַם יאָמערט זי אַריין אין די הייליק-צעצונדענע רויסע פלאַמען.
 און צווישן אַלע צביהס בקשות צו גאָט אין דער נאַכט פון כל-גדרי
 הערט ער אויך דייטלעך אַגרופן זיין גאַמען. אַלע מאָל פאַרענדיקט זי
 מיט אַ קוויטשנדיק ספּאַזמאַטיש געוויין :

— פאר מיין פארשעמונג, פאר מיין פארשעמונג, רכונג של עולם!

ער פארשמעלט זיך דאָס פנים מיט ביידע הענט, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט באַשיצן פון אַ פייערדיקער קויל, וואָס איז געצילט אין אים. ער וואָרפט זיך אויף דער שוועל פון צביהס רייכער היים און וויינט. פלוצעם האָט עמעצער פון איגעווייניק די מיר אויפגעפנט און ר' משה האָט דערזען צביהן ביי אַ וואַנטשפיגל אין אַ ליכט-פלאַם, ווי איינגערעמט. ביידע האָבן צעשראָקן צוריקגעטראָטן, ווען זייערע בליקן האָבן זיך באַגעגנט.

צביה האָט אויסגעזען נאָך יונג, אין רייכער שיינער קליידונג, אַרומגערינגלט פון אירע קליינע שוואַרץ-הנעוודיקע מיידלעך, וואָס האָבן אין איין קול צו ר' משהו געשריגן:
— איר זייט אונדזער פעטער דוד?

נאָך דערזענדיק, ווי דער יוד מיטן מלית-זאָס אונטערן אָרעם שטייט שוויינגנדיק און צעשראָקן, האָבן זיי אַלע זיך שפּאַטיש צע-לאַכט:

— כאַ, כאַ, כאַ!

נישט בלויז צביה האָט זיך אָנגעשמעקט פון די קוויטשנדיקע קולות, וואָס האָבן זיך ווי וועלן אין אַ ים געהויבן און געפאלן, נאָך אפילו די ווענט, די פענצערשויבן האָבן זיך ווי געפלייסט הייליכקער צו לאַכן: כאַ, כאַ, כאַ!

אויפן ווונק פון דער מאַמען האָבן די מיידלעך צוזאַמען מיט דער דינסט זיך אַ שאַט געגעבן פון שטוב אין דרויסן און זייער האַסטיק לויפן האָט אָפגעקלונגען איבערן ברוק דורכן פענצער ווי אַ ווידערהאַלונג פון זייער געלעכטער:

— כאַ, כאַ, כאַ.

געוויינט האָבן דערביי איינציק ר' משהס פריבע אויגן, גרויע ברעמען און זילבערבאָרד און אויך אונטערן אָרעם זיין מלית-זאָס, וואָס האָט זיך וואָס אַ מאָל מער און מער צוגעטוילעט צו אים, ווי אַ קינד וואָלט געוויינט אויף זיין האַנט.

— צביה קרויז, איד בין געקומען צו דיר בעטן און פאַלן צו דינגע פים — זיי מיר מוחל! פאַר מיין עוולה קעגן דיר האָט מיר נאָס באַשטראַפּט — האָט ר' משה זיך צעיאָמערט.

— מיין ווייב איז מיר געשאַרבו, מיינע פינגן זיין זענען גרויזאָם אַוועקגעריסן געוואָרן פון מיר. איצט האָב איד מורא פאַרן לעבן פון לאַהלען! איד קען אָן דיין פאַרגעבונג נישט האָבן קיין תיקון מער אויף דער וועלט! ... זיי מיר מוחל! — האָט ר' משה זיך געשטיקט אין טרערן.

צביהם פנים האָט מיט איין מאָל אויפגעלויכטן, אַ שטראַל גע-
טאָן מיט איר אַמאָליקן מיידלשן חן. אירע גערונצלעטע מיטעלע יאָרן
זענען מיט איין מאָל אַראָפּ פון איר פנים ווי אַ קאלטער ווינטער
טרעט אָפּ פאַר די ערשטע טריט פון פּרילינג, און זי האָט זיך צע-
שריגן :

— משה, גיי דיר דיין וועג! בחנם זענען דייער רייד, ווייל דיר
וועל איר קיין מאָל אין מיין לעבן נישט מוחל זיין.

אירע קולות האָבן צעשראָקן די ברענענדיקע יום-כיפור-
ליכט אויפן טיש, און גענומען טריפן מיט חלב ווי מיט טרערן.
צביהם צווייטער מאָן, ר' חיים זעלדעס, וועמענס נאָמען איז
געווען באַקאָנט אין שטעטל, איז גראָד אַריינגעקומען פון דער
לעצטער שטוב. ער איז געווען געקליידט אין אַן אַמלאַסענער שוואַר-
צער איביצע, אין סאַמעטן הימל און אַ פאַר גבירישע שטיוועלעך,
וואָס האָבן געסקריפעט אין גאַנג. די פאות און באָרד שוין גרוילעך ווי
אַ שאַטן פון פאַרנאַכט. ער איז געווען מיט צוויי קעפּ העכער פון זיין
ווייב. אַ סברה, אַז ער האָט שוין פון צביהן אַ סך זיך אָנגעהערט
וועגן איר ערשטן מאָן און דאָ פּלוצעם האָט ער אים דערזען פנים אל
פנים און אויסגעשריגן : צי קען דען אַ מענטש און אפילו גאָט מוחל
זיין אַזאַ גרויזאַמע עבירה ווי אַפּרייסן אַ קינד פון דער מאַמען ?
מער האָט ער גאָרנישט גערעדט, גאָר געקושט די מזוזה און אַוועק
מיט צביהן ביי דער רעכטער האַנט צו כל-גדרי אין שול.

צעטומלט, פאַרשעמט און צעשראָקן איז ר' משה זיי פון הינטן
אונטערטעניק גאַכענאַנגען און מיט אַ וואַנגלענדיקער טרער אין אויג
מיטגעבאַלנדזשעט, גאַכקוקנדיק זייערע טריט.

ווען ער איז שפעטער אַרויס אין גאַס, האָט אין אַ ווינקל הימל
געשטרייפט אַ רויטער פאַס און זיך איבערגעוונקען מיט די סומע
ידיש באַלויכטענע פענצטער, וואָס זייערע מויערן זענען געווען ווי צו-
גויפּעטליעמע גופים פון אימה. און ס'האָט שטאַלץ איבערגעוואַקסן
אַפּערגעקומט ווי אַן אַדלערקאָפּ די מזרח-וואַנט פון גאַסס מקום-
קדוש. אַט דאָרטן אין אַ ווינקל, וווּ אַהין די ליכטיקייט פון דער מגורה
האָט גישט דערגרייכט און מתפּלל'ים מיט טונקל-זענדיקע אויגן,
וואָס טראָגן בריַלן אויף די געזער, האָבן זיך גישט אַוועקגעשטעלט,
האָט זיך היי-יאָר באַוווּזן אַן אומבאַקאַנטער ייד מיט אַ זילבער-
מלית-עטרה פאַרהילט איבערן ווייסן שמערן. ער איז געשטאַנען אַן
איינגעבויגענער ביי אַ שמענדער איבער אַ צעעפנט מחזור און ביי יע-
דער פאַרענדיקטער תפילה האָט ער אויסגעשריגן :

— אוי פאַטערל אין הימל, זיי מיר מוחל.

עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז ער פאַרריכט דעם חזנס אַלמ-

הייזעריק קול. דעם חונס פנים איז פול מיט טיפע רונצלען, גרוי זיין באַרד, די אויגן פאַרוואַרפן הויך ווי צו אַן אָפּענעם הימל און זיין יראת-שמימדיקע מראה איז אַרײַנגערעמט אין קיטל און טלית. ער שטייט, אַרױנגערינגלט פון יונגע משוררים, וועלכע ציען אויף כלער= ליי קולות אַ יום-כיפורדיקן „אוי, אוי, אוי!“ זיי זענען אָנגעטאָן אין סאַמעטראַפּלען און צעצונדענע קנייטלעך פון מזכיר-נשמות-ליכט ווי אַ פּאַנטאָן פון צעפלאַקערטע מנורות זענען צעשמעלט אין זאַמד-קעסטלעך און עס טיקט זיך אַ רויטער פּלאַם ווי ביים פּאַר-גיין אין מערב-הימל אַ צעשפיגלטע זון איבער אַ ים אין אַן אַרום שוואַרצע גאַכט-געבערג און גראַזיקע לאַנקעס.

פּלוצעם גיט זיך אַ טראַגן פון דער ווייבערשול אַ געוויין, ווי אַ זאַויערובע וואַלט אַ בלאָז געטאָן. נאָך דאָס אַיינציקע קול פון אומבאַקאַנטן ייד ביים שטענדער שרייט אַלעמען איבער אויף פּראַקס יידיש לשון :

— אוי פאַטערל אין הימל, זיי מיר מוחל !

און ווען עס קומט צו אשמני, קלאַפט ער זיך אַזוי האַסטיק מיט די פּויסטן אין האַרץ ווי מיט אַ שווער אויפגעהויבענעם האַמער אין די קלינגענדיקע שטיינער פון אַ גאַסנברוק. אַפט דאַכט זיך אויס, אַן אַט אַט וועט פון די קליידער אַפּער זיין האַרץ אַרױסשפּרינגען ווי אַ פאַרבלוטיקט אָפּגעריסן אבר פון גוף און פאַר אַלעמענס אויגן זיך אַ וואַרף טאָן אויף דער ערד צו זיינע פּיס און צעשרייען זיך אויף אַ מענטשלעך, יאָמערדיק קול :

— אוי פאַטערל אין הימל, זיי מיר מוחל !

— אוי פאַטערל אין הימל, זיי מיר מוחל !

ווי אַ שפּאַצירנדיק שיפל אין אַ לויטער בלוי טייכל איז היינט די בלייכע לבנה געמיטלעך, לאַנגזאַם געשווומען אין הימל. בעת יידן זענען געגאַנגען נאָך בל-גדרי אַהיים פון שול און דער משמש האָט פון צעטומלעניש פאַרגעסן די טיר צו פאַרשליסן און אַלץ איז געבליבן הפקר, איז דער אומבאַקאַנטער ייד ביים שטענדער נישט אַהיימגע-גאַנגען און מיט לאַנגזאַמע טריט זיך אַרומגעשלייכט צווישן די זאַמד-קעסטלעך מיט די צעפלאַקערטע מזכיר-נשמות-ליכט. ער האָט זיך אַוועקגעשמעלט געבן זיי און לאַנגע שעהן אַרײַנגעוויינט.

ס'האַבן קעגנזייטיק זיך אָנגעקוקט די זעלבע פייערלעך אין זיי-נע אויגן מיט די פייערלעך אין די ליכטפלאַמען, ווי זיי וואַלטן געוואַלט דערוועקן איינער ביים אַנדערן רחמנות-געפילן. פּלוצעם האָט פאַר זיין פנים אַ בלייז געטאָן דער פאַרביקער זונפאַרגאַנג אין בלויען הימל

פון לעצמן בײַן־השמשות פאָר כּל־גדרי און ער האָט אויסגעשפיגן זיין צעבלוט־יקטע נשמה און געבליבן ליגן מיט פאַרוואָרפּענע אויגן צום הימל, איינגעהילט אין אַ טלית אַזוי ווי אַ צדיק, מיט אַ זילבער־עטרה אויפן שטערן צווישן צעפלאַקערטע מזכּר־נשמות־ליכט...

— ברוך דין אמת! האָבן געשעפּטשעט די ערשמע אַנקומענע־דיקע יידן צו מאָרנגס אין שול.

באַלד נאָך יום־כיפור אין דער מת געבראַכט געוואָרן צו זיך אין שטאָט. אין דער שול האָט מען אים געמאַכט אַ גרויסן הספּד. רב חיים פרענקל, דער גרעסטער למדן, האָט געהאלטן אַ לאַנגע דרשה, באַוווּזן דעם נפּטרס גוטע מידות און איידל האַרץ. דער רבי ר' איט־שעלע בכבודו ובעצמו האָט געזאָגט קדיש אויף ר' משהם קבר. די פּיינסמע יידן פון שטאָט זענען גאַכגעגאַנגען זיין ארון.

לאהלע אין געווען נאָך די איינציקע, וואָס אין פאַרבליבן לעבן פון דער גאַנצער גרויסער משפּחה. זי איז געזעסן איינע אַליין אין אירע אויסגעליידיקטע שטובן מיט אַן איינגעגורעטן קאַפּ אין אַ שווערן טוד, אַזוי אָפּגעוואָרט די שעה פון שחרות און מנחה־מעריב. ווען ס'זענען זיך צוגויפּגעקומען יידן אין לאהלעס אומעמיקער היים און וווּ מ'האַט מיט אַ מינין געזאָגט קדיש נאָך איר טויטן טאַטן... אָט די צעשטאַלמע יידן מיט די שוואַרצע גאַרטלען און סאַמעט־קאַפּלען אויף די קעפּ און מיט אַבל־דיקע פאַרציטערטע בערד האָבן אויף לאהלען אָנגעוואָרפּן אַ פּחד. זיי האָבן זיך פאַר אירע אויגן אַוועקגעשטעלט אפילו ביי גאַכט אין שלאַף, זיי האָבן אָנגעווייעט פול מיט אומעם אַלע שטובן.

ק א פ י ט ל א כ ט

איין מאָל באַגיגען זייער פרי האָט די שטאָט זיך גענומען איבער־וועקן. לאהלע האָט דעמאָלט אַוועקגעשאַרט פון פענצטער דאָס פאַר־הענגל און דערזען, ווי ס'פאַרפאַרט אַ פּורל צו איר שטוב און צוויי פאַרשיניגען זענען אויסגעשטיגן.

באַלד האָט זיך די סיר געעפּנט און ס'איז לאהלען באַפּאַלן אַ שרעק — זי האָט אַליין נישט געוואוסט פאַר וואָס.

— איר זייט נישט אַמאָל די מומע טאַבטשע פון דרילטש? —

האַט זי געפרעגט די אַרײַנקומענדיקע פרוי.

— ניין, קינדלעך — האָט די יידענע מיט גוטסקייט זיך צע־

שמייכלט און זיך געוואָלט וואַרפן אין לאהלעם אַרעמס און קושן זי.
אָבער דאָס מייַדל איז בלייב געוואָרן און דערשראָקן צוריקגעטראָטן.
— לאהשי, ס'איז געבעך וויי און וויגד, אַז דו דערקענסט נישט
ריין אייגענע מאַמע — האָט די מוטער איר נאָכגעשריגן. איר קול
וואָס געציטערט און אָפּגעהילכט מיט שרעק. זי האָט גענומען רעד;
אין איין אָטעם שנעל:

— לאהשי, דו הערסט, ווען איך האָב דיך איבערגעגעבן אין
רשות פון דיין טאָט, האָב איר זיך געפונען אין אַזאַ טרויעריקער
לאַגע, אַז כ'האָב אנדערש נישט געקענט. ער האָט דיך ביי מיר אָפּ-
געקויפט פאַר אַ נישטיקער סומע געלט צוליב הונגער, קראַנקייט,
פאַרצווייפלונג. פון דעמאָלט אָן איז מ'שטיינס געזאָגט פייגע
פאַיאַנס-הענדלערין דיין מאַמע געוואָרן און איר צו דיר גאָר אַ
פרעמדע. על כן, לאהלע, דו וועסט מיט אונדז פאַרן, יאָ אָדער ניין?
— האָט די יידענע שוין היימיש זיך צעבייזערט און באַרד האָט אַ צע-
לויכענער נחת-שמייכל באַרעקט איר פנים. דער זעלבער שמייכל
איז אויך איבערגעגאַנגען אויף איר מאַנס באַרד, וואָס האָט די גאַנ-
צע צייט געשוויגן.

— מענטשן גומע! — האָט לאהלע זיך אויפגעשטעלט פלוצעם

און געזאָגט:

— כ'בעט אייך, פאַרט געזונטערהייט און מיר לאָזט אין מיין
פאַרצווייפלטער לאַגע. אייער אָנבאָט וועל איר נישט אָננעמען! איי-
ער טובה וועל איר אויסמיידן. פייגע די פאַיאַנס-הענדלערין פאַר-
בלייבט אפילו נאָך איר טויט מיין מאַמע! כּאָמט איר בין נישט קיין
זון, וועל איר אויף מיין מיידלשן אופן נאָך איר קדיש זאָגן. לאָזט מיר,
לאָזט מיר! — איז זי אויסגעבראַכן אין אַ געוויין.

אַזוי טעג לאַנגע האָט זיך פאַרצויגן דער וויכוח צווישן לאהלען
און דער יידענע. איינע האָט געחלשט און די אַנדערע האָט געוויינט.
שכנים זענען אָנגעקומען, אויפגעמוגלערט מיט קאַלט וואַסער, אייג-
געשמילט. דער סוף איז געווען, אַז צביה איז מיט איר צווייטן מאַן
געפאַרן אַהיים אָן לאהלען. איינגענורעט דעם קאַפּ צווישן די אַקסלען
האָבן זיי זיך געוויינט אויפן פורל ווי נאָך אַ לוויה. זייערע פנימער
האָבן אויסגעזען צעצויגן דאָר און אויסגעבלייכט ווי נאָך אַ לאַנגן
תענית. פאַרנדיק אַהיים איז אויפן גאַנצן וועג דאָס פעלד געשמאַגען
ליידיק, פאַרלאָזן, אַלץ האָט זיך אויסגעדריקט ווי באַטמייליקסמע אין
זייער אומעט..

נאָך אויפן הויף פון לאהלען האָבן זיי איבערגעלאָזט אַ גערודער.
מיט אַ מאַל האָבן די שכנים גענומען זיך סודען אין דער שטיל און
שפעטער זענען זיי שוין איבערגעגאַנגען אין אָפּענע רייד. איינער

הָאָם זיך געשטעלט ווי אַ גבית=עדות און זיך געשווירן, אַז אין דער נאַכט פון דער גרויסער שריפה אין ר' משה פּאַיאָנס= הענדלערס הויז איז ער גראָד געשטאַנען אויף זיין באַלקאָן און דערזען לויפן אַ פרוי מיט אַ נאַפּטקאַן אין האַנט, אַ צעשוויבערמע ווי אַ משוגענע, און הָאָם גרויליק געשריגן :

— כ'הָאָב דערלעכט מיין נקמה, וואָס עס ברענט דאָס פּאַרזיג= דיקמע הויז, דאָס פּאַרשאַלטענע פון גאָס ! זאָל עס פּאַליען העלער אין פּלאַמען !

אַזוי שרייענדיק איז זי פּאַרשוונדן געוואָרן אויפן פינגערן טראַקט. איצט הָאָם ער די אונטערצינדערין פון ר' משהס הויז דער= קענט, נישט בלויז דורכן פנים, נאָר אפילו דורך איר קול, ווען זי הָאָם זיך געאַמפּערט מיט לאַהלען, אַז זי זאָל מיט איר פּאַרן אַהיים. צוהערנדיק די רייד הָאָבן איבער דעם מיידלס בלייבן פנים זיך צע= שפּרייט בוש=פּלאַמען, ווייל איר ריכטיקע מאַמע איז נישט געווען פייגע, נאָר יענע פרוי, וואָס הָאָם פון גקמה אונטערגע= צונדן איר טאַטנס הויז, און די נאַכטשרעק הָאָם סוף כל סוף גורם געווען דעם טויט פון איר גאַנצער משפּחה.

— הייסט דאָס, הָאָם לאַהלע באַשלאָסן — דורך מיר אין געקומען דאָס גרויסע אומגליק און איר מוז פון שטאַט אַנטלויפן, אי= בערלאָזן דעם רעשט פון פּאַרמעגן די בעלי חובות, וואָס וועלן זי= כער קומען אויפּמאַנען אין צונעמען אַלץ פון שטוב.

מיט פרויער אין די אויגן הָאָם לאַהלע געכאַפט אַ קליין וואַליזקעלע אין האַנט און דערין אַריינגעוואָרפן אַ פּאַר שטיק= לעד ריינע וועש, אַ צוויי קליידלעך, אַז זי זאָל הָאָבן זיך איבערצוטאָן אין דער פרעמד, און זי איז אַוועק אויפן לובלינער טראַקט, וווּ ס'גייען אָפּ פורן אין שכנישע שטעט. אויפן וועג הָאָם זי דערזען אַ בעמלעך שטיין אָנגעשפּאַרט ביי אַ פּלויט. זיינע אויגן, מיט רוימע בלוט= שנירלעך, ווי אַמפּאַסקעלעך, הָאָבן טריב געקוקט און זיינע ליפן, פּאַרטריקנטע און געשלאָסענע, הָאָבן קוים זיך באַוויגן... גיין ! ער הָאָם ביי די פּאַרבייגייער נאָרנישט געבעטן, צו מאַל קיין מענטש= לעד פנים נישט געווען דרייסט אָנצוקוקן, בלויז ער הָאָם באַ= מערקט זייער גלייכגילטיקייט, אַז קיינער פרעגט נישט און פּאַר= טראַכט זיך נישט וועגן זיין גויט.

אַ ווילדע צעפלאַשעמע באַרד הָאָם געציטערט אַרום זיין געל= וואַקסיק, גערונצלט פנים און אַ טיפּער גערונצל אין זיין שטערן, אין וועמענס ווינקלען עס הָאָבן זיך געשלענגלט בלויע אַדערן. אַזוי איז ער געשטאַנען מיט אַ פּאַרשעמטן קאַפּ, אַז איינגעבווינגענער. ער הָאָם שוין אויסגעזען ווי אַ זקן, כאַטש ער איז נישט געווען אַזוי אַלמ. לאַה=

לע האָט אים אין דלאַניע אַרײַנגעוואָרפן אײנע פון אירע לעצ-
טע מטבעות און ער איז געוואָרן ווי אויפגעצײערט און לאַנג זיך
פאַרקוקט אויף איר פנים, ווי ער וואָלט זיך געוונדערט, אַז ס'איז
נאָך עמעצער פאַראַן מיט אַ מענטש'לעך האַרץ, וואָס האָט רחמנות.
שפעטער איז לאַהלע מיט אַ בעל-עגלה אַדורכגעקומען וועגן
מקח, וואָס זי האָט אים באַלד באַצאָלט, און איז אַרויפגעאַנגען
אויף אַ פּוּר, כּדי אָפּצופאַרן ווייט-ווייט, וווּ קײן מענטש קען זי נישט
מער און ווייט גאָרנישט פון איר פּרײערדיקן לעבן.
אַונטצײט איז דאָס מײדל אָנגעקומען אײנעם שמעטל מיט
נישט-ברוקירטע געסלעך, וווּ ס'האָט זיך געפונען אַ פּערדמאַרק פאַר
יאָר-יאָרײדום. געטראָגן אין האַנט האָט זי איר וועש-קופּערטל, איר
אײנציקן פאַרמעגן. זי איז שטײן געבליבן אויפן מאַרק, האָט זיך
אַרומגעקוקט און נישט געווסט וווּ צו שמעלן דעם ערשטן טראָט
און וווּ אָנצוקלאַפּן, ווייל יעדע טײר דאָ איז געווען פאַר איר פּרעמד.
זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט בײ אַ פענצטער, פאַרשמעלנדיק די
ליכטיקײט, וואָס האָט געשפאַרט דורך די שײבלעך פון אַ וועש-
מאַנגל.

אין דער מינוט האָט זי פּלוצעם דערהערט עמעצן אויסרופן
איר נאָמען און זי האָט דערזען, ווי פונעם מאַנגל לײפּט צו איר האַס-
טיק אַרויס אַ דאַרע פּרוי מיט אַ טיכל אין די אויגן. געמײנט האָט
דאָס פאַרבלאַנדזשעמע מײדל, אַז יענע וויל זי פאַרטרייבן פון
דאַנען.

לאַהלע! — האָט זי אָבער ווידער אַ מאַל דײטלעך געהערט
רופן איר נאָמען.

זי האָט אָנגעקוקט די פּרוי און אויסגערופן מיט חידוש און
איבעראַשונג:

— יאָדוויגאַ!

יאָדוויגאַ איז אַ מאַל געווען אַ דינסט אין רײכן הויז פון אירע
טאַטע-מאַמע, ווען לאַהלע איז נאָך געווען אַ קינד.
איצט האָבן זיך בײדע צעקושט צוליב דער גרויסער פּרייד, וואָס
זײ האָבן זיך ווידער באַגעגנט...

— וואָס טוסטו דאָ, לאַהלע? אַד, ווי בלאַס דו זעסט אויס. וווּ
גײסטו עפעס מיטן קופּערטל אין האַנט?

— כ'בין דער אומגליקלעכסטער מענטש אויף דער וועלט, יאָד-
וויגאַ... כ'האָב אפילו נישט וווּ איבערצוגעכטיקן. געס מײך צו דיר אין
וועשמאַנגל, כ'וועל דיר העלפן אַרבעטן. פון מײן טאַטנס פאַרמעגן איז
מײר נישט פאַרבליבן קײן פּרוטה. זעסט מײן קופּערטל? אַם דאָס
איז מײן לעצטער האָב און גוטס. כ'בין הונגעריק און כ'האָב נישט

פאר וואָס זיך צו קויפן אַ שטיקל ברויט — האָט לאהלע טרויעריק געזאָגט.

יאָרווינג האָט דאָס מיידל געגלעט און זי געטרייסט :
— כ'וועל זיין פאר דיר אַ מאַמע, ווי גאָט איז מיר ליב. כ'בין פארבליבן אַליין אָן אַ מאַן, אָבער כ'נעם דיר אַריין צו מיר. וועסט אַרבעטן אין וועשמאַנגל מיט מיר צוזאַמען. קום ! וואָס שטייסטו ? כ'וועל דיר געבן עפעס איבערצוכאַפן. האָסט נאָך היינט אודאי אין מויל נישט געהאַט.
זייט דעמאָלט איז לאהלע שוין פארבליבן וויינען ביי איר.

*

איין מאָל, ווען לאהלע האָט אָפגעטראַגן אַ פאַק געמאַנגלעוועמע וועש צו אַ יירישער שמעטלשער גבירמע, האָבן שימעלעע בליאַכאַזש און בערעלע רימאַזש זי דערזען צום ערשטן מאָל. זיי זענען געווען די גרעסטע וווילע-יונגען פון גאַנצן פערדמאַרק. אַז זיי פלעגן נאָך דערשנאַפן ערגעץ אַ ניי-אַנגעקומען שוין דינסטמיידל אין אַ גביריש הויז, פלעגן זיי זיך גלייך צו איר נעמען טשעפען.
— זע נאָר, ווי די מויד פון וועשמאַנגל בלאָזט פון זיך ! — האָט זיך אָפגערופן אַנומלט שימעלעע בליאַכאַזש, מיטן געדיכטן באַ-שפּרענקלען גנים און דער פּלאַטשיקער נאָז, צו בערל רימאַזש מיט די געשטופלטע באַקן.

טאַקע צו מאַרנגס האָבן זיי לאהלען פאַרהאַלטן אין מיטן וועג, ווען זי איז געגאַנגען אָפּטראַגן אַ פאַק וועש פון מאַנגל. זי האָט זיי נאָרנישט געזאָגט, נאָר געגעבן זיי אַזאַ שטאַלצן מעסט אָפּ פון אויבן ביז אַראָפּ, אַז זיי זענען געוואָרן געפלעפט פון איר בליק אין האָבן געלאָזט פריי דעם וועג. גראָד איז פאַרבייגעגאַנגען פּיוול קאָ-ניאַזש פון איר שמעטל. ער איז דאָ געקומען אויף אַ פערדיאַריד און האָט פּלוצעם דערזען לאהלען אַ הילפּלאָזע צווישן שימעלעע בליאַ-כאַזש און בערעלע רימאַזש. ער האָט באַלד אַ פרעג געטאָן ביי די יינגען, וואָס זיי ווילן פונעם מיידל האָבן. לאהלעס אויגן האָבן זיך צע-שמראַלט מיט צופרידנקייט.

אויפן וועג האָט פּיוול מיט אַ מאָל פאַרלוירן דאָס לשון, אַראָפּ-גענומען פון לאהלעס אַקסלען דעם שווערן פאַק וועש און געהאַלטן איר אים צוטראַגן אויפן באַשטימטן אָרט. שפעטער האָט ער זי אויך אָפּגעוואַרט, ווען זי איז צוריקגעגאַנגען אין מאַנגל צו איר אַרבעט. ער האָט איר נאָרנישט דערציילט, אַז מיטן מאַמענט, ווען ער, פּיוול קאַניאַזש, האָט לאהלען דערזען, איז אים געוואָרן מיט איין מאָל אַזוי גוט אויפן האַרץ און קלאָר אויפן געדאַנק, אַז די דריי פּינגטערע

סאָלדאָטס סקע יאָרן, וואָס ער האָט אַדורכגעמאַכט, זענען פון זכרון מיט איין מאָל ווי פאַרווישט געוואָרן.
 נאָך יענער באַגעגעניש מיט לאַהלען איז ער אַוועק צו גימפּל שרכן און געהייסן זיך רעדן דעם שירוד מיט לאַהלען.
 דאָס, וואָס פּייוול קאָניאַזש איז שוין אַן אויסגעדיגנער סאָלדאָט, איז לאַהלען אויך געפּעלן געוואָרן. ער איז טאַקע אַ פּראָסמער יונג, אָבער דערפאַר אַן אַרנמלעכער. אַזאַ חשבון האָט לאַהלע געמאַכט און ס'האָט נישט לאַנג געדויערט, זענען זיי, פּייוול און לאַהלע, געוואָרן חתן-בלה. אַ סך מענטשן האָבן זיך אַריינגעלייגט, אַז פון דעם שירוד זאָל ווערן.
 פּייוול קאָניאַזשס קאָנקורענץ, בערעלע רימאַזש און שימעלע בליאַכאַזש, האָבן שיער נישט געפּלאַצט פון קינאה.
 — אַ מזל האָט דאָס דער יונג! — האָבן זיי געוואָרטשעט צווישן די צוין.

און טאַקע אין דער נאַכט פון דער חתונה, פאַרן אַרויספאַרן אויף דער סאַליע, ווען דער חתן פּייוול קאָניאַזש איז אַרומגעלאָפּן צווישן זיינע, „פּשיאַטשעלעס“ צו פאַרבעטן זיי, האָבן שימעלע בליאַכאַזש און בערל רימאַזש אָפּגעוואָרט פּייוולען אין גאַס און זיך מיט אים פאַרמאַסטן ווי עס געהער צו זיין. ער איז זיי אָבער בייגעקומען און מיט אַ צעבילילטן שמערן און אַ צעגראַטשעט פּנים איז פּייוול געגאַנגען צו דער חופּה.

קיין זייער גרויסע סעודה איז נישט געווען. קיין רייכע דרשה געשאַנקען זענען נישט געגעבן געוואָרן. קיין פּריילעכע ברחנות איז דאָ נישט געזאַגט געוואָרן, אָבער דער טאַנץ האָט זיך געצויגן ביז אין העלן טאַג אַריין.

פאַר די קאַרנע שכירות, וואָס לאַהלע האָט אָפּגענומען, האָט זיך דאָס נייע פאַרפּאָלק געדונגען אַ קליין פּאַציאַט-שטיבל און זיך באַשטעלט אַ פאַר דעמבאַווע בעטן ביי פּישל סטאַליער. זיי האָבן געקויפט אַ הילצערנעם מלבושים-הענגער און שפּעטער צו אויך אַ גרין געפאַרבטן קופּערט, וווּ לאַהלע האָט אַריינגעלייגט אַ ביסל וועש און ס'גאַנצע ביסל אַרעמקייט.

געוויינט האָבן זיי אין זעלבן שמעטל ווי יאָדוויגאַ.

באַרל אין זעלבן יאָר האָט לאַהלע געבוירן אַ יינגל. אַ נאָמען געגעבן האָט מען אים נאָך די זיידעס פון ביידע צדדים : משה-איציק. דעמאָלט האָט די שטוב ווידער צוגעקראָגן אַ פּרוש מעבל-אַנטיקל — אַ אַלמ, סקריפענדיק, אָפּגענוצט ווינגל, וואָס האָט זיך היז און צוריק געוואַקלט ווי אַ קאַליקע.

ק א פ י ט ל נ י י ן

— אוי וויי, ווי אזוי קומט צו מיר אזא שיין יינגעלע? מיט אזוי פיל זומער=שפרענקעלעך אויפן פנים! אין גאנצן געראטן אין טאטן! האָט לאהלע געזאָגט, נאָך לינגדיק אין בעט מיטן קינד, און אַריינגעלאַכט אין מאָרגנליכט.

— פייוול קרוין — האָט זי זיך גענומען חנרלען פאַר איר מאַן און שפּאַסן מיט אים, וואָס איז געלעגן אין צווייטן בעט — איינגט=לעך, וואָס אזוינס האָב איר אין דיר דערוען? נאָך ביז היינט קען איר נישט פאַרשטיין, פאַר וואָס כ'האַב גלייך מסכים געווען מיט דיר חתונה צו האָבן.

און פייוול האָט זיך גענומען פאַרענטפערן און לאהלע האָט גע=לאַכט מיט אַ דין געלעכטערל.

— איר בין גליקלעך, פייוול קרוין, איר בין גליקלעך און אפילו איבערגליקלעך, איבערהויפט ווען איר האָב מיט דיר אזא ליב קינד ווי משה=איציקל.

אזעלכע האַרציקע זיסע שמועסן צווישן יוגן מאַן און ווייב, פייוול און לאהלען, דריי יאָר נאָך זייער חתונה, פלעגן אָפט ביי זיי פאַרקומען אין די שבת=פרימאָרגנס, ווען אין דרויסן איז נאָך געווען פינצטער און לאַנגזאַם האָט גענומען דאָס מאָרגנליכט ווי באַלעקן די שויבן פון קליינעם שטובפּענגצטערל.

כדי נישט איבערצוועקן די שכנים, פלעגט דאָס פאַרליבטע פאַרפאַלק, אין די בעטן לינגדיק, נאָך זייער לאַנג אַריינגשעפטשען זייערע צערטלעכע רייד אין דער מאָרגן=שטילקייט פון פריש=אויפ=גייענדיקן שבת. שפעטער, נאָכן אָפּעסן דעם טשאַלנט, פלעגן קומען צו פייוול קאָניאָזש אין שטוב אַריין סאַמע גוטע=ברידער, אויך קאָ=ניאָזשעס ווי ער, און מאַכן אַ בשותפותדיקע „פונדע“. דעמאָלט האָט זיך געקענט אויסראַכטן, אַז ביי פייוולען קומט פאַר אַ המשך פון אַ וואַכעדיקן משא=ומתן.

אייגער האָט באַזאָרגט פון אַ גאָרקיר געבראַטענע גענדן, אַ צווייטער פון אַ ביוואַרניע געפּערטע אַרבעס, וואָס רופט אַרויס דאָרשט, און פייוול אַליין האָט געברענגט פון סטעפאַן קאזשימיעזשם ברויערײ אַ פעסל ביר און אַריינגעזעצט דערין אַ מעשענעם לאַנגן צאַפן. דערמיט האָט ער אַרויסגעצאַפט דאָס ברוין=געלע גע=טראַנק אין בלעכערנע קוואַרטן און טייגלעזער. אין זייער זויס

האָט זיך אַרומגערעדלט אַ וויסער שוים ווי אַ געמאַנגלעוועטער קאַלנער ביי אַ שבת=העמר.

דעם הויפט=אויבנאָן האָט פאַרנומען פייוול. ער האָט פלייסיק געזאַפט דאָס ביר און געטיילט. לאהלע האָט צוגעקוקט מיט אַ צו=פרידענער מינע, ווי איר מאַן שטייט אין דער וועסט, אָן אַן אויבער=מלבוש, אַ צעיאַכטערטער, און אַרום אים זיצן גוטע=ברידער און שלינגען מיט גרויס אַפעטיט דעם ווייסן גענדזענעם ביילעק, גריזשען די ברויגע, זאַפטיקע ביינער, באַלעקן די אייגענע פאַרפעצטע ליפּן און קלאַפּן זיך גוט=ברודעריש אין די פלייצעס. יעדער זען קלינגט אָפּ אין דער שטוב, ווי אַ ווינט אין דרויסן וואָלט אַ בוים צו דער ערד אַ שליידער געטאַן און אים אויסגעבראַכן ביזן וואָרצל. נאָך אַזאַ שבת=„פונדע“ מוז דערנאָך קומען אַ וואָך פון פאַרדינסטן אויף פּרנסה; עס פאַרפאַרן פויערעם פון די דערפער צו פייוול קאַניאַש אין שטוב אַרין און פאַרבלייבן ביי אים געכניקן, כדי באַגיגען, גלייך מיטן בילאַסק פון נייעם טאַג, זאָלן זיי צוזאַמען צוועק אויף אַ פערדיאַריד.

אָט פאַר די דאָזיקע דאָרפסגעסט גרייט לאהלע צו אַלע מאַל פּרישע געלעגערס אויף פאַרלאַטעמע שטרויזעק איבערגעדעקט מיט אייגענע סוקמאַנעס און פעלצן. זיי לאָזן גאַנצע געכט קיינעם נישט אין שטוב קיין אויג צושון. זיי סנאַמליען וועגן זייערע גוט=מעלקנע=דיקע קי, אַרבעטזאַמע פערד, שווערוואַניקע חזירים, פאַלוואַרקן און וועגן זייערע יאָר=אייז, יאָר=אויס מעוברתדיקע ווייבער. און ווען עס געמט בלויען אין פענצטערשויב ביים ערשטן מאָרגנקריי פון ערנעין אַ שכנותריקן האָן, טוט פייוול אָן זיין טלית און תפילין און די פּויע=ערס, זעענדיק ווי ער קרעמפעוועט איין זיין האַנט מיט עפעס אַ רי=מען, גלאַצן זיי אויס רונדיקע שקלאַעגע אויגן, פול מיט פאַרווונדע=רונג אויף דעם און אויף זיין אויסטערלישן מאַדליען זיך.

שפעטער נעמען אָט די זעלביקע פעסטע פויערעם ווי די וואָלד=ביימער, וואָס זייערע קעפּ פאַרמשעפען זיך מיט די סופּיט=בעלקעס, אַרונטערשיטן פון דער הויך=שטאַטישער, שטאַטיקער געביידע מיט אַזאַ טראַסק און געטופּ, ווי אַ גאַנצע סטאַיגע פערד מיט באַגענגל=מע פאַרקאוועס וואָלט זיך אין אַ געיעג צעבריקעט, אַז עס דאַכט זיך אויס, ווי דאָס גאַנצע הויז, פון קעלער אָן ביזן בוידעם, געמט זיך וואַקלען און די ציגל פון די מויערן איינציקווייז זיך צע=שיסן. און ווי אַ כלאַפּ צווישן כלאַפּעס זיצט דעמאָלט פייוול אַרומגע=רינגלט פון דאָרפישע „קומעס“, מיט פוטערנע צאַפּעס פאַרוקט טיף ביזן האַלבן פנים. אין וועג קיין לענטשנע, אויפן פערדיאַריד, פאַרן זיי און פלוידערן אַלץ אָן אויפהער וועגן זייערע פאַלוואַרקן און

מעוברתע ווייבער און פייוול מיט די לייצעס אין די הענט פארענע די קיט דעמאלט זיין נאך אין דער היים אָנגעהויבן דאווענען. די פוילישע וועגן ציען זיך לאנג און ברייט. פון צייט צו צייט גיט דער אָנטרייבער אַ צי די לייצעס, אַז דאָס פערד זאָל זיך אָפּ=שמעלן, ווייל מען מוז אַראָפּגיין אַ שמועס מאַן מיט אַ היימישן פויער. פייוול קאָניאָזש קען גענוי אָט די שליאַכן, שאַסייען, גלייכע און קרומע, אַלייען און שמאַלינקע סמעזשקעלער, סיי אין ווינטער, ווען זיי ליגן באַלייגט מיט הויכע שנייען, ווי אויסגעשפּרייטע בעמ=געוואַנטן, סיי אין זומער, מיט בליאונג און צעגרינטע, הויך=גע=וואַקסענע גרעזער ביי די זייטן. אפילו די הינט בילן נישט קעגן פייוול קאָניאָזש דורך די אַרומגעצוימטע פלויטן, נאָר שיקן אַרויס בלוזי שאַרפע, צעשליפענע בליקן, בעת אַרום ציטערן די פעלדער=בייטן מיט פולע קאָרגזאָנגען, צעוואַקלט פון ווייכע, צאַרטע וויג=שעלער.

אָט אזוי ציט זיך דאָס לעבן ביי פייוול קאָניאָזש. וווּ נאָר אַ נאָענטע יאָרדע וועגן אַ מיסחר, נעמט ער מיט אין דער מאַ=מעס דאַרקע אַרומגעטוליעט דעם פיטשינקן משה=איציקל אויף די קניען. די מאַמע ציטערט, אַז דאָס קינד זאָל זיך נישט פאַרקילן, און שיקט אים מיט פיל ברכות אויפן וועג. זי גייט נישט אַוועק פריער, ביז די פור ריט זיך. אזוי פון יאָר צו יאָר וואַקסט אויס משה=איציקל מיט אַ האַרץ פול ליבשאַפט צו די שייגע פוילישע פעלדער, שליאַכן און שאַסייען. ער איז גענוי אַזאַ בעל=חלומות ווי זיין טאַמע, וועמען ס'דאַכט זיך אויס, אַז גאָט האָט נאָר די וועלט באַשאַפן, כדי פייוול קאָניאָזש זאָל קענען אַריינשמועסן מיט זיין יונגער פרוי לאהלע אין די שטילע מאָרגנס אזוי צאַרט און ווייד, אַז עס זאָלן נאָר קענען הערן די באַשאַמנטע ווענט פון דער שטוב :

„לאהשי קרוין .. לאהשי קרוין ...“

אָט די דאָזיקע מינוטן זענען ביי פייוולען געווען אַזוי זיס, ווי פירלען וואַלטן צו אים אַריינגעשפילט דורך די פענצערשויבן מיט די דינסטע, פיינסטע טעגער פון מאָרגנליכט.

די גליקלעכע מאַן=און=ווייב חלומען דעמאלט אויס די צוקונפט פון זייער משה=איציקל : ער וועט לערנען אין גרויסע ישיבות, ווען ער וועט אויסוואַקסן, און ווערן אַ בעל=קורא, אָבער נישט אין אַ בידגער קצבים=שול, ווי חיים טאַנדייטערס זונדל, נאָר דווקא אין דער גרויסער שטאַטשול און אפשר נאָר וועט ער ווערן אַ רב און טאַקע אין דער פרעמד, וווּ ער וועט האַלטן אַ דרשה פאַר אַן עדה יידן, וואָס וועלן אויפשטעלן מויל און אויערן, באַווונדערן זיין חרי=פות און ס'וועט אויסברעכן אַ מחלוקה אין שטאָט : דער פּראָסטער

עולם וועט קלאפן אין די שטענדערס, און דווקא משה-איציג זאל ווערן רב, נאָר די למדנים וועלן נישט מסכים זיין, און א זון פון א פּראָסטן פּערדמעקלער זאל ווערן עולה לגדולה.

אַט דאָס זאַלץ ווערט צווישן פייוולען און לאהלען אויסגעחלומט אין יענע פּאַרטאַגן פון די שבתים און עס זעט ביי זיי אויס, און נישט צוליב עפעס אַנדערש האָט גאָט באַשאַפן אַזאַ בלויען אויסגע-שמערנטן, באַזיכערטן הימל, וואָס שפּרייט זיך אויס אַלע מאָל איי-בער דער שטאַט יעדן פּרייטיק-צוגאַכטס אַזוי לויטער ווי אַ כּישוף, ווי נאָר כדי און יענע גליקלעכע שבת-פּרימאַרגנס זאל דער יונג-גער גוטער פייוול אין בלויען, אויפגייענדיקן ליכט פון טאָג שעפּ-משען: „לאהשי קרוין, לאהשי קרוין...“ און און צום גיין דאָווע-גען אין שול זאל ער זיך אָנטאָן אַ קלאָר-געמאַנגלעוועט העמד און שפּעטער, נאָכן עסן די שבת-סעודה, זאָלן זיך צוגנופּומען ביי אים אין שטוב גוטע-ברידער, סאַמע קאַניאַזשעס, און צאַפן אין בלע-כערנע קוואַרטן און גלעזער דאָס שווימיקע געלע ביר. פאַרן ביר באַ-צאָלט נישט פייוול קאַניאַזש, נאָר באַקומט עס אַ מתנה אין דער ברויערײ, וואָס איז אין שותפות מיט פינקוס פּאַסכאַלסקי, ווייל ער איז נישט בלויז פאַן פּאַסכאַלסקים פּערדמעקלער, נאָר אויך זיין „יעלנער“ גוט, וואָס געפינט זיך צווישן בלומענגערטנער און סע-דער הינטער דער שטאַט, האָט פייוול געקויפט פאַר פּאַסכאַלסקין. פאַן פּאַסכאַלסקי איז נישט געווען קיין היגער, נאָר אַן אַהער-געקומענער פון דער פּרעמד, וואָס האָט זיך דאָ איינגעקויפט גרויסע ערד-שטחים, פון אייביק אָן אומבאַווינטע, ווי ווילדע גרעזער האָבן באַדעקט זייער אויבערפלאַך. ער האָט געלאָזט אויסבויען הויכע כויערן און אַהערנעברענגט ספּעציאַליסטן, כעמיקער פון זייער ווייט, און מיט אַ מאָל איז אין דער שטאַט אויסגעוואַקסן אַ וועלט-לעכע, מאַדערנע גאַרבעריי, וואָס אירע יוכטן, פּזשיסוועס און זיילן-לעדער זענען זיך צעגאַנגען ווייט איבער רוסלאַנד. און כאַטש עס זענען שפּעטער אויפגעקומען פּוילישע קאַנקורענטן, וואָס האָבן אָנגעוויזן די קוגים אויפן יידישן אָפּשטאַם פון פינקוס פּאַסכאַלסקי, הגם ער האָט אים מיט עקשנות פאַרלייקנט, איז זיין גרויסע עשירות פון טאָג צו טאָג געוואַקסן. אין כאַראַקטער איז ער געווען אַ בייזער, אַ מנושמדיקער מענטש. ער פלעגט שלאָגן זיינע אַרבעטער, קאַנ-טאַר-שרייבערס און ווערקפירערס. ער האָט ליב געהאַט אַ כאַפּ צו טאָן ביים קאַרק אָפּילו דעם חשובסטן פון זיינע אָנגעשטעלטע און אַ שלידער געבן אונטער דער מיר, און יענער זאל אַ הונגעריקער דערנאָך זיך אַרומדרייען ביי די גאַרבעריי-מויערן און זיך בעסן, און מען זאל אים אָנגעמען צוריק צו דער אַרבעט.

איין מאָל איז פייוול קאַניאַזש געקומען צו פאַן פינקוס וועגן אַ מיסחר, געזוכט צו פאַרדינען אַ קערבל, ווייל לאהלע איז גראָד געלעגן אין קימפעט מיטן צווייטן יינגעלע לייזערל און ער האָט געוואַלט פראַווען אַ לייטישן ברית. האָט פאַן פינקוס זיין גרויסן מאַפּס: הונט אָנגערייצט אויף דעם מעקלער און אים שפעטער פון קאַנג-טאָר אַרויסגעטריבן מיט גרויס בושע. דערנאָך, מיט טעג שפעטער, האָט ער ווי אַלע מאָל אויף זיין ברימשקע זיך אַרויפגעזעצט און דעם סטאַנגערט באַפּוילן צו פאַרן מיט אים צו פייוול קאַניאַזש, כדי צוזאַמען פון דאָרט אַוועק צו אַ פאַראַרעמטן פּוילישן פּירשט אָפּצו-קויפּן אַ וואַזשנע יחוסדיק פּערד. אָט אַזוי פּלעגט דער פאַן טאָן, ווען ער האָט אויף שנעל זיך גענייטיקט אין פייוול קאַניאַזשס מבינות. אָבער אַנדערש ווי שטענדיק איז געווען היינט, ווען ער האָט אַ צעפּראַל געטאָן פייוולס טיר און ווי אַלע מאָל פאַרבליבן וואַרטן אויפן שוועל גרייט צו באַפּעלן: דאָס מאָל האָט פייוול קאַניאַזש פּלוצעם געגעבן אַ וואַקס אויס פאַר אים אַ בלייכער, מיט אַ ווייסן שוים אויף די ליפּן און דרייסט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר אים פּנים אל פּנים, אַ פּאָכע געטאָן אין דער לופּט מיט זיין געלן סעג-קעוואַטן שטעקן, אויף וועלכן ער גייט אָנגעלעגט אין אַלע דערפּער און אויף אַלע מיסטיק-פאַרבאַלטיקטע וועגן. ער האָט גישט מער העפּלעך געהויבן זיין היטל פאַר פאַן פינקוס פּאַסכאַלסקי און אַקענגעטראַגן אַ פּיינעם צעצויגענעם „רזשען דאָברי“, נאָר אַ וואַרשע געטאָן מיט אַ גיפּטיקן צאָרן, ווי גרייט זיך צו פאַרמעסן אין אַ געשלעג:

— וואָן אַרויס פון מיין שטוב!

דערביי האָט פייוול פאַרהאַקט די טיר אונטער פּאַסכאַלסקי

נאָן.

זינט יענעם טאָג האָט ביי לאהלען אין שטוב גענומען אויס-פּעלן ברויט צו דער זעט. איין מאָל אין אַן אָונט, ווען דער אונטער-געוואַקסענער משה-איציקל איז אַהיימגעגאַנגען פון חדר מיטן חומשל אונטערן אָרעם, האָט ער אָנגעטראַפּן זיין מאַמען גיין פאַ-מעלער, אין נאַצן אַ פאַרדאָנהטע. דאָס יינגל האָט זיך באַמיט צו טרייסטן זיין מאַמען, וואָס אירע גוטע מילדע אויגן זענען געווען איצטער פאַרטערט מיט געוויין, און ער האָט איר מיט פּרייד דער-צייַל, אַז ביים לערנען גמרא אין חדר איז ער פון די בעסטע תלמידי דים. לאהלעס פּנים האָט דעמאָלט שנעל אויפגעלויכטן און באַלד האָט זי צו דער ערד טריב געבויגן איר קאָפּ און פאַר משה-איציקל ווי פאַר אַ דערוואַקסענעם זון פאַרטרויט דעם פּאַמיליע-סוד: אַז זיין טאַטנס עקשנות קעגן פאַן פינקוס פּאַסכאַלסקי האָט אויס-

געשטעלט דאָס גאַנצע הויזגעזינד צו ליידן הונגער. און ווען ביידע זענען אָנגעקומען גאַנעמע צו זייער היים, האָט משה-איציקל איבער-געיאָגט די פּאַמעלעכדיקע פּריט פון זיין גוטער מאַמען און זיך פאַר-קליבן ערגעץ אין אַ שטובווינקל, באַלד זיך צוריקגעקערט אַ צע-לויכטענער פון פּרייד, האַלטנדיק אַ טיכל מיט אָן אַ שיעור קליינע מטבעות, און געזאָגט:

— מאַמע, נעם דיר דיין געלט, וואָס האָסט מיר מיטגעגעבן אויף האָניק צום ברויט אין חדר אַריון; איך האָב עס פּרוטותווייז צוגויפּגעקליבן, כדי אין אַ מאַמענט פון גוים עס דיר צוריקצונעבן. לאַהלע האָט דעמאָלט אויפּגעהויבן הויך די אויגן צום הימל און געשעפטשעט שטיל צו גאָט אַ תּפילה.

ק א פ י ט ל צ ע ן

אין יענער צייט האָט גענומען אַרײַנקומען צו משה-איציקל אין דער היים אַ יונגע לערערין, וועלכע האָט געגעבן אַרעמע קינדער אומזיסטע לעקציעס פון שרייבן, לייענען, רעכענען און נאָך מיט געברענגט אייגענע ביכער צום לערנען. אין אַלע יידישע קעלערן און בוידעמער פון שטאָט האָט מען די לערערין געקענט. אומעטום איז זי אַרײַנגעקומען און אַליין פאַרנעלייגט איר אַרבעט אָן שום לײן. אַזוי לאַנג צוגערעדט, ביז מען האָט באַווייליקט.

ראָזאַ האָט זי געהייסן. זי איז געווען אַרעם געקליידט, איר מאַנטעלע האָט אויסגעזען אָפּגעבליאַקירט און צערדיוולט, די שיכּ אָפּצאַסן פאַרקרימט און צעטראַטן. אומבאַמערקט פלעגט זי אַדורכ-גיין די גאַסן אויף אירע אומזיסטע לעקציעס פון איין אַרעמער היים אין דער צווייטער. זי האָט געמאַכט דעם אייגנדרוק פון אַן עלנטער און אַרעמער. נאָך אין שטוב ביי די לעקציעס האָט מען זי נאָך דערזען אַן אַנדערע. איר בלוזקעלע איז תמיד געווען קלאָר, אויסגעפרעסט און אירע שאַטיגענע האָר יינגליש פאַרקעמט און פאַרשוירד. אַלץ האָט פון איר עפעס דערציילט סודות. אַ חוץ די לעקציעס פון שרייבן, לייענען און רעכענען האָט די לערערין ראָזאַ אויך דערציילט אירע שילער אויף אַ סודותריקן אופן עפעס מעשיות וועגן אַ בראַוון מאַן איז ווייטן רוסלאַנד, וועלכער האָט זיך געגעבן אַ שבועה נקמה צו נעמען אין קיסר. שפעטער צו ביסלעך האָבן די מענטשן פון שטאָט זיך דערוויסט, ווער איינגעלעך די לערערין ראָזאַ איז געווען. אַ סך מענטשן האָבן דערציילט, אַז זיי אַליין האָבן אַגומלט געזען

מיט דער גרעסטער איבערראשונג, ווי אויף א געהיימער סאָבראַניע צווישן קריסטן און יידן איז זי געווען די הויפט־רעדנערין. דעמאָלט האָט שוין פּאָליציי גענומען אַרומזוכן די לערערין ראָזאַ און זי איז פאַרשוונדן געוואָרן פון דער שטאָט. פון אָט די אַלע מעשיות, כאָטש משה־איציק האָט זיי קנאַפּ פאַרשטאַנען, איז ער אַזוי געוואָרן באַ־ווירקט פון זיי, אַז ער האָט זיך מיט איין מאָל אָפּגעזאַגט פון וויי־טער גיין אין חדר און קעגן ווילן פון טאַטע־מאַמע זיך נאָר גענומען אַרומשלעפּן מיט דער חברה שמרדייקערס פון דער שטאָט. זיי האָבן דאָס יינגל מיטגענומען צו פאַרהיטן אַלע געהיימע טירן פון אַ מעגלעכן איבערפאַל מצד דער פּאָליציי.

איז יענער צייט זענען געווען צעהאַנגען איבער דער שטאָט גע־דרוקטע פּלאַקאַטן, אַז פרי אַוונט מוז די באַפעלקערונג שוין זיין אין דער היים, ווייל ס'איז דערקלערט געוואָרן קריגס־צושטאַנד. די גאַסן זענען געווען באַוואַכט פון קאַזאַקן. די פאַרשפּעטיקטע פאַרבייגייער האָבן זיי געשלאָגן, זיי האָבן געשאָסן אין דער לופּט, אַרעסטירט. זענען יעדן אַוונט אין דער זעלבער שעה פייוול און לאהלע געשטאַ־גען ביים הויפטויער פאַרציטערט און דערשראָקן. דאָס האַרץ איז ביי זיי שיער אַרויסגעשפרונגען, ביז זיי האָבן זייער משה־איציקלעך דערזען. די אויגן פון קאַפּ זענען ממש ביי זיי אַרויסגעקראַכן ביז די אומרויאַקע טאַטע־מאַמע האָבן אים שוין געהאַט אין שטוב ביי זיך. און דעמאָלט האָבן זיי געמוסט משה־איציקן און אַלע בונג־טאַווישטיקעס, וואָס ווילן דווקא דעם קיסר פון טראָן אַראָפּוואַרפן. — וואָס אַרם דיך, משה־איציקל, אַז ניקאַלאַי וועט ווייטער זיין דער צאַר איבער רוסלאַנד? פאַר וואָס קענסטו נישט דערויף מסכים זיין? — האָט לאהלע זיין מאַמע זיך מיט אים שוין געוויצלט און אַזוי הילכיק געלאַכט, אַז איר מאַן פייוול איז אויך פריי־לעכער געוואָרן. זיין אויפגעקאַכטער כעס איז מיט איין מאָל פון אים פאַרשוונדן און ער האָט צוריק פאַרצויגן זיין לעדערנעם ריג מען ביי די הויזן, וואָס ער האָט געהאַלטן אָנגעגרייט פאַר דעם קליי־געם בונטאַווישטיק, און געוואַרטשעט אין דער געלער באַרד אַריין זיין פּאַטערלעכן צער:

— אויסגעכאַוועט אַ יוגג, קיין עין־הרע, שוין מיט אַ קאַפּ הע־כער פון טאַטן, און ער גייט זיך זיינע אייגענע וועגן ווי אַ דער־וואַקסענער מענטש, פּאַלגט נישט קיין עלטערן.

משה־איציק האָט די אַלע רייד נישט געהערט, נאָר מיט אַ רויט־צעיאַכמערט פנים און ווילדן אַפעטיט גענעסן דאָס אויפגע־וואַרעמטע נאַכטמאַלצייט און איבער אים, נאָכן איינוויגן דאָס קינד לייזערל, האָט זיך זיין מאַמע אַוועקגעזעצט און אים געזאַגט

אן א שיעור מוסר און ער פון זיין זייט האָט איר אָפּגעענטפּערט. צו-
זאַמען מיט דער פּאַרע פון זיין שיסל-געקעכטס איז אויך אויפּגע-
גאַנגען איבער דער שטוב די הייסע פּאַרע פון זיין מויל, וואָס האָט
זיך געדרייט ווי אויף שרויפן, מיט די אויסגעחלומטע רייד, וואָס
די לערערין ראַזאַ האָט אים געלערנט, רייד פון יענעם ווונדער-
מעשהלע וועגן אַ צייט, וואָס וועט קומען, ווען עס וועט נישט עק-
זיסטירן מער קיין אָרעם און קיין רייד, קיין האַרן און קיין קנעכט. . .
מיטן אָנקומען פון פּרישן פּרילינג, היי-יאָר, האָבן זיך די פיי-
געלעך גענומען פּונאַנדערזינגען פּאַר די צעפּראַלמע פענצטער און
פליען איבער קוימענס פון דעכער און הייזעררינגעס, שמענדיק
שוואַרצע, פּאַרחושכטע, וואָס האָבן אַ נאַנצן ווינטער געטריפט מיט
רענגס אין פּאַרפרוירן אייז. אָט דאָרטן האָט זיך פּלוצעם פון אַ
פענצטערשייבל אַ ווייז געמאַן אַ פּריש פּנימל פון אַ צוויי-יעריק
קינד, וואָס ביז איצט האָט מען עס נאָך נישט געהאַט קיין מאָל גע-
זען. פּריער האָט דאָס נפּשל לייזערל געדרימלט אין אַ וויגל, אַ פּאַר-
וויקלמס אין שמאַטעס און ווינדעלעך. היי-יאָר האָט דאָס קינד אויף
וואַקלדיקע דינע פּיסעלעך זיך פּלוצעם אַוועקגעשטעלט און פון דער
איינגענער פּרייד זיך אַזוי הילכיק פּונאַנדערגעלאַכט, אַז ס'האַט אָפּ-
געקלינגען אין אַלע ווינקעלעך און צוגויפּגערופּן דעם טאַטן און די
מאַמען, וואָס האָבן צוזאַמען זינגענדיק באַגלייט די קינדערשע,
שוואַכע צימערדיקע טריטעלעך :

— אַליין, אַליין, אַליין !

און זיי האָבן עס אַ כאַפּ געטון אין די אָרעמס מיט פּרייד. זייט
דעמאָלט איז דאָס קליינע נפּשל יעדן טאַג שעהן לאַנג געשטאַנען
ביים שטובּפענצטער און גערופן מיט זיין יונג שטימעלע די פּאַרביי-
פליענדיקע פייגעלעך.

אָט גראַד דעמאָלט האָט משה-איציק, פּיוולס עלטער יינגל,
איינגעזען, אַז ער דאַרף גיין אין וואַרשטאַט זיך אויסלערנען אַ
פּאַך. נאָר אַלע שניידערס און קאַמאַשנמאַכער-מייסטערס, וואָס
האָבן אים געקענט פּאַר אַ צוהעלפּער פון די שטרייקערס, האָבן
זיך אָפּגעזאָגט אים אַריינצונעמען אין זייערע וואַרשטאַטן אויף
דער לער, בכדי נישט צו האָבן צו טון מיט די, וואָס הענגען איבער
דער שטאַט רויטע פענער און וואַרפּן באַמבעס. באַין-ברירה האָט
משה-איציק אויף זיך אָנגעטון דעם טאַטנס אָפּגענוצטע וואַטוואַקע
און איבער די אויערן אַראָפּגערוקט אַ פּוטערנע צאַפּקע און אַזוי זיך
געלאָזט אויפן פּערדמאַרק, געוואַלט ווערן אַ קאַניאַזש ווי דער
טאַטע. די טרעגערס, בעלי-עגלות האָבן פון אים געשפּעט. איינער
האַט אים געגעבן גוט-ברודעריש אַ קלאַפּ אין פּלייצע, אַ צווייטער

האָט אים אַרונטערנעצויגן דאָס היטל איבער דער גאַז, נאָר משה איציק, אַ הויך געוואַקסענער בחור, האָט זיי אויך געוויזן, וואָס ער קאָן. אזוי פאַמעלעך איז ער געוואָרן מיט אַלע מאַרק-יידן, „נאַש בראַט“. אַנומלט האָט דאָרט שלמהלע טייכמאַן, דער גרעסטער שטאַט-קאָניאַזש, געוואַלט אויספרוון אַן אָנער, צי ער פרייכט נישט ביים לויפן. האָט דאָס פערד זיך אַרויסגעריסן פון שלמהלעס הענט און זיך צעהירושעט, לויפנדיק איבער פורן און וועגענער, אַז אַלע זענען אין גרויס פחד פון מאַרק אַראָפּגעלאָפּן. פּלוצעם האָט געגעבן אַ וואַקס אויס משה-איציק, אַ כאַפּ געטון דעם אָנער מיט איין האַנט ביי דער גרוינע און מיט דער צווייטער ביי דעם מאַרדעצויס און אַליין, אַ באַנאַסענער מיט טייכן שווייס איבערן גאַנצן פנים, דאָס פערד געפירט אַ געפענטעמס אין זיין רשות איבערן גאַנצן פערד-מאַרק און עס איבערגעגעבן אין האַנט פון זיין בעל-הבית.

זינט דעמאָלט האָבן אַלע משה-איציקן מיטגענומען אויף מיסח-רים אין די פאַרשידנסטע פערד-יאַרדים און געהאַלפּן אים פאַרדיינען אַ קערבל. האָט ער ווי אַ קליין באַרימער יינגל וועגן אַלע זיינע מיסחרים דערציילט דעם טאַטן, וועלכער האָט פון אים געשפעט און אים געטריבן פון זיך, זינט ער האָט אַליין אָן קיינעמס הסכמה פאַר-לאָזן דאָס לערנען אין חדר. אָבער בסוד אין האַרץ האָט פייול גע-שעפט פון אים נחת, געקוואַלן אפילו פון זיין מענטשלעך זיך און בריהו זיך קעגן אייגענעם טאַטן.

איין מאָל נאָך אַ גרויסן יאָר-יאַרד, ערב פסח, אין לענטשנע, איז משה-איציק אַהיימגעקומען און ווי ער האָט נאָר איבערגעטראָגן די שוועל פון דער היים, האָט ער מיט אַ פאַרריסענער גאוה אַ שטעק אַרײַן געטאַן די רעכטע האַנט אין דער טיפער הויז-קעשענע און מיט אַ הילכיקן אָפּקלאַנג פונאַנדערגעשיט איבערן טיש אַ גאַנצע קופע זילבערנע רובלס און דערביי אויך אַ פאַר גאַלדענע אימפעריאַלעכ-לעך און אַ זאָג געטון :

— נאָ, מאַמע, גיי נאָך היינט און באַשמעל דיר ביי דבורה די פריזירקע אַ גיי קאַרבירט שייטל און קויף דיר אַ פוטערנעם זשאַקעט, אַז דו זאָלסט האָבן אין וואָס צו גיין שבת ראש-חודש אין שול אַרײַן, ווי אַלע אַנדערע רייכע מאַמעס גייען.

לאהלע האָט דעמאָלט מיט פרומע בליקן אויפגעהויבן אירע אויגן צום הימל.

ווען לייזערל איז אַלט געוואָרן פינף יאָר, האָבן טאַטע-מאַמע אים געפירט אַנדינגען אין חדר. זינט דעמאָלט פלעגט דאָס יינגלע אַ פאַרבגעקומען אַרויסקוקן דורכן פענצטער און זען, ווי די טויבן פלעגן איבער די דעכער, און אַז עס פלעגט פלוצעם עמעצער פאַר-

בייגין מיט א ווינטער-צאָפּקע פאַררוקט איבער די אויגן, האָט אַ פרייד אין זיין האַרץ זיך אויפגעוועקט, ווייל ער האָט געוואוסט, אַז דאָס קומט צו אים זיין עלטערער ברודער משה-איציק פון פּערד-מאַרק מיט קאַרמעלקעס און מאַרמעלאַדעס.

דאָס קליינע לייזערל האָט זיך אונטערשיידט פון אַלע יינגלעך אין חדר. ער איז אויסגעוואַקסן אַ פאַרשרוימטער מיט בלאַע אויגן, ענלעכע צום טאַמנס, און מיט זייער אַ סך זומערשפרענקעלעך אויפן פנים ווי ביי משה-איציקן. זיין רבי, ביי וועמען ער האָט געלערנט שוין חומש מיט רשי, פלעגט ליב האָבן צו דערציילן פאַר זיינע תלמידי דימלעך מעשה'לעך. אָט דאָס איז געווען אַ כוח, מיט וועלכן ער פלעגט פאַנגען זייער ווילן צו דער תורה. אַ גרויסן כישוף פלעגן אויך צו-געבן צו זיינע רייד די אין ווינטער פאַרצויגענע פּראָסטבלומען אויף די שוויבן-פענגצאָטער, בלאַסע, זילבערנע, וואָס האָבן דעמאָלט אַרויס-געקוקט ווי די טויטע סקעלעטן. זיין דיבור איז וואָס אַ מאָל געוואָרן ווייכער, דער דימיון צעשפינגטער, לאַנג און שמאַל אויסגעצויגן זיין פנים, די באַרד ווי אַ צוגעזעצטע צירונג צו זיינע קנאַכיקע באַקן, אויף וועמענס ווינקלען ס'האָבן זיך געקרויזלט צוויי זילבערנע קרויזן, וואָס רופן זיך פּאות, וועלכע ציטערן אין מאַמענט פון עקס-טאַז. און זיינע אויגן פלעגן בלישמשען מיט יענעם גלאַנץ ווי ביי פיבערקאָנקע מענטשן. די קינדער זענען געזעסן אַרום אים מיט קלאַפּנדיקע הערצעלעך און צעעפנטע מיילעכלעך און ער האָט גע-רעדט וואָס אַ מאָל שטילער, שטילער און פאַרטראַכטער, ווי ער וואָלט דערזען עפעס אין הימל אַ צייכן פון נביאות, אַ רמז.

און ער האָט געזאָגט :

— קינדערלעך, איר זאָלט וויסן, אַז תורה לערנען איז געגליכן צו דעם פליען פון פייגעלעך. איין פייגעלע הייבט זיך אויף ביזן שוואַרצן קוימען אויף אַ דאָך — און אַז אַנדער פייגעלע ביזן שפיץ פון אַ פאַרקאָן, אַ דריטס נאָר העט... העט... איבער כלערליי צווייגן פון די העכסטע טאָפּאָל-ביימער און גערטנער. אַז אַדלער, זאָגט מען, פלייט שוין ווייט, ווייט אין די הימלען ביז די שיפסטע בלאַע תּוּמּען... מיר ירד זענען אַן אַדלערפּאָלס... אַ הויך דערהויבענע אומה... כאַטש אין כמות — וואָס זענען מיר דען אין פאַרגלייך צו די אַנדערע פילצאָליקע פעלקער? דערפאַר זענען מיר גרויס אין איכות... נאָר ס'זענען פאַראַן רשעים וואָס קענען נישט צוקוקן צו דער שיינקייט פון פליענדיקע פייגעלעך, בעת זייערע זילבער-ווייסע צעפלאַטערטע פליגעלעך שוועבן מיט חן אין ווייטן חלל פון דער וועלט, וואָס טראָגן אויף זיך, ווי געוואַנדן, כלערליי קאָלירן פּעדערן, און יענע שלעכטע מענטשן שיסן אַרונטער די פייגעלעך מיט פלינקע קוילן פון בליי

געגאסן דורך פארשידענע כל־זיון, און פארבלוטטן די אומשולדיקע פליגעלעך און רחמנות... ס'זענען אויך אלע מאָל געווען אַזעלכע, וואָס האָבן פיינט געקריגן אויך די זילבערנע לבנה אין הימל און פון רשעות זי געוואָלט אויף אייביק פאַרלעשן אָדער אַרונטערפליקן פון די העכסטע הויכקייטן אין דער וועלט. זייער לעבן איז פאַרגאַנגען ווי אַ שטויבל אויף דער ערד און זיי זענען פאַרבליבן מַפּשִׁים. און די ליכטיקע, זילבערנע לבנה לייכט און בלאַנקט אייביק.

פּלוצעם האָט דער רבי זיך אויפגעוואַכט, זיך אַליין פאַרשעמט, וואָס ער האָט זיך געלאָזט פאַנגען פון זיינע אייגענע רייד, און צום סוף אויסגערופן :

— קינדערלעך, אויף היינט איז גענוג. אַז איר וועט וועלן, קענט איר אָט די געדאַנקען אַרויסלייענען פון די הייליקע ספרים, וואָס מיר האָבן גענוג ווי די שמערן אין הימל און ווי די זאַמדעלעך אַרום דעם ברעג פון ים התיכון. מיר האָבן אויך אַזוי פיל קלוגע לייט... תנאים... גאונים... חכמי תורה, סופרים און משוררים, וועלכע האָבן אָנגעשריבן פאַר אונדז זייער אַ סך ספרים.

פּלוצעם פון מירעקייט פלעגט דער אַלמער רבי מיט אַ געניג דערטן קאַפּ איינדרומלען איבער זיין ברייט צעעפנטן ספר.

ק א פ י ט ל ע ל ה

ס'איז געווען ווינטער, אַוונטצייט. איבער פלויסן און דעכער זעג געפלוויגן ווי טויבן פון הימל ווייסע שנייען און זיך פונאַנדערנעג שפרייט איבער דער ערד. ס'האָט גענומען צופאַלן די נאַכט. צאָריש טרייע סאָלדאַטן האָבן שטרענג באַוואַכט די שטאָט. שוועבנדיק אי בער די נאַסן זענען זיי געריסן אויף די פערד. נאָר נישט מיט דער אַמאָליקער זיכערקייט; פאַרקערט: מאַמענטנווייז צעשראַקן. רויג מע פייערן פון קוילן־אייזעלעך האָבן זיך צעשפיגלט איבערן דרויסן, האָבן געדינט, כרי צו דערוואַרעמען די היטער פון אָרדענונג, וועלכע האָבן געשפּאַסט פון דער וועלט מיט אַ ווילד סטעפּיש געלעכטער. וואָס האָט היכטיק אָנגעקלונגען איבער די ליידיקע נאַסן, שפּרינגענדיק ווילערשיש אַרויף און אַראַפּ ווי די שפּילעוודיקע קינדער איבער די רוקנס פון זייערע צעהוזשעמע פערד: זיי האָבן צעפאַכעט זייער רע קאַזאַקישע לאַמפּאַסירטע באַשטיוולטע הויזן און די צעקורלעע משפּרינעס איבער די אויערן פאַרוואַרפן. פּלוצעם האָבן זיך אַרויס-

געלאָזט פון די שטאַט-גאַרבערייען, מעכל-פּאַבריקן, גלאָז-הומעס זייערע אַרבעטער מיט פאַרשמורעטע אויגן און קלינגענדיקן טראָט. ס'איז אויך מיטגעגאַנגען דודל ליבערמאַן, דער גבירישער בן יחיד, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט פון טאַטע-מאַמעס פאַרמעגן און זיך גאָר פאַרליבט אין דער אָועמקייט. און היים דרוקער, וועגן ווע-מען ס'איז אַרומגעגאַנגען אַ קלאַנג אין שטאַט, אַז כאַטש ער איז קוים אַלט געווען זיבעצן יאָר, איז ער שוין געווען פון לאַנג אַ קאַנדידאַט צו דער תּלּיה אָדער קיין סיביר פאַרשיקט צו ווערן — ווייל מיט די אייגענע הענט האָט ער שוין אויסגעפירט אַ סך טערראָר-אַקטן קעגן מלוכה-לייט און ווען דער רעוואָלוציער האָט אים פאַרקלעמט די פינגער פון האַנט בעתן אויספירן אַן אַמענטאַט, איז ביי אים אייביק פאַרבליבן אַ סימן.

אַט די צוויי באַקאַנטע בונטאַוּשטיקעס אין שפיץ פון אַנדערע זייערס גלייכן, מיט די שוואַרצע צעבויגענע קאַפּעלושילעך, צונויפֿ-געמישטע מיט די פּוילישע, וואָס האָבן געטראָגן איבער די אויערן אַריבערגעצויגן געלע ווינטער-באַשליקן, פּוטערנע טשאַפּקעס און סתּם טיכענע היטלען אויף די קעפּ מיט גלאַנצירטע דאַשקעס, האָבן מאַר-שירט.

פּלוצים אַן אַנוואָרף פון די שליעס, וועגענער, פעסער אַהערגער-שלעפט פון נאָענטן שטאַטמאַרק, טירן מיט קליאַמקעס, ברעטער פון מויערן צעוואָרפענע — אַליץ איז געוואָרן איין געפלעכט און ס'האָבן גענומען זיך טראָגן טעמפע עכאַס פון רעוואָלוציערן, דינאַמיט און באַמבעס-געפילדער און כלערליי טעגער פון פאַרשידענע פאַרזשאַ-ווערטער אָפּגענוצטער געווער. אין איין אויגנבליק האָבן זיך אָנגעהויבן אויסלייגן טויטע גופים אין די ווייס-באַשאַניטע גאַסן, אין טשערקאַסישע אוגיפאַרמען באַהאַנגען ביים ברוסט מיט די צוויי רייען צעבלישטשעטע זילבער-מעסערלעך. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן אָפּ-טיילן הענט מיט מונדירן-אַרבּל פון אַקסל און צעווינטלע פּאַלעס. דאָ און דאָרט האָבן זיך אַרונטערגעקאַלערט רייטער פון פּערד מיט אַ הילטיקן טראַסק אויף די מיט שטייגער אויסגעברוקירטע וועגן. ביי נאַכט האָט מען פון די בעטן געשלעפט מענטשן פון וווּ גאָר אַ היים, אפילו ביי גבירים אין הייזער האָבן זיך געפונען פאַר-דעכטיקטע קעגן דער מלוכה. אויך משה-איציק איז געווען אייגער פון זיי אַלס באַטייליקטער אין די גאַסנקאַמפּן. און ווען מען האָט אים געפירט אין שוואַרצן אַרעסטאַנטן-וואַגן אין געריכט און גאַבן פאַרהער צוריק אין טורמע, איז אין זיין טאַטן פייוול קאַגיאַזשס באַרד געווען אַ געלער זשאַווער אַריינגעפלאַכטן — אַ מין אָפּשיין פון צער.

דעם קאלנער פון פאלטן אויפגעשטעלט, איינגעטוליעט דעם קאפ צווישן די אקסלען, און לאהלע זיין מאמע מיט דער דארקע פאררוקט טיף איבער די אויגן, א בלאסע, א טויט-צעשראָקענע, האָבן זיי מיט אַ ציטערדיק האַרץ זיך אַרומגעדרייט איבער די טראָג-טוואַרן געבן תפיסה ווי געבן געריכט-בנין, כדי כאָטש פון דער ווייטנס דורך געשלאָסענע קראַטן אונטערצוכאָפן אַן אָפשיין פון משה-איציקס פנים, זיין שמייכל, וואָס האָט אַלע מאָל געלויבטן מיט גוטס-קייט, זיין בליק. זיי האָבן צווישן אַלע טאַטע-מאַמע געגעבטיקט און געטאַגט אַרום יענע וועג. זייט דעמאָלט האָט אין פייוול קאַנגיאַזשם אַרעמער צופרידענער היים זיך אַריינגעריסן אַט די שרעקלעכע מגפה, וואָס האָט אַ פלייץ געטאָן איבערן גאַנצן רוסישן לאַנד אונטערז נאָ-מען אויפשטאַנד, און משה-איציק, צוליב זיין מינדעריעריקייט, איז, אויפן אָרט פון הענגען, צו זעקס יאָר תפיסה געוואָרן פאַרמישפט.

ק א פ י ט ל צ ו ו ע ל ף

משה-איציק איז אַריינגעפאלן אין אַ וואַרשעווער תפיסה צווישן סאַמע וואַלדרייבער, ווו עס איז אַ טאַג נישט פאַרביי, אַז איי-נער דעם אַנדערן זאָל נישט ווערן ביים האַלדז אָדער איינבייסן מיט די ציין דעם גאַרל.

יעדער האָט זיך געפלייסט אַרויסצווייזן וואָס מער גבורה, דער-מיט האָט ער געוואָלט אַנגיין אַלס אַ גרעסערער פאַרברעכער, אי-בערציין אין זיין „ווירדקייט“.

יעדנס יחוס האָט זיך גערעכנט לויט די גרוי-מעשים, וואָס ער האָט אויף דער פריי באַוויזן אויפצוטאָן. צו די דאָזיקע קאַמענגאַריעס האָט זיך אויך פאַררעכנט סטעפאַן, אַ יונג, שמאַרק און גרויס ווי אַ לייב, וואָס צוליב עפעס אַ פערד האָט ער אונטערגעצונדן אַ גאַנץ דאָרף. אין די פלאַמען פון דער שרפה זיינען אומגעקומען אייניקע פויערים.

דער צווייטער איז געווען בערליצקי, אַ ריז מיט אַ פאַרוואַקסן אויג, וואָס צוליב אַ נישט גלייך פאַרטיילטער ירושה האָט ער אַלע קרובים, פון קליין ביז גרויס, אויסגעשאַכטן.

אַ דריטער איז געווען קאַזשימיעזש וויליוש, אַן איינפאַכער מויערער, וועלכער פלעגט אין די פינצטערע געכט זיך אַוועקשמעלן אין וואַלר מיט אַ האַק אין דער האַנט און באַפאלן די דורכפאַרנ-דיקע וועגענער מיט פאַסאַזשירן און זיי באַרויבן. ס'זענען דאָ אויך

געווען שווינדלער, גנבים, פאסערס, געלטפעלשערס, כאכאָרניקעס און דאָקטוירים, וואָס האָבן ביי שוואַנגערע פרויען אָפּגעטריבן קינג-דער, און אַנדערע פאַרברעכערס.

ס'זענען אויך דאָ געווען אַזעלכע, וואָס די טורמע-וועכטער האָבן זיי אפילו אויף אַ סעקונדע נישט געמאָרט באַפרייען פון די שווערע קייטן. טויט-פאַראורטיילטע, וועלכע האָבן אָפּגעוואָרט ביי יעדן קלאַפּ אין תפיסה-טיר אויף דער לעצטער סעקונדע די עקזע-קוציע. ווען עס איז צווישן זיי אַריינגעקומען אַ פאַרברעכער מיט אַ פּסס פון צען יאָר, איז ער פאַררעכנט געוואָרן פאַר אַ גאָרנישט, אַ לערנינגל.

יעדער אַרעסטאַנט האָט געקענט די שטראַף-קאָדעקסן בעל-פה. ס'איז נישט געווען צווישן זיי איינער, וואָס זאָל נישט קוקן מיט ביזל אויפן צווייטן. דער ברודער-צוויילינג זשעלינסקי, כאָטש גע-שלאָסן איז קייטן, האָבן געהערשט איבער דער גאַנצער תפיסה-אַפטיילונג.

די גרויסע פאַרברעכער האָבן געקוקט אויף זיך אַליין מיט רעספּעקט, געלעגן אויף די גאַרעס מיט די האַריק-אַפּגעדעקטע הער-צער און צעפלאַשעטע גרויע כאַלאַטן און אַרעסטאַנטן-מיצן אויף די קעפּ, ווי אַ גביר אויף זיין רייכער, אויסגעבעטער קאַנאַפע. זיי פלעגן היטן זייער ווירדע, אַפילו ווען אויף הענט און פיס האָבן שווערע קייטן געקלונגען. זייערע קאַפּ-שאַרבנס, אויסראַזירט ביזן וואַרצל, זענען געווען באַלייגט מיט פּרישע און אַלטע פאַרהיילטע ווונדן ווי אין האַלץ אויסגראַווירטע שניטן. אַזעלכעס האָבן זיי באַ-טראַכט ווי סימנים פון רעספּעקט און גרויסער אויסצייכענונג.

משה-איציק איז געוואָרן צווישן זיי אַריינגעוואָרפן ווי אַ שעפּ-סעלע צווישן אַרויסגעשטאַרצטע, שפיציקע טיגערצייגער. ביז ער האָט באַקומען זיין אַפיציעלן תפיסה-כאַלאַט, האָבן זיי פון אים אַראַפּגעצויגן דאָס העמד פון לייב, די הויזן-שעלקעס און שמייל-אַניצעס. זיי האָבן אים געצוואנגען צו קריכן אויף אַלע פיר, צו ריי-ניקן די השתנה-און צוואה-טעפּ פון אַלע פאַרברעכער.

אין יענע אומגליקלעכע טעג האָט משה-איציק פאַר זיין גאַנץ געלט געקויפט פאַסע-מאַרקעס און טאַג-איין טאַג-אויס געשיקט ברויז צו טאַמע-מאַמע, אַז זיי זאָלן זיך דערבאַרעמען אויף זייער זון און לויפן צו אַרוואַקאָטן, אַז מען זאָל אים אַרויסנעמען פון אַט דער מערדער-שייקע, צו וועלכער ער געהערט נישט. פייוול קאַנגיאַזש האָט איינגעריסן וועלמן און משה-איציק אַלס פּאָליטיש-פאַר-מישפעטער איז שפעטער איבערגעזעצט געוואָרן אין אַן אַנדערער טורמע-אַפטיילונג.

אָט דאָרט איז געוואָרן אים דאָס לעבן לייכטער און גאָטס וועלט האָט ווידער גענומען צו אים שמייכלען, כאָטש די מויערן זענען אויך געווען פינצטערע, גרויע און טויב צו די אַלע לידן און פייגען פון די מענטשן, וואָס זייער איינציקער פאַרבאָרער איז געווען זייער קאַמף פאַר פרייהייט.

און דאָך האָט דאָ עפעס ווי דורך אַ שפּאַרע אַריינגעשיינט אַ שטראַל פון גליק און האָפּענונג. משה=איציק איז דאָ אַריין אין אַ געזעלשאַפט פון סאַמע פּוילישע אויפשטענדלעך, לרוב האָבן זיי זיך גערופן מיט היימישע נעמען. נאָך איינער האָט זיך צווישן זיי געפּוּ גען, וואָס זיין נאָמען האָט קיינער נישט געוואָסט.

אַלע האָבן אים אַרויסגעוויזן פיל יראת=הכבוד, זיך באַצויגן צו אים ווי צו זייערס אַן עלטסטן, ער איז געווען אויסערנעוויינלעך שטרענג. אויגן האָט ער געהאַט ביזע, אַן אַ שמייכל אויף זיין פנים. אַפילו זיינע שפּיציקע וואַנצן האָבן געקוקט אויף יעדערן באַפעלע=ריש. ער פלעגט רעדן קורץ און אָפּגעהאַקט. אַלע פלעגן אים דע=מאָלט אַרומרינגלען פון אַלע זייטן און אויפשטעלן מויל און אויערן. צומייסטנס פלעגט ער שווייגן. עס זענען אָבער געווען מאָמענטן, ווען ער האָט גערעדט זייער אַ סך. אין זיינע אויגן פלעגט דעמאָלט אַ פיי=ער=געבלישטש פון גרויס גליק אַ לייכט טאָן און דערוועקן ביי אַלעמען אַ האָפּענונג וועגן אַ פאַרבאָרערונג צווישן אַ פריי פּוילן און אַ פריי רוסלאַנד — צוויי גליקלעכע רעפּובליקן.

אָט דעם לעצטן פונקט פלעגט ער גענוי אונטערשמרייבן, ווי דאָס וואָלט געווען דער עצם פון אַלעמענס פּיין. בעת ער האָט גע=רעדט, האָבן אַלע איינגעטוילעט די קעפּ צווישן די אַקסלען, מיט אַ פאַרבאַפּטן אַטעם אַריינגעזויגן אין זיך יעדן פּיפּס פון מויל, יעדן גרימאַס פון פנים.

אויך משה=איציק האָט זיך צוגעהערט צו זיינע רייד. ער איז אויסגעוואָקסן אין זיין דימיון ווי אַ פּוילישער צוקונפט=באַפרייער און באַקומען צו אים אַן אומענדלעכע ליבע און יראת=הכבוד. אויך פון משה=איציקן האָט ער געפּאָדערט טריי צו פאַרבלייבן דער פּוילי=שער פרייהייט און זי נישט פאַרראַטן ביי קיין שום פּאַל.

שפעטער האָט ער אים פאַרמרויט אַ סדר וועגן אַ פאַרטיקן צו=געגרייטן טונגל, דורך וועלכן אַלע אַרעסטאַנטן גרייטן זיך צו אַנט=לויפן פון דער תּפיסה. דערביי האָט ער אָנגעלענט זיין האַנט אויף משה=איציקס אַקסל, שטרענג אָנגעקוקט אַ וויילע זיין פנים און זיך מיט אים ברידערלעך געקושט.

איז א גרויען, פארגעפלטן באניגען, גאנץ אומגעריכט, בעת א שטיק קייט האט באהערשט די וועלט, ס'האט זיך נישט גע- הערט קיין שום באוועג, קיין שארף פון א גוף, אפילו נישט דער איי- געגער אָטעם, זענען די טורמע-ארעסטאנטן, איינגעקורטשעמע ווי שלאנגען, געקראכן דורכן געהיימען טונעל אויף דער פריי.

די ערשטע, וואָס זענען אנטלאָפן, זענען געווען די הויפטקעפּ, די אָנפירגריקע פּערזענלעכקייטן, און גאנץ צום סוף פיל אַנדערע אַרעסטאנטן, אויך פרייהייטס-קעמפער, און צווישן זיי משה-איציק. אָבער די דאָזיקע האָבן נישט געגליקט. אַזוי ווי זיי זענען נאָר אַ- געקומען אין גרוי-פּאַרגעפּלטן דרויסן דורכן פינגצטערן וועג פון טו- נעל, האָבן די תּפּיסה-וועכטער זיי דערזען און איינעם נאָכן צווייטן געכאַפּט און צוריק געפירט שוין אין אַן אַנדער אָפּשטיילונג, וווּ עס איז אין זיי גענומען געוואָרן אַ גרויזאַמע נקמה. ביים פּאַרהער האָט מען משה-איציק אַזוי געשלאָגן, אַז מען האָט אים אַוועקגעטראָגן אַ צעבלויסקט, אַ פּאַרבאַנדאַזשירטן אויף אַלע אברים. ער האָט מער נישט געקענט איינבייגן דעם רוקנביין און נישט באוועגן מיט אַ האַנט און נישט מיט קיין פּוס. מען האָט אים געמוזט צום טויל דעם לעפל עסן דערלאָנגען.

משה-איציקס עלטערן האָבן פון דעם אַלעמען נישט געוואוסט און אומזיסט געוואַרט אויף אַ בריוו פון אים. ביז איין מאָל האָט זיין טאָטע, פייוול קאָניאַזש, אַ זאָג געטאָן צו זיין ווייב:

— לאַהלע, איד זע, אַז דו גייסט איין, דו ווערסט דאַרער פון טאָג צו טאָג. טאָ איז מײן עצה, אַז מיר זאָלן זיך איבערוואַזשען קיין וואַרשע און מיט די אייגענע אויגן זען, וואָס פון משה-איציקן איז געוואָרן.

ביי די רייד האָט ער לאָנג אָנגעקוקט זיין ווייב און זיך אָנגע- הויבן איבערטאָן אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע. ס'זעלבע האָט גע- מאַכט אויך לאַהלע און שפעטער זענען זיי אַוועק צו דער באַן, גע- קויפט צוויי בילעטן.

איבערן גאַנצן וועג האָבן זיי ווי ברונזע מענטשן צווישן זיך גאַרנישט גערעדט, נאָר שפּיל אין זיך אַרײַנגעוויינט, אונטערשאַפּאַרנ- דיק די דאַרע פּויסט ביי זייערע מידע, אונטערגעזעגטע קעפּ. געזעסן פּאַרהאַקט איז יעדער אין זיין ווינקל, געזען ווי איז חלום, ווען משה-איציק איז נאָר געווען קליין און שפעטער אויסגעוואַקסן אַ לייטש קינד, אַרײַנגעגאַסן אין טאַטע-מאַמעס האַרץ אַזוי פּיל האָ- פענוגען, און באַשיינפּערלעך געזען, ווי ס'נעמט שוין פּאַרווירקלעכט

ווערן זייער גליקלעכער חלום; און פלוצעם איז מיט איין מאָל אַלץ געוואָרן צעשטערט.

אַונטצייט, ווען וואַרשע האָט אַ בלענד געמון פאַר זיי= ערע אויגן, האָבן זייערע הערצער אויפגעמוגלטערט, עפעס גוטס האָט זיי צוגעזאָגט, אַז אַלע וויסמע חלומות און אייגרעדענישן וועלן אויסגיין צום רוסישן קייסערס קאַפּ און אַז מיט משה=איציקן האָט מן הסתם נישט פאַסירט קיין שום שלעכטס.

*

וואַרשע האָט זיך באַוועגט אונטערן הוהאָ און טומל פון טראַמ= ווייען און דראַזשקעס, האָט געוווּן אַזעלכע חידושים און שיינקייטן, וואָס מען זעט נישט אין די קליינע שטעטלעך. צו מאַרגנס נאָכן אי= בערגעכטיקן אין אַ קרעטשמע פון אַן אָרעם, קליין געסל, זענען זיי אַרומגעלאָפּן אין וואַרשע פון איין מלוכה=קאָנצעלאַריע צו דער צווייטער: זיי האָבן דווקא געוואָלט זיך דערוויסן, וווּ משה=איציק געפינט זיך. איבערן וועג האָבן זיי, צווישן זיך וויינענדיק, גערעדט, דערמאָנט זיך אין יענע צייטן, ווען זיי האָבן געהאַפט, אַז זייער קינד וועט אויסוואַקסן אַ למדן און אפשר נאָר וועט ער זאָגן פאַר אַן ערה יידן גרויסע חכמות פון דער תורה, און זיי, געפלעפטע, מיט אַפּעגע מיילער, וועלן, צוהערנדיק, סמאַקעווען פון הנאה: „איי=איי, סאַראַ אַנטיקל, סאַראַ שאַרפּער קאַפּ.“ די שטאַט=דעה=זאָגער, די יחסנים ווע= לען נישט וועלן צולאָזן, אַז אַ זון פון אַ פּראַסטן קאַניאַזש זאָל עולה לגדולה ווערן, נאָר די פּראַסטע בעלי=מלאכות וועלן קלאַפּן אין די שטענדערס, ליאַרעמען און דווקא זיך איינשפאַרן, אַז נאָר משה= איציק זאָל ווערן רב.

אַט די גוטע דימיונות האָבן זיך אַוועקגעשטעלט פאַר זייערע אויגן און בשום אופן נישט געוואָלט אַפּטרעטן אַזוי לאַנג, ביז עס אין אַנגעקומען די דערוואַרטע שעה און פון אונטער אייזערנע תפיסה= קראַטן האָט מען געבראַכט צו פירן משה=איציקן אַ געשלאָסענעם אין קייטן, מיט טיפע ווונדן איינגראַווירט אין שאַרבן. ער איז געגאַנגען געקליידט אין עפעס אַן אויסטערלישן גרויען כאַלאַט און אַן אַרעם= טאַנטן=מיצל אויף זיין גלאַט אויסראַזירטן שאַרבן. זיינע אַפּלען האָבן געקוקט דערשראָקן מיט פאַרלאָפּן בלוט און פייכטע פון טרערן. די באַקן האָבן געצוקט פון גערוו=שפּאַנגג, זיין לייב איז געווען אַפּגע= דעקט און האַרריק באַוואַקסן. און זיינע ליפּן האָבן זיך באַווויגן מיט אַ שטילן געבעט:

— כ'בין אומגליקלעך, טאַמע, מאַמע! ראַטעוועט מיך אַרויס

פון דאַנען!

ק א פ י ט ל ד ר י י צ נ

צו מאַרגנס, אַהיימקומענדיק צו זיך אין שטעטל, האָט פייוול קאַניאַזש אויפגעזוכט זעליקן, דעם פּראָשעניע-שרייבער, אַ ייד מיט אַ נאָלדענעם כתב און מיט אַ לאַנגער צעקעמטער באַרד, וואָס גייט אָן אַלס מומחה אין זיין פּאַר. מיט אַ קלינגענדיקן דיבור האָט ער אַ פרעג געמאַן:

— ידירי, וואָס האָט אַזוינס פּאַסירט?

און ער האָט זיך ברייט אַוועקגעזעצט ביים טיש. פייוול האָט זיך פאַר אים אַוועקגעשטעלט אַן אַיינגעבויגענער מיט אַ טריב געווייזן אין די אויגן און געזאָגט:

— ר' זעליק, אין אייער האַנט ליגט דער גורל פון מיין סינד. איר וועל אייד גוט באַצאָלן — האָט ער נאָך נידעריקער זיך אַיינגע-בויגן און ווייד ווי נאָך מעגלעך געזאָגט:

— איד בעט אייד, שרייבט מיר אַ פּראָשעניע, ווי עס דאַרף צו זיין — און דערביי האָט אַ שטראַם שרען אים אַ פלייץ געמאַן אין די אויגן, דער אָמעס האָט זיך אים פאַרהאַקט.

— ר' זעליק, איר זענט דאָך אויך אַ טאַטע, דערפאַר קענט איר מיטפילן מיין פאַרבלוטיקט האַרץ. טאָ שוט מיר אַ טובה און גיט אונדזער צאָר — (דעם „סוקין סין“) — אַזא מעלדעווע איין, אַז עס זאָל אים פאַרגיין אין דער זיבעטער ריפּ,

פייוול האָט באַריכות דערציילט אַלע אַיינצלעייטן, אַזוי און אַזוי, און שטיל פאַר זיך אַליין איבערגעחזרט די הויפט-בקשה צום קיסר, ווי ער וואָלט געזאָגט אַ פרומע יום-כיפור-תפילה פון מחזור.

ער האָט איצט באַשיימפערלעך געזען אין דימיון אַן אויפגע-רוקט פּרוכת ביים ארון-קודש און ברענענדיקע ווייסע ליכט אין בית-מדרש-מנורה פאַר אַ גרויסער עדה יידן תהילים-זאָגער, און אונטערטעניק האָט ער געמורמלט:

— גרויסער הערשער! איד בעט דיין חסד און לייען אַרויס פון די אָט באַשריבענע שורהלעך מיינע ביטער פאַרנאָסענע שרעך. פאַרנעם מיין פאַטערלעך געווייזן און דאָס געווייזן פון מיין ווייב לאה — („וועמענס שטויבעלע פון אירע פיס און מינדסטע נעגעלע צומאָל איז ער נישט ווערט צו וואַשן דער סוקין-סין“) — פאַלט פייוול קאָר-ניאַזש פּלוצעם אַריין אין אַ שרעקלעכן כעס און כאַפּט זיך אויף ווי פון אַ חלום, איבערגעניענדיק באַלד אין אַ צענאָסענער צאַרטקייט.

— טאָ, בעט איד דיר, הייליקער מאַנאַרד, דו ביסט דאָך אױך אַ טאַטע, דעריבער װעסטו אױך מיטפילן דאָס האַרץ פון אַ צװײטן טאַטן: באַפריי מיין זון װעגן קוראַציע.

בעת פּיװל האָט אַרױסגערעדט אָט די װערטער, האָבן גענומען װערטן אים אין האַלדז די טרערן און ער האָט געמורמלט:

— טײערער ר' זעליק, כ'בעט אײך, גיט אַכטונג, אױב איר האָט נאָרנישט פאַרפעלט צום שרײבן. טוט מיר אַ טובה, װײל אין אײער האַנט ליגט דער גורל פון מיין קינד.

ר' זעליק דער שרײבער האָט בשלימות אױסגעפילט זײן בקשה און גענומען אױסמאַקן יעדן אות פון קײסערלעכן מיטל, דערביי אַרױסגעשטעקט אַ שפּיציקע, צעקרימטע צונג און לאַנגזאַם געפירט איבערן װײסן גרויסן בױגן פאַפּיר און אונטערן שאַרפן היפּנאַז פון פּיװלס פאַרשנדיקע אױגן אַ ברייטע, שטאַלענע סקריפענדיקע פע־דער, אַז ס'האָט זיך אױסגעדאַכט, װי אַ משייניק װאַסער װאַלט זיך צעזאַטן אױפן צענליטן פּײער, זש-זש-זש-זש-זש...

פּיװל האָט זיך נאָרנישט געקענט אָפּהירושן, װאָס מען קען אַזױ פשוט, מיט אַן אײנפאַכן, שװאַרצן מינט, אַליץ, פון דער מחשבה ביזן טיפּסטן געדאַנג, איבערגעבן, װאָס אַ מענטש טראַכט.

מיט אַן אומעטיקן בליק אין די אױגן האָט ער מיט דאַנקבאַר־קײט ר' זעליקן אין האַנט אַרײן דערלאַנגט אַ זילבערנעם האַלבן רובל און יענער האָט אים איבערגעגעבן די פאַרטיקע אַרבעט, אַ קאָנווערט מיט אַ װײסן אָנגעשריבענעם פאַפּיר־בױגן. נאָך אומגעריכט האָט דערויף אַ פּלייץ געטאַן אַ טראַפּן שניי פון פּיװלס פאַרפּרױרענער צאַפע און פאַרפלעקט צװײ װיכטיקע שײן־אױסגעטאַקטע גרויסע אותיות פון װאָרט צאַר. ער האָט פאַרבראַכן בײדע הענט װי בײ אַן אָבל צו קאַפּנס פון אַ טױטן און אױסגעכאַרכלט אַ פאַרשטיקט געװײז:

— אױ, װײ און װײנד אין מיר! געװען אַזאַ געראַטענע פּראָ־שעניע און כ'האַב זי אַליין געבעך איבערגעפירט.

אין זעלבן טאַג האָט ר' זעליק אױף ס'נײ גענומען שרײבן אַ צװײטע פּראָשעניע מיט אַ נאָך מער געציקלטן לענגערן טיטל און אַרױסגעשטעקט דערביי אַ נאָך מער צעשפּיצטע פאַרקרימטע צונג און אָנגעהױבן אױף ס'נײ צום אַלמעכטיקן הערשער פון גרויסן רוסלאַנד:

„האַב רחמנות אױף דײנע טרײע אונטערטאַנען און שיק אַהײם אַ קראַנקן זון פון תּפּיסה צו טאַטע־מאַמע צו קורירן.“

ווען עס זענען פארגאנגען חדשים און פייוול האָט נישט באַקאָמֶן מען קיין ענטפער, האָט ער און אויך זיין ווייב נישט געקענט איינשלאָפֿן גאַנצע געכט. דער אומרו האָט זיי געפייניקט. זיי האָבן זיך געפרעגט, וואָס וועט זיין דער תכלית? ביז ווען נאָך וועט משה-איציק אַזוי לאַנג ליגן אין דער תפיסה און זייגע לעבעדיקע עלטערן וועלן אַזוי גלייכגילטיק צוקוקן? האָט דעמאָלט פייוול זיך אויף ס'ניי באַזאָרגט מיט אַ האַלבן רובל און אַוועק צום פראָשעניע-שרייבער ר' זעליק. אָט דאָס איז געוואָרן זיין טרייסט. ווי ערגעץ נאָך אַ מלוכה-מאַן, אַ מיניסטער אין רוסלאַנד, אַ גרויסער פראַוואַסלאַוונער גייסטלעכער, וואָס האָט אַרײַנגאַנג אין קייסערלעכן הויף, האָט פייוול קאַניאַזש געשיקט זייגע רחמים דערוועקנדיקע פראָשעניעס, באַגעצטע פון טאַטע-מאַמעס טרערן. דערמיט האָט ער געוואַלט אַ ביסל האָפֿענונג געבן זיין ווייב לאה נאָך אַזוי פיל יאָרן פון שלאָפֿלאָזע געכט און נישט זאַטע דערעסענע טעג, אויפמונטערן אַ גלויבן אין איר פאַראייטיערט און ווונדיק האַרץ. אָט אַזוי האָט ער אַלע מאָל אויפֿגעזוכט אַ פרישע המצאה, ווהיזן עס וואַלט נאָך כדאי געווען צו שרייבן.

און ר' זעליק איז קיין מאָל נישט מיד געוואָרן אַרויסצוווייזן זיין בריהשקייט פון פירן זיין ברייט-סקריפענדיקע פען איבער די גרויסע ווייסע פאַפיר-בויגן, און באַקומען האַלבע זילבערנע רובלס פון ר' פייוול קאַניאַזש שווער אויסגעהאַרעוועטע פאַרדינסטן — אָבער קיין מאָל איז נישט געקומען קיין ענטפער. זענען טאַטע-מאַמע אַרומגעגאַנגען אָן אַ לעבעדיקן שיין אויפן פנים, אָן אַ גלאַנץ אין די אויגן, אָן אַ שמייכל אויף די ליפן, ביז עס האָט זיך אויפגעוועקט אַ פרישער קוראַזש ביי פייוול קאַניאַזש אין האַרץ און ער איז דאָס לעצטע מאָל געקומען צו ר' זעליקן מיט אַ ווייסן שוים אויף די ליפן און אַ ווילדן גלאַנץ אין די אויגן און אים געבעטן, ער זאָל אָנשרייבן אַ פראָשעניע צום דאָקטער פון תפיסה-שפיטאַל. און טאַקע אומגע-ריכט איז זיין ענטפער אָנגעקומען צו פייוול קאַניאַזש, אַז אויפן סמך פון אַן אונטערשריפט פון ראַבין אָדער אַ הייזער-באַזיצער וועט איציק קענען אַרויסגעלאָזט ווערן וועגן קוראַציע-צוועקן אויף דער פריי.

ק א פ י ט ל פ ע ר צ ין

צו מאַרנגס אין אַ פאַרגענעצטן גאַכמיטאָג האָבן מיט שלווה זיך געשפּאַצירט איבערן צענטראַלן וועג די גומענע רעדער פון פינג קום פּאַסכאַלסקים קארעמע. פון פאַרנט איז געזעסן זיין קומשער מיט אַ ביימש אין דער רעכטער האַנט, אין דער לינקער די לייצן פון צעגלאַנצטן לאַקיר. ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַן אַוּ-ניפּאָרם-כאַלאַט פון העלן זילבער-קאַליר. צוויי דיקע באַקן-בערר גענוי אין שפיצן פאַרשוירן. פּלוצעם האָט ער דערפילט, וואָס עפעס אַ קראַפט האָט נישט געלאָזט זיינע פערר זיך רירן פון אָרט, נישט געקענט ווייטער פאַרן. אַ געניטע האַנט האָט זיי דעם וועג איינגע-האַלטן. דאָס איז געווען פייוול קאַניאַזש. ער איז געשטאַנען איינגע-בויגן מיטן היטל אין דער האַנט, זיין פנים איז געווען שוואַרץ, זיין באַרד האָט אויסגעזען ווי אַ געוועב פון שעמז, געלע און גרויע האָר אין אַ געפּלעכט פון זילבער-שטרייפן. און די אויגן צוויי רעגנדיקע כמאַרעס. עס האָט אים אויסגעפעלט אַמעס און אונטערטעניק האָט פייוול געמורמלט :

— כ'בעט דעם פאַן פּאַסכאַלסקי, מיר צו געבן דעם אונטער-שריפט פאַרן מלכות. אין דעם ליגט דער גורל פון מיין טייערן זון. אַט, פריין, דאָס איז דער פּאַפּיר.

דער שטאַלצער אַדיר האָט מיט ביטול אַ פּאַכע געמאַן מיט דער רעכטער האַנט צו זיין קומשער, וואָס האָט געטראָגן אַ ברייטן כאַ-לאַט, אויף וועלכן צוויי רייען גרויסע מעטאַלקענע האָבן געבליש-ששעט ווי נינגאַלד אונטערן גלאַנץ פון דער זון, מיט אָפיציעלער פייערלעכקייט פון אוניפּאָרם ; און פון גלאַנציקן דאַשעק אַפּער האָט געקומט אַ פאַרשפיצטע גאַז און צוויי בייזע שקלאַפּערישע אויגן. ער האָט געכאַפט די לייצן און מיט זיי אַ פּאַכע געמאַן אין דער לופּט, ווי אַ כוואַליע גיט אַ יאָג אין אַ טייד, און מאַיעסמעיש, ווי אַ קעניג וואָלט דאָ געפּאָרן, האָט אָפּגעהילכט דאָס ברויזנדיקע קנאַקן איבערן שטיין פאַרדרומלטן דרויסן, פון די ברייטע רימענטן איבער דער ווייסער פעל פון די צוויי געפּוצטע פּערדישע רוקנס, נאַשפיץ גע-שפּאַנט.

אַ גרויער זילבערשטויב האָט זיך צעשוועבט אונטער זייערע פלינקע פּוסטראַטן און איבערגעלאָזט דעם אומגליקלעכן, אַרעמען, הילפּלאַזן טאַמן פייוול קאַניאַזש אַן אַגידערגעקניסן, אַ פאַרשעמטן מיטן לעצטן פאַרלאָשענעם האָפענונגס-גלאַנץ אין די טריבע פאַר-

בלומיקטע אויגן, ווו זילבערטערן האָבן געבלישמשעט ווי צוויי גרויסע צעפינקלטע ליכטער.

ער איז אַלץ נאָך אזוי געשטאַנען מיטן געהויבענעם הימל אין די ציטערדיקע הענט, ווי פאַרן פּרייז, און זיינע ליפּן האָבן געמורמלט אָן אויפהער זיין בקשה און געטריפט האָט ער אין גאַנצן מיט געוויין. איז גראָד פאַרבייגעגאַנגען אַ קריסטלעכע פּרוי. דערזענדיק אין אַ בעטלער-פּאַזע אָן איינגעטוליעטן געבויענעם מענטש, האָט זי אין האַנט אים דערלאָנגט אַ מטבע. דער אייביק שטאַלצער פּיוול האָט די מטבע נישט צוריקגעגעבן, ווייל אין יענער רגע האָט ער דערפילט אַ גרענעצלאָזע ליבע צו אַלע מענטשן, וואָס פאַרמאָגן אין זיך אַ האַרץ פון רחמנות, און ער האָט פאַרקירעוועט צום בית-דין-שטיבל פון דעם שטאַט-רב און שטייל געזאָגט זיין בקשה. דער גרייז-גרויער רב האָט גענומען דאָס פּאַפּיר און אונטערגעשריבן. אָט דעמאָלט איז דער גליקלעכער טאַמע געלאָפּן מיט שנעלע טריט אַהיים צו זיין לאַה-לען, כדי איר אָנצוזאָגן אָט די גוטע בשורה. די קליינע מטבע, וואָס די קריסטין האָט אים געגעבן, האָט ער באַהאַלטן אין קעשענע פון פון זיין רויםן שפענצער ווי די הייליקע קמיע, וואָס לעצטנס, נאָך אַ פאַרהער פון זיין יינגל לייערל, האָט ער באַקומען פון אַ גרויסן רבינס האַנט, און ער האָט צו אים געזאָגט :

— ר' פּיוול, איר זאָלט וויסן, אַז פון אייער לייערלען וואַקסט זייער אַ שאַרפּער קאָפּ און אין זיין זכות זאָל גאָט העלפּן און צושיקן אַ רפואה שלמה פאַר אייער קראַנקן משה-איציקן.

גראָד אין יענער צייט איז דער יונגער עילוי אַהיימגעקומען פון דער ישיבה און האָט געטראַפּן זיין מאַמע אַ ווייגענדיקע.

— זעט נאָר, מענטשן-קרין, וואָס די וואַלד-רוצחים האָבן גע-מאַכט פון מיין ליכטיקן משה-איציקן. מיין שיינער נחת. ס'זאָל באַלד אין גיכן נאָך אַזוינס ווערן פון זייערע קינדער. אוי, רבוננו של עולם ! און לייערל האָט דערזען פּלוצעם אַ יונג מענער-געשטאַלט מיט אַ געבויענעם גוף, וואָס האָט ערות געזאָגט אָן זיין אַמאָליקער הויכ-קייט און זיינע ברייטע פּלייצעס. נאָר איצט איז ער געווען אַ קאַליקע אויף ביידע הענט און פּיס. בלויז אין די פינגערפּלאַכן איז פאַר-בליבן אַ ביסל באַוועגונג.

ווען משה-איציק האָט זיין ברודערל לייערל דערזען, האָט אויף אַ רגע אויפגעשיינט זיין פאַרצוקט קרענקלעך פּנים און ער האָט דערלאָנגט אַ האַנט, וואָס איז געווען קאַלט, שלאַכעריק, כמעט ווי געפּרוירן, נישט ווי אַ מענטשלעך אבר, נאָר ווי אַ גליווער אייז. און די קנאַפּע רייד, וואָס ער האָט אַרויסגעברענגט פון זיינע ליפּן, זענען

געווען צעצויגן און א פארבינדונג, און א קלאנג. דערביי האָט זיין טאַטע מיט אַ האַרשן דיבור געברומט:

— גאָט, זאָלסט גישט מוחל זיין דעם נאַכאַל, דעם סוקין-סין... רבונג של עולם! — און אויסגעווען האָט איצט דער אייביק-שטאַלצער ייד פייוול קאַניאַזש ווי אַן איינגעבראַכענער דעמב אין מיטן וואַלד.

— לייזערל, זע — האָט ער גערעדט אונטערטעניק צו זיין יינגל — קוק צו מיט דייע אויגן, וואָס דער צאַר, דער סוקין-סין, האָט גע- בער געמאַכט פון דיין אַרנמלעכן ברודער משה-איציק... דו קענסט דאָך עפעס תורה: טאָ וועסטו פאַרשטיין, ווי מערדערלעך גאָט האָט אונדז באַשמראַפּט. זאָג, וואָס האָבן מיר אים דען פאַר אַ שלעכטס געטאָן?

— לייזערל — איז זיין טאַטע איבערגענאַנגען אין אַ טאָן פון בקשה — זיי מתפלל פאַר דיין ברודער! און אפשר זאָל איך אַרי- בערגיין צום מנהיל פון דער שטאָטישער תלמוד-תורה און באַצאָלן, אַז די יינגלעך זאָלן זאָגן תהילים פאַר משה-איציקס געזונט, גענוי ווי עס מאַכן די גבירים, ווען עמעצער איז ביי זיי קראַנק?

— ניין, טאַטע, מ'דאַרף גישט. איך אַליין וועל אַ גאַנצן טאָג זאָגן תהילים און לערנען — האָט לייזערל געענטפערט און זיך פאַר- שעמט פאַרן טאַטנס אומוויסנקייט.

*

אין דרויסן שלעפּט זיך לאַנגזאַם, שפּאַן ביי שפּאַן, משה-איציק און עס איז שוין אפשר שעהן, זייט ער איז אַרויסגעגאַנגען, כדי זיך צו פרייען מיט זיין שוין יאָרנלאַנג-פאַרלאָזטער שטאָט. ווי אין גראַז אַ וואַרעם איז ער פאַמעלעך געקראַכן און זיך אָפּגערוט, ווייל די פיס האָבן אים גישט געדינט. ער האָט געוואַרפן פאָרויס ביידע שטעקנס, אונטער וועלכע ער האָט אונטערנעשפאַרט זיין גוף, ווי וויאָס - לעס פון אַ ראַנגלענדיקער לאַדקע, וואָס געפינט זיך פאַרוונקען אין אַ זומפיקן טייך. זיינע באַקן זענען געווען הויט און ביינער, איינגע- דאַרט ווי פאַרוואַנעט גראַז אין ווייטן האַרבסט. בלויז אַ פאַר שיינע הימלאַויגן האָבן ביי אים פון פנים אַרויסגעבלויט. זייערע אַפּלען האָבן געקוקט אַזוי קאַלט און פאַרלאָשן, ווי אַ שטיק פאַרפרוירן לעבן וואַלט פון קבר אַרויסגעקומען. זיינע מאַכטלאָזע אברים, הענט און פיס האָבן איצט טריב ווי נאָכגעטראַכט איבער זיין פאַרשעמונג. ווען איז פענצטערס מיט צעפינקלטע פּרילינגשוין האָט זיך גע- שפיגלט אַ גינגאַלדענע גיי אויפגעגאַנגענע זון, איז משה-איציקס לעבן

געווען פינצטער. זיין העלער, ליכטיקער חלום פון נעכטן — שוואַרץ. ער איז מער נישט פעאיק געווען אַליין זיך אַוועקצוועצן אויף אַ שמוץ. ווען זיינע פיס זענען ביי אים געוואָרן מיד, פלעגט ער אַוועקפאלן ווי אַ קלאַץ אומבאַהאַלפן אויף דער ערד, שטאַר און אומבאַוועגלעך, ביז מען האָט אים אויפגעהויבן אַ פאַרשעמטן. אָפּט אויך אין אַ פאַרצוויי= פלעטן מאַמענט פלעגט ער אָפּשטעלן אין מיטן וועג אַ לויפנדיקן יינגל מיטן חומשל אין האַנט, אַז דאָס קליינע נפּשל זאָל העלפן, זיין פאַראַ= לויירטן אומגליקלעכן גוף פון אַ חרפה אָפּראַטעווען, די הויזן=עפענונג פאַרמאַכן, ווען עס פלעגט אַרויסקוקן פון זיין צעפלאַשעט העמד דאָס יונגע שיינע, פאַרשעמטע לייב. פון זיין גאַנצן אַמאָליקן יונגשטאַלץ איז בלויז משה=איציקן פאַרבליבן זיין העלע קאָפּקרויזלען, וואָס האָבן געקוקט פונקט ווי זיין פנים אַזוי ברוגז אויף אַלעמען, די אויגן געני= דערט צו דער ערד. מיט דער פלייצע פלעגט ער זיך פאַרדרייען פאַר פריינד, ווען ער האָט קריכנדיק געשלעפט זיך אויף צוויי שמעקנס אָנגעשפאַרט: נישט געוואָלט, אַז זיינע אַמאָליקע באַקאַנטע זאָלן צו= קוקן זיין אומבאַהאַלפּענע גרויסע בושה.

נאָך איז שטוב ביי טאַטע=מאַמע, ווען עמעץ האָט גענומען דער= מאַנען אין די העראַישע טעג פון פינפטן יאָר, וועגן שטרייקן און אויפשטאַנד=פאַרמעסונגען קעגן צאַרישן מיליטער, פלעגט משה= איציק ברייט צעעפענען זיינע גרויסע בלויע, נאָך אייביק פאַרהילומטע אויגן און צוריקבאַקומען זייער אַמאָליקן גלאַנץ, ווי ליכטפלאַמען וואָלטן אין זיי געפלאַקערט, און בעטן פלעגט ער זיך מיט אַלע צערט= לעכקייטן פון זיין לאַנגזאַם צעצויגן לשון:

— ווייטער, ווייטער דערציילט! מוט מיר אַ טובה!

עס האָט זיך דעמאָלט אויסגעראַכט, אַז זיינע מאַכטלאַזע אברים ווערן ווידער קרעפטיק, דער נאַנצער פאַרגליווערטער צושטאַנד איז אַוועק פון אים, אַז דער פאַרלאַזש איז בלויז אַ וואָרט אָן גילטיקייט, וואָס טאַטע=מאַמע האָבן צוליב צערטלעכקייט צוגעקלערט. זיין גרוי, דאַר פנים איז געוואָרן ליכטיק צעשטראַלט און פולפליישיק. אין אַזאַ גליקלעכן צושטאַנד פלעגט ער בעטן, אַז מען זאָל אים אויפשטעלן פון שמוץ און פלוצעם, מיט איין מאָל, האַסטיק אַליין אויסגעגלייכט זיין גוף. זיין שיינקייט פון אַ מאָל איז צוריקגעקומען, די פלייצעס און אַקסלען האָט ער הויד פאַרריסן, דער גענידערטער קאָפּ מיט אַ העלן קרויזל צעפלאַמערט, פאַרלאַקט און די ברעמען ווי אַ מאָל, און ער האָט זיך פאַמעלעך צוגעשלייכט צום שפיגל פון וואַנט און אויף ס'גיי דערזען זיין יונגט, זיינע העלע טעג פון חלום און אין גאַנצן פאַר=

נעסן אין דער ניצלעכקייט פון זיינע שטעקנס. ער האָט זיי אַרויסגע-
לייגט פון האַנט און באַלד איז ער אַוועקגעפאַלן שטאַר און אומבאַ-
וועגלעך, מיטן גוף זיך פאַרקאָלערט אונטער עמעצנס קניען, ביז מען
האַט אים אויפגעהויבן אין אַפגעווישט פון די קליידער דעם שטויב, און
וויידער האָט ער אַראָפגענידערט די אויגן פול מיט בייזן. אַט אַזוי
האַט זיך אַיינגעסדרט דאָס אומגליקלעכע ניי-לעבן פון פאַראַלי-
זירטן משה-איציק.

ק א פ י ט ל פ ו צ ון

ווי פריער האָט ער געווינט מיט די עלטערן אין איין שטוב,
פאַרנומען אַן אָרט אויפן בלאָען וועשקופערט, ווו ער פלעגט אָנ-
שפאַרן זיינע אומבאַוועגלעכע אברים. דאָרט איז ער כמעט גאַנצע מעג
געלעגן.

מיט ליבשאַפט און וואַרעמקייט פלעגט אים זיין מוטער מיט אַלץ
באַזאָרגן און אפילו נייע קליידער ביים שניידער געלאָזט פאַר אים
מאַכן און בשעת באַגייען זיי האָט זי צאָרט געשעפטשעט :
— משה-איציקל, טראָג זיי געזונטערהייט !

דאָס זעלבע פלעגט אויך טון זיין גוטער טאַמע. יעדן פאַרנאַכט
נאָך וועטשערע פלעגט ער משה-איציקן איבערפרעגן, צי די הייסע
נאָרלען, וואָס די דאָקטוירים שטעכן אים אַרײן אין לייב, טוען אים
נישט שטאַרק וויי, און פלעגט אים טרייסטן, אַז ער וועט וואָס שנע-
לער געזונט ווערן. און מיט אַ צאָרטער, וואַרעמער פאַמערלעכער
האַנט פלעגט ער דאָס ליילעך אויסגלעמזן פון זיין געלענער. דאָס פלעגט
אלעמען דערמאַנען אין דער צייט, ווען משה-איציק איז נאָך געווען
אַ קינד.

איין מאָל האָט משה-איציקס מאַמע זיך איבערגעוועקט אין מיטן
דער נאַכט פון שלאָף און דערזען, אַז איר זון איז נישטאַ : זיין גע-
לעגער שטייט ליידיק. אַז אימה איז איר דעמאָלט באַפאַלן און זי
האַט גענומען נאָכפאַרשן מיט איר מבולבלדיקן בליק דעם מעלער מיט
געקעכטס, וועלכער איז נאָך געשטאַנען אַ פולער, אַ נישט-געריטער
מיט דער וועטשערע. הייסט עס, אַז ער האָט נישט געגעסן — האָט זי
באַשטעטיקט אין געדאַנק.

— שוין צום וויפלען מאָל, ווי ער איז נישטאַ אויף זיין געלענער
ביי נאַכט, האָט זי געטראַכט מיט צער. — ער קומט ערשט אַהיים,
ווען עס בלויט שוין אין דרויסן אויף טאַג. דעם טאַמנס גראַע באַרד

פארקאָדערט זיך פון אומעט און שטייגט אַרײַן אין הויכן אויפגע-
שטעלטן פּאַלמן-קאַלאַנער, וואָס ער כאַפּט אויף זיך, אויפּשטייענדיק פון
געלעגער צו גיין אויפּעפּענען די טיר משה-איצימן, וועלכער שלייכט
זיך אַרײַן אַ שטילער, ווי אַ שאַטן, מיט אַ פנים פון אַ פאַרשולדיקטן.
אין דער אָפּענער טיר בלאַזט אַ ווינט און עס זעט זיך שוין
דאָס בלישטשען פונעם גאַלד-זילבערנעם מאָרגנשטערן.

דער זומער-פרימאָרגן שטייט שוין פאַרן פענצטער און אין
זיין שויב זינגט הילכיק אַ פּלאַטערנדיק פייגעלע, וואָס האָט אַהער
פאַרבלאַנדזשעט מיט אַ גאַנצער קאַפעליע יונגע שוואַלכן.

מיטן אויפגיין פון טאָג ווערט דער אומעט פון משה-איצימן
טאַטן נישט קלענער. ער דרייט זיך שוין אַ גאַנצן טאָג אַרום אויפן
מאַרק אַ נישט-געגעסענער, אַ פאַרפייניקטער. דערפאַר האָט היינט
זיין געטריי ווייב לאַהלע, כאַטש אַן אימה האָט זי באַהערשט,
נישט געוואַלט אים פון שלאָף איבערוועקן, און אַזוי שטיל, ווי נאָך
מעגלעך, האָט זי זיך צוגעשלייכט צום אָרט, וווּ עס האָט זיך טונקל
געלויכטן אַ פאַרסאָדזיעט גאַפּטלעכפּל אויף דער וואַנט, און עס
פאַרזיכטיק פאַרלאָשן. און דאָך האָט זיך אין דער פינצטערקייט
בולט געזען פייולס פנים אַ נישט-שלאָפנדיקס. ער איז געלעגן
אין דער קרום, צעלייגט איבערן ווייסן קישן און געקוקט צום דרויסן,
שטאַר און פאַרגליווערט. פּלוצעם האָט ער זיך אָנגערופן צו זיין
ווייב :

— לאַהלע, הער נאָך, וואָס מיר איז איינגעפאַלן. אויב דו ביסט
גרייט מיטצוגיין מיט מיר, וועל איר שוין דערבנסן, פאַר וואָס
משה-איצימן קומט נישט אַהיים שלאָפן ביי נאַכט און איז אפילו
נישט טועם פון דער וועטשערע. אפשר איז ער נישט בלויז אַ קאַ-
ליקע אַרויסגעקומען פון דער תפיסה — האָט פייול שווער אָפּגע-
זיפצט — נאָך אויך חסר-דעה... איין גאָט אין הימל ווייסט.

לאַהלע האָט כמעט נישט גוט באַנומען איר מאַנס רייד. אָבער
זי איז געווען נייגעריק צו וויסן, וואָס אַזוינס עס איז אים איי-
געפאַלן.

און איין מאָל זענען טאַקע טאַטע-מאַמע פאַר נאַכט גלייך נאָך
וועטשערע אַרויס פון שטוב, כדי גאַכצוגיין משה-איצימן געהיים
פון הינטן. זיי זענען אַזוי לאַנג געגאַנגען, ביז עס האָט גענומען צו-
פאַלן די נאַכט, און דעמאָלט האָבן זיי דערזען, ווי משה-איצימן איז
אַוועק אויף אַ שאַסיי, וווּ ער פלעגט קליינערהיים אין שבועות-צייט ליב
האַבן צו גיין רייסן טאַרטאַק און נאָך אַנדערע כלערליי גרינוואַרג
און דערמיט באַצירן די שטובווענט לכבוד שבועות. אָבער איצט
האָט איצימן זיך געשלעפּט אַהין אויף זיינע צוויי קוליעס פאַרשעמט

מריט ביי מריט ווי א קריכנדיקער וואָרעם און זיך פאַרקירעוועט אויף אַ שטעגל מיט הייכע ווילדע גראָזן אונטער אַ טונקעלן הימל, וואָס האָט עדות געוואָגט, אַז ס'וועט אַראָפּפאַלן באַלד אַ רעגן. האָט ער אַ פאַרעקשנטער ווייטער זיך געשאַרט ביי די פּלויטן צווישן פּילפאַר-ביקע קווייטן און פּלאַנצן. פּייוול און לאַהלע זענען שוין געווען מיר, ס'איז זיי שוין נימאס געוואָרן אזוי לאַנג נאַכצוגיין, און אומגע-ריכט האָבן זיי דערזען, ווי משה-איציק האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר אַ כאַטע מיט נאָך גישט באַלויכטענע קליינע פענצטער, וווּ אַ יונג מיידל האָט פאַר אים געעפנט די טיר און אים אַריינגעבעטן. אין אָט דער דאָזיקער כאַטע האָט מען משה-איציקן גוט געקענט פון זיינע יינגסטע יאָרן אָן. דאָרט האָט געווינט וויליזש, מיט ווע-מען משה-איציק האָט זיך צוזאַמען העלדיש געשלאָגן קעגן די צאַ-רישע קאָזאַקן בעתן גרויסן אויפשטאַנד אין שטאַט. דערפאַר איז גישט קיין ווונדער, וואָס עס ציט אים אזוי דאָרט אַהין יעדע נאַכט. איצט האָבן פּאָטער און מוטער זיך איבערגעקוקט מיט דערגאַנג-גענעם חשד. ס'איז שוין געווען נאָך דער וועטשערע, דערפאַר האָט מען ביי וויליזשן אַרויפדערלאַנגט אויפן טיש אויבס פון פאַרשפּע-טיקטן ווינטער-סעזאָן, וואָס איז געלעגן צווישן צוויי קופּעס שטרוי באַהאַלטן אונטער די בעטן.

באַלד זענען אין כאַטע אַריינגעקומען מענטשן אין גראַע פּוי-ערישע סוקמאַנעס און אויך אין שטאַטישן לבוש, מיידלעך אין שוואַרצע רובאַשקעס און מיט יינגליש פאַרשוירדענע האָר. אַלע האָבן געמאַכט אַ וואַרע פאַרן מאַן מיט די צוויי קוליעס אין די הענט, אים באַגריסט ווי אַ היימישן. מען האָט אָנגעצונדן אַ חלבן ליכט, אַ סימן, אַז דער געהיימער צוזאַמענקום הייבט זיך אָן, און משה-איציק, ווי אַן אויסגעפרוּוטער פון שווערע נסיונות, אַן אַרויסגע-קומענער פון תּפּיסה, האָט אָנגעהויבן דערציילן עפּיזאָדן פון זיין אַרעסטאַנטן-לעבן. אַלע האָבן זיך צוגעהערט אויפּמערקזאַם צו זיינע גישט פאַרשטענדלעכע צעצויגענע רייד, געקוקט אויף אים מיט ליב-שאַפט. פון רגע צו רגע איז זיין אָנזען געוואַקסן אין אַלעמענס אויגן. זיין איינגעבויגענער גוף האָט זיך ראַפּטאַם אַ הייב געמאַן.

בעת משה-איציק האָט דערציילט זיינע תּפּיסה-פּאַסירונגען, האָט זיך פאַרשאַטנט זיין קאָפּ צווישן אַ קרייז אַנדערע צונויפּגע-טוליעטע קעפּ, פון וועלכע ס'האָבן אַרויסגעקוקט באַגייסטערטע אויגן.

אַבער צוליב פאַרדאַכט פאַר מוסרים האָט מען דאָרטן פאַר-לאָשן דאָס ליכט פון דער כאַטע. ס'האָבן זיך בלוז צעפּינקלט אין

דער חשכות פאפיראָסן-פייערלעד, וואָס האָבן דאָ און דאָרט אויפֿ-
געלויבטן.

און משה-איציק האָט פּאַרנעזעצט צו דערציילן אין דער פינאַ-
טער און דעמאָלט האָבן אַלע דערזען, ווי עס האָט זיך אַרײַנגע-
שלייכט אַ מאָן און באַלד נאָך אים אַ פרוי פאַרהיילט אין אַ דערע,
פון וואָנען ס'האָבן אַרײַנגעלויבטן אין דער כאַטע-טונקלקייט צוויי
ווייבלעכע מיילדע בליקן.

אַלע קעפּ האָבן זיך אויסגעדרײט אין איין ריכטונג און דער-
זען די צוויי אויבאַקאַנטע מענטשן לעבן משה-איציקן.
— מאַמע! טאַטע! — האָט משה-איציק אויסגערופּן שוין
נישט מיט זיין געוויינלעכן שטיילן מאָן.

אין לאהלעס אויערן האָט דעמאָלט אָפּגעקלונגען איר זונס קול
מיטן זעלבן אָנגענעמען פּריידיקן געשרײ, ווען ער איז נאָך אַלס
יינגל מיט זיין ערשטן פאַרדינסט אַהײמגעקומען נאָך אַ יאָר-אַריד
אין לענטשנע און געגעבן אַ שיט אויס אַ גאַנצן הויפּן מיט זילבער-
רובלס פון קעשענע און גענומען האַסטיק אויסרעכענען מיט אַ צע-
שמאַלט פנים, וואָס ער וועט אַלץ פון זיין פאַרדינסט פאַר זיין
מאַמען קויפּן מתנות, און אַ צופּרידענע צוגעקוקט, בעת דער מאָן
אירער האָט אַרומגענומען משה-איציקן מיט זיינע האַרטע שווע-
רע הענט, צוגעדריקט אים צו זיך פעסט און עס האָט אָפּגע-
הילכט אַ קוש אין פינצטערן חלל. משה-איציק האָט דאָס זעלבע
געוואָלט צוריק טון און נישט געקענט און זיין טאַטע האָט דעמאָלט
בלויז געפילט, ווי די וואַרעמע קליינע קינדערהענטלעך פונעם אַ מאָן
פּיטשינקן יינגעלע געמען אים איצט ווידער נאָענט אַרום, צאָרט מיט
ליבשאַפט, און גלעטן זיין באַרד, זיין פנים און ער שעפּטשעט:
— גוטער טאַטע מיינער...

ק א פ י ט ל ז ע כ צ ן

פון אַלע יאָרן אָן איז דער ערשטער מאָן אין שטאַט געווען אַ
טאָג פון גרויס פייערלעכקייט. אַלע זענען געוואָרן מיטגעריסן פון
דער יום-טובֿ-פּרייד, ווען עס האָבן זיך געגעבן אַ צעהענג אויף אַלע
ביימער כלערליי פאַרביקע בעזן אַריבערשטאַצנדיק די סעדער- און
גערטנער-פאַרקאַנעס ווי געקרויזלטע לאָקן איבער מיידלשע שמאַלצע
קעפּ. די לופּט איז פול געוואָרן מיט זיסע גן-עדן-ריחות. פאַר
לאַדנס פון פּרימאָרגן-פענצטער האָבן פייגעלעך מיט געלע פּוכיקע

הערדער זיך צעשפילט און פריי פלעטערנדיקע שוועלבעלעך זענען געפלוין איבער דעכער.

פארויס האָבן היי-יאָר פאָרשטייער פון פאָרטייען, יידישע און פוילישע, אָפּגעהאַלטן געהיימע פאָרוואַמלונגען ביז אין די טיפּסטע נאַכט-שעהן און באַשלאָסן געאייניקט זיך צו פאָרוואַמלען הינטער דער שמאַץ, אין וואַלד.

משה-איציק איז די נאַכט פון ערשטן מאַי פאָרשוונדן פון דער שטוב און קיינער האָט נישט געקענט אויסגעפינען, וווּ זיין גע-ביין איז ערגעץ פאָרפאלן געוואָרן. אפשר זיך גאָר דערטרונקען אין וואַסער פון פיאַרסקעס סאָך, וואָס מוז יעדעס יאָר האָבן זיין קרבן? האָבן טאַמע-מאַמע אים אַרומגעזוכט, וווּ די וועלט האָט גאָר אַז עק, ביזן פרימאָרגן, ווען די שמאַמיונגט האָט זיך גע-שלייכט איבער וועגן און סטעזשקעס, וווּ גרעזער האָבן געשמעקט מיט טוייאיקער פרישקייט און איבערגעוועקט דעם פריען באַגיגען. ווען די וועלט איז גאָר געלעגן מיט ברעקלעך שלאַף אין די אויגן, האָט מען משה-איציקן געזען, אָנגעלעגט אויף זיינע צוויי שטעקנס, זיך שלייכן אויף דעם אומבאַמערקבאַרן שמעג, וווּ אַלע האָבן זיך פאָרנומען מיט צאַפּלדיקער פרייד אין האַרץ און סודות-דיקן טראַט. דער קראַנקער איז געקראַכן צווישן אַלע מאַי-יינגלעך מיט אָפּגעדעקטן צעווינגטיקטן לייב און צווישן מאַי-מיידלעך מיט פאָרפלאַכטענע קווייטן אין די קעפּ, איבער פּעלדער פאָרפוצמע מיט כלערליי גרינגייטן און פאָרבן, וואָס האָבן קאָקעטירט קעגן דעם בלוו-לויטערן מאַהימל.

אויפן וועג ביי אַ טייד האָבן זיך געפאַיעט פּערד. אַ שפּאַן וויי-טער האָט זיך געזילבערט אַ וואַסערל, וווּ עס זענען אַרומגעשוואַמען ווייס-פּוכיקע עופות. עס האָט זיך געגילדעט אַ באַרג אונטער דער זון און ווייסע פּויערים-כאַמעס האָבן אַרויסגעפינגלעט פון צע-גלאַנצטע שויבן. אין גרינע טאַלן, וואָס זענען געלעגן אויסגעשפּרייט ווי אויסגעהאַפּטענע פּילפאַרביקע סאַמעט-צעגלאַנצטע דיוואַנעס, האָבן אַהערגעקוקט אַ מענגע מענטשנקעפּ, אַ כּל-קאָלירטער שעטנז פון יונג צעוואַקסענע משופּרינעס איבער שמערנס. פאַר זיי האָט גע-רעדט קאַזשומיערוזש, דער בלאַנדער פּוילישער אַראַמאָר, פון אויס-לאַנד אַהערגעקומען, וואָס טראַגט סיי ווינטער ווי זומער אָנגע-האַנגען איבער די אַקסלען אַ בלויע פּעלערינע און אַ דיכטער-קראַ-וואַט, פאָרשפּיליעט ביים שטייפן קאָלגער.

אַ לאַנגע רעדע האָט אויך געהאַלטן דוד וויינטרויב, וואָס זיין טבע איז אין מאַמענטן פון עקסטאַז צו הייבן זיך די הויזן אָדער

צוליב דוחק אין אָמעס זיך צו פאַרהאַקן אין סאַמע מיטן רעדן. נאָך היי-יאָר האָט ער מער ווי אַלע מאָל ביי דער מאַסע אָנגעצונדן ענטוויאַזם און באַגייסטערט יעדן.

נאָך פּלוצעם, אין מיטן סאַמע מאַמענט פון געדאַנקען-איבער-גאַנג און הויכן רעדנער-עקסמאַז, האָט זיך דערהערט אַ געטופּ פון פּערדישע טריט, אַ גערויש פון קושאַקעס, אַ ווילדער געלויף פון רייטנ-דיקע ששערקעסן און צאַרישע קאַזאַקן, וואָס האָבן געלויערט אין וואַלד און פּלוצעם אָנגעפאַלן איבער דער מאַסע ווידערשפעניקע אין ערשטן מאַי. עס איז אויסגעבראַכן אַ פאַרמעסט אויף מוים און לעבן, וואָס האָט לאַנג זיך פאַרצויגן. נאָך ווען אַלע זענען שוין גע-ווען צעלאָפּן אין וואַלד יחידמויין און גרופּנוויין און נישט קנאַפּ צעבלומיקטע זענען געפירט געוואָרן אין שטאַט אַרין אונטער אַ האַנג פון בייטשן צום אַרעסט — איז פאַרבליבן אויפן קאַמפּפּלאַץ אַ מאַז מיט אַ נאָרבלאָנדער באַרד, וועלכער האָט זייט געכטן, צו פּייערן דעם ערשטן מאַי, אָנגעלענט אויף צוויי קוליעס, זיך קוים דאָ אַהערגעשלעפט. ער איז געפאַלן פון די רוצחישע קלעפּ מוים, דערטרונקען אין אייגענעם גליווער בלוט. זיינע אויגן, שוין געשלאָסן אויף אייביק, האָבן זיך נאָך ווי פאַרקומט צום הימל, וווּ עס האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אַ גאָרן שיפל צווישן זילכערנע וואַלקנס.

ק א פ י ט ל ז י ב ע צ ן

עס איז געווען אין מיטן זומער. די וועלט האָט געאַטעמט מיט פּרייר. ס'האָבן זיך געטראַגן פּייגל-געזאַנגען איבער דעכער. וויי-סע טויבן זענען געפלוין גאַנצע שאַרן נאָכן אָוונט-שפּאַציר צוריק אין זייערע געססן. אין דער לופּט האָבן זיך געשפּירט זאַפּטיקע בלו-מען-ריחות און דער דופּט פון צייטיק געוואָרענע פירות אין שכנישע צעבלימטע סעדער און גערשנער.

הילכיקער פון אַלע מאָל האָט היינט די סירענע זיך צעפּיפט אין פּאַן פינקוסעס גאַרבעריי, פון וועמענס גראַע אומעטיקע מויערן האָבן זיך האַסטיק אַרויסגעשטאַטן לאַנגע רייען גאַרבער: פעל-כעמיקער. איינזאַלצערס, פּשיסווע-בייגערס און פּאַלצערס. אַלע אין געל-פאַר-פעצטע קליידער, אין הויכע יוכמאַווע שטיוול ביז איבער די קניען, זענען זיי געגאַנגען איבערן שטייגערברוק מיט הילכיקע טריט און גבורה.

און פלוצעם האָבן זיי דערזען איבערראַשט פריש אויפגעקלעפּטע
פּלאַקאַטן אויף אַלע שטאָטמויערן :

„מלחמה קעגן דייטשלאַנד !

אויגוסט 1914“.

אַז די עטלעכע ווערטער האָבן מיט איין מאָל אָפּגעווישט אַלע
מענטשלעכע פרייד.

זינט יענעם אָונט איז די פרידלעכע שטאָט פון אַרבעט געוואָרן
פארפלייצט דורך אַ מישמאַש פון פויערישע גראַע סוקמאַנעס און
דאָרפישע פאַרבלאָטיקטע שטיוול. גאַנצע ראַיאָנען מענטשן האָבן
אויף פורן און כלערליי וועגענער אַהערגעצויגן צו די לעצטע מילי-
טער-קאָמיסיעס און אויסגעפילט אַלע קאַזאַרמעס. די שטאָטישע
גערטנער און בלומענסקווערן זענען געוואָרן הפקר-פריי און צע-
טראַטן. דעמאָלט האָט דער גרעסטער אינדוסטריעלער פון דער
שטאָט, פאַן פינקוס פאַסכאַלסקי, שנעל גענומען אויספאַרקויפן זיין
גאַרבעריי, הייזער, שלעסער און גיטער און זיך איבערגעצויגן מיט
זיין פאַרמעגן אין דער הויפטשטאָט פון רוסלאַנד. און באַלד האָט
אויפּגעוואַכט אַ באַגינגען, ווען עס האָבן איבער די שטויביקע היימי-
שע זאַמלינגער וועגן פון לובלינגער-קעלצער טראַקט זיך געטראַגן
פרעמדע געזאַנגען :

דויטשלאַנד, דויטשלאַנד איבער אַלעס,
איבער אַלעס אין דער וועלט !

דער זיגרייכער שונא האָט פאַרנומען דעם גאַנצן געגנט. אין
שטאָט זענען אַרבעטער פון פאַבריקן פאַרבליבן אָן ברויט און אָן
אַרבעט. אַלץ האָט דער אָקופאַנט רעקוויזירט און די מענטשן האָבן
זיך גענומען אַרומוואַלגערן איבער די פרייע לאַנקעס און סעדער אָן
אַ תכלית : זייער גרעסטע זאַרג איז געוואָרן אַ הייסע קאַרמאַפּל צו
דער זעט און אַ פאַפיראַס צו פאַררייכערן.

פיפיקע חברה-לייט האָבן זיך געכאַפט צום שמוגל. דער ערשטער
פון זיי איז געווען בערעלע שמעכער, אַ געוועזענער געגריוועטער שוס-
טער, אין וועמענס קעשענע איז שמענדריק געלעגן גרייט אַ קונציק
ספרענזשיגע-מעסערל, מיט וועלכן ער פלעגט זיך פאַרמעסמן מיט די
שטאַרקסטע גבורים פון שטאָט. דערצוויגן געוואָרן איז בערעלע אָן

א טאטן ביי א מאמען א מארקעהנדלערין. א יונג, וואס קיין שום סכנות האבן אים נישט געקענט אפהאלטן. ער האט זיך געווארפן אין אלע פייערן. א געוואנטער, האט ער זיינע שמוגל-סחורות איבער-געפירט פון שטאט צו שטאט אין לאסטווענענער און באנצונן, גע-צאלט כאבאר, ווו עס האט זיך נאך געלאזט, און דאס נאנצע יונג-ווארג האט אים גענומען נאכטאן.

בכלל האט די שטאט מיט איין מאָל געענדערט דאָס פנים. פרו-מע בחורים, צווישן זיי אויך לייזערל, פייוול קאָניאָזשם זינדל, האָבן שנעל זיך אויסגעטון די סאַמעטענע היטלען און חסידישע קאַ-פּאַטעס און זיי איבערגעטוישט אויף גימנאַזיאַלע אוניפּאַרמען. דורך זיי טאַקע איז אין שטאַט געגרינדעט געוואָרן אַ ביבליאָטעק און אַ דראַמאַטישע אַמאַטאָרן-טרופּע, וואָס איר ערשטע פּאַרשטעלונג האָט שטאַרק אויסגענומען. בערעלע שעכער און זיין מאַמע געבע די מאַרקעהנדלערין האָבן געדונגען די ערשטע לאַזשע, געצאַלט פאַר בילעטן דעם טייערסטן פּרייז. אויך די אַנדערע לאַזשעס זענען געוואָרן פאַרגומען דורך סאַמע שמוגלערס. דאָס טעאַטער-שטיק האָט געהייסן די „באַבע יאַכנע“. די הויפט-אַקטיאָרקע איז געווען פּייטשע, אַ מיידל אַ יתומה מיט אַ זיס קול און צוויי שוואַרצע אויגן. שפּעטער ווען די אַמאַטאָרן-טרופּע האָט דאָס זעלבע מיידל אַרויסגע-שמעלט אַלס כאַסיע די יתומה, איז דער דערפאַלג געווען אַזוי גרויס, אַז די פּאַשטערייען און די הורא-אויסרופן האָבן צעפּראָגן די ווענט און זי האָט געמוזט אַרויסגיין אויף ביס און אָן אַ שיעור מאָל אי-בערחזן איר געזאַנג :

אויב ביסטו אַ מומע מיר

טאָ געם זשע מיר אַהיים צו דיר

קום, אוי, אוי, אוי, אוי,

געם זשע מיר אַהיים צו דיר.

הענט ווי טרוקענע ברעטער האָבן געפאַטשט בראַוואָ. מ'האַט געטופּעט מיט די פיס, געפויקט מיט די פּוּיסטן ווי אין קלינגענדיקע בלעכן אין די לאַזשעס. ביים סוף פון לעצטן אַקט איז עמעצער אַרויף אויף דער בינע מיט אַ גרויסן בוקעט, וועלכן ער האָט געשאַנקן פּייטשען אַ מתנה, און גלייך פאַרשווונדן געוואָרן ווי אַ פאַרשעמט הדר-יינגל. דאָס איז געווען בערעלע שמעכער. ער איז אַרויס פון טעאַטער מיט אַ נאַנצער חברה גוטע-ברידער שמוגלערס און ביי זיין רעכטער האַנט איז געגאַנגען די מאַמע זיינע. זי האָט אים כסדר אונטערנע-געבן קוראַזש, אויפגעמונטערט זיין התפעלות, אַז די מויד וואָלט גע-

ווען פאר אים דער בעסטער פאסיקסטער שידוך. בערעלע שמעכער האט טאקע דעם זעלבן חודש אָפגעשיקט צו פייטשען אַ שדכן מיטן צוואַנג, אַז ער, בערעלע, וויל זי מאַכן גליקלעך, ווייל זי האָט צעבראַכן זיין האַרץ מיט איר געזאַנג. אין אָנהייב האָט פייטשע פאַר-ריסן דעם קאַפּ, נישט געוואָלט הערן צומאָל, און דווקא דאָס האָט בערעלען נישט געלאָזט איינרווען. אין יעדן קליינעם שכנותדיקן שטעמל, וווּ איר טרופע האָט נאָר געשפּילט, איז ער אַהין נאָכגע-פאָרן און אַכטונג געגעבן, אַז קיינער זאָל אים דאָרטן דערווייל נישט אויסכאַפּן פייטשען.

*

די מלחמה-יאָרן האָבן זיך געצויגן. די ערד איז געלעגן אַ צע-בלוטקמע. דער שמוגל איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג שטאַרקער און די נויט גרעסער. בערעלע שמעכער האָט פאַרדינט שטיקער נאָלד און ענדלעך זיך גענומען, נאָך אַזוי פיל יאָרן נאָכלויפן דער שייגער אַקטיאָרקע, גרייטן צו פּראַווען זייער גליקלעכע חתונה. דער יונג האָט דעמאָלט באַקומען אַ שייגענדיק פנים. ווען ער איז געגאַנגען לעבן פייטשען, האָט ער אויסגעזען ממש ווי געלייטערט. צו דער חתונה האָט בערעלע שמעכער פון פריער צוגעגרייט אַ דירה און נאָך יעדער יאָדע זענען דאָרט ביי אים פאַרגעקומען די חשבונות, וואָס ער האָט געמאַכט מיט נאָך שמוגלערס בשותפות, מיט וועלכע ער האָט געפירט משה-ומתננס.

פון כסדר אַרומוואַלגערן זיך אונטער וועגנס זענען זייערע פּנימער געווען פאַרברענט פון דער זון און די הימלען-דאַשקעס זענען ביי זיי תמיד געלעגן פאַררוקט אין די אויגן. בשעת דעם חשבון זענען זיי גע-זעסן אַרום דעם טיש מיט גרויסע שטיקער קרייד אין די הענט, ווי זיי וואָלטן געהאַלטן פירעקעכדיקע ציגל, גרייט צו פלעטן עמעצן דעם קאַפּ. מען האָט געשריבן רינגעלעך און פאַסיקלעך, גע-מעקט מיט די פּויסטן און עלגבוינגס און אויף ס'ניי געשריבן און עס האָבן זיך געצויגן געדיכטע קנוילן רויך פון פאַפּיראַסן. אָפּט ביי אַזאַ חשבון איז געזעסן פייטשע די אַקטיאָרקע לעבן איר חתן בערעלע שמעכער אויף דער ניי-אויסגעבעמער ווייכער קאַנאַפע מיט די שפּרינג-גענדיקע ספרענזשיניעס און אַלע פּשיאַטשעלעס האָבן געפלאַצט פון קינאה און זיי אויף צעפיקעניש האָט בערעלע צוגערוקט זיך געענטער צו זיין כלה, זי אַרומגענומען מיט ביידע הענט און מיט איר דיגעם גוף לייכט אַ טרייסל געמאָן, אַרויסשמעלנדיק דערביי אַלע זיינע וויי-סע ציינער אין אַ הניפהדיק לאַכעלע :

— פייטשעלע, נאָך דער חתונה וועט דיר ביי מיר נאָרנישט

פעלן, אפילו קיין האָניק-מילך און אַ דינסט אין שטוב וועל איר אויך האָבן פאַר דיר. נאָר אַז איר וועל אין אַ טאָג ווערן פרויעריק אָדער אין כעס, זאָלסטו גאָרנישט מאַכן דערפון און בלוז אויפזינגען דאָס שיינע לידעלע :

אויב דו ביסט אַ מומע מיר
טאָ געם זשע מיך אַהיים צו דיר
קום, אוי, אוי, אוי, אוי,
געם זשע מיך אַהיים צו דיר.

און בערעלע שמעכער געמט דעמאָלט באַוועגן מיט די הענט, ווי ער וואָלט מיט זיי דיריגירט, און אַלע פשיאַטשעלעס אין איין כאָר העלפן אונטער :

קום, אוי, אוי, אוי, אוי
געם זשע מיך אַהיים צו דיר.

בערעלע שמעכערס וויונגג האָט זיך געפונען אויף דער פרינציפּ-פּיאָלנער גאַס, וווּ די גרעסטע גבירים האָבן געווינט, און געהאַט ברייטע פענצער אַרויס אין דרויסן, וווּ אין די אַוונטן האָבן אַרייַנגעקוקט די לאַמפּנפּייערן פון שטאַטישן קינעמאַטאָגראַף. אָט דאָרטן טאַקע האָט אָפּגעקלונגען דאָס וויל-יינגלערישע געזאַנג פון די מלכה-שמוגלערס צוזאַמען מיט פייטשעס זיס סאַפּראָן-קולכל. שפעטער האָט זי אויסגעשפּרייט אויפן טיש אַ ווייס טישמעך מיט רויטע בלומען אין די ראַנדן און בריהש אונטערגעטראָגן גלעזער שפּאַרק אָנגעצויגענע טיי און זיס אָנגעצוקערט.

איין מאָל נאָך אַזאָ כאָראָלן געזאַנג, וואָס האָט זיך שמענדיק פאַרענדיקט מיט אַ פאַטשעריי פון הענט, אַז דער סופּיט האָט זיך גע-הויבן, האָט זיך דאָס מאָל פייטשע גאָר פונאַנדערגעוויינט אויפן הויכן קול און חברה האָבן זיך אונטערגעוונקען :

— הע ! בערעלע שמעכער האָט די מויד אורדאי שוין פאַרטיק געמאַכט.

ער האָט טאַקע זי שוין היינט גישט ווי אַלע מאָל געגעבן אַ הייב אויף ביזן סופּיט אויף די הענט פון גרויס פרייד. נאָר ער איז גע-וואָרן אויפגעצייטערט פון אירע טרערן און זי האָט אים דערציילט, אַז נאָכמיטאָג, שפּאַצירנדיק מיט אירע חברטעס אין נייעס גאַרטן, איז הינטער אירע פלייצעס, פון קיינעם גישט באַמערקט, איר נאָכגע-גאַנגען דער דייטשער אָקופאַציע-אַפיציר, וועמען די שפּאַט האָט אַ נאָמען געגעבן, „די שוואַרצע האַנט“, ווייל ער האָט אַ סכע זיך צו

פארגנבענען פון הינטן מיט אַ דינער שפילקע און זי אַרײַגשמעקן אין דיקן פלייש פון יונגע מיידלעך און אפילו פון שולקינדער און שטיף אומבאַמערקט פאַרשווינדן. גראָד היינט איז פייטשע די אַקמיאַרקע געווען זיין קרבן, אַזש דאָס לייב טוט איר נאָך איצט וויי, נישט איז בערצומראַגן. איר טרויעריקער גרימאַס אויפן פנים האָט בערעלען אַזוי צעבראַכן, אַז ער איז געוואָרן ווייס ווי קאַלד און געזאַנט: — וויין נישט, פייטשעלע! דער אַפיציר וועט איצט ווייסן, מיט וועמען ער האָט אָנגעהויבן.

בערעלע שמעכער איז באַלד אַוועק אין אַ לעצט שטיבל אויסצו-פרובירן זיין היימיש ספרענזשינע-מעסערל און עס אַ וועג גענעבן אין האַנט און עס אַ גלעט געטאַן, דערנאָך עס אַוועקגעלייגט אין בוזעם-קעשענע און געזאַנט:

— פייטשע, מאַרגן גייסטו מיט מיר צוזאַמען אין גייעס גאַרטן, כדי מיר אַנצוווייזן דעם אויסוורף, און דעמאָלט וועל איך זיך שוין מיט אים געענטער באַקענען.

— בערעלע-קריון, פאַרשווייג די עוולח. עס איז דאָך אין מלחמה-יאָרן — האָט פייטשע אים תחנונימדיק געבעטן.

נאָר עס איז געווען קענטיק, אַז אַלע רייד זענען ווי אַרויסגע-וואָרפן. בערעלע האָט עקשנותדיק פאַרביסן די ליפן.

טאַקע עטלעכע מעג שפעמער האָבן דייטשע פלאַקאַטן אויף די מויערן געמאַלדן וועגן אַ גרויסן פריי פאַר דעם, וואָס וועט אָנווייזן דעם שולדיקן אין נקמה-אַקט קעגן דעם דייטשן אַפיציר.

*

שפעמער, אַזוי ווי שמענדיק, זענען פאַרגעקומען די שמוגלער-חשבונות ביי בערעלע שמעכער אין דער היים. מען איז געזעסן מיט כמאליעס קרייד אין די הענט, מ'האַט געשריבן רינגעלעך און פאַסיק-לער, באַשפּיגן די צערטאַטע אויפן טיש, געצויגן קנוילן רויך און ווידער פאַרוויקלט דאָרע פאַפּיראַסלעך און זיי פאַרוואָרפן אין די טויל-ווינקלען וווייל-יינגלעריש און דערביי האָט זיך עמעז געבעטן:

— פייטשע, גיב עפעס אַ זינג!

און אַז בערעלע איז צו פייטשען דער אַקמיאַרקע, זיין כלה, אונטערטעניק צוגעשמאַנען, האָט זי אים צו ליב געמאַן. דערפאַר האָט ער איר דערלאָנגט אַ קוש אין פנים פאַר אַלע אין די אויגן.

אַ טייל שמוגלערס האָבן ביי פייטשעס זינגען אונטערגעפייפט, פאַרוקט די ליצעפעטן-דאַשקעס אַרויף צו, אַז די האַרקנוילן האָבן זיך ביי זיי געקרויזלט און זענען ווילעריש נאַכגעהאַנגען. יעדער פון

דער חברה האָט זיך געטראַכט : אוי, איז דאָס אַ מויד, אַ צימעס!
סאַראַ מוז דער יונג האָט דאָס!

די חשבונות ביי די שמוגלערס זענען שפעטער געוואָרן אזוי גרויס, אַז זיי האָבן בשותפות געמוזט צונעמען אַלס בוכהאַלטער ליי-זערלען, פייול קאָניאַזשס זון, וועמען מען האָט שוין דעמאָלט גערופן לאַזאַר וויטעלזאָן. זיגט ער איז געוואָרן אַ גימנאַזיסט, דאַרף ער געלט צום לערנען זיך, גיט ער אָפּ לעקציעס און מאַכט אַלע אַנדערע קאַנצעלאַריע-אַרבעטן אין גבירישע הייזער און זוכט אַלע געלעגנ-הייטן צו פאַרדינען געלט. האָט ער מאַקע איבערגענומען די ביכער-פירונג ביי בערעלע שמעכער און זיינע שותפים... אַ הויז חודש-געלט גיבן זיי אים סתם מתנות, ספעציעל פייטשע די אַקסיאַרקע טיילט אים צו גרויס כבוד, ווייל זי ווייסט, אַז ער איז געווען דער גרינדער פון דער אַמאַטאָרן-טרופע, וואָס האָט איר פאַרשאַפט אזוי פיל דער-פאַלג. מאַקע לעצטנס, ווען לאַזאַר איז געווען פאַרבעטן צום טיש אויף טיי, איז גראַד אָנגעקומען איינער פון די הויפטשמוגלערס, אַ פאַרשפּעטיקטער פון אונטער וועגנס, און האָט באַלד אויפן שוועל אין איין אַמעס אויסגעשריגן :

— פּשיאַטשעלעס! דער צאַר, אין זיין מאַמעס-מאַמען אַריין, איז שוין גענאַנגען, גאָט צו דאַנקען, די כּפּרה!

— באַוואָ! — האָבן אַלע מיט די פּויסטן האַרט געפּויקט אין טיש, אַז ס'האַט אַזש אָפּגעהילכט.

— חברה יאָרדן! — האָט דעמאָלט בערעלע שמעכער אויסגע-רופן — וואָס איז אויף אייך די גדולה? וואָס פרייט איר אייך אזוי שטאַרק? ס'וועט דאָך באַלד נעמען אַ סוף צו דער מלחמה און צום שמוגל.

אַלע זענען דעמאָלט פאַרבליבן ווי געפלעפט. זיי האָבן פאַררוקט טיף די הענט אין די ברייטע שמוגלער-קעשענעס פון די הויזן און אַראָפּגעלאָזט די אויגן צו דער ערד ווי פון יאוש. בלויז דער גימנאַ-זיסט לאַזאַר, פייול קאָניאַזשס זון, האָט אויסגערופן אַן אויפגעלייג-טער :

— דאָס איז פאַר מיר אַ גרויסער יום-טוב. איר האָב דערלעבט דעם מאָג פון נקמה אינעם צאַר, וואָס האָט אָנגעפּילט זיינע טורמעס מיט מיליאָנען מענטשן און אומגעברענגט מיין ברודער משה-איציק. און איצט, מיינע פריינד, לאָז איר אייך איבער מיט אייערע חשבו-נות-ביכער, כדי וואָס שנעלער אַהיימצויגן אָנזאָגן די גוטע בשורה מיינע עלטערן. אַדיע!

און ער איז אַרויס.

אויפן נאַס האָבן די שנייען געסקריפעט אונטער לאַזאַר וויטעל-על.

זאגט פיס, ווי זיי וואָלטן אונטער זיין גאנג אויסגעטאָנצט זיין פרייד
און ווי אַ חתונה-פירדעלע אויסגעשפילט זיין גליקלעכע חופה-גיגון.

— מאמע! דער צאָר האָט שוין באַקומען זיין אמתן סוף! ער
איז אַראָפּגעשליידערט געוואָרן פון טראָן! — האָט לאַזאַר, אַרייַג-
פאַלנדיק אין שטוב, אויסגערופן אַ צעלויכטענער. די מאַמע האָט
גראָד געשייַלט קאַרטאָפּל און פון איבערראַשונג גישט געוואָס וואָס
צו טאָן. אַליץ פון האַנט האָט זי אַוועקגעשליידערט און דערביי זיך
הילכיק צעווייגט:

— אַ שאָד נאָך, זונעשי, וואָס משה-איציק האָט דאָס גישט
דערלעבט — און זי האָט געקוקט אַ צעשראָקענע, ווי אין דער דיגיצע
זענען קאָפּיער געשוואָמען די ווייסע צעשנימענע פענעצלעך קאַרטאָפּל.
ראַפּטאָס איז אויך פייוול קאָניאַזש אַ באַשנייטער פון גאָס אָנ-
געקומען. ער איז געבליבן שטיין פאַר דער שוועל, כּרי די שפּיוול פון
די שטיקער פּראָסט אַרומצורייניקן און אויך אַפּצושאָקלען זיין פּו-
טערנע צאָפּע פון די הויפּנס ווייסן שנייטשטיב.

לאַזאַר איז זיין טאַטן אַקעגנגעלאָפּן און אויסגעשריגן:

— אַ שימחה האָבן מיר דערלעבט!

— כּווייס, כּווייס — איז דער טאַטע אַרייַנגעפּלויגן אין די
רייד פון זון און געקוקט אויף אים מיט אַזאַ צעלויכטנטייט ווי נאָך
קיין מאָל גישט. דער אַרעמער פייוול קאָניאַזש האָט געקוואָלן, וואָס
איז זיין ענגן פּאַציאַט-שטיבל כּאָווען זיך אויף אַזעלכע אַרנמלעכע
איידעלע זין, און זיינע אויגן האָבן געלאַנגט מיטן זעלבן מעטאַל-
געבלישטש, ווי די מעש-צעפּוצמע קנעפּ פון לאַזאַרס נימאַזיאַלן אוי-
ניפּאַרס און זילבערקריינדל אויפן הימל.

אין יענער נאַכט איז אין דער היים קיינער גישט געשלאָפּן, ווי
עס וואָלט אַלעמען געווען אַ שאָד אַזעלכע טייערע שעהן אַדרוכצו-
לאָזן אין דרימל.

אַלע דריי זענען געלעבן אויף זייערע געלעגערס און אויף דער
וואַנט האָט זיך געשטאַמט פייוול קאָניאַזשס יונג גראָ געוואָרענע
באָרד מיט צוויי צעשפיצטע עקן, און לאַהלעס נאַכטקופּקע, וואָס
האָט אויסגעזען מיטן פּאַרנטיקן באַנדרשלייף ווי פּליגלען, וואָס שטאַרן
אַרויס פון דער פינצטערניש און שאָקלען זיך צו פון הסכמה, וואָס
זייער געבילדעטער זון לאַזאַר דערקלערט פאַר טאַטע-מאַמע וועגן די
נאָך וויכטיקע געשעענישן אין ווייטן רוסלאַנד און וועגן זיינע האָפּע-
גונגען, אַז עס וועט געמען אַ סוף צו דער מלחמה. ער האָט געוואָגט,
וואָס ער האָט געלייענט אין פּאַרשירענע גאַזעטן, אַז דער „סאַציאַל-
ליסט“ קערענסקי איז אַן אונטערגעשיקטער פון די רייכע לייט, ווייל
ער האָט געוואָלט אויספירן זייער שליחות און פּרייבן דאָס פּאַלק

צו א מלחמה ביזן סוף. בכלל האָט דער שלום ביי לאַזאַרן אויסגעזען שענער פון אַלע חלומות אין דער וועלט. ער האָט דערפילט, אַז דאָס לעבן אין די מלחמה=יָאַרן איז זינגלִאַז. ווי אַ דערוואַקסענער מענטש האָט ער אָנגעהויבן צו באַנעמען דעם גרויל פון די שלאַכטפעלדער. ער האָט געלייענט די פראַנטבאַריכטן מיט טרערן אין די אויגן. דער נאָמען מעץ, דער טייד מאַרנע, אויך לעצטנס ווערדען, זענען געווען פאַר אים פינצטערע לאַבירינאָן, וואָס פאַרשלינגען אין זיך מחנות פראַנצויזישע לעבנס.

לאַזאַר ווימעלאָן האָט אַ סך געטראַכט וועגן די פראַנצויזן, וועגן זייערע צעשמערטע שמעם. אפשר נאָך דערפאַר, ווייל ער האָט גע= האָט באַשלאָסן נאָכן פאַרענדיקן די גימנאַזיע צו פאַרן אין זייער לאַנד פאַרצוועצן זיין שמודיום, אָדער ווייל ער האָט ליב באַקומען זיין ער קלינגענדיקע שפראַך, וואָס ער האָט לעצטנס זיך אויסגעלערנט מער נאָך וויפֿל זיין גימנאַזיע=קורס האָט באַשטימט. ער האָט זיך געוואַלט דערנאָנטעווען צו איר שיינקייט, געפאַרשט אין די ווערטערביכער אַלע ווערטער=ניואַנסן. אָן קיינעם השפעה האָט ער געלייענט זייערע פּאַעטן און פראַזאיקער. אַלץ, וואָס איז פראַנצויזיש, האָט ער ליב באַ=קומען. ער האָט זיך דערמאָנט אין עפיואַרן פון דער פראַנצויזישער געשיכטע, בעיקר פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, און טאַטע=מאַמע האָבן דערפון געהאַט גרויס פאַרגעניגן, געשלאָנגען יע=דעם וואָרט זיינס און נאָך אַ מאָל דערפילט דעם טעם פון קינדער=נחת.

ק א פ י ט ל א כ צ ן

טאַקע אין יענע יאָרן האָבן שטיל זיך געשלייכט איבער געפֿל=דיקע שלאַכן ווענענער מיט פויערים, אָנגעטאַן אין קויטיקע צעפֿליק=טע פעלצן און פוטערנע צאָפקעס איבער די אויערן פאַרוקט, די קעפ איינגעמוליעט אין די ווינטערדיקע באַשליאַקן. זיי האָבן געפאַ=כעט מיט די הענט, וועלנדיק אַזוי אַרום זיך אויפטייען פון דער קעלט. נישט קוקנדיק אויף די פראַקטיקע ווייסע פעלדער אַרום פון אַלע זייטן, האָבן זיי האַסטיק געטריבן די פערד, באַדעקטע מיט שטיקער שמאַמעס, און פרום זיך געצלמט פאַר יעדן יעזוסל, וואָס איז גע=שמאַנען אויף אַלע וועגן, געפילט אין האַרץ צו נאָמס זון אַ גרויסן לויב, ווייל ער האָט אַריינגעגעבן שכל אין די קעפ פון די מאַקסאַזן, וואָס האָבן צוגענומען די ערד ביי די פריצים און זי אַוועקגעגעבן די פויערים...

אָט דאָס טאַקע איז היינט געווען די איינציקע סיבה, וואָס די דאָזיקע פּויערים אויף די וועגענער האָבן געאיילט אַזוי פרי אין שטאַט אַרײַן. זיי האָבן זיך דאָרט געוואָלט דערוויסן, צי די פרייד איז אַן אמתע, וואָס די יונגע כלאַפעס פאַרשפּרייטן פון כאַמע צו כאַמע און זאָגן, אַז אַזוינס וועט אין אַ טאָג אויך אָנקומען ביי זיי אין לאַנד און מען וועט צעמײלן די ערד פאַר אַלע, וואָס אַרבעטן אויף איר.

— וויאָ! — האָבן די פּויערים געפּריבן וואָס אַ מאַל האַסטיקער די פאַרפרוירענע פּערד, געפּאַכעט מיט די בייטשן און איבער אַלע פּלויטן און דראָטן זענען געפּלויגן מחנות שוואַרצע קראַען און טרוי=עריס געקראַקעט.

עס האָט געשטאַמ אַ דינגער שנייטשויב איבער די וועגן. דער ערשטער פּויער, וואָס איז אָנגעקומען צום שטאַטמאַרק, האָט שוין גישט דערפילט די פינגער ביי די הענט און די אויערן אונטערן געלן באַשליאַס און ער האָט דעם ערשטן „דזשיען דאָברי“ אַקעגנגעטראָגן אַ פאַרפרוירענער יידישער מילך=הענדלערין, וואָס איז דאָרט געשטאַנען ביי אַ גאַס=פּייערטאַפּ און זיך געוואַרעמט און דערביי הויך גערעדט:

— האָ! שוין האַסמו זיך דערלעבט, פאַן פינקוס פאַסכאַלסקי!
 דו ביסט צוריקגעקומען צו אונדז אין שטאַט שוין אָן הייזער, אָן גאַרבעריי, כאַ, כאַ, כאַ!

אָט דאָס אַלץ האָט דאָרע די מילך=הענדלערין זיך טאַקע דער=וואַסט כמעט פון די ערשטע אין שטאַט אין יענע הייזער, וווּ מען ליי=עגט גאַזעסן. בכלל איז דאָרע געווען אַן אויפגעקלערטע, זינט מען האָט איר יצחקן פאַרשיקט קיין סיביר אין פינפטן יאָר און זי איז פאַרברייבן אַן אייביקע עגונה. האָט זי טאַקע דערפאַר אַ גרויסן כעס צו די אַלע זאַמע באַלעבאַסמעלער, וואָס האָבן ליב ביזן ווייטן פּאָג אַרײַן צו ליגן איינגעפּוליעמע אין די וואַרעמע בעטגעוואַנטן, ווייל אין אַזעלכע פּראַסטיקע באַגיגענס האָבן די געפיעשטשעמע וויי=בער מורא די גאַז ממש אַרויסצושמעקן, כאַמש די דינסטן פון זייע=רע פּרנסהריקע היימען האָבן שוין פון העט, העט לאַנג די קאַפּליאַנע אויוונס צעגליט און בלוין צוליב קינאה רעדט זי אַזוי הילכיק:

דאָרע די מילך=הענדלערין, זאָגט מען, וואָלט געקענט ווערן ווער ווייסט וואָס, ווען זי וואָלט אַלס קינד געלערנט אין די שקאַלעס. זי קען צופּראַכטן אַזעלכע אויסטערלישע שיינע מעשיות, וואָס אַזעלכעס קען מען נאָר ליינענען אין די ביכער. זי איז אַ גרויסע הונד=מאַכערין. דאָס לעצטע מאַל האָט דאָרע פאַרשפּרייט אַ נייע לענות אין שטאַט, אַזוי גייענדיק מיטן רונדיקן האַלץ אויפן אַקסל אָנגעהאַנגען, מיט

וועלכן זי פארטשעפעט די מילכבלעכן, כאָטש זי האָט נישט מער קיין פּרנסה פון קיין מילך, נאָר געגאַנגען איז זי, סתם אזוי פון געווינהייט, ווי אַ פּערד אין אייביקן שפּאַן און געטרעמן שווער אין באַשניימן ברוק און האָרט גערעדט אויף אַ מאַגסבילישן קול :

— כאָ, כאָ, כאָ, פון פּאַן פינקוסעס עשירות און אדירות האָט ער בלויז דורך באַנען קוים אַהערגעשמוגלט מיט זיך אַ וואַלזיע פּול אָנגע-פּאַקט מיט ניקאַלאַיעווער באַנקאָטן, וואָס זענען שוין נישט מער גילטיק.. פון זיי קוקט אַרויס דער פּאַרטערט פון צאַר און זיינע אָן אַ שיעור מעדאַלן אויפן האַרץ אָנגעהאַנגען, און ער, פּאַן פינקוס, רעדט צו אים, קריגט זיך מיט אים, כליוסקענדיק אין זיך אַריין דעם ביטערן טראַפּן פון דער אויפגעפּראַפּטער אַקעוויטפּלאַש און טענהט מיט כעס :

— אַד, דו צאַר, דוראַק ! — פאַר וואָס האָסטו זיך נעלאָזט פון טראַן אַראַפּשליידערן, אַז עס זאָל נישט פון דיין ממשלה מער פאַר-בלייבן קיין שריד ופּליט ? האָ ? וווּ זענען געווען דייע אָן אַ שיעור פּאַלקן מיט טרייע סאַלדאַטן ? — און באַלד גייט ער איבער אין צאַר-טע רייד און צעווייגט זיך :

— אַד, הייליקער מאַנאַרד ! פּאַטער געמרייער ! דו זעסט ווי מיר גייט היינט שלעכט. ס'זענען נישטאָ מער די יאָגן אין די וועל-דער, די ווילטאָגן און תּאוּה-אַרגיעס גאַנצע נעכט, די בעלער און פּאַרגעניגנס. זאָג, וואָס וועט איצט פון מיר ווערן ?

*

היינט איז אַ בייזער ווינטערטאָג. אינעם פּראָסטיקן דרויסן טראַגן זיך אַרום אומהיימלעכע געשרייען פון קראַען. זיי שמעלן זיך אַוועק דרייט אָן מורא אויף לאַמטערן-סלופּעס, ווי זיי וואַלמן אַ וויוואַט אויסגעשריגן, קראַקען זיי אַריין מיט זייערע גרילצנדיקע קולות אין דער ווייסער פּראָסטיקער וועלט לכּבוד דעם גאַסט, וואָס איז צוריקגעקומען אין דער שטאָט פון זיינע געוועזענע הייזער אין גאַרבערייען.

עס לויפן אונטער אים ווייבער און קינדער ווי אויף אַ בייז ווונ-דער. איצט פּאַרעט ער נישט מער, ווי זיין שטייגער, איז אַ בלאַזער ווייך-אויסגעבעטער קאָטש, באַשלאָגן מיט גלאַנציקן מעטאַל. ער שפּאַנט איצט צו פּוס מיט אַ פּאַרזאָרנט פּנים, באַגלייט פון צוויי חשוּ-בע גבירים ; ער גייט אין שול אַריין האַלטן אַ דרשה פאַר יידן, וווּ ער האָט געוואַלט דערוועקן צו זיך רחמנות. די שעה איז דערצו געווען באַשטימט און ער איז מיט גרויס כּבוד אַריינגעפירט געוואָרן אויפן

באלעמער און אָנגעהויבן דערציילן דער עדה, ווי ער איז געבעך גע-
וואָרן און אָרעמאָן. פון דער ווייבערשער שול האָט זיך אפילו געהערט
אַ העשעריי צוליב דעם, וואָס דער גרויסער מאַגנאַט מוז איצט געבעך
אַנקומען צו קיצבה און טובות פון גוטע מענטשן, אַנדערע גבירים אין
שטאָט.

פלוצעם איז אַרויף אויפן באלעמער אַ ייד, וואָס האָט זיך דאָ
אַהער געריסן פון סאַמע פּאָליש, ווו ער פאַרגעמט אַלע זיינע יאָרן
דאָרט אַ ווינקל. קיינער האָט אים נאָך נישט ווען עס איז געזען עפעס
גען דאָס מויל. אַ שווייגנדיקער ייד. איצט איז ער אַרויף אויפן באַ-
לעמער מיט אַזאַ ברען, אַז פון איילעניש האָט דער סליח זיך אַראָפּ-
געגלייטשט פון זיינע אַסלען און באַלד אויפן ערשטן שטייגל, וואָס
פירט צו צום ברייטן טיש, האָט ער אויסגעשריגן זיין כעס:

— רבותי! זאָגט מיר, צי האָט איר שוין אַ מאָל באַמערקט אין
שול דעם דאָזיקן פּאַן פינקוס פּאַסכאַלסקי אין יענע טעג, ווען דאָס
פּראָסטע פּאַלק האָט געפאַסט תעניתים און באַוויינט אונדזער ביר-
טערן יידישן גורל? ווען דער צאַר האָט געלאָזט אויסשעכטן אונדזע-
רע אָרעמע ברידער, געלאָזט מאַכן אויף זיי פּאַנגראָמען? דעמאָלט
איז פּאַן פּאַסכאַלסקי נישט געקומען אין שול אַריין מיטווייניגן
מיט אונדז. ער האָט זיך שטענדיק פּאַרלייקנט אַלס ייד; טאָ
וואָס זשע קומט ער דאָ אונדז איצטער דרייען אַ קאַפּ? אפשר פאַר-
לאַנגט ער, מיר זאָלן זיך אַוועקזעצן קלאָנגן אויף זיינע פּאַרלירענע
רייכטימער און אויפן גורל פון זיין אַראָפּגעזעצטן צאַר?

— ער איז גערעכט!

— דאָס זענען גאָלדענע ווערטער! האָבן די מתפללים אין שול
גענומען טומלען, נאָך די גבאים האָבן מיט פּאַרדראָס געמורמלט אין
כעס:

— איר קענט אים נישט? ווער וועט זאָגן, אַז ער איז בעסער
פון זיין זון משה-איציק, דער בונטאַווישטיק, נאָך וועמענס לוויה
ס'זענען נאָכגעגאַנגען סטרוזשקעס, נאַסנקערערס, גאַרביאזשעס אַ
גאַנצע מחנה?

נאָך דער אַלטער שטאַט-רב, פאַר וועמען ס'האָבן אַלע געהאַט
גרויס דרד-ארי, האָט אַ קלאָפּ געטאָן אין שולחן און געזאָגט:

— שטיף זאָל זיין, רבותי! שבת-קודש איז היינט! און עס מוז
ווערן אויסגעמיטן אַ מחלוקה צווישן יידן!
שנעל האָבן זיך די דאָוונער אַ נעם געטאָן פאַרענדיקן דעם מוסף
און מיט גרויס ערנסט צוגעהערט זיך צום חנום האַרצרייסיגדיקער
תפילה פון ראש-חודש.

ק א פ י ט ל נ י י נ צ ין

שוין יאָרן, אַז מ'האַט אין שטאַט נישט געזען אַזאַ ברען ווי ביים צוגרייטן די חתונה פון בערעלע שמעכער און פיישע, די אַקסיאָרקע פון דער אַמאַטאָרן-טרופע. בערעלעס מאַמע, נעכע די מאַרקעהנדלע-רין, האָט גענומען באַווייזן אירע גרויסע בריהשקייטן פון אַ געוועזענער גער קעכין אין גבירישע שטובן. זי האָט אויך אָנגעדונגען די אַלמע צלאָווע, וועלכע מען באַנוצט אין שטאַט אויף אַלע חתונות. און זיי ביידע האָבן זיך גענעבן אַ פאַרשאַרץ די אַרכל און ווי אַ ווינט איז די אַרבעט געפלוין פון די הענט. נעכע האָט אויך פאַרבעטן דעם סאַר-ווער פון שטאַט, דעם שטומען מאַטל, און אָפּגעדונגען פויגלמאַנס גרויסע חתונה-סאַליע, וואָס האָט זיך געפונען אין סאַמע קיילעכדיקן מאַרק, קעגנאָבער דעם שיינעם מאַגיסטראַט, אין גימנאַזיע-סקווער, וווּ דער זייער פלעגט אויסשפילן הילכיק די שעהן פון מעזל-לעת. דער מוזיקאַנט איטשע מאַלאַדאַנטשיק האָט צונויפגעשטעלט אַ קאַ-פעליע פון די בעסטע שטאַט-כלי-זמר אויף נעכע דער מאַרקעהנדלע-רינג בקשה, און ווען עס איז אָנגעקומען די חתונה-נאַכט, האָבן גענו-מען אַהין פאַרן כלערליי דראָזשקעס און שטילע גומקעס און יאַנקל-מיטן-קרומען-קאַפּס קאַרעמע, וואָס איז ווייך אויסגעבעט מיט בלאַען טור.

די סאַליע, וואָס איז באַרימט, אַז זי איז די גרעסטע פון שטאַט, איז שנעל געוואָרן איבערגעפולט מיט אַלע דינסטמיידלעך און ווייב-לעך מיט שמערן-סאַמעטלעך אויף די קעפּ און שרייענדיקע באַנדן אין די צעפּ, קורץ-פאַרשוירענע נזשיווקעלעך אין די אויגן און הויך פאַרקעמטע פּריזורן, מיט גלאַנציקע ביינערנע קעס אַריינגעשטעקט אין אַן אַ שיעור האָרנאָדלען.

די מענער, מיט אָפּגעברענטע פּנימער פון דער זון אונטער וועגנס ביים שמוגל, זענען היינט געווען אָנגעמאַן אין נייע קאַרטענע אובראַניעס, אויפגענייט פון בעסטן שניידער אין שטאַט, משה רובינשטיין פון לובלינער גאַס. געמראַגן האָבן זיי אויף די העלדזער ווייסע זידענע צעפּאַכלטע פאַטשיילעס און ביי אַנדערע האָט מען אַרויסגעזען ציגעקלעפטע פלאַספּערס אויף דער הויט מיט בלאַטערס פול אַיימער.

די ערטער, וווּ עס וואַרפן אַלע דראָזשקעס, זענען היינט געווען אָפּגעלידדיקט, ווייל וווּ נאָר אַ וואַגן, אַ קאַרעמע, האָט זי געאיילט צו פויגלמאַנס חתונה-סאַליע מיט מחותנים, און די בייטשן האָבן געפאַ-

כעט אין דער לופט : „וויאָ!“ — עס האָט זיך אויסגעראַכט, אַז דער גאַנצער דרויסן קוקט זיך צו ווי אַ באַטייליקטער אין דער שטאַטישער פרייד און נעמט אויך אויף מיט אַ „הוראַ“ די קאַטש, וווּ עס פאַרט די כלה, אַרומגערינגלט פון יונגע דרוכנעס, מיט פאַרביקן באַנד אַרומגעשלייערט זייערע שטערנס.

ווי נאָר די כלה באַווייזט זיך אויפן חתונה-זאַל מיטן ווייסן פּע-כער אין דער האַנט, נעמען די כלי-זמר שפּילן אַקעגן און ס'פאַטשט באַלד אַהער אַ צווייטער קאַטש, אין וועלכן עס געפינט זיך דער חתן בערעלע מיט זיינע פּשיאַטשעליעס, סאַמע שמוגלער. דער ערשטער סאַנץ-אויפמאַרש הייבט זיך אָן מיט אַ וואַלס, וווּ עס שליסן זיך פאַר-לעד קאוואַלירן מיט קאַרטענע אובראַניעס אָן שניפּסן און מייד-לעד מיט צעגלאַנצטע האָר ווי די סאַמעטן. דער סאַרווער באַ-ווענט זיך פּלייסיק, ער טיילט גלעזלעך שנאַפּס און לעקער, פון וועלכע די נעסט פאַלן אַוועק טויט-שיכור, נעמען רעדן געמיינע רייד, פאַרטשעפען די טאַנצנדיקע מיידלעך, זעצן אין די טישן, אַז די טעלער און פּלעשער שפּרינגען אונטער. אויך די כלה האָט באַלד אָנגעהויבן ווייזן וואָס זי קען, גענומען זינגען און אַלע נעסט אין איין כאָר האָבן אונטערנעהאַלטן :

אויב דו ביסט אַ מומע מיר
טאָ נעם זשע מיד אַהיים צו דיר.
קוב, אוי, אוי, אוי, אוי,
נעם זשע מיד אַהיים צו דיר.

זי האָט אויך געמאַכט פּאַזעס פון דער מכשפה אין „באַבע יאַכנע“ און ווי אַ שיכור גייט אַהיים פון קנייפּע, מיט אַ מענערדישן אין די אויגן פאַרריקט, אַז זי האָט געהאַט דערביי מלא חן.

אַנדערע אַקטיאָרקעס פון אַמאַטאָרן-קלוב, דער כלהס חברטעס, האָבן אויך גישט געשוויגן, געזונגען דועטן פון „בר-כוכבא“ און „תורבן ירושלים“ און קופלעטן פון „אַ מענטש זאָל מען זיין“ און פון „פינעלע ייד“.

אויף דער חתונה איז אויך געווען לאַזאַר וויטעלזאָן פון כלהס צד, כאַטש ער איז אויך געווען פאַרבעטן פון חתן אַלס פירער פון זיי-געביכער-חשבונות. טאַקע אַ דאַנק אים, בערעלע שטעכער, וואָס האָט אים געצאָלט מיט דער פּולער האַנט, האָט לאַזאַר געקענט לער-נען אין גימנאַזיע צוזאַמען מיט די רייכסטע זינדלעך פון שטאַט. און כאַטש ער איז אין זיין קלאַס איינער פון די בעסטע שילער, ווילן די

גימנאזיע=פראָפּעסאָרן אים ביי דער ערשטער געלעגנהייט ממש אַרויס וואַרפֿן, ווייל זיי האָבן ביי אים געפּאָקט לידער פון אַ פּאַרדעכטיקן אינהאַלט, וואָס ער אַליין האָט געשריבן און וועלכע ער ליינט פּאָר אין שילערקלוב, וועמענס גרינדער ער איז געווען. פּאָקע דער זעלבער לאַזאַר איז מיט איין מאָל אויסגעוואַקסן צו אַ העלד פון דער גאַנצער שטאַט=יונגט און ער איז היינט אויך געקומען באַשיינען פייטשע דער אַקטיאָרעס חתונה. ער האָט געהאַלטן אַ טאַט, וואָס נאָר איינציקע געסט האָבן פּאַרשטאַנען זיינע ווערטער. ער האָט געזאָגט :

— ס'איז זייער שלעכט, אַז מיליאָנען מענטשן זענען אַלע מאָל גרייט צו שטאַרבן, ווען דער קיסר ציט נאָר אַרויס די שווערד פון שייד און דאָס צעבלאַנקטע שטאַל צעפינקלט זיך רויט אָדער זילבער=ווייס פאַר די אויגן פון די אָפּמאַרשירנדיקע אַרמייען אויף די פּראָגן: ביי דער מאַרנע, ווערדען אָדער איין גאָט ווייס וווּ ערגעץ נאָר די דייטשן האָבן געוואַלט פּראָנקרייך דערשלאָגן און שפעטער צווינגען דאָס שטאַלצע פּאָל אונטערטעניק זיך אַוועקשמעלן פאַר זיי אויף די קני באַזיגטע און בעטן שלום.

אַלע האָבן געפּאָשט בראַוואַ און פריי אַ ביסל אָפּגעעמעמט, ווען לאַזאַר האָט געענדיקט. מען האָט די גאַנצע צייט פון זיין רעדע געשוויגן, ווייל מען האָט נישט געהאַט קיין דרייסקייט מען=פנים צו זיין קעגן גימנאָזיסט לאַזאַר וויטעלאָזן.

*

באַלד האָט מען גענומען גרייטן די חופּה. די קליינע מיידלעך האָט מען אויסגעשטעלט אין רייען מיט צעצונדענע פּאַרביקע ליכט=לעך אין די הענט און דער בדחן, אויך אַ ווילער=יונג, האָט זיך צע=זונגען מיט לשון=קודש=ווערטער, פּאַרמישט מיט גראַמען, און האָט באַפּוילן די כלי=זמר, אַז זיי זאָלן ציען אַ לאַנגן, טרויעריקן טאָן, און יעדער באַזונדער : די פּויק, די פלייס און דער צימבל, האָבן באַלד גענומען אונטערברומען, ווייזן וואָס זיי קענען.

די וויבער מיט די גוידערס האָבן דערביי יאָמערלעך געוויינט און די צירונגען אויף זייערע פעטע העלדזער און די גרויסע געבלומט=טע קעס און פּריוורן האָבן בשעת מעשה זיך געהאַלטן אין איין שאַק=לען. אויך בערעלע שמעכער, דעם חתן, האָט זיך נאָר פּלוצעם פאַר=גליסט, אַרויסצורופן אין טאַנץ לייבקע שטאַט=שפילער מיטן מעסער=שניט אין סאַמע רעכטער באַק מיט דער גראַבער אייבערשטער ליפּ. דער גרעסטער וואַלקע=גייער אין שטאַט, און ווי די הענער, איי=ער קעגן דעם אַנדערן, זענען זיי געלאָפּן מיט אימפעט און אויס=

געטופעט מיט די פיס אַ קאַמאַרסקע. צום סוף זענען זיי ביידע אַוועקגעפאַלן מיד ווי אונטערנעהאַקטע ביימער.

אַלע אין חתונה-זאַל זענען געווען פאַרנומען און קיינער האָט נישט געהערט די אַנקומענדיקע פרעמדע מריט פון דייטשע זשאַנג-דאַרמען מיט אַ באַפעל צו אַרעסטירן די חתן-כלה אַלס באַשולדיקטע אין אויספירן דעם אַמענטאַט קעגן אָפיציר, וועמען מען האָט געפּו-גען אין שטאַטגאַרמ אַ דערשטאַכענעם.

אין איין מינוט איז די גאַנצע חתונה געוואָרן צעשטערט. די ברייט געדעקטע טישן זענען פאַרבליבן אָן מחותנים, מיט די חלקים פלייש און פיש אין די טעלער, וואָס זענען נישט געוואָרן אויפגעגעסן פון די געסט, און די פולע גלעזער מיט וויין, וואָס האָבן זיך צעשווימט ביים אַריינגיסן, זענען נישט געוואָרן אויסגעטרונקען. פאַרלאָזן זענען געבליבן די העל באַלויכטענע פענצמער פון פויגלמאַנס חתונה-סאַליע, בעת חתן-כלה זענען געוואָרן געפירט פון די דייטשע זשאַנדאַרמען מיט רעוואָלוערן אין די הענט אויפן וועג צו דער שטאַט-טורמע, וווּ ס'זענען געשטאַנען נאָך פאַרשלאָפן די חתונה-דראַזשקעס. איינגעזונג-קען אין פינצמערניש איז געווען דער דרויסן, בעת די געסט אין דער דרימלענדיקער וועלט זענען געגאַנגען אַהיים פון דער חתונה ווי אב-לים. און ס'האָבן זיך אויסגעשיילט פון נעפל געשטאַלטן מיט מבולבל-דיקע אויגן, פאַרשלאָפענע פנימער און צעקנאָדערטע ווייבערישע קופּ-קעס. בערעלע שטעכערס מאַמעס קול האָט גרויליק ווי אין אַ ליידיקן פאַס אַריינגעשריגן אין דער נאַכט אַריין :

— ראַטעוועט! מענטשן, ראַטעוועט!

און ס'האָט זיך אויסגעדאַכט, ווי ס'רופט נאָך הילף אויך דער קראַנץ בלומען אויף פייטשעס שמערן און דער בוקעט ליילען און דער ווייסער פעכער אין אירע הענט, און די איינציקע אַריינגעפלאַכטענע רויזן אין איר פריזור, אין בוזעם פון איר קלייד — אַלץ איז פאַרזונג-קען אין טרויער, גענוי ווי בערעלע שטעכערס מוח איז פאַרנומען מיט דער איינציקער מחשבה :

— אוי, ווו נעמט מען דאָ אַהער מיין פלינק ספרענושיגע-מע-סערל! וואָלט מען שוין געווייר געוואָרן, ווער בערעלע איז!

ס'זענען נאָכגעלאָפּן, דאַכט זיך, פון הינטן נישט בלויז די חתו-נה-געסט, נאָך די גאַנצע סאַליע מיט אַלע טאַנצנדיקע פאַרלאַר און אירע צעלויכטענע שפייגל-פענצמער און די העל צעפלאַקערטע בליצ-לאַמפּן, די בלישמענדיקע געפעסן: טעלער, לעפל, נאַפּל, מיט וועל-כע דער סאַרווער האָט באַדינט אַזוי גרויסאַרטיק די שמוגלער-מחו-תנים. עס לויפן אויך נאָך די טרויעריקע טענער, ספעציעל פאַר אַ

כלה א יתומה אויפגעשפילט א יאָמערדיקס, און די גאַנצע קאַ-
 פעליע קלעזמער מיט די פירלען, טרומייטן אין די הענט, ווע-
 מענס אויפמאַרש לכבוד דעם התן היִלכט אָפּ מיט טרויער
 פון אַ לוויה. עס לויפן אויך גאָר די צעפלאַקערטע חופּה-ליכט
 מיט זייערע רויטע פייערלעך, וואָס האָבן איינגעהילט די טאַנצ-
 סאַליע-ווענט פון דיל ביזן סופּיט, און פאַרויס פאַר אַלעמען
 רייטן אויף פּערד די דייטשע זשאַנדאַרמען, וואָס פירן איבער
 די פאַרשלאָפּענע גאַסן אַ גאַנצע צעשטערטע חתונה מיט אַלע שמוג-
 לער-מחותנים אין די נייע קאַרטענע אובראַניעס און זייערע ווייבער
 אין קליידער מיט זילבער-גראַווירן אין די קעם, וואָס שטאַרן אַרויס
 פון די הויכע פּריזורן ווי ווירלעס פון סטויגן היי.
 אזוי איז התן-כלה געפירט געוואָרן אין טורמע אַרײַן, וווּ זיי
 האָבן געמוזט פּראַווען זייער חתונה-גאַכט.
 צו מאַרגנס באַגינען האָט די גאַנצע שטאָט געקאַכט צוליב דער
 צעשטערטער חתונה און די אַרעסטירטע התן-כלה, וועלכע ווערן באַ-
 שולדיקט אין אַזאַ שרעקלעכער זאַר.

ק א פ י ט ל צ ו א נ צ י ק

אין יענע טעג האָט פּלוצלינג לאַזאַר זיך דערוואַס, אַז ער קען
 ביי יעדער געלעגנהייט ווערן אַרעסטירט אין דער באַשולדיקונג, אַז ער
 איז אַרויסגעטרעטן אויף דער חתונה פון בערעלע שמעכער
 מיט אַ טאַסט, זייער פיינטלעך קעגן דייטשלאַנד. עמעצער פון
 די שמוגלערגעסט האָט אים אָפּגעמסרט און ס'האָבן אים אפילו שוין
 גענומען אַרומזוכן אין זיין היים זשאַנדאַרמען. האָבן דעמאָלט זיין
 טאַטע-מאַמע לאַזאַרן אָפּגעוואַרט אין דער אָונט-שעה, ווען די שו-
 לער נייען אַרויס פון גימנאַזיע, און איבער שטיִלע געסלעך אים גע-
 פירט צו אַן אַלטער קרובה, די טויבע חוה, און אים אָנגעדונגען ביי
 איר אין פּאַציאָטל צו שלאָפן און אים אויך אָנגעזאָגט, אַז אפילו ביי
 טאַג זאָל ער נישט אַרויסגיין אין גאַס, און צוויי מאָל, פרימאָרגן און
 אָונט, האָבן זיי פאַר אים אַהינגעברענגט אַ טעפל געקעכטס, אַז ער
 זאָל נישט ליידן קיין הונגער. אָט ביי יענער קרובה אין שטוב, ווי לאַ-
 זאַר וואָלט שוין אָפּגעוואַרט אַזאַ געלעגנהייט, האָט ער אין גרויס איי-
 לעניש זיך געגעבן אַ געם פאַרווירקלעכן זיינעם אַ אָנגעצייכנטן ציל :
 טאַג און נאַכט האָט לאַזאַר מיט פלייס געשריבן.
 זענען זיין טאַטע-מאַמע, לאַזאַר און פייול קאַניאַזש אַנומלט
 אַרײַנגעפאַלן אין איין אָטעם צו לאַזאַרן אין שטוב, וווּ ער איז

געזעסן פאר א טיש באוואָרפענע פאפירן און צעפלוֹיגענע בלעמע-
לעד קלעק אויפן דיל צעשפרייט, און אויסגערופן :

— דו מוזסט, לאזאר, אוועקפארן. מיר האָבן שוין גענוג געהאט
צער אין אונדזער לעבן פון משה-איציקן. טאָ וואָס ווילסטו איצט
האָבן פון אונדז ?

לאזאר האָט זיך נישט געקענט זיין גוטע טאָמע-מאָמע
אַנטקעגנשטעלן און, מיט אַ וואַלדזקעלע אין האַנט, אין זעלבן אָונט
זיך געלאָזט פון זיי באַגלייטן צום וואַקזאַל אויף אַן אומוועג, וווּ
ער האָט ערשט נישט לאָנג אין זומער דאָ געזען פּלוּיטן מיט סערער-
אויבס באַהאַנגען. איצט האָבן זיי אויסגעזען שטאַרע אין ווייסן זיל-
בערשניי, באַדעקט ווי בר-מנגס אין ווייסע סובכות, וואָס האָבן
אויפגעוועקט אַן אומעט אין זיין האַרץ. ווען לאזאר איז גאָר נאָענט
פון וואַקזאַל צו די באַנרעלסן אָנגעקומען, האָט ער אַן אַ זיי-געזונט
געוואַלט געבן פלינג אַ לויף אַרויף אויפן ערשטן טרעפּ פון צוג, גאָר
זיין טאָמע ווי אַ שטיק איין, און לאזאר איז אים פאַרלאָפּן מיט רייד :
— כ'וויל זיך נישט מיט אייך געזעגענען, ווייל אַ קינד
צעשיידט זיך קיין מאָל נישט מיט טאָמע-מאָמע, גאָר נעמט זיי
מיט אין זיך אין גוף און אין דימיון און לעבט מיט זיי צוזאַמען אין
איין לייב.

לאהלע און פייוול האָבן געצוקט מיט די אַקסלען, ווייל לאזארס
אויסערלישע רייד האָבן זיי נישט באַנומען, און פּלוצעם האָט
אַ הויכער פאַרקאַן זיך אויסגעפלאַכטן פון וואַלקנס גרויען רויך
גאָר אַ גרויליקן לאַקאָמאַטיוו-פּייה און לאזאר איז אוועק אין דער
ווייטקייט און זיי ביידע זענען געבליבן שטיין צוגעטוליעט צו די
דרויסנדיקע קאַלמע וואַקזאַלווענט. לאהלע האָט אוועקגענומען פון
האַלדז איר שווערע דערע, אַז זי זאָל קענען לייכטער לופט אָטעמען,
און פייוול האָט טיפער אַראָפּגערוקט זיין פּוטערנע צאָפע אין שמערן,
כדי מען זאָל נישט דערזען, ווי פון זיינע אויגן שטראַמען בייטשן
טרערן איבערן באַרד און פנים.

די באַן, אויף וועלכער לאזאר וויטעלאָאָן איז איצט געפאַרן,
האָט הינטער זיך אויסגעמיטן פאַרווייאַנעטע פעלדער, אומעטיקע
שמעט פון הונגער אין פּוילישן לאַנד, וווּ מען האָט גאָרנישט געזען
אַחוץ גרויע זעלנער-מונדורן, בליציקע זשאַנדאַרמען-אויגן און אַ-
דורכפאַרנדיקע רויטע-קרייץ-צוגן מיט פאַרוונדעטע סאַלדאַטן פון די
קריגספּראָנטן. ער איז פון מידקייט שנעל איינגעשלאָפּן. איבערעוועקט
האָט אים אין פרימאָרגן דער קאָנדוקטאָר, ווען ער האָט געדאַרפט פון
באַן אַרויסגיין אין בערלין. אַדורכשפּרייזנדיק מיטן וואַלדז אין האַנט

דעם וואָקזאַל, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ צייטונג=קיאָסק מיט
 פיבער און אַ משוגענעם גלאַנץ אין די אויגן געקוקט און געלייענט
 און נישט געגלייבט, וואָס ער האָט געלייענט :
 — „דער דייטשער קיסר איז אַנטלאָפּן... די מלחמה איז פאַר-
 ענדיקט...“

כאָטש אין דרויסן איז געווען ווינטער, האָט די זון צעצונדן
 די שמאָט מיט אַ פאַרבלאַנקטן מאַגליכט. אַלע הייער האָבן זיך ווי
 איינגעקארטשעט פון צער, די מויערן האָבן געטרויערט אין אבילות
 אַפּערגעקוקט פון צעהאַנגענע פּלאַקאַטן, וועמענס אותיות האָבן ווי
 מענטשלעכע לאַכעדיקע אויגן זיך צעפינקלט מיט שפּאַט :
 — כאַ=כאַ=כאַ. די האַבסבורגער דינאַסטיע איז ענדלעך זיך
 צעפאַלן !...

און די פריישישע יונקער=אַמביציעס זענען פאַרשוונדן ווי
 אַ שוואַרצער שאָטן פון אַ דערווערנגדיקן רויך.
 לאַזאַר וויטעלזאָן פלעגט זען פריער בערלין אין זיין פאַנטאַ-
 זיע ביי נאַכט אַ צערודערמע, אַ צעטומלטע דורד די איינגענע אויפּ-
 שטענדלעך. איצט איז זיין חלום געווען אַ ווירקלעכקייט. איבער די
 נאַסן איז דער הויפטשמאַט פון דייטשלאַנד האָבן אָפּגעקלונגען טריט
 פון מאַרשירנדיקע מחנות מיט רויטע פענער און אַ יובלדיקן גע-
 זאַנג :

שטייט אויף איר אַרבעטסלייט
 צום קאַמף מאַן ביי מאַן !

מיפּן קליינעם לעדער=וואַלזקעלע אין האַנט האָט דער יונגער
 גימנאַזיסט זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ גאַסנראַג און זיך צוגעקוקט,
 ווי לאַנג און אַן אויפהער עס ציען זיך זייערע רייען. ער האָט זיך
 דערמאַנט אַן אַ טאַג, ווען ער האָט פאַרפעלט אַ מאַל צו גיין אין
 קלאַס און זיך אַוועקגעכאַפט גאָר אויף אַ געהיימען קורס וועגן
 מאַרקסיזם אונטער דער שמאַט אויפּן פעלד, וווּ דער ווינט האָט
 אויפגעמישט די העפּטן און ביכער פון זיין גימנאַזיע=מעקע. אַט אַזוי
 האָט ער זיך אויך איצט געפילט געקוועלט מיט זיין וואַנדער=אַרעם-
 קייט אונטערן אַרעם, כאָטש ער האָט שוין געהאַט אויף שנעל באַ-
 שטימט ביי זיך אַ פאַרטיקן פּלאַן : תיכף צו נעמען דעם ערשטן
 בעסטן צוג און צוריק אַהיימפאַרן, ווייל אויב דער אָקופּאַנט איז
 שוין נישט מער דאָ אין פּוילן, טאָ צו וואָס איז דען זיין איבער-
 רייסן די לערע און בלאַנדזשען אין דער פרעמד ? ... ס'האַט אים
 בלוין געפעלט קוראַזש און ס'איז פּלוצעם געוואָרן אַ שאַד צו

פארלאזן בערלין. ס'האָבן אים מער נישט געשראָקן די דייטשע מענטשן מיט די קריגסמערטלן אויף די הערצער און די ראַנגען בענדלעך אויף די אַקסלען. אין זיינע אויגן האָבן אויסגעזען די געכט טיקע וועלטפארבאָפער ווי צירקפּאַיאָצן. ס'האָט אים איבערראַשט זייער הויפטשטאַט מיט די איילנדיקע, אַרומצירקולירנדיקע אויטאָ-בוסן, ס'זענען אים געפעלן די שיינע וויטרינען ביי גאַסן-מאַגאַזינען און די צעשפּיגלטע געשעפטס-און ביוראָ-פענצטער און ברייט צע-פּראַלטע מירן.

ראַפּטאָם האָט לאַזאַר דערזען, ווי אין מיטן גאַס, צווישן די שטראַמענדיקע מהגות, האָט זיך אַרורכגעשניטן אַ גרופּע מענטשן אין אונפּאַרמען פון פּראַנציוזישע זעלנער, וועלכע האָבן געטראָגן אַ רויטע סטענגע אַלס סימבאָל פון אַ פּאַן. און איינער אין ציוויל געקליידט, מיט אַ בלינד אויג, אָנגעלעגט אויף אַ קוליע, האָט די מאַרסעליזעזע נישט בלוז געזונגען, נאָר אַזוי הויך געשריגן, אַז ס'גאַנצע פּנים איז אים געווען פּאַרלאָפּן רויט.

— פּאַרדאָן! ווער פון אייך, מיינע הערן, קען אין פּאַרזי, רי-דע-קאַטראַפּים? איז לאַזאַר וויטעלאָזן מיט פּרייד אַקעגנגעלאָפּן דער גרופּע, ווי ער וואָלט זיי אין חלום אויסגעשפינט און שוין לאָנג דערוואַרט די איצטיקע געלעגנהייט.

ס'רוב פון זיי זענען געווען פּויערים פון די דערפער און האָבן נאָך קיין מאָל נישט געזען פּאַרזי. איינער האָט אָפּגעשטאַמט פון אַמיען, אַ צווייטער פון בלוז, אַ דריטער פון דער ברעטאַניע. דער איינציקער גרויסשטאַטישער איז דווקא געווען דער אינוואַליד פון דער גרופּע, וואָס האָט גראָד זיך דערפרייט, הערנדיק וועגן דער „גאַס פּוּל-די-פּיר-זיין“, ווייל אין דער זעלבער גאַס האָבן אויך געוויינט זיינע עלטערן. דערפאַר האָט ער אַ שמייכל געטאָן מיט זיין בלינד פאַר-וואַקסן אויג, נאָר זיין פּנים האָט זיך דערביי אַזוי מיאוס פאַרקרימט, אַז ער איז געוואָרן נאָך גרויזאַמער, מיאוסער פון פּריער.

— איר קען אייך מיטנעמען קיין פּאַרזי, אויב איר ווילט — האָט דער אינוואַליד אַ זאָג געטאָן ליבלעך. איר קענט אָנגיין אַלס אַ היימקערער, גענוי ווי מיר.

לאַזאַר האָט געהאַט וווינען אין פּאַרזי אויף דער זעלבער גאַס אַ נאָענטן פון זיין משפּחה; דערפאַר האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין דער גרופּע, וואָס האָט באַלד גענומען קוקן אויף די זייגערס, אויב ס'איז שוין די צייט צו גיין צום שכנישן וואָקזאַל אָפּצופאַרן קיין פּאַ-רזי. זיי האָבן שנעל איינגעזען, אַז ס'איז שוין פאַרשפּעטיקט מיט גאַנצע דריי מינוט און גענומען זיך צוצוואַיילן און קוים באַווויזן די לעצטע איינצושטייגן אין באַן, אַ חוץ דעם הינטערשמעליקן, אומ-

דרייטן לאזאר וויטעלאזאן. ער איז געבליבן אן א פלאץ אין דרויסן ווארטן, ווייל די דעכער, די פאָרענטשעם און די טרעפּ פון באַן זענען געווען באַהאַנגען מיט כלערליי פּנימער פון רייזנדיקע מענטשן. נאָר פּלוצעם האָט לאַזאַרן איינער פון זיין גרופע דורכן פּענצטער עפעס אַ זאָג געטאָן און אַ שטאַרקע האַנט האָט לאַזאַרן אָנגענומען און אַריינגעשליידערט אין באַן און נאָך אים איז באַלד אַריינגעפאַלן אַ מיידל מיט שוואַרצע פאַרפּלאַכטע טענע צעפּ, וועלכע איז שוין געבליבן זיצן אויף זיינע קני, ווייל די גאַכט איז שנעל צוגעפאַלן מיט אַ געדיכטער פינצטערניש, אַז איינער דעם צווייטן האָט נישט געזען.

די באַן איז נישט געווען באַלויכטן. פון גרויס מירקייט זענען ביידע איינגעשלאָפּן. ווען דער פּאָג האָט גענומען אויפגיין און דער פאַרנעפּלער הימל האָט זיך גרוי צעהעלט איבער די פאַרפרוירענע פּעלדער, אָט דעמאָלט האָט דאָס מיידל, אַ פאַרפּלאַכטענע אין לאַ-זאַרס גוף, זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף און ביידע האָבן זיך קעגנ-זייטיק אָנגעקוקט. שפעטער, אין אַוונטצייט, האָט דער באַדקאָנדיקט סאָר אויסגערופן: — פאַריז — און די גאַנצע גרופע צוזאַמען זענען איינגעשטיבן אין מעטראָ. דעמאָלט האָט זיך לאַזאַרן גענומען אויס-דאַכטן, אַז דער אינוואַליד. וואָס אַלע רופן אים מאַרסעל, האָט זיך פאַרנדרעט אויפן גאַנצן פּנים, געוואָרן עפעס מאָדע אַ שווינגנדיג קער און פאַרקליבן זיך צו גיין זיין באַזונדערן וועג, ווי ער וואָלט פּלוצעם אַריינגעפאַלן אין אַ טיפּן ווייטיקלעכן טרויער.

קאַפיטל איין און צוואַנציג

ווייסע פליטערלעך שניי זענען געפאַלן פון הימל, אַקראָבאַטיש זיך געדרייט אין דער לופט, געפּלויגן אין פּנים פון יעדן פאַרבייגיגער, ווי אַ דינע ווייסע קאַנפעטי. ביי אַן עלעקטרישן גאַסנלאַמפּ איז געשטאַנען אַ יונגע שיינע פרוי, אָנגעטאָן אין אַ קורצן אַפּאַשן-קליידל, פון וואָנען ס'האַבן זיך בולט אַרויסגעחנדרלט די גלייכע ליניעס פון אירע שיינע פּיס-לימקעס, און אַ ווייסער סוועטער האָט רונדיק אויס-געפאַרעמט דעם אייבערשטן טייל פון איר לענגלעך שמאַלן גוף. אויגן האָט זי געהאַט בלויע, ווי די הימלען אין אַרענט, פּרילינגצייט, האָר אמת גאָלדענע. איצט, ווען די פּלענדיקע שטויבעלעך שניי האָבן זי ערטערוויזן באַדעקט, האָבן זיי אויסגעזען ווי אַ געמיש פון צעבליש-טשעט זילבער און גאָלד.

ס'איז געווען שבת אָונט. פון ווערקשמעלן און פאָבריקן האָבן די לעצטע אַרבעטער=שיכטן זיך צעשאַטן איבער קוואַרטאַלן. אויף שנעל, אין איין אָמעס האָבן זיי איינגעקויפט נאַשוואַרג, צאַצקעס פאַר קינדער.

ראַפּטאָם איז צוגעפאַלן די נאַכט. אין אויגנבליק האָט פאַריז זיך צעצונדן איבער נאַסן און בולוואַרן מיט שווינזער עלעקטרישע ליכטער. פריש געקלעפטע פלאַקאַטן פון מויערן און פלוויטן האָבן זיך צעשריגן מיט פרייד :

„אונדזער לאַנד האָט געזיגט!“

„נצחון האָט באַקרוינט פראַנקרייך מיט רוים.“

מאַרסעל גיבור, פאַר וועמען די שטאַרקסטע פון פאַבורג=די=טאַמפל פלעגן אָפּטרעטן דעם וועג, איז אָנגעקומען אין יענעם אָונט אין זינערלאַנד אַ באַזיגטער. אָנגעלעגט איז געווען זיין הויכער גוף אויף אַ קוליע און איינגעבויגן אין צווייען. דאָס פנים באַלייגט מיט פאַרוואַקסענע מעסערקאַרבן, ערשטערווייז אויסגעברענט פון מלחמה=נאַזן. זיין רעכט אויג, וואָס פלעגט בעת געשלעגן מיט גוטע=ברידער שאַרף אויפבליצן פול מיט גבורה און רציחה, איז איצט געווען אַ ליי=דיק, פינצטער לאַך, דער שוואַרצעפּל דערפון אויסגערונען. ביי מאַר=סעלן האָט היינט אויסגעזען די שטאַט פאַריז שענער פון אַ מאַל, אויסגעברייטערטער, כמעט נישט צו דערקענען.

און אויסגעדאַכט האָט זיך אים איצט, אַז אַלץ האָט זיך דאָ פאַרענדערט זייט יאָרן, וואָס ער האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אין די טראַגשייען פון די גרויזאַמע שלאַכטפעלדער, און אַז די גאַנצע וועלט איז שוין חרוב געוואָרן, אַלע מענטשן אויסגעהרגט, ווייל נאָך אַזוי פיל פאַרפלוּיגענע זומערן, ווינטערן, האַרבסטן און פריילינגען האָט מאַרסעל גאָרנישט געזען אַ חוץ מאַרד, אומקום, פאַרוויסמונג און שוים.

איצט איז ער געפאַרן ביז פלאַס=דע=לאַ=רעפובליק און בכיוון אַרויסגענאַנגען פון מעטראַ, פאַרקירעווענדיק זיך אויפן בעלווי, ווו זיינע עלטערן האָבן געווינט אַלע יאָרן פאַר דער מלחמה. די לאַנגע טראַטואַרן פון פאַבורג=די טאַמפל, וועלכע פירן אין יענער ריכטונג, זענען געווען באַלייגט מיט קראַמען און כלערליי מיסחורים. דאָס אָרט האָט מאַרסעלן דערמאַנט אַז זיין קינדהייט, אַלץ האָט אים דאָ דערפרייט, אויף יעדער קלייניקייט האָט ער געקוקט מיט

איבערראשונג און ווי מיט א לעבעדיקער זאך געוואָלט זיך צעקושן, אפילו מיטן מינדסטן שטייגער פון ברוק. פון וואָסער-קאָנאַל, נעבן סקווער, וואָס געפינט זיך אין סאַמע אָנהייב פון פּאַבורג-די-שטאַמפל, האָט מאַרסעל גאַרנישט געוואָלט אַוועקניין. איין דערמאַנונג נאָך דער צווייטער האָט אויפגעבליצט אין זיין מוח. דאָרט פלעגט ער אין די זומער-אַוונטן שפאַצירן מיט זיין מיידל ביז העט, העט שפעט אין דער נאַכט... אָט פלוצעם דערזעט ער אַ הויז, וווּ ס'האָט זיך אַ מאָל געפונען אַ טאַנצזאַל, און ער פלעגט אַהין קומען מיט זיין מאַרגעריט. חברה יאַטן האָבן די נכפה איינ-גענומען. די אויגן זענען ביי זיי אַרויסגעקראַכן פון קינאה, בעת ביידע אין „באַל מיזעט“, טאַנצנדיק אונטער דער באַגלייטונג פון הילפיקע מוזיק-אינסטרומענטן, פלעגן ווי אַדורכשוועבן מיט גליק-לעבע צעשטראַלטע פנימער לויט אַ ריי און טאַקט. און אַלע נישט פאַרניגענדיקע בליקן האָבן גאַכגעשפיזט פון הינטן, ווען מאַרגע-ריט, אין אַ קורצן פאַרביק קליידל ביז די קני און צעפאַכעטע גאַלד-בלאָנדע האָר איבער די אַקסלען, האָט געטראָטן מיט פליגקע טראַ-טעלעך און זינגענדיקן טאַקט צווישן אַ לאַנגער ריי פון יונגע פאַר-ליבטע פאַרלער, און זיי האָבן דאָן געפילט אויף זיך שאַרפע פרעמ-דע בליקן אַרומבלאָנדזשען, וואָס האָבן זיך ווי ציינער איינגעגעסן אין גוף. און זי, אַ מרשעת, האָט זיך נאָך ענגער צו אים געטוילעט, פלאַמיקער געקושט זיין פנים.

אין וווקס איז מאַרסעל געווען אַ הויכער, אַ ברייטער. זיינע באַקן פלעגן שפּריצן מיט גבורה און פלאַמען, ווי קוואַרטן בלוט וואָלטן זיך פון זיי גענאַסן. דערפאַר האָט מען אים געקרוינט מיטן גאַמען מאַרסעל גיבור. נאָך אין כאַראַקטער איז ער געווען אַ גוטער, אַ צוגעלאָזטער. קעגנאיבער זיין כלה פלעגט ער זיך אויפפירן ווי מיט אַ צאַרט, איידל געוויקס, וואָס אַ מינדסטער האַסטיקער פיג-גער-באַריר קען חלילה אַרויסרופן אַ פנים.

אָבער נישט מאַרגעריט איז געווען די איינציקע, וועלכע האָט ליב געהאַט מאַרסעלן, נאָך פיל אַנדערע האָבן זיך נאָך אים געיאָגט. סאָ ווער איז נאָך געווען אזוי גליקלעך ווי ער. דעמאָלט האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז אייביק שוין וועלן זיך אזוי ציען אַלע זיינע לעבנסמען אין פרייד...

נאָך ווי אַ דוגער האָט זיך פלוצעם אונטערגערוקט דאָס יאָר 1914, אַ טרויעריקער ציפער פון גרויליקן פעלקערמאַרד, און מאַר-סעל איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ צילפונקט קעגנאיבער כלערליי פייערן פון דייטשע כלי-זין. אַ, גאָט! ווי גרויזאַם ס'איז אַרויסצו-רייסן אַ הייס מענטשלעך האַרץ פון אַ לעבעדיקן גוף! נאָך פיל גרוי-

זאמער איז געווען אָט יענע האַנט, וואָס האָט מאַרסעל פּונאַנדער גערופן פון מאַרגערײט, צו וועמען זײן האַרץ איז געווען פאַרבונדן מיט טױזנטער נישט זעכצער פּערעם, און האָט צעשײדט און דער־ווייטערט אים פון זײן היים געלײכטער געבורט־שטאָט פאַרזי, וואָס האָט ווי אַ גילדן אױפֿנייענדיק מאַרגנליכט זײן ערשטן, שענסטן יונגט־חלום אַזױ פֿאַקערהעל צעצונדן.

איצט, ווען מאַרסעל האָט באַטראָטן די ערד פון זײן גליק־לעכן עבר, האָט ער אַ צעטומל־טער די אײגענע רעיונות נישט גע־קענט צוגױפֿנעמען. ער האָט עפּעס אָנגעהויבן צו זוכן אין אײן קע־שענע, אין אַ צױיטער — און ענדלעך אױסגעפונען. דאָס איז גע־ווען די אײנציקע זאַר, וואָס איז נאָך בײַ מאַרסעל פאַרבליבן פון פאַר דער מלחמה: אַ קלײן רונדיק שפּיגעלע, מיט אַ פּאַטאַגראַפֿיע אױף דער צױיטער זײט, טאַקע פון אים אַלײן, ווען מאַרסעל איז נאָך געווען אַ גאַנצער. גראָד איצט איז אים אײנגעפּאַלן גענוי זיך אָנצוקוקן, ווי אַזױ ער האָט אױסגעזען אַ מאָל, און ער האָט גע־פּרעגט בײַ זיך אַלײן:

— וועט נאָך עמעצער פון מײנע נאָענטע מיך דערקענען?

פּרעמדע, פאַרבייגייער האָבן חזקדיק גאַכגעקוקט, גאַכגע־קרימט מיט העוויות, ווי אין סאַמע באַוועגונג פון רױשיק פּאַבורג־די־טאַמפל האָט פּלוצים זיך אַוועקגעשטעלט אַ קאַליקע, אָנגעלענט אױף אַ קוליע, מיט אַ שפּיגעלע אין האַנט. ער דרײט עס אײבער פון אײן זײט אױף דער צױיטער, זיפּצט אָפּ שווער און קוקט ווייטער. ער שמופּט דאָס שטיקל אָפּגעמעקטע גלאַז וואָס אַ מאָל געענטער און געענטער צום פאַרוואַקסענעם אױג־גריבעלע, וואָס דערמאַנט בלוזי, אַז דאָ האָט אַ מאָל געוווינט אַ שוואַרצער בלישט־שעדיקער אױג־אַפּל.

פּלוצעם איז אין דער לופּט אַלץ געבליבן הענגען. אין זײן רעכטער האַנט די קוליע, אין דער לינקער האַנט דאָס שפּיגעלע מיט זײן אײגענער פּאַטאַגראַפֿיע, ווען ער האָט נאָך געהאַט צױיט פּיס, צױיט אױג, און ס'האַבן זיך דעמאָלט אױף זײן האַלדז ווי שמריק צעהאַנגען בולטע בלויע אָדערן און טיפע מעסער־שינטן אױף די באַקן. אַלץ — די פאַרברענטע הױט אױפּן פנים פון מלחמה־גאַנז און בײדע אַפּלען, דאָס פינצטערע, אױסגעגאַסענע גענוי ווי דאָס זע־עווירקע — האָבן אַלע צוזאַמען געקוקט אין אײן אײנציקער ריכ־טונג, צום עלעקטרישן סלופּ, וווּ ס'איז געשטאַנען אָט יענע פּרוי, אױף וועמענס פנים ס'זענען געפּאַלן כּוואַליעס רעגן און טראַפּנוױזן זיך אַראָפּגעקױקלט אױף איר שטיקל אָפּגעדעקטן האַלדז, ווי קלײנע קינדערלעך וואָלטן זיך אױף איר גוף אין באַהעלמעניש געשפּילט.

מאַרסעל האָט געהויבן די אַקסלען, געצוקט מיט די פלייצעס. אויך=
טערלישע גרימאסן האָבן זיך צעלייגט אויף זיין פנים און ער האָט
געמורמלט :

— דאָס זאָל זיין מאַרגעריום ? יאָ, מאַרגעריום זאָל דאָס זיין !
אַ לענגערע וויילע האָט אויסגעזען, ווי ער פירט מיט זיך אַליין
אַ וויכוח און ער שלאָגט זיך מיט דער דעה, יאָ צוגיין אָדער נישט
צוגיין.

ענדלעך האָט מאַרסעל אַ קלונג געמאָן מיט זיין קוליע אָן שטיי=
גערנעם ברוק און אַן אַנטשלאָסענער אַ היפע געמאָן צום אַקענג=
איבערדיקן טראָפּאָר. אַ צעשטייכלמע איז די פרוי אים אַקענגע=
לאָפן און עפעס צו אים אַ מורמל געגעבן. גאָר מאַרסעלס ענטפער
האָט איר דעם וועג פאַרלאָפן :

— כ'בין אַן אינוואַליד, אַט וואָס גאָר נעקומען פון מלחמה...
געוואַלגערט זיך אין שפייטלעך... כ'האָב נישט קיין געלט... איבער=
הויפט פאַרלאָנג איד פון דיר גאָרנישט, אַ חוץ דו זאָלסט מיר זאָגן
דיין קליינעם גאָמען.

— מיין גאָט ! סאַראַ מיאוסע פאַרזעעניש האָט זיך דאָס היינט
אָן מיר אָנגעטשעפעט און וויל גאָרנישט פון מיר אָפּטרעטן —
האָט די גאַסנפרוי מיט כעס אויסגעשריגן. און באַלד האָט זיך איר
פנים אויסגעליימערט מיט פול גוטסקייט און שטייכלענדיק אָנ=
האַלטנדיק אַ האַנט ביים זוים פון מויל, אַז אַ ווינט זאָל אירע
רייד נישט פאַרשלעפן, האָט זי מיט אַ לייכטער שטייפערדישקייט
אַריינגעשריגן אין מאַרסעלס אויער, ווי ער וואָלט אַ חוץ לאָס און
בלינד געווען אויך טויב :

— איך הייס מאַרגעריום ! נו זאָג מיר, ווי געפעלט דיר עפעס
מיין גאָמען, שיינער פאַרשוין ? כאַ=כאַ=כאַ ! — האָט פון אירע
פאַרזשמורעטע לצנותדיקע אייגעלעך אַרויסגעקוקט אַ טיילוואַגנישער
ווילר=צעשפילטער צולהכעים און דער באַשנייטער דרויסן האָט פון
זיך אַרויסגעגעבן אַ הילכיקן ווידערקלאַנג : כאַ=כאַ=כאַ !

— אמת ? אויב דיין גאָמען איז מאַרגעריום, טאָ האָב איך דיר
געבראַכט אַ גרום פון דיין חתן מאַרסעל גיבור — האָט צעקרימט
און פאַרמלאָז, ווי אַן איבערגעדרייט אבר זיין מויל שנעל געשור=
וועט אַזעלכע ווערטער, וואָס זענען נישט אַרויסגעאַנגען פון קעל,
גאָר, דאַכט זיך, אַראָפּגעקראַכן פון זיין יוג צעאַקערטן שטערן, פון
זיינע אויסגענענזעמע באַקן באַלייגט מיט מעסערקאַרבן און פון
בלינדן צונויפגעוואַקסענעם אויג, אַ באַצויגנס מיט אַזאַ מרהשחורה,
וואָס האָט קיין סוף און קיין ענד — קיין וואָרט, וואָס זאָל עס קענען
גענוי באַצייכענען.

— א גרום פון מיין חתן מאַרסעל גיבור? ער איז דאָך געפאַלן ביי ווערדען — האָט די יונגע פרוי די איינציקע געצייילטע ווערטער צעצויגן ווי אַ גרויס געשפרעך און אפשר נאָך האָט זי געוואָלט צייט געפינען אויף ישוב-הדעת, פרייע לופט אין זיך איינגעשמעמט. ס'ווייזט אויס, אַז זי האָט גענומען צווייפלען אין די אייגענע רייד, ווייל איר בליק איז שאַרף געבליבן הענגען צווישן די מעסערשניטן אויף מאַרסעלס פנים, אויף דעם שטח פון זיין בלינד צענויפגעוואָקסענעם אויג און האָט געוואָגלט לאַנג לאַנג אויף יעדער באַוועגונג זיינער.

און אַזוי ווי אין אַ וויזיע, אַ פליענדיקער שד געוואָרפן פון הימל מיט צעפלאַשעטע גאַלדענע האָר, דורכן ווינט געטראָגן, האָט אין דער וויסקייט פון שניי אַנטלויפנדיק אויסגעזען אַט די פרוי, ווען זי האָט איבערגעלאָזט דעם פאַראיינזאַמטן בלינדן מענטש אויפן טראַג-טראַג שטיין מיט זיין קוליע אין האַנט, מיט וועלכער ער האָט ווי מיט אַ געווער געפאַכעט אין דער לופט ווי אַ מאַל קעגן שונא אויפן שלאַכטפעלד. ער האָט, ווייזט אויס, געוואָלט דאָס מיידל פאַרהאַלטן אין וועג און געקומט שאַרף, ווי איר בלוז בערעטל, וואָס איז איר חנעוואַ-דיק בריהש געלעגן פאַררוקט אין ברעם, איז בעתן לויפן אַרונטער-געפאַלן אויפן ברוק און ווי זי האָט עס פליגט אויפגעהויבן פון אונטער די טריט און ווייטער, ווייטער געלאָפן, געהוזשנעט מיט די עלענבונינגס, געוויגט, געפלאַמערט מיטן הימעלע אין האַנט, ווי ביי אַ שיפל דאָס רודערהאַלץ בעת אַ טייד-געווייטער. דינע זענען געווען די פינגער, אין וועלכע זי האָט דאָס הימעלע געהאַלטן. זיי האָבן אויסגעזען פאַרשטאַרט ווי פאַרפרוירענע צאַפנס אייז-שמעקעלעך. דורך זיי האָט זי זיך איצט געוואָלט שיצן און עפעס אָנכאַפן און ווען זי איז שוין געווען ווייט, ווייט, איז זי ראַפּטאָם, אין איין אַטעם, געבליבן שטיין און אויף זיך צורעכטגעמאַכט דעם ווייסן סוועטער און פאַררוקט דאָס הימעלע ווידער בריהש אין אַ ברעם און אַ פאַר-סאַפעטע קוים אַרויסגערעדט די איינציקע געצייילטע ווערטער:

— ער לעבט! ער לעבט! ס'איז אַ ליגן, אַז ער איז געפאַלן ביי ווערדען!

כסדר אויפן פריערדיקן אָרט איז מאַרסעל אַלץ אַזוי געשטאַ-נען, אָנגעלעגנט אויף זיין קוליע, מורמלענדיק אַזעלכע רייד, וואָס נישט לאַנג האָט ער זיי געהערט רעדן דורך אַ קול, וואָס איז אים אייביק געווען ליב:

— איך הייס מאַרגערט! מאַ שיינער פאַרשוין, ווי געפעלט דיר מיין גאַמען?

איצט איז ער אָט די רייד ווי גאַכגעגאַנגען מיט זיין אָנגע-
שטרענגטן אויער... ווייט, ווייט... גאַכגעיאָגט מיט זיין בלינד אויג
די קלאַנגען, גענוי ווי מיט זיין זעעוודיק אויג אירע לעצטע מבול-
בלדיקע טריט, אזוי לאַנג, ווי זיין בליק האָט מער גישט געקענט
דערגרייכן. שפעטער האָט מאַרסעל אויף ס'ניי אַרויסגענומען פון קע-
שענע זיין שפיגעלע, וווּ פון דער צווייטער זייט דעקל האָט אַראָפּגע-
לאַכט אַ צופרידן פנים, געזונטע אברים, צעשמייכלטע און שיינע,
סאַקע אייגענע, גישט ווי זיין צוגעשטיקעוועטע פיס-קוליע פון האַלץ.
דער אַמאָל האָט זיך צו אים געלאַשטשעט, זיין גאַנצער עבר איז
געלעגן פאַרגליווערט אויפן שפיגעלע, ווי אַ מאַגנומענט פון זיינע
יונגע, שיינע גליקלעכע יאָרן, וואָס וועלן זיך שוין גישט מער צו
אים צוריקקערן, גענוי ווי אַ תבואה-זאַנג פון פעלד, ווען אַ ווינט
פאַרשלעפט אים ערגעץ אין אַ מידבר. אָט דאָס האָט מאַרסעל גע-
טראַכט, אין וועג גייענדיק צו זיין אַמאָליקער היים מיט אַ טיפן ווי-
דערזען-אומרו אין האַרץ.

אין זיין פאַרשטעלונג האָט ער געזען דאָס הויז, וואָס ער האָט
אויסגעקוקט אזוי פיל יאָרן אין בענקשאַפט, לינגנדיק אויף פאַרשי-
דענע גרויזאָמע שלאַכטפעלדער. צוקומענדיק גאַענט צום הויז, האָט
די יונגע מיאוסע הויפקערערין, זיינע אַ גאַענטע קרובה, וואָס פלעגט
שטענדיק צו אים וואַרפן אויגן, אים גישט דערקענט. זי האָט אים
פאַרהאַלטן אין וועג, פּרעגנדיק, וווּ ער גייט, און ווען זי האָט זיך
דערוואָס, אַז דער אויף דער קוליע, אָט דער מיאוסער קאָליקע אָן
אַן אויג, איז גישט קיין אַנדערער גאַר פון אַ מאָל דער געוועזענער
שיינער מאַרסעל גיבור, האָט זי זיך געוואַרפן אויף דער ערד אַ פאַר-
הלושטע. פאַרבייגייער האָבן זי אויפגעמונטערט. דעמאָלט האָט זי
זיך אזוי פונגאָדערגעוויינט אויפן הויכן קול, אַז אַלע שכנים זענען
זיך צוגיפּגעקומען, און זי האָט כליפענדיק פאַר אַלעמען דערמאַנט
מאַרסעלס אַמאָליקע גבורה.

ביי אַ געלעגנהייט האָט זי אים איבערגעגעבן, אַז זיינע עלטערן
זענען אין די לעצטע מלחמה-יאָרן אַוועק אויף דער נחלה, וועגן וועל-
כער זיי האָבן אייביקע יאָרן געפירט פּראָצעסן קעגן אַנדערע קרובים.
אויף דערווייל איז מאַרסעל געבליבן וווינען אין אַ זייטיקן
שטיבל ביי זיין קרובה, די הויפקערערין. כאַטש ער האָט איר צו-
געזאָגט אין די גאַענטסטע טעג אַוועקצופאַרן אין דאָרף צו זיינע
עלטערן, איז מאַרסעל גישט געווען בכוח צו פאַרלאָזן פאַריז, גישט
האַבנדיק געזען גאַר אַ מאָל זיין כלה.

אין גאָס האָט מאַרסעל זיך אָנגעטראָפן מיט פריינד, שול-חברים,
יונגט פון די טאַנצזאַלן, וועלכע זענען איצט אויך געגאַנגען אָנגלענט

אויף קוליעס, אָדער מיט אויסגעברענטע אויגן דורך די מלחמה= גאָזן, פון וואָגען ס'האָט אַ מאַל אַרויסגעקוקט אַן אַפּל-בלישמש, ביי אייגעם אַ גראַנאַט-בלויער, ביי אַ צווייטן אַ קאַשטאַן-ברוינער, ביי אַ דריטן אַ סאַמעט-שוואַרצער, וואָס דערמאַנט דעם פּונקט-שפּיל ביי קאַרשן, פון טוי נאַסע, אָדער באַרענגטע פּלוימען אין פּרימאַרגן-סעדרע. איצט האָט געקוקט איין קוליע צו אַ צווייטער קוליע, איין בלינד אויג מיטן צווייטן בלינד אויג האָבן זיך ווי צענויפגעדרעט און מיט לצנות געפרעגט:

— אוי אַ בראַך! דיין כלה איז פון דיר אויך אַנטלאָפּן?

די אַהיימגעקומענע פון מלחמה האָבן געהאַט צווישן זיך זייער אַ סך צו רעדן. איינער דעם אַנדערן האָט איבערגעגעבן פון נאַענטע פריינד, געפאַלענע אויף די שלאַכטפּעלדער. נאָר מאַרסעל האָט זיי אַלעמען אויסגעמיטן און אַרומגעזוכט מאַרגעריטן וווּ נאָר אַן אונט-טערוועלט, אַן אַפּאַישן-געסט, אַ באַל-מיוזעט, אַ שיכורים-קנייפע, ווייל אויפן ראַנדעווע-פּלאַץ ביים פּאַבורג-די-טאַמפל האָט ער נישט געקאַנט זי מער דאָרט טרעפן.

אַזוי איז לאַנגזאַם, חודש נאָך חודש, פאַרשוונדן דער ווינטער. וואָס מער צייט ס'איז אַוועק, אַלץ פאַרעקשנטער איז ער געוואָרן מאַרגעריטן אויסצוגעפונען.

איבער דער וועלט איז דעמאָלט געהאַנגען אַ פּולער, רייפער זומער.

קאַפּיטל צוויי און צוואַנציק

שוין מיט אַ לענגערער צייט פריער האָבן מאַרסעלס עלטערן זיך דערוואַסט דורך מענטשן, אַז קיין גאַנצער פון דער מלחמה איז ער נישט אַהיימגעקומען. צוליב זיין כסדר זיך אַרומוואַלגען אין שפּיטעלער זענען צו זיי קיין בריוו און גענויע פרטים נישט דער-גאַנגען. ראַפּטאַם האָבן זיי אים איצט דערזען. די באַגעגעניש איז פאַרגעקומען אין גאַנצן אומגעריכט. אַקסל נעבן אַקסל, נישט אפילו זיך אומקונדיק ביזן שטוב, איז מאַרסעל געגאַנגען לעבן זיין מו-טער, אין דער רעכטער האַנט האָט זי געהאַלטן אַ לאַפּאַטע, אין דער לינקער האַנט אַ פּול פאַרטעד מיט קאַרטאָפּל, וואָס זי האָט געהאַט אַט נאָר אויסגעקאַפּעט פון פּעלד. און פּלוצעם, ווי אַ מענטש, ווען ער דערשרעקט זיך, האָבן די קאַרטאָפּל זיך געגעבן אַ צעשיט

איבער דעם שטיינערנעם ברוק פון דער כאַמע, אַז דער גאַנצער געבוי האָט מיט זיך אַ פּרױסל געמאַן, דער סופּיס, די וועגט און אַלץ, וואָס איז געווען דערין, האָט אָנשײל גענומען און צוזאַמען זיך באַ-ווױגן.

לאַנג, זײער לאַנג האָט אָפּגעהילכט דער צעשיט פון די קאַר-טאַפּל אין אַלעמענס אויערן, ווי זיי וואָלטן זיך בכיוון אַרויסגעריסן פון דער פּויערמעס האַנט און אויפן העכסטן קול זיך צעשריגן:

— מײן גאַט, זעמס גאָר, ווער ס'איז דאָ!

אַ צעטומלטע האָט די אומגליקלעכע מאַמע גענומען קוקן אויף איר צעממיתמן זון און האַסטיק פון האַנט אַ שלײדער געמאַן די פאַר-בלאָטיקטע לאַפּאַטע און זיך פּונדערנגעוויינט אויף אַ יאָמערדיק קול ווי אַ וויינגעדיקער הונט איבער ערגעץ אַן איינזאַם פעלד אין אַ גרויזאַם פּראַקטיקער גאַכט. און ווי אַז עוף, ווען ס'שריפט אין בלוט גאָר דער שחיטה, האָט זי איר באַקודלטן שאַרבן, צוזאַמען מיט די רונצלען אין שמערן און מאַמע אויגן, פאַרוואָרפן אויף הינטן און דערזען טרויעריק אַרומשפּרייזן מאַרסעלס שיינע יונגע יאָרן.

זיי האָבן זיך פאַר אירע אויגן אויסגעשטעלט אין אַ לאַנגער ריי ווי די ווייסע קווייטן אויפן פעלד און גידעריק געוואַקסענע בלי-מעלעך אויף די זוניקע פאַרדרימלטע לאַנקעס. אַ קליין יינגעלע האָט זי אים איצט דערקענט, בעת זי צוואַנגט אויס זיין קעפל, וואָשט אים אַרום אַ גאַקעסן, גלעט אויס יעדעס אבר באַזונדער און דער-פילט זיך מוטערלעך גליקלעך, ווייל איר קינד איז אויסגעוואַקסן שוין און געראַטן, גלייך-ליניק ווי אַ פאַרקאַן מיט אַ הנים אַ פאַר-רויפלטס, ווי יענע שיינע בלומען, וואָס זי ווייסט נישט גענוי זיי-ערע נעמען. און באַלד דערזעט זי מאַרסעלן אַ קאַליקע מיט אַ פנים פון אַ פאַרזעניש, די צענויפגעוואַקסענע שניטן אין זיינע באַקן זעען אויס ווי אַ צוגעספריגעוועטער רים אויף פּויערישע העמדער. מיט אַ זאַקנאָרל צענויפגענייט, און אַלץ וויינט אין איר לייב פּראַכטנדיק:

— וויי, וויי, ער איז דאָך אַזוי מיאום!

פון דער קורצער וויילע איז די מוטער שטאַרק פאַרעלטערט געוואָרן, אַ בינצל גרויע האָר ווי זיכער-פערעם האָבן גענומען אַרויס-בלישמשען פון איר פּויערישן קאָפּטיכל, מיט וועלכן זי איז געווען שמערענג פאַרבונדן אין אַ בולטן דרייעק, וואָס איז אַראָפּגעהאַנגען איבער איר ברוסט. טיפע אַקער-רונצלען זענען געווען צעלייגט אי-בערן שמח פון איר פּלאַכן שמערן. זיי האָבן מיט זיך דערמאָנט

אָן איבערגעוואָרפֿענע ערד, וואָס אין זומערצייט די זון צעבאַקט אַזוי היים און מאַכט זי האַרמ ווי די דאָרפֿישע הילצערנע שיד, וואָס פּויערים סראָגן אין וואָכנמעג, אָדער לעדער=כאַליעוועם ביי שטיוול, מיט וועלכע זיי צירן זיך נאָר אין די זונטיקדיקע פּרימאָרגנס בעתן געבעט אין די קלויסטערס.

מאַרסעלס מאַמע האָט איצט אויסגעזען ענלעך צו אַ בוים, וואָס אַ וויגט האָט אויסגעריסן ביזן טיפן וואָרצל. אויך מאַרסעלן האָבן די לעצטע שווער איבערגעלעבטע מינוטן אויפגעשוידערט און איבערגעוועקט פון אַ טיפן, זייער לאַנג דויערנדיקן שלאָף.

ביז איצט האָט ער גאָרנישט געוואוסט, אַז אויף דער נאָרער זועלט איז פאַראַן עמעצער נאָך אַ באַטייליקטער אין זיין אומגליק=לעכן גורל. דערפאַר האָט דאָס געוויין פון זיין מאַמע אים אַזוי שטאַרק צענומען, אַז ער האָט אויך געוואָלט זיך שטיקנדיק פון טרערן צעוויינען ווי אַ קינד.

פריער, ביז מאַרסעלס באַווייזן זיך אין שטוב, איז זיין טאַמע געזעסן אַ פאַרנומענער ביים טיש און האָט לאַנגזאַם צו זיך אין מויל געלייגט גרויסע ביסנס ברויט, וואָס ער האָט זאָרג=זאַם צעשניטן מיט אַ קליין פּויעריש מעסערל, וועלכעס האָט געהאַט גרעסערע און קלענערע קלינגלעך און אַ פּראָפּניצער פאַר די פּלעשער אָ=דע=ווי, וואָס פּויערים אין סעזאַנצייט מאַכן אַליין, אַז ס'זאָל גענגן צו פּראַווען שימחות און שיכרות=סעודות אויף אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר. געלאָסן און בנעימותדיק האָט ער אונטער=גערוקט די קלינעם ברויט אין מויל אַריין, ווי מען לייגט אונטער צעהאַקטע קלעצעלעך האַלץ אין אַ ברעגענדיקן אויוון, איינגעביסן די ציין אין זיי, ווי געשליפענע העק אָדער ווי שאַרפע זעגן שניידן זיך איין מיט עקשנות אין אַ שוואַלזאָן בוים.

איצט איז דער פּויער גרייט געווען מיט זיין גאַנצער הויכקייט און ברייטקייט פון זיין גוף אַנטקעגנגיין דעם זון, דעם אינוואַליד, וואָס איז נאָר אַט וואָס צוריקגעקומען פון דער מלחמה. ער האָט געוואָלט אים אָפּגעבן זיין ערלעך פאַרדינסטן כבוד. נאָר עפעס אַ קראַפט האָט אים צוריקגעצויגן און אַוועקגעזעצט אויף זיין פּריער=דיקן אָרט : אַ קאָנוולסיע איז אים באַפאַלן, צעבויגן זיין גוף אין דרייען.

ס'איז גאָרנישט געווען קענטיק, אַז דעם זעלבן פּויער, וואָס איז בכוח צו באַאַרבעטן די גרעסטע ערד=שמחים אָן שום מאַטערניש, באַאַקערן און באַזייען אייגענע און פּרעמדע פעלדער, בעת ער פאַר=דינגט זיך אויף מעג, האָט מיט איין מאַל זיין גבורה פאַרלאָזט און ער האָט מיט זיך דערמאַנט אָן אַ פאַרציטערט שעפעלע, וועמען

ס'איז באפאלן א גרויזאמע חיה. דערפאר איז ער געבליבן ויצן מיטן מעסערל אין האנט און מאטערנדיקע רעיונות האבן זיך אָפּ-געשפיגלט אויף זיין פנים און א גרויסע רונדיקע פרער, ווי א ווייסע אַרבעט, האָט זיך צעוואַקלט אויף זיינע וויעס.

בשום אופן האָט דער פאַרעקשנטער פויער נישט געוואַלט איינגיין אויף דער פּשרה, אַז דער אינוואַליד אויף דער קוליע מיטן בלינדן אויג איז נישט קיין אַנדערער ווי זיין איינציקער נחת מאַר-סעל, וועלכער האָט ביי אַלעמען דערוועקט זכרונות, ווי ער פלעגט אַ מאַל אין די דאָרפישע גראָזן דאָ טרעמן מיט זיינע גרויסשטעמישע שיע שך אויף זיינע קרעפטיקע פּיס מיט לאַנגע געפרעסטע הויזן נאָענט צום אָפּצאָם. דער שענסטער און געראַטנסטער פון אַלע חבֿים רים פלעגט מאַרסעל אויסזען אין די אויגן פון זיין טאַטן. איצט האָט ער בלויז מיט זיך דערמאַנט אַן אָפּשפיגלונג פון אַמאָל: דער געזונטער מיט די רויטע באָן ווי די קווייטן אויפן פעלד, וועלכע בליען און לאָזן אַקעגן דער העלער זון פון בייטאָג, וואָס איז ביים פויער אַזוי טיף איינגעבאַקן אין האַרץ, טייער און ליב...

דער טרויעריקער אונטערשיד פון געוועזענעם אַמאָל ביז איצט האָט ביי מאַרסעלס טאַטע אַרויסגערופן זייער פּיל שווערע געדאַנ-קען, אַז דאָס איז אַלץ אפשר אַ שמראָף פון נאָט פאַר באַווסטע און אומבאַווסטע יוגנטזינד, און מיט אַ טריבן צער אין די אויגן האָט ער אומבאַהאַלפן געקוקט אויף זיין ווייב, דאָס רויע פעלד-באַ-שעפעניש, ווי זי שטייט אַזוי און גאַפּיעט, גענוי ווי זיין בהמה אין שטאַל, בעת זי קייט פון קאַריטע די פּאַשע אָדער די גראָזן אויף די לאַנגעס.

— מערד' אַלאָר! — גיט דער פויער מיט רוגז אַ געשריי — וואָס שטייטו אַזוי כסדר און דו קוקסט? ווייסט נאָך אַלץ נישט, ווער דאָס איז? אויב ס'איז נייטיק, וועל איך דיר אויפקלערן.

— דאָס איז דאָך מאַרסעל, אונדזער מאַרסעל!

ווי מיט אַן עמער קאַלט וואַסער, ווען מען גיט אַ פּלוצעמדיקן נאָס אויף אַ הייסן מענטשלעכן שאַרבן, אַזוי האָבן דעם פויערס רייד געווירקט אויף זיין ווייב. ער האָט זי ווי אויפגעוועקט פון שלאָף. און די אומגליקלעכע האָט אַבריוז געטאַן מיט ביידע אויגן, צע-וואַקלט איר גוף אויף הין און צוריק, אַרריינכאַפּנדיק אין אירע צע-האַרעוועטע אַרעמס דעם צעמזיקטן זון, איר איינציקער נחת.

אַזוי אַ היפשע וויילע האָבן זי זיך ביידע געהוידעט, געקושט. — מאַמע — האָט מאַרסעל אין פאַרלענגהייט אַרויסגע-שטאַמלט ווי עפעס אַ פרעמד וואָרט און זיך דערמאַנט, אַז אַזוי

פלעגט ער זי רופן, בעת ער איז נאך געווען קליין, נאך מיט זייער פיל פרייד אין הארץ.

איצט האָט מאַרסעלס סאַמע זיך אַליין אַ כּוּחַ אָנגעמאַן, כּדי זיין שווערן גוף אויפצוהייבן פון אָרט, און ער האָט אַלץ געלאָזט שמיין אויפן מיט, די ווייס געבלומטע וואַזע מיט סאַלאַט, די פּאַטע מעלניע מיט חזיר-קאַטלעסן, די שיסל מיט שווימיקער זופ, אין ווע-מענס געדיכטעניש עס איז געבליבן שטעקן דער צינערנער לעפל ווי אַ גליווער נישט זיך צו רירן פון אָרט. דער פּויער האָט אין יענעם מאָ-מענט דעם גאַנצן מיט פאַרשעמט און מיט איין שפּרייז איז ער גע-שטאַנען פּנים-אל-פּנים מיט זיין נחת און האָט מאַרסעלן ווי אַריינגע-געלט אין זיינע אָרעמס, צוגעטוליעט צו זיך מיט דער האַרטקייט פון אַ פּור-קלאַנגיצע און אויפן הויכן קול געיאַמערט :

— כּי-כּי, מיין טייערער מאַרסעל !

אַ פאַטערלעכער צער האָט אָפּגעהילכט אין זיין געוויין ווי אַ געבריל פון אַ לייב, ווען די קויל פון אַ יעגער האָט אים דערגרייכט אין סאַמע האַרץ.

אויך דער כאַמע-זייגער מיט זיינע צוויי מעשענע וואַגעס, וואָס רוקן זיך אַרויף און אַראָפּ ווי די שאַטנס אין דער אומבאַלויכטנקייט שפּעט אַוונט אויפן סופּיט און ער צעשפּילט זיך ווי אַ ספּעציעל באַשטעלטער אָרקעסטער מיט לוסטיקייט און געליאַרעם קלאָר די-יט-לעד יעדע אַקטאַווע, גליון-גליון-גליון, און זיינע רושיקע מענער דער-מאַנען אָן יענעם חודש פון האַרבסט, ווען פּויערים ציגן אונטער די לעצטע מיסטרעשטן אין די פעלדער, וועמענס פּלאַמען פּראָגן זיך קנוילנווייז העטהעט אין הימל, אָננעמענדיק זיך אין אַ רעדל סאַנצן זיי אַרום דעם פייער מיט הילכיקע געזאַנגען, ווי הפּקר-שיכורים... אויך איצט האָט זיך דער דאָזיקער כאַמע-זייגער דער-מאַנט, אַז ער איז אויך אַ מיטגליד אין דער דאָזיקער פּויערים-משפּחה, און ער האָט זיך אַזוי יאַמערלעך פּונאַנדרעגעוויינט אויפן הויכן קול : גליון-גליון-גליון — ווי אַ סאַליסט אַדער קירכע-אַרנעל ביי אַ גאַמעבעט. שפּעטער האָט ער זיך איבערגעוואַנקען אויך מיט דער קליידערשאַנק אין כאַמע פון אַקאַזשן-קאַליר, וועמענס צעפינקלעכער מעטאַלישלאַם דערמאַנט אָן אַ באַנקאַסע. אויך די שאַנק האָט אונטערגעהאַלטן דעם זייגערס טרויעריקן ניגון, וואָס האָט אָפּגע-הילכט אין כאַמע : גליון-גליון-גליון, וואָס האָט באַדייט ווי מענטשלע-כע רייד :

— אוי אַ בראַך ! דאָס איז מאַרסעל ? וויי און ווינד איז מיר, מאַרסעל איז דאָס ?

דער גאסט האָט אַרויסגערופן נייגערקייט אין דאָרף נישט בלויז ביי גאַענטע אין דער משפּחה, נאָר אפילו ביי פּרעמדע פּויע-רים פון אַלע אַרומיקע געגנטן.

זיי זענען געקומען אויף באַזוך אין באַגלייט פון הינט כלערליי מינים: שוואַרצע, ווייסע, געל-געפלעקטע, קודלאַטע, וואָס האָבן מיט רציחה און געביל פּונאַנדערגעיאָגט די עופות אין הויף, אַרויסגע-רופן פאַרדראָם ביי היימישע הינט, געבונדענע צו נידעריקע דאָר-פישע פלויסן, וועמענס שטאַכעמן האָבן זיך אַזש צעהוידעט און אַן עכאָ האָט זיך צעטראַגן איבער די פעלדער: הו-הו-הו! — ווי אַן ענטפער אויף די פיינטלעכע קולות. מעגלעך, אַז די הינט האָבן זיך אויך משמח געווען און מיט גרויס חשיבות געוואָלט אַקעגנלויפן די אָנגעקומענע געסט.

דער ערשטער איז געגאַנגען דער דאָרפסמילגער זשאַן — הויך, איינגעבויגן, וואָס וועגן אים זאָגן אַלע, אַז ער און די מיל זענען אויס ווי איין בשותפותדיק באַשעפעניש. צוזאַמען שפיינען זיי אויס אַט די אַלע קופּעס מיט זעק אָנגעפילטע פון ווייץ, גערשטן און קאַרן, וואָס מען פירט שפעטער אויף פורן און לייטער-וועגענער אַריבער צו די הוייערים פון די פאַלוואַרקן. אייביק, פון באַגין ביז נאַכט, ווען ס'פאַלט צו און פאַרהילט די וועלט מיט אַן אומהיימלעכן אומעט, רוישן די וואַלצן פון מיל, זשומען די טרייבמאַטאַרן, געיאָגט דורך די כוואַליעס פון אַ טייכל, וועמענס אייבערפלאַך זעט אויס אונטער דער זון-ליכטיקייט ווי אַ פאַלירט מעטאַל.

די תבואה-זאַנגען אין געיענע צעפאַלן ווי שטויב, דרייען זיך מיט אין דער מיל מיט זייער נאַנצער גאָלדיקייט, וואָס דער מאָרגנ-רויט האָט אים אַזוי שיינ באַפאַרבט, און קאָלירטע פייגעלעד שוועבן אין דער לופט, שפיגלן זיך אונטער דער צעהעלטער זון אין וואַסער מיט זייער גאָלדיקייט, ווו עס שווימען אַרום דאָרט עופות פון כלערליי פאַווע-פּעדערן. טייל מאַל, אַז די דאָזיקע מאַשין בלייבט שטיין, ווען פון אַלטקייט האָט אַ דימען געפלאַצט אָדער אַ שרויף און מען מוז לויפן אין אַ גאַענט שטעמל צום קאָוואַל, דער מייסטער אויף כלערליי מלאכות פאַרן דאָרף, דעמאָלט דאַכט זיך אויס, אַז די וועלט איז אָפּגעטרעטן פון איר סדר.

דאָס באַוועגלעכע לעבן איז געוואָרן אַנטשוויגן, ס'האָט אויפ-געהערט דאָס מעקען פון די בהימות, דאָס קוואַקען פון די עופות און דער הימל האָט אויפגעהערט זיך צו חנדלען מיט זיין לויטערער בלויזעכקייט, נישט עס מאַגט מער אין דער ריכטיקער צייט און

נישט עס רויטלען זיך די האַריוואַנטן געפוצמע אין גאַלד-לאַמפּאַסן, וואָס פירן אַרײַן אין אַ נעץ פון כישוף-לאַגדשאַפּטן צווישן בלויע בערג און הויכע סטויגן צירונגען גאַלד, וואָס פאַרבלאַנקען די הימל-וואַלקנס מיט צעלויכטענע וואַ-שפיגלען, טײַטלענדיקע צלמים-שפיצן איבער רויט-צעצונדענע הויכקייטן. ווי פּײַער-לאַמטערן אויף שטילע איינזאַמע וועגן פון וואַגלער.

און ווען די מיל געמט ווידער זיך באַוועגן, ווערט פּרײַלעך אין אַלע אַרומיקע פּאַלואַרקן און שכנישע פעלדער. די מיל געמט דע-מאַלט אויף ס'ניי דורך אירע כוואַליעס יאָגן די מאַטאַרן. ס'ווערט צע-שמראַלט דעם מילנערס פנים, ער הערט זיך איין אין יעדן שרויף-גרימאַס ווי די טרוימער אין פּײַגל-געזאַנג.

ער גײַט קיין מאַל גישט אין קלויסטער, גישט אין שענק, אַחוץ אויף אַ גאַענטער לוויה. און ס'ראַכט זיך, ווי לאַנג וועלט וועט זײַן וועלט, וועלן זיך אײַביק דרײַען די מילוואַלצן, שומלען די שרויפן, רוישן די רימענס און דער מילנער וועט פאַרבײַנדן די זעק, אַרויפ-לאַדעווען אויף פורן און וועגענער צום אַפּפּאַרן אין די פּאַלואַרקן.

פּלוצעם, צוליב מאַרסעלן, איז די מיל געבליבן שטײַן, איר באַ-לעבאַס האָט זיך איבערגעטאַן אין יום-טובדיקע קליידער, אויפן קאַפּ אַ שוואַרץ פּלוצענעם הוט, וואָס איז הויך ווי אַ דאַכקוימען, און אָבגעבליאַקעוועט, ווי ער וואַלט געווען באַדעקט מיט אַ געלן מאַך. אָס אַזוי איז געגאַנגען דער מילנער צו מאַרסעלן אויף קבלת-פנים. בײַ זײַן רעכטער האַנט איז געגאַנגען זײַן שטאַמיש ווייב, אַ קלײַנע אין וואַס, וואָס איר גוטסקײט איז אין גאַנצן דאַרף באַקאַנט געווען; אין שניצײַט אין די מאַרגן-שעהן, ווען די גראַזן שטײַען באַהאַנג-גענע מיט זילבער-פּערל, כאַפּט זי זיך אויף אַ פאַרדרימלע נאָך מיטן שלאָף אין די אויגן, מיט פאַרשאַרצטע אַרבל און אַ הייווידלע אין האַנט, גײַט זי אונטערהעלפן, אָן אַ פּרוּטה באַצאַלט, די אַרעמע פּויערים צוגויפקלײַבן די סנאַפּעס תבואה פון די פעלדער.

איצט איז זי מער גישט געווען צו דערקענען: אַן אויסגעשליי-ערטע, מיט אַ געבלומט טיכל אויפן קאַפּ, אין אַ שוואַרץ אַלפאַנע-קלייד, מיט אַ לעדערן פאַרצײטישן בייטל אין האַנט, וואָס זײַן שלאָס שטײַט שטענדיק אָפּ. פאַרויס איז געלאָפּן אַ גרויסער שוואַרץ-קורד-לאַטער הונט מיט אַן אויסזען פון אַ צעפּאַשעטן זאַמן לײַב. ער האָט אַריבערגעוואַרפן פון איין מוילווינקל אין צווייטן אַן אייזערנע פּאַדקאַווע, בילנדיק היכליכס הוה-הוה, ווי ער וואַלט מיט פּרייד גע-וואַלט געבן צו וויסן אַלע פעלדער אָס די גוטע בשורה, אַז דער מילנער זשאַן און די מילנערקע זשערמען שפּאַנען איצט צו נאַסט.

אויפן וועג גייענדיק האָבן זיי זיך באַגעגנט מיטן אַלמן פּויער
שעוואַליע.

— האָ, האָ, האָ! וועמען מען זעט דאָ? — האָט דער מילגער
זיך פונאַנדערגעלאַכט מיט זיין ברייטן, ציילאָזן מויל, וואָס דער-
מאַנט אָן אויסשטשערבעמע זעג.

דער פּויער איז גראָד אויפגעשטאַנען פון אַ קראַנקייט. אין
זעלבן טאָג נאַניז באַגינען, ווען עס קלינגען ווי גלעקלעך די ערשטע
פויגל-געזאַנגען און עס סודען זיך אין מאַרגן-תּפילה די גרעזער אויף
די סטעזשקעס, די זאַנגען אויף די פעלדער, דעמאָלט האָבן די
צוויי יונגע פּויערמעס, דעם אַלמן שעוואַליעס נאָך נישט חתונה-
געהאַטע טעכטער, זיך אָנגעטאָן אין שוואַרצע מאַנטלען פון קרעפּ
אויפגענייטע, לאַנגע ביז די פּוסטריט, אָנגעהאַנגענע אויף די אייג-
געדאַרמע, פון דער זון אָפגעברענטע העלדזער היפּשוואַניקע צלמים,
צונויפגעפלאַכטענע מיט גרויסע שוואַרצע קרעלן. אַזוי האָבן ביידע
דורך פאַרקירצטע אונטערוועגן שטילשווייגנדיק ווי שאַפּנס זיך
דערשלייכט צום בית-עלמין, וווּ עס ליגט זייער מאַמע. אַריינשוויי-
גענדיק אין קבר, האָבן זיי איר אָנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה, אַז
אין די נאָענטסטע טעג ריכט זיך זייער אַלמער טאַטע געבן ווייב
אויסצוגעפינען זיין אייביקע רוי. אין איין וועגס האָבן זיי אָפגעטראָטן
אין שטעטלידיקן קלויסטער, אַנידענקניש פאַרן הייליקן ליכט, וואָס
ברענט פאַרן בילד פון גאָטס מאַמע, האָבן זיך פרום איבערגעצלמט
און געמורמלט אַ שטיל געבעט פאַרן קראַנקן שעוואַליע, זייער מאַ-
טע, וואָס ליגט אין דער היים אונטער אַ מענגע פּעדער-איבערבעטן,
אַז זיי ווינקען זיך אַזש איבער מיט די צלמים אויף די ווענט און
דאַכבאַלקן אין דער כאַטע.

אַהיימקומענדיק האָבן די צוויי פּויערמעס פון זיך אַראָפּגע-
וואָרפן אַט דאָס אַלץ, מיט וואָס מען סטראַיעט זיך נאָר פאַר דער
שטאַט, און זיי זענען צוריק אַריין אין די הילצערנע שיד און אין
די קליידער פון וואַכעדיקייט און אַרבעט. איידער זיי האָבן זיך
אַרויסגעלאָזט מיט די הייווידלעס אין פעלד, האָט די עלטערע שוועס-
טער זיך אַוועקגעשטעלט פאַר אַ ברויט, רונדיק און גרויס ווי אַ
וועשבאַליע. אונטערשפאַרנדיק עס מיטן אייבערשטן טייל פון גוף,
האַט זי קודם געמאַכט אַ צלם-צייכן מיטן מעסער און ס'האַבן גע-
נומען פאַלן די רונדיקע מוצאות אויפן דעמבאָוון טיש, מיט אַ הילף-
כיקן טראַסק ווי אַ ווידער-קול פון אַ געשליידערטן בוים אויף דער
ערד נאָכן אָפהאַקן פון שטאַם.

שלינגענדיק די גרויסע ביסנס מיט אַפעטיט, האָט יעדע באַ-
זונדער פון זיי נאָכענטראַכט וועגן דעם צומאַרנגס נאָך זייער

טאמנס מוים, אז זיי אליין וועלן גישט זיין בכוח צו באארבעטן אזוי פיל ערר און אז זיי וועלן מוזן זי אפטרעטן צו אנדערע פויערים. אחוץ דעם געסקריפ פון ביידע שוועסטערס קייענדיקע צייענער האט די שטיקלייט איבערגעריסן זייער באלעכטן שמועס וועגן מארסעל, דעם גאסט אין דאָרף, דיבוא'ס איינציקער זון, פון וועמען אלע פויערים רעדן.

כמעט אַ האַלבער גוסס האָט שטילשווייגנדיק זייער אַלטער טאטע צוגעהערט אָט די אַלע רייד. אַ קנייטש טוענדיק מיטן צע-אַקערטן שטערן, האָט ער זיך אַ צופרידענער דערמאָנט וועגן דעם, וואָס איז פון צייטן צוריק פאַרשפּרייט אין דאָרף, אַז מאַרסעלס עלטער-זיידעס האָבן זיך באַטייליקט אין יענע יאָרן אויף דער זייט פון באַרימטן פּראַנציווישן מאַן גאַמבעטאַ. אָט דאָס האָט דעם מוח ביים הולח אזוי צעהיצט, אַז ער איז מיט גרויס קוראָזש אַרויס פון בעט, אָנגעמאַן אויף זיך אַ שווער מלבוש, כאַטש אין זומער, און גענומען קריכן אויף אַלע פיר.

אין וועג האָט ער זיך באַגענגט מיטן מילנער און דער מילנע-דין און ווי פאַר אַלמע גוטע-פּריינט זיך באַקלאָגט :
— מאַן דיע ! נישטאַ מער די צייטן פון אַמאָל. נאָך אַ שניט-סענאָן פאַלט מען אַוועק אַ טויטער. אָ, מאַן דיע ! דאָס טירל פון בית-עולם וואַרט שוין אויף מיר.

אזוי האָבן זיי זיך פאַרשמועסט און דאָס פעלד האָט זיך פאַר זיי צעוואַקסן אין אַ חלום פונעם ליכטיקן אַמאָל, ווען ביידע זענען נאָך געווען יונג און געהאַרעוועט אַלס שקלאַפּן ביי רייכע גוטס-באַ-זיצער. פּלוצעם האָט זיך צעהאַנגען, ווי אַ ראָז געוועב, אַ רויטער זוגשפּרייף אין הימל גענוי איבער זייערע קעפּ מיט יענער נאַענטער היימישקייט ווי פאַרביקע געוואַשענע פּרויענקליידער צום טריקענען אויף הוידענדיקע שמריק, געיאָגט דורכן ווינט.

ווען די פויערים זענען אָנגעקומען צו דער כאַטע, וווּ ס'האַבן געווינט מאַרסעלס עלטערן, איז זיי אַקעגנגעלאָפּן אויף רויטלעכע דיגע פיסלעך אַ רייע קאַטשקעס. פון הינטן האָבן נאָכגעשפּאַנט קוואַקענדיקע הינער, פאַרביקע קליינע עופותלעך מיט די ערשמע פּוכפּעדערן דאָס יונגע לייב קוים באַדעקט.

אין שפיץ איז גענאַנגען אַ האָן מיט אַ מאַנסבילשער דרייסט-קייט און אַ רויטן קאַרק. ער האָט זיך צעשריגן אין אַ פיל-מענער-דיקן קוקעריקן, ווי ער וואַלט אויך געוואַלט אָפּגעבן אַ ברייטן ברוד-הבא די געסט. אַרומקונדיק זיך אין אַלע זייטן אויף דעם אַנלויף פון סאַמע פּרעמדע פּנימער, האָט ער ווי אַ הערשער צו זייגע אונטערטאָנען געגעבן אַ באַפעל, אַז די עופות זאָלן זיך באַהאַלטן אין

תבואה=שייער, וועמענס דאך קוקט ארויף צום הימל מיט א פרומען שפיץ פון א קלויסמער=צלם. און ווען די פויערים זענען שוין גע=שמאנען אויפן שוועל פון כאמע, האָבן זיי איינציקוויי געוואָלט זיך צוריקציען און אַהיימגיין, ווייל זיי האָבן דערזען, ווי מאַרסעלם טאַ=מע ווישט זיך די אויגן פון טרערן מיט ביידע הענט, ביז די עלג=בויגנס. די אויגן זיינע האָבן אויסגעזען, ווי דער צער אַליין וואָלט פון דאָרט אַרויסגעוויינט.

*

אַזוי האָבן זיך געצויגן די וואָכן. יערעס מאָל האָט אַן אַנדע=רער פון די פויערים אים פאַרבעטן צו זיך. געשאַכטן אַ מאָל אַ קעלבל, געקוילעט אַ חזיר, געגרייט זאַמע מאַלצייטן אויף לאַנגע אַרומגעזעצטע, גאַספּריינדלעכע טישן. גענעסן, געטרונקען, געריי=כערט פון גרויסע טאַבאַק=לאַקעס, וועמענס אַוויר האָט זיך גע=שפּירט ווייט, גערעדט רכילות אויף וואָס די וועלט שטייט. און מאַר=סעל האָט אַלע מאָל דערציילט פון זיינע מלחמה=איבערלעבונגען. בעת מעשה האָט ער אומגעדולדיק צוגיפּגעררייט זיין טאַבאַק=פּאַ=פּיראַסל, וואָס האָט אים דערמאַנט אַן זיינע זעלנעריאַרן און פאַר=שפּיצטן קאָרס פאַרוואָרפן אין אַ מוילוויןקל, וועמענס פייערל האָט געלויכטן, ווי ס'וואָלט פאַרנומען דעם אָרט פון זיין בלינדן אויג און מיט איין מאָל זעעוודיק געוואָרן, און ער פלעגט זיך אָפּט פאַרכלי=ניען ווי פון אַ זיסן וויין איבער זיינע אייגענע העלדישע מעשים. גערעדט מיט התלהבות, ווי ער וואָלט זיך אַליין איצט באַווונדערט. בעת מאַרסעל האָט דערציילט, האָט אין דער גאַנצער שימחה זיך בלויז באַטייליקט זיין איינציק זעעוודיק אויג, וואָס האָט ווי מיט אַ הסכמה צוגעשפּיגלט צאָרט אַרומגענומען ווי מיט אַ ברודערלע=כער וואַרעמער האַנט אַלע זיינע צוהערער און געקוקט אויף זיי מיט ליבשאַפט.

אין מאָמענט פון עקסטאַז פלעגן זיי איינציקווייז זיך צורוקן וואָס אַ מאָל נעענטער און נעענטער צום דערציילער, געקוקט אים אין פנים און אין גאַנצן פאַרנעסן זיין מיאוסקייט, בשעת מעשה גע=קייט אַ ביסן אין מויל און געוואָרפן מיט די ציינלאַזע יאַסלעס און באַוואַקסענע וואַרצלדיקע גאַמבעס.

די עלטערע פויערמעס האָבן געהאַט אַרומגענומען די גרויע קעפּ מיט גרויסע סיכער, די יינגערע מיט סיכלעד, אויף וועמענס גרונט עס זענען געווען צעלייגט געצירטע בלומען=דעקאָראַציעס. די מאַנספּערשויען זענען געגאַנגען פאַרשאַרצט די הויזן און ביזן טיפּן אָרעם פאַרלייגט די העמדאַרבל, די טונקעלע פּנימער גישט ראַ=

זירט און אַ נאַנגנדיקע מרה=שחורה האָט זיך געשאַטנט אויף די כאַ=
טע=ווענט און אויף די הענגענדיקע צלמים און יעדע רגע האָט עמע=
צער פון די שכנים זיך שטילשוויינגדיק אַריינגעשלייכט, האַסטיק
זיך אַוועקגעזעצט אויף די האַרטע צעוויגטע בענק און מיט באַשיי=
דענער אונטערטעניקייט צוגעהערט, ווי מאַרסעל דערציילט כלער=
ליי פאַסירונגען אויף די שלאַכטפעלדער. זיי האָבן כסדר געקוקט
אויף זיין אַרונטערגעשאַסענעם פּוס ביזן געזעס און אויף זיין בלינד
פאַרוואַקסן אויג.

וואָס אַן אמת, האָט דאָס גאַנצע טרויעריקע ביילד ביי קיינע=
מען, אַ חוץ ביי זיין טאַטע=מאַמע, נישט אַרויסגערופן קיין שום אוי=
סערגעוויינלעכן איינדרוק, ווייל אין גאַנצן דאָרף, אין אַלע אַרומיקע
פּאָלוואַרקן פון דער געגנט זענען אַהיימגעקומען זיין מענער פון
יונגע פרויען, טאַטעס פון קליינע קינדער אין אַזאַ ענלעכן צו=
שטאַנד: אַן פּיס, אַן הענט, אַן אַנדערע אברים, וואָס זיי האָבן
פאַרלוירן אין די שווערע קאַמפּן קעגן גרויזאַמען שונא, וואָס האָט
געוואַלט דערגיין ביז דער הויפטשטאַט פון פּראַנקרייך — פאַרזי. דע=
ריבער זענען שיטער געוואָרן די פּרוכטיקע פעלדער איבערן גאַנצן
לאַנד פון געזונטן מענלעכן מין, איבערפולט זענען געוואָרן
פון אלמנות, עגונות, יתומים אַלע פּויערישע כאַטעס.

שױן אומזיסט וואַרטן איצט די פאַרזעסענע כלות אויף זייערע
חתנים אין די פאַראומערטע אומעטיקע היימען. אומעטום וווּ
ס'פאַלט נאָך דער בליק פון מענטשלעכן אויג, זעט מען אַרומשלייכן
יונגע מענער אינוואַלירן מיט נאַכוואַגלדיקע אַרבאָל אין דער לופט
פון אַראָפּגעשאַסענע הענט, וואָס האָבן געהאַט אין זיך אַ מאַל טע=
פּיטיקייטס=קראַפט, געמאַכט אויפּבליען פעלדער. און אונטערגעוואַקס=
סענע געכטיקע שולקינדער, נאָך מיט דער מאַמעס מילך אויף די
ליפּן, באַגעגנט מען מיט אונטערגעשאַרטע קוליעס ביי די געזעסן.
אויף די ווענט פון אַלע מאַגיסטראַטן, קירכן=געביידעס און מוניציפּ=
פּאַלע=ערטער, און איבער אַלע וועגן, שאַסייען, דערפער און שמעט=
לעד זעט מען אויף טאַולען פון ווייסן און טונקעלן מירמלשטיין
מיט נאָלדשריפט איינגעקריצטע געמען פון אומגעקומענע העלדן —
טאַמע פּויערים, פאַר פּראַנקרייכס רום און נצחון קעגן מיראַנישן
דייטש, דעם „באָש“.

טאַקע דערפאַר האָט איצט מאַרסעלס דערציילונג אַזוי גרויזאַם
געווירקט אויף זיינע צוהערער. ער האָט דערוועקט אַן אומענדלעכן
האַס צו די באַוווינער פון יענער זייט ריין, צו די דורות=לאַנגע
פּיינט זייערע.

פון גרויס כעס האָבן די פּויערים געשאַלטן און גע=
גע=

ביילט די פויסטן, געשנייצט אין די גרויסע, פארביקע נאָז=
 טיכער, געשפיגן איבערן גאַנצן דיל פון כאַמע און זיך צע=
 פלאַקערט גענוי ווי דער רויטער פייער אין אויוון, וועמענס
 פלאַמען האָבן זיך צעשפיגלט אויף די ווענט מיט אַ בלוט=
 רויטן אָפּשיין, ווי די גאַנצע כאַמע, דער סופּיט און דאַכבאַלקן וואַלמ
 זיך געטוקט אין דער זון. פון אַ גאַנצן פעלד האָט זיך דערטראַגן
 אַ לאַנג צעצויגענער מעע! און פון אַ נישט ווייטן שטאַל האָט זיך
 געהערט אַ האַסטיק געפויק פון בהמה-קלאַען. גלייכגילטיק איז זיך
 געגאַנגען אַ ביק פון שטאַל און געמאַכט זיין שתנה-געברויד אין די
 אויגן פון די אַרומשטייענדיקע פּויערים. זיינע שריט זענען געווען
 שווערע און זיינע הערנער אויסגעשטרעקט. וועגן אים זענען געווען
 פאַרנומען אַ קצב און אַ פּויער ביים פאַרהאַנדלען אַ מקח. די בה=
 מה האָט געקוקט תּמעוואַטע מיט אַרויסגעזעצטע גרויסע אָפּלען און
 די אויגן ווי רעדער. פון ערנעץ אַ גאַנצן פּלויט האָט זיך געהערט
 אַ היימישער הינט-געוויי.

קאָפּיטל דריי און צוואַנציק

מען קאָז זאָגן, אַז כאַטש מאַרסעל איז אַהיימגעקומען אַ קאַ=
 ליקע, איז ער פון דעסט וועגן פון זיינע עלטערן אויפגענומען גע=
 וואָרן מיט גרויס השיבות און ליבשאַפט. גאַנצע מענטשן, משפּחה,
 קרויבס האָבן זיך באַלד אַריינגעמישט וועגן אַ שידוך טאָן. ביי
 עמעצן פון זיי אין סטאַדאַלע האָט זיך אויפגעהאַלטן אַ מויד, אַ
 יתומה, וואָס האָט באַקומען ירושה זייער אַ גרויס פעלד. זי איז גע=
 ווען אַז אומעטיקע מיט ווילדע געדאַנקען אין קאָפּ, געוואַלט אָפּ=
 שרייבן איר נחלה פאַר דער קירכע און אַליין זיך איבערגעבן אַלס
 גאַנצע אָדער באַדינערין פאַר קראַנקע מענטשן אין שמעטלשן שפּי=
 טאַל. פון וואָס אַ הויכע ווי אַ סאַסנע מיט האַרטע האָר ווי סטרו=
 געס, וואָס זענען אייביק געלעגן פאַרוואַרפן אין אירע אויגן, אַרויס=
 געזעצטע, מאַמע און פאַרלאַשענע ווי ביי קעלבער. אָפּט, אַז פרעמ=
 דע פאַרבייגער פלעגן אָט די מויד דערזען, איז געווען דער ערש=
 טער איינדרוק: שרעק ווי פאַר אַ ווילדן שד אָדער אַז אויסטערליש
 וואַלד-באַשעפעניש.

אָט די מויד האָט געהאַלטן אין איין קייכן פון געלעכטער, הוי=
 דען זיך אַהין און צוריק מיט איר פעטן גרויסן בויד און קוקן מיט
 אַ בליק פון אַ שטאַל-בריאה. בעת אַלע האָבן טרויעריק ביים סוף פון

מאָרסעלס דערצײלונג אָפגעזיפצט, אויך מאָרסעל איז געבליבן שמיל, פלעגט זיך פלוצעם טראָגן אַ ווילד, הילכיק געלעכטער פון יענער מויד, וואָס נעכטיקט אין תבואה־שייער אָדער צווישן די בהמות אין שטאַל.

*

אין דרויסן איז זומער אין סאַמע ברען. עס גייט אָן אַ תבואה־רעשווג איבער פֿעלדער דורך אַזויגע מאַשיגען, וואָס מאַכן אָן אַ גערויש און צעשמערן די שטילקייט פון די מיט זון באַנאַסענע פֿעלדער. הינט בילן אַקעגן מיט פרייד, וואָס וואַקסט אַרויס פון פּוּי־ערישע היימען, ווען זייער ערד איז אין דער ריכטיקער צייט געוואָרן פֿאַראַקערט און פֿאַרזייט. איצט קומען זיי אויפמאַנען ווי צו אַ בעל־חוב דעם שכר פון די פֿעלדער.

רויזנבערג בלאַנקן אַהער פון ווייט, פֿאַרביק געקראַטעמע טע־פּיכער חגלען זיך אַקעגן די גידעריקע טאַלן. אומעטום וווּ נאָך ער־געץ אַ פֿעלד הייבן זיך פולע וועגענער באַלייגט מיט סנאַפּעס תבואה. פרויענקליידער מיט שרייענדיקע פֿאַרבן פֿאַכען אין דער לופט, בלוטיק רויטלע זיך דער הימל, פּוצט זיך, גרינט זיך, צירט זיך אין גאַלדפֿאַסן, שפּיל־גריילן פּיפּן שפּיציק און שאַרף, ביימערבלעטער רוישן מיט שיינקייט און געזאַנג און זייערע פֿאַרבן בלישמשען ווי פֿאַרחלומטע טורבאַנען אויף סאַמעט־געלאַקטע פרויען־קעפּ, בעת דער שעה פון זונפֿאַרגאַנג ווי אין אַ וויזיע צעפֿאַכלען זיך די רויזן אויף שטילע אַלייען און פֿאַרטרוימטע וועגן, זייער פֿאַרב גיסט זיך צו־נויף מיט דער שיינקייט פון צייטיקע פרוכטן, צעהאַנגענע אַרום שכנישע סעדער. דער יום־טוב פון שניט־סעזאָן איז צעלייגט וווּ נאָך אַ וועג, וווּ נאָך אַ לאַנקע...

אומעטום שטייען פויערים מיט היינאַפֿלען אין די הענט, ווי פּראַמירן בויען זיי אויס הויכע בערג פון סנאַפּעס תבואה. די פרייד פון דרעשסעזאָן טאַנצט אַרום איבער אַלע פֿעלדער. די פויערים־פּגימער זענען גאַלדיק־רויט ווי די נאָך גישט געשנימענע זאַנגען, וואָס וואַרטן פֿאַרשעפּטיקטע אויף אַ מענטשלעכער האַנט. פֿאַנגקרייכס דערפֿער זענען באַלייגט מיט ברכה פון אַרבעט און שפּע, די ערד לאַכט, די נאַנצע נאַטור אַרום זינגט... פון נאָענט און ווייט טראָגן זיך הילכיקע אייגנטאַניקע קלאַנגען פון קירכנגלאַקן: גלי־גלי־גלאַן.

פון שטיילן באַגינען אָן, בעת די פֿעלדער זענען נאָך געשלאָפּן, האַבן שוין די פויערים זיך אַרויסגעלאָזט איבער אַלע לאַנקעס, סטעזשקעס, שאַסייען וווּ נאָך אַ וועג, וואָס פירט צום שמעל, ווייל

היינט קומט דאָרט פאָר אַ הייליקע פּראָצעסיע. דאָס דאָזיקע רונד שטיקל ערד, וואָס זעט אויס אין דער ווייטקייט פון אַזוי פיל מיילן אַקערפּעלד ווי אַ שוואַרץ באַוועגלעך פינטעלע, האָט היינט זיך באַ גייט, האָט זיך אויסגעצירט און צעוואָנגן קלאָר, באַקומען אַ גליק־לעך פנים, אַ מיוחסדיקס אין דער וועלט פון געכטן ביז היינט איז דאָס שטעטלע נישט מער צו דערקענען. אויפן ברוך אונטער די פיס ליגן אויסגעשפּרייט דיוואַנען מיט גינגאַלדענע אויסהעפּטונגען, בולטע געוועבן פון כלערליי בלומען. אין ווייסן אָנגעטאָן גייען יונגע צוואַנציגערקע כלות מיט צעזונדענע ליכטלעך אין די הענט, אַ שפּאַן ווייטער ליגן אויף די קניען אַ גרופּע הייליקע שוועסטער אין שוואַרצן געקליידט. איינטאָניק זינגען זיי פרומע פּסוקים פון תּהי־לים. אַ שורה גלחים מיט בלישמשענדיקע צלמים אויף די הערצער, ווייסע שאַלן אויף די אַקסלען ווי טליתמלעך, שאַרן זיך אין דער מחנה פון דער געמלעכער פּראָצעסיע. זיי פאַרשטאַרקן דעם רעליגיעזן כאַר פון זיסע, פרומע שטימען דורך אייגענע באַרימטע און מע־גאַרן. זיי מאַרשירן פאַרביי דעם טריומף־טויער, אַן אויסגעפּלאַכטע־נעם פון די שענסטע בלומען, אַ פאַרבילד פון שער־רחמים אין הימל. פאַרויס שפּאַנט אַ קאָמטש באַלייגט מיט כלערליי רויזן, לי־ליען און קווייטן, פון וואַנען עס קוקן אַרויס הייליקע פאַרטרעטן — צווישן אַלע די מאַמע מאַרי מיט גאָמס קינד אין איר שוים. קניענ־דיק און פאַרצלמט ליגט אויף דער ערד דער פּילפאַרביקער המון, פרויען, מענער, קינדער און אַלמע לייט, ווייל אַלע ווייסן, גרויס און קליין, גרוי און יונג, אַז נאָך דער דערשיינונג פון דער הייליקער פּראָצעסיע אין דער געגנט וועלן גרויסע ווונדער געשען: בלינדע וועלן ווערן זעעוודיק, קראַנקע מענטשן און בעלי־מומים אויסגעהיילט. צווישן די אַהערגעקומענע פּויערים פון אַלע אַרומיקע פּלאַט־וואַרקן און דערפער האָט זיך אויך אין זייערע רייען געפונען מאַר־סעל.

נאַריש: עפעס האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז די גאַנצע פּייער־לעבקיט, וואָס קומט פאַר דאָ אין שטעטל, ווערט געמאַכט לכּבוד אים, אפילו דאָס מאַנאָטאָנע קלינגען פון די קירכנגלאַקן איז אַן איינפאַכער אויסדרוק פון פּרייד לכּבוד זיין אַהיימקומען צוריק אַ לעבעדיקער פון דער מלחמה. אָמ אַ דאָס איז טאַקע געשען: עס איז געוואָרן געשיקט צו מאַרסעלן אַ דעלעגאַציע פון גרויסן ערד־באַזיער מאַרסעלן צו פאַרבעטן צווישן אַנדערע חשובע געסט אין זיין פּאַלאַץ אויף אַ סעודה, וואָס וועט ווערן געפּייערט נאָך דער הייליקער פּראָצעסיע.

דער געשיקטער אין דער שליחות אין געווען דער בלומענפלאג-
צער און גלייכצייטיק שלאגס-אדמיניסטראטאָר מישעל, אַ גרייז-גראַץ-
ער מאַן מיט אַן אייביק שמייכלענדיק פנים און גוט האַרץ, וועגן
וועמען מען קען זאָגן, אַז אויב מענטשן אין פאַרשידנסמע צייטן
זענען געגאַנגען עולה-רגל זיין קיין ירושלים אָדער קיין רוים, וואָלט
אין היינטיקע יאָרן געדאַרפן זיך געפינען אַזעלכע אין אַלע מדינות
און לענדער, וואָס זאָלן קומען קיין פראַנקרייך צו דעם דאָזיקן זקן
ביי אים צו דערלערנען גוטסקייט, ליבשאַפט און מענטשלעכקייט.

באַלד נאָכן אַרויסרעדן זיין ערשט וואָרט איז מאַרסעל געווען
גרייט מיטצוגיין אויף דער סעודה מיטן אַלטן מישעל. נאָך פלוצעם
האַבן צוויי אַנדערע פויערים איבערגעשניטן אין צווייען זיינע טריט.
זיי האָבן זיך פאַר אים אַוועקגעשמעלט אין אַ פּאַזע ווי פאַר אַ היי-
ליק בילד מיט אויסגעשפּרייטע בעטנדיקע הענט:

— אונזער סאַציאַליסטישער פאַרטיישעף לעאָן בלום אויף זיין
פראָפּאָגאַנדע-טורניי איבערן לאַנד געפינט זיך אויך דאָ ביי אונדז
אין דאָרף. טאָ קומט מיט אונדז, וועט איר האָבן היינט דעם גרויסן
כבוד אים צו זען און צו הערן.

אַ צעטומלטער האָט דעמאָלט מאַרסעל געבן זיך אַוועקגעשמעלט
זיין קוליע אויף אַזאַ עגלעכן אופן, ווי מען שפּאַנט אויס אַ פּערד
פון אַ כאַמעט נאָך אַ שווערן פאַרמאַטערטן וועג.

— וואָס אַזוינס וועט אייער שעף היינט פאַר אייך רעדן? —
האַט מאַרסעל געפּרעגט אַ גייגעריקער.

— אונדזער שעף לאָזט אָפּשטימען צווישן פּאָלק אַ פראַמעסט-
רעזאָלוציע קעגן די שווערע באַדינגונגען, וואָס מען טיילט צו פאַר-
דייטשלאַנד ביי די שלום-פאַרהאַנדלונגען אין ווערסאַיל — האָבן יע-
נע אָפּגענטפּערט.

מיט צאָרן האָט מאַרסעל דעמאָלט זיך צעשריגן און מיט זיין
קוליע אַ טופּע געמאָן אין ברוק:

— מיין גאָט! קיינער וועט נישט זיין שולדיק, אויב עס וועט
קומען אַ צווייטע גרויזאַמע וועלט-מלחמה, חוץ נאָך די רחמנות-האַ-
בער און מיטליידס-מענטשן! אַ מושושטידיקער האָט ער פאַרלייגט
צוויי פינגער אויפן סאַמע שפיץ צונג און מיט אַ הילכיקן שפיץ אַוועק
אין אַ נאַענטן שכנותדיקן פעלד...

לינגדיק אויפן גראַז איז פאַר מאַרסעלן קלאָר געוואָרן, ווי אמת
עס זענען געווען די רייד, וואָס ער האָט געזאָגט צו די צוויי פויערים,
און דערמאַנגונגען פון מלחמה-פּאַסירונגען האָבן גענומען פליסן
דורך אַלע קאַנאַלן און שפּאַלטן פון זיין פאַרגליווערט, פאַרשלאָסן
לעבן. די קוליע איז געלעגן אויסגעצויגן געבן אים ווי אַ נאַענטער

מענטש, מיט וועמען ער וויל איצט זיך אדורכרעדן וועגן זיין גאנצן ווייטיק, וואָס אַ מלחמה איז מיט זיך גורם.

זייט דעמאָלט האָט קיינער נישט געוואָס די סיבה, וואָס אַלע אין דאָרף האָבן זיך פון מאַרסעלן דערווייטערט. אויף דער צונג האָבן אים געהאַלטן נישט בלויז די פּראָסמע פּויערים, נאָר אפילו דער „מער“, אַ מענטש וואָס גייט נישט קיין טריט אָן אַ היינאַפּל אין האַנט, דעם הימל־ראַשעק מיט שטרוי באַלייגט און די שוואַרצע קורלעס פאַרוואַרפן אין די נאָך שוואַרצערע אויגן. אויך דער נאָטער מיט אַ פּאַר גאָלדענע בריִלן און אַ שפּיציק גרוי בערדל און דער גלח, דאָר ווי אַ בוימצווייג — אַלע האָבן געמורמלט אונטער מאַרסעלס פּלייצעם, אויף אים אויסגערעדט אַל דאָס ביזן.

אין דאָרף האָט זיך לאַנגזאַם אָפּגערוקט די זומער־פּריילעכ־קייט. די פעלדער האָבן זיך באַשלייערט מיט וועלכנדיקע גראַזן און אַלץ האָט זיך איבערגעאַנדערשט: פון שונקל־גרין איז געוואָרן העל, מעש־קאָליר. רעגנס האָבן גענאַסן, דאָס וואַסער אין די שייכלעך האָט זעלמן זיך צעשפּיגלט אונטער דער קאַפּריזונער זון, וואָס האָט דערמאַנט אָן אַ פנים, וואָס וויינט און לאַכט צוזאַמען.

— וואָס ליג איד דאָ אַלץ נאָך אין דעם העק? — האָט מאַרסעל איין מאָל צו זיך געזאָגט און ער האָט אַרײַנגעשטעקט זיין רעכטע האַנט אין קעשענע, אַריבערגעפירט דאָס בלינדע אויג איבער די פּאַר זיִלבערשטיק אין זיין דאָגניע און זיך געפרעגט:
— וועט עס גענוגענען קיין פּאַרײַז אויף אַ רײזע־בילעט? —
און זיין פנים האָט אויפגעלויכטן פון צופרידנקייט און גליק.

קאָפּיטל פיר און צוואַנציק

פון דעמאָלט אָן זענען אין דאָרף נאָך לאַנג פּאַרבליבן מאַר־סעלס שטיקאַווע מעשהלעך וועגן העלדן־אַקטן אויפן מלחמה־פּלאַץ קעגן טיראַנישן דייטש, דער „באָש“, און כאַטש די שיכרות האָט אים פון דאָרף פּאַרטריבן, האָבן זיינע מאַטע־מאַמע צו אים געשיקט נישט בלויז בריוו מיט פּוטערפלעקן אין די ברעגן, נאָר אויך מזוג־מנים געלט.

מאַרסעל איז איצט שוין געווען איבעריק די שטאַמישע גע־פרעסע הויזן, אַ קאַפּעליוש, גלאַנציקע שיד ווי פון אַמאָל פאַר דער

מלחמה; זיין איינציקער באדארף איז פארבליבן א שווערער קאזש=קעט אויפן קאפ, א וואָלענער סוועטער מיט א הויכן קאָלנער, ווייט אין האַלדז אַרײַן, אויף ווינטער און א פאָר פאַרביקע העמדלעך, וואָס זאַפן איין אין זיד דעם קערפערשווייס, אויף זומער און א בלעכן שאַכטעלע אויף די „מעגאַס“, וואָס ער קלייבט צונויף אין די פרייע גאַסן פון פאַרז. בכלל האָט ער פיינט באַקומען די לעבנס=זאַרגן. אים איז געווען ליבער פאַר אַלץ די פרייהייט ווי ביי דעם פיי=געלע אין וואַלד. איז געווען וואָס צו עסן — טאָ מהיבא=תיתא; און אויך נישט — איז אויך פאַרפאַלן...

און דאָך זייער אָפט פלעגט דער הונגער מאַרסעלן פאַרוואַנדל=לען אין אַ ווילדן טיגער און ער איז גרייט געווען יעדן אייגעם שלעכטס צו טאָן. עס האָט זיך אים דעמאָלט אויסגעדאַכט, אַז אַלע מענטשן רייצן זיך מיט אים און ווילן אים פייניקן... און דאָך איז אים ליבער געווען זיך דער גרויסער שטאָט צו הונגערן ווי דער דאָרף מיט זיין גאַנצער שפע, וועמענס איינציקע פרייד צווישן פוי=ערים איז נאָכצוקוקן פרעמדע גענג און פרייבן רכילות, רעדן לשון=הרע.

און אַז מאַרסעל איז געווען זאַט, איז צו זיין גוטסקייט נישט געווען אין דער גאַנצער וועלט זייגס גלייכן — איבערהויפט אין שיכרות=צושטאַנד, וואָס איז לעצטנס געוואָרן זיין שוואַכקייט און נייגונג. טייל מאַל אין אָונט, ווען די אַרבעטער לאָזן זיך אַרויס פון די ווערקשטעלן און ביורעס, פלעגט מאַרסעל ליב האָבן זיך אַוועק=צושטעלן געבן אַ לאַמטערן=סלופ אויף די גרעסטע באַוועגטע בול=וואַרן און זיך ווייגן אויף זיין קוליע אַהין און צוריק ווי אַ לונאַטיקער אין שלאָף און פלוידערן אַלץ, וואָס ער פלעגט הערן אַ מאַל אין דאָרף פון די יונגע פויערים, וועלכע האָבן אַ טבע צו רעדן אַזוי הייליך, ווי זיי וואַלטן געשריגן אין אַ וואַלד, כדי אַ ווידערקול זאָל ענטפערן הו=הו=האָ.

מאַרסעל פלעגט זיך זייער גערן צוהערן צו דער דאָזיקער חברה מיט די פול באַלייגטע קלייען=פנימער, די וואָס טראָגן אין די זונטיק=טעג אויפרייסנדיקע פאַרביקע שניפסן אויף די ווייס געוואַ=שענע העמדער, וואָס טריקענען זיך אויף די זוניקע ווינטן פון די פעלדער און זיי גייען אין די יומא=דפגרא און נאַציאָנאַלע יום=טובים מיט רויטע פענער צום דאָרף=מאַגיסטראַט און לאַכן מיט מיי=לעך פול מיט גרויסע קלאָרע צייגער, און זאָגן לעצנות וועגן קירכן=צערעמאָניעס, און אַז עס קומט צו וואַלן אין דערפער, קאָכן זיי אַ וועלט.

אַט זייערע רייד חזרט אָפט איבער מאַרסעל, אַז נאָר די שטאַל=

מאנגאטן, וואָס זוכן ריווח אין בלוט-פאַרניסונגען, זענען די איינציג-
 קע שולדיקע אין אַלע מלחמה-אויסברוכן און טאַקע נאָך צוליב זיי
 איז מאַרסעל אַהיימגעקומען אַ קאַליקע אויפן גאַנצן לעבן זיינעם.
 מאַרסעל שטייט תמיד צווישן אַ כמאַרע מענטשנשקעפּ און פאַ-
 כעט אין דער לופט מיט זיין קוליע. זיין גרילצנדיק קול שטייגט הע-
 כער און העכער פון מינוט צו מינוט און טרינקט זיך אָן מיטן עקס-
 טאַן פון די אייגענע רייד... בשעת מעשה באַדעקט זיינע ליפּן אַ וויי-
 סער שוימראַנד ווי ביי אַ גלאַז אָנגעצאַפט ביר פון אַ קראַז.
 מיט ליבע קוקט ער דעמאָלט און וויל אַרריינדרייגען אין זיינע
 צוהערער מיט זיין בלינד פאַרוואַקסן אויג, ווי נאָך טאַקע פון יענעם
 פינצטערן לאַך וואָלט אַרויסגעשטאַמט מאַרסעלס גאַנצע חכמה.
 אפילו זיין קוליע שטייכלט דעמאָלט צופרידן, ווי זי וואָלט געפרעגט :
 — האַ ! טאַקע אַרריינגעטראָפּן אין סאַמע ריכטיקן פינטל פון
 אמתדיקן אמת ? ...

פּלוצעם קומען אָן אויף שטילע וועליסאָפּעדן די ברייט-פאַלע-
 רינטע אָרדענונגס-היטער און נעמען מאַרסעלן אויף אַ נאַכט-אַרעסט
 אונטער די אַרעסט ווי אַ צעשטערער פון דער עבנטלעכער רו.
 צו מאַרגנס באַגינען, ווען אַ שוידער ציטערט אויף זיין לייב,
 דערפילט ער זיך דעמאָלט אַן אַרויסגעוואַרפענער אין שטילן גרויען,
 פאַרדרימלטן דרויסן. אין איין אָמעס לויפט מאַרסעל אויפזוכן די
 ערשטע אויפגעוואַכטע ביסטראַ אין שטאָט און אַז עס פאַלט אויס
 גראַד אין טעג פון באַקומענעם חודש-אינוואַלידן-געהאַלט, צעלייגט
 ער ווי אויסגעשפּרייטע טיכער איבער די קאַפּע-קאַנטואַרן די שיינע,
 קנאַקנדיקע באַנקנאָטן מיט די פּראַנצוויזישע גראַציעזע פּרויען-פּוי-
 גורלעך, טוישט זיי אויס אויף קליין ניקלגעלט, מיט וועלכע ער פילט
 אָן פון זיינע יום-טובדיקע גרינע סאַמעמענע הויזן די לאַנגע קעשע-
 נעס, וואָס גרייכן אַזש ביז די קניען, און גיסט זיך אין קעל אַרין
 די פאַרביקע אַפּעריטיוון מיט אַ האַסטיקן כליוסק, ווי מען וואַרפט
 אַרין אין אַ קעלער-לאַבירינט אַ קליין קוים אָנזעענדיק שפענדל
 האַלאַץ, און די אויסגעליידיקטע גלעזלעך שמעלט ער אַוועק בריהדיק
 אויפן קאַנטואַר מיט אַ הילכיקן קלונג פון גלאַז און מעטאַל, זינגט
 דיק אין געברום :

— מאַן פאַרי, שער פאַרי !

אַפט בלייבט ליגן מאַרסעל אַ שויווער נעבן דער סמאַטוע פון
 רעפּובליק-פּלאַץ, די קוליע נעבן אים, ווי זי וואָלט זיך געשעמט,
 פאַררוקט זיך אין אַ ווינקל. און טריב בלאַנדזעט איבערן הימל אַ
 בלייכע לבנה, ווי זי וואָלט אויך נישט געפונען קיין תיקון.

אַט אַזוי פאַרשווענדט מאַרסעל זיין גאַנצן חודש-אינוואַלדן-
געהאַלט אין משרד פון טעג. דעמאָלט דרייט ער זיך אַרום אַ ניכטע-
רער, אַ פאַרצווייפלטער און אַ הונגעריקער. טאַקע אין אַזאַ יאָוש-
צייט איז מאַרסעל געגאַנגען וווינען מיט דער הויפקערערין מאַרי-
נעט.

באַלד אויף צו מאַרנגוט נאָכן אויסמרינקען אַ גלעזל ביי מאַרי-
נעטס אַן אַרעמער קרובה איז מאַרסעל שוין אַרויסגעגאַנגען אויפן
הויף מיט אַ גרויסן בעזעם אין האַנט, איבערגענומען אַלע שליסלען
פון די ליידיקע קוילן-קעלערס און שמאַטע-קאַמערן, געלאָפן מיט
אַ פרייד איבער אַלע הויז-עמאַזשן מיט שאַכטעלעך געלן וואַקס און
אַ ווייכן טוך אין האַנט, מיט וועלכן ער האָט געפּוצט די אַנגלענען ביי
די טרעפּ און די געהילצער ביי די ווענט, די סופּיטן און די שמייער-
אַספּאַלטן.

מאַרסעל האָט געמאַן זיין אַרבעט מיט אַזוי פיל צופרידנקייט
און גבורה, אַז דאָס גאַנצע הויז האָט מיט איין מאָל גענומען עטע-
מען מיט פרישקייט. זיין האַרץ האָט זיך פאַרבענקט צוריק צו זיין
אַמאָליקער פלייסיקייט.

אַ מאָל אין אַן אָונט פון יענע טעג, וואָס מאַרסעל איז ווידער
אַריין אין שיכרות, איז ער פאַרשוונדן אין גאַנצן פון דער היים און
זיין ווייב מאַרינעט האָט זיך אַרומגעדרייט אויפן הויף אַ פאַרצוקמע-
מיטן גרויסן בעזעם אין האַנט און אויף אים געוואַרט, אַז ער זאָל
צוריק אַהיימקומען. די בעזעם-רימער זענען געווען נאַסע, ווי זיי
וואַלטן מיטגעוויינט אין איר צער. און ראַבערט, דאָס דרייצניערדיקע
יינגל אירס, האָט געטראַכט, אַז ווען ער וועט גאָר גרעסער ווערן, וועט
ער דעם שיכור אין גאַנצן פאַרמרייבן פון שטוב, ווייל ער ברענגט
אַפט דערצו, אַז זיין גוטע מאַמע זאָל וויינען.

אַ וואַקלדיקער איז מאַרסעל דעמאָלט געשטאַנען גאַנעט פון
רעפּובליק-פּלאַץ און געשלאָגן זיך מיט דער דעה, ווהיז ער זאָל
איצט גיין. אפשר צוריק אין ביסמאַרץ, כדי פאַרן שלאָף גאָר באַווייזן
צו נעמען אַ מחיהדיקן טראַפּן, אַדער גאָר זיך אַהיימשלייבן צו דער
ברוגער מאַרינעט, וועלכע האַלט אים אין איין מאַמערן מיט סאַמע
פרעטענציעס, ער זאָל ווערן מיט לייטן גלייך און אויפהערן צו שי-
כורן...

און עס האָט זיך אים ווי אויסגעדאַכט, אַז מאַרינעט האָט זיך
פאַר אים אַוועקגעשטעלט אַ בעטגדיקע.

פּלוצעם דערהערט מאַרסעל אַ געזאַנג און ער ווערט אויפגעוואַכט

זוי פון א חלום, דערזעט א ריזן=המון אין צעגלענצטע אַרבעטער=קליי= דער. הימלען האָבן זיך געהויבן איבער אַ מחנה מענטשנעפּ, קאַ= פעליושן זענען געפּלויגן אין דער לופטן, פאַררענגטע פאַרזאַלן האָבן געפּינקלט אין דער אָונט=טונקלקייט ווי שוואַרצע געגער=אַפּלען, קאַסקעטן=דאַשקעס, בלויע בערעטן, האַרטע היט ווי רונדיקע באַלענען — אַלץ האָט זיך שנעל באַוויגן אין אַ פיבערטאַניץ. לאַזונגען קעגן מלחמה האָבן צעשפּאַלטן דעם ווייטן הימל=האַרץאַנט, וואָס האָט זיך געפּלעקט בלוטרויט. אַ מענגע טראַנספּאַרענטן, אַ געפּלעכט פון פּע= גער=טיוולן האָבן מיט גאווה זיך פאַרריסן אין הימל.

נאָך דער ערשטער אַדורכמאַרשירנדיקער מהגה אין אַנגעקו= מען אַ צווייטע — ווי אַ ים=געוויטער האָבן געפּלייצט רייען נאָך רייען מלחמה=אינוואַלידן: שוידערלעכע פּנימער, מענער מיט שטעקנס, אַנגעלעגט אויף קוליעס און מיט פאַרבונדענע הויזן=נאָגעוויזעס ביזן געזעס, נאָכהענגענדיקע אַרבל אָן הענט זענען אין דער לופט גע= פּלויגן ווי אין פּראַטעסט. אַ טייל מיטן רעשט פון פאַרבליבענעם גוף זענען געפּירט געוואָרן אין וועגעלעך. אַ גרויזאַמע אויסשטעלונג פון סאַמע בעלי=מומים, אָן עקספּאַזיציע פון קברים=געשעפענסטער, זיך קוים באַוועגנדיקע סקעלעטן. נישט ווייניק זענען געווען אין גאַנצן אָן אויגן, מיט ווייסע שטעקנס אין די הענט, מיט באַקן און שמערנס ביזן האַלבן קאַפּשייטל אויסגעברענט פון קריגנסאַזן.

מאַרסעל האָט געקוקט אויף זיי מיט ליבשאַפט, מיט ברודער= געפיל און רחמנות. ער האָט זיך איינגעגלידערט אין זייערע רייען. און געלעזט אויך הערן צווישן אַנדערע זיין פּענאַר=קול: מיר ווילן נישט מער פּרעמד בלוט פאַרגיסן און אויך אייגן בלוט שויגען!
— הורא! הורא!

קאַפּיטל פינף און צוואַנציג

זייט יענעם אָונט האָבן אַלע הויף=שכנים מאַרסעלן מער נישט דערקענט. יעדער האָט געהויבן די הענט און זיך געחידושט, די איי= גענע אויגן נישט גענלייבט, דערזענדיק אים גיין אויף נייע וועגן צווישן יונגע חברה אין די זונטיקן פאַר מיטאַג מיט פּולע אַרעמס צייטונגען.

מאַרסעל אונטערנעשפּאַרט אויף זיין קוליע, וועלכע ער האָט אַרויסגעשמופט פאַרויס מיט אַזאַ שטאַלץ, ווי טאַקע זי וואָלט געווען

זיין אויסצייכענונגס-גראד, זיין ברוסט-מעראל, וואָס פראַנקרייך האָט אים באַשאַנקען.

ראַבערט — אין אַן אויסגעוואַקסן רעקל, פון וואַנען די עלנבויגנס האָבן זיך פלאַץ געמאַכט פאַר גרויס ענגשאַפט, מיט אַרבעטס-מאַל-זאָליעס אין די נאָך יונגע הענט, האָט אַלע מאָל מיטגעשפּאַנט מיט זיין שטייפּטאַטן. ער האָט נישט מער געהלומט מאַרסעלן פון שטוב צו פאַרטרייבן, נאָך גענומען גיין אין זיינע דרכים. ס'איז אים גע-פעלן, ווי דער שוין באַיאַרטער הויפקערער מאַרסעל זעצט זיך אַוועק פאַר זיינע חברים אָפּט מאָל אָוונטצייט, גענוי ווי אַ געהאַר-זאַם שוליינגל פאַר זיין לערער, און זיי קלערן אים אויף די שעדלעכ-קייט פון שיכרות. אַ סברא, אַז זייערע רייד געפעלן אים, ווייל ער שאַקלט צו מיטן קאָפּ, אַ צייכן פון הסכמה. און אויף די באַלייגטע ווענט פון שאַטנס שפּיגלט זיך דעמאָלט אַפּ מאַרסעלס סקעלעט-צייג-כענונג, דאָס בלינדע אויג אין פנים און עס דאַכט זיך, אַז אפילו דער קראַנקער אבר האָט שוין אויך אָנגעהויבן באַנעמען זיינע נייע פירונגען.

אַנומלט, ווען מאַרסעל האָט אַרויסגעקוקט פון זיין קאַנסייערוש-פענצטערל, האָט ער דערזען לאַזאַר וויטעלזאָן אַרויסגייענדיק פון זיין פאַרזעך קרוב און ביידע פנימער האָבן זיך צעשמראַלט פון פרייד. זענען זיי צוגעלאָפן איינער קעגן אַנדערן און זיך געדריקט די הענט. מיט אַן אויסערגעוויינלעכער אַנטציקונג האָט לאַזאַר געקוקט מאַרסעלן אין מויל אַרײן, אין די אויגן, נישט ווי אויף אַ פריינד, נאָר ווי אויף אַ קונסטווערק. ער איז געווען אין גאַנצן באַלויכטן פון אַ נשמה-גליק: ער האָט דערזען אין אים דעם הויפּט-טיפּ פון זיין ערשט פראַזאיש בוך „דער מאַרטירער פון ווערדען“, וואָס ער האָט שוין מיט יאָרן צוריק פאַרטראַכט אָנצושרייבן. ער האָט אים אויס-געחלומט נאָך אַ יונגער גימנאַזיסט, שפּאַצירנדיק אין זיין שמעטל אַרום דעם שטילן פּיאַרסקער טייכל, אין די יאָרן פון דער וועלט-מלחמה נאָכן איבערלייענען גרויליקע באַריכטן פון די שלאַכט-פעלדער.

דאָרט איז געווען אַ פאַרחלומט וואַסערל, אַ פאַרוועבטס מיט שמעטלשע לעגענדן וועגן דערטרונקענע גליטשערס אין פראַסטיקן גליווער אַ מאָל אין ווינטער, ווען דאָס אייז האָט איינגעבראַכן אונטער פאַנצנדיקע פיס פון יונג-פריילעכע חברה — אַט דאָרט, וווּ ס'האָבן געוויינט לאַזאַרס עלטערן אַ מאָל ביים טייכבערג אין אַ הויז און זיין מאַמע פלעגט ליב האָבן פאַר די בלויע וועלן און פאַר אים אַלס קינד צו דערצייילן ווונדערלעכע מעשות וועגן זיין זיידן ר' משה

פאיאנסי-הענדלער, בעת זיין אויפשטייג און אונטערגאנג, און ווי פיר שער פלעגן דאָרט שטיין מיט זייערע פאנגגעצן איבערגעפילט מיט גאָלדענע און זילבערנע הויטשיפן פון כלערליי פיש, וואָס מ'האָט גע- פירט אויפן מאַרק לכבוד שבת צו פאַרקויפן. איצט, אזוי דערמאָט נענדיק זיך, איז ווי אומגעריכט פון לאַזאַרס פנים דער פריערדיקער צעבלישמעטער שמייכל געוואָרן פאַרלאָשן. די גאַנצע פרייד איז ווי מיט אַ האַנט געוואָרן אָפגעווישט. ווייל וויפל פאַטאַס, קינסטלע- רישע וויזיע, קראַפט און שאַפונגס-פאַרשטעלונג לאַזאַר האָט אין זיך דערפילט, האָט זיך אים איצט אויסגעדאַכט, וועט ווערן פאַרבלאַסט פנים אל פנים דעם לעבעדיקן העלד און מאַטירער ביי ווערדען זיין הויפקער מאַרסעל.

*

דאָס הויז, וווּ מאַרסעל האָט געדינט אַלס הויפקערער, איז אונטערגעשפאַרט מיט רושטאָוואַניעס און קלעצער, אַז די מויערן זיינע זאָלן גישט איינפאַלן. פאַרנט ביים אַרײַנגאַנג איז גע- שטאַנען אַן אַלמע חורבה, וואָס הגם עס איז שוין געבליבן אויף איר דער חותם פון אַ ווייטער פאַרגאַנגענהייט, איז זי ווידער יונג גע- וואָרן און באַלעבט ביזן לעצטן בוידעמשיבל, וווּ עס האָבן זיך לעצטנס אַרײַנגעצויגן יידישע שניידערס, שמריקערס, הענטשקע-גיי- ערס און קאַמאַשן-מאַכערס, וואָס זייערע געזאַנגען האָבן זיך גע- טראָגן ביזן שפּעטן אָוונט.

נאָך דער וועלט-מלחמה פון 1914-1918 האָט פראַנקרייך זיך גענייטיקט אין פרעמדע אַרבעטס-כוחות. צוליב דעם האָט זי גע- עפנט דעקרוטירונגס-ביוראָען אין אַלע פאַראַרעמטע לענדער, פון וואַגען ס'האָבן געשטראָמט אַהער מאַסן עמיגראַנטן. די מענער האָבן מיטגעבראַכט זייערע פרויען, חתנים זייערע כלות, דערנאָך האָבן די בריוו אַהערגעצויגן גוטע פריינד און קרובים און די סביבה איז גרעסער געוואָרן.

מיט אַ מאָל זענען אין שוין לאַנג פאַרגעסענע חורבות אויף פלאַסד'איטאלי, רידע-לאַראַקעט, מאַנמאַרט, בעלוויל געגעבן אַ וואַקס אויס פרישע יידישע היימען, אַטעליעס און פאַבריקלעך. און ווי מען גיסט אַרײַן פריש, יונג בלוט אין אַלמע אָדערן, זענען די שטילע פאַרוואַרלאָזטע געסלעך און פאַסאָזשן און סיטעס געוואָרן איבערגעפולט מיט פרישע געלעכטערס, אַרבעטס-געזאַנגען, קינדער- געטומעל. אַט די דאָזיקע כוואַליע פון יידישע עמיגראַנטן האָט מיט זיך געבראַכט פרישע אינדוסטריע-קוואַלן און גלייכצייטיק גישט קנאַפע פראַפּיטן פאַרן גאַספריינדלעכן פראַנקרייך.

זיי זענען אהער געקומען נאָך זייער יונג, וווילעריש און צע=לאָזט, און זענען געווען נייגעריק אַלץ מיט די אייגענע אויגן צו זען — האָבן זיי אַרומגעבלאָנדזשעט ביז אין די טיפּע נעכט איבערן שייגעס פּאַרזי. ווו נאָר עס האָט זיך געפונען אַ מאָנומענט, אַ קונסט=אַרכיוו, אַ מוזיי, זענען זיי געווען. זיי האָבן באַזוכט אַלע גרויסע ביי=נעס, טעאַטערן, טאַניסאַלאַנגען, זיך אויסגעליידיקט ביזן לעצטן פּראַנק און אויף ס'נײַ מיט פּרישן קוראַזש געאַרבעט ביז העט=העט אין די שפּעטע נעכט, כּדי ווידער צו קענען פּאַרברענגען אויף אַלע סעזאָן=פּאַרוויילונגען, צווישן כּלערליי סאַקסאַפּאָנען און דזשאַז=באַנד=אָרקעסטערס. אַז דאָס אַלץ איז נימאס געוואָרן, האָט זיך יע=דער פון זיי דערמאַנט אין אַ שיינקייט פון זיין שפּעטל, אַ מיידל, און זי אהערגעבראַכט ווי זי איז געשטאַנען און געאַנגען, און אפילו אָן אַ חופּה זענען זיי געוואָרן מאַן=און=ווײַב. אַ טייל פון די קליין=שמעטליקע מיידלעך האָבן זיך איינגעעקשנט — האָט מען פּאַר=בעטן אַ פּאָר געצײלמע גאַענטע פּרייג, אַ זײטיקן רב און מען האָט כּחפּזן געשטעלט אַ חופּה.

אַט אַזוי איז געוואָרן געפּראָוועט אָן אַ שיעור שטילע, אַרעמע און אויך הויך=אויפגעשפּילטע חתונות אין די סינאַגאָגעס און ביי רייך=געדרעקטע טישן אין די באַרימטע סאַלאַנגען. און מיט דער צײַט זענען אין פּאַרזי אַנטשטאַנען פּאַרצווייגטע יידישע משפּחות, פון וועמענס שטובנפּענצטער עס האָבן פון יאָר צו יאָר גענומען אַרויס=קוקן נייע, פּרישע פּנימלעך פון באַחנטע, שוואַרץ=אויגיקע יידישע יינגעלעך און מיידעלעך.

און דאָרט, צווישן די מאַשינען און פּרעסאייזנס, זענען זיי אונט=טערגעוואַקסן, געבראַנט, געבענקט און געשפּרעכט ווי זייערע טאַטע=מאַמע אויפצובויען פּאַר זיך אַ גליקלעכע היים.

פון די צעהויקערטע און צעקרימטע איינציקע שטיבלעך האָבן זיי זיך ביסלעכווייז צעשפּרייט איבער די פּאַריזער יחוסדיקע רייכע, הויכע הייזער, די ווענט געלאָזט אויסקלעפּן מיט די טײַערסטע טאַ=פעטן, באַמאָלן די סופּישן מיט איילפּאַרב און האָבן די דילן מיט העלן בלישטענדיקן וואַקס אויסקאַסטיקירט, אַז זיי האָבן געלויכטן ווי די שפּיגלען.

שפּעטער, נאָך אַ פּאָר שטאַרקע סעזאָנען פון שווערער אַרבעט, אַז אין גוף האָבן אַלע ביינער געבראַכן, האָט מען דורך שליחים, פּרעגערס, געלאָזט ברענגען אין די שטובן גרויסע, פּיין=געשניצטע קרעדענצן און קליידערשענק מיט פּאַלירטע באַבלומטע טירן און כּלערליי באַגילדעטע און באַבראַנדזטע באַפּוצונגען, שפּיגלען פון דיל

ביזן סופיט פון דורכלייכטנדיקן געשליפענעם גלאז, און וואנטזייגערס, וואָס האָבן זיך צעשפילט יעדע פערטל שעה. דאָס אַלץ האָבן די יידן גענומען אין די געשעפטן אויף קורצ-סערמיניקע וועקסלען, אויסצוצאָלן ראַטעסווייז, זיך געקאָרט אין טויל דעם ביסן, די נעכט נישט געקענט רואיק איינשלאָפן אויף די ווייכע וואָלענע מאַטראַצן פון די געשמאַקע געלעגערס, געדאַרט זיך דעם מוח און בשום אופן נישט געוואָלט בלייבן הינטערשטעליק און פאַרשעמט צווישן פריינד און אַזוי לאַנגע יאָרן זיך געמאַטערט, ביז סוף-כל-סוף באַצאָלט אַלע חובות צו אַ פרוּמה, רעגולירט ביזן לעצטן פּראָלאַנגירטן וועקסל, כדי די נשמה זאָל זיין ריין, און שפעטער אויף ס'ניי זיך פאַרחובעט, גענומען אויף קרעדיט גרויסע מעטאַלענע זישראַנדאָלן, וועלכע האָבן צעהאַנגענע געבלישטשעט פון די סופיטן מיט העלע ליכטיקע פייערן, אויך די גרויסע פענצטערס באַצירט מיט מאַפּלטע גאַרדינען און פון רויט-גרינעם פּליוש צעשפּרייט די וואַנען איבער די דילן און אויף די בעטן, קאַפעס מיט אויסגעהאַפּט סענע רייכע מוסטערן, אַזוי אויך אויף די מישן. נאָך יעדן וויזיט פון אַ פריינד, אַ קרוב זענען צוגעקומען אין די יידישע שטובן פּריש איינגעקויפטע הפצים, ווערטפולע זאַכן. שטילערהייט איז אָנגעגאַנגען נען אַ געיעג איינער מיטן אַנדערן. דערפאַר האָבן זיי נישט געהאַלטן פון זיך אָפרוען און האָבן געיאָגט די מאַשינען אפילו אין די זונטיק-טעג און ימים-טובים.

*

אין זעלבן הויף האָט אויך געווינט לייבקע מאַרשאַן, לאַזאַר וויטעלזאָנס קרוב אין פּאַריז. צו אים טאַקע איז לאַזאַר צום ערשט פאַרפאַרן, אַראַפּקומענדיק פון גאַר-די-גאַר. לייבקע, וואָס האָט שוין געהאַט אויסגעגעבן אַלע זיינע דריי סעכטער, האָט צו זיך קיין פּאַריז אַראַפּגענומען אַן עלטערן ברי-דערס אַ מייַדל פון פּוילן, וועלכע מ'האַט גערופן מילי. אָט זיי ביידע, לייבקע און מילי, זענען פון פרימאַרגן ביז שפעט אָונט דריי מעג אין דער וואָך געווען פאַרנומען מיט מיסחר אויף דער מאַרשע-קלי-ניאַנקור. די קופּעס שמאַטעס, וואָס לייבקע פלעגט ברענגען צום פאַרקויף, האָט ער ביליק איינגעהאַנדלט אַ גאַנצע וואָך. געגאַנגען איז ער אין די פרימאַרגנס מיט אַ מעשענעם מעדאַל אָנגעהאַנגען אויפן האַרץ פאַר אַ פיררעדלדיק פאַרזשאַווערט וועגעלע און האָט הייזעריק גערופן:

— „מאַרשאַן ר'אָבי! שיפּאָן!“

מילי האָט כמעט דאָס גרעסטע חלק פון דער פרנסה אַריינגע-

ברענגט אין שטוב. ביז דעמאָלט האָט איר משפּחה געוווינט אין אַ בוידעמשיבל אויף יענעם הויף, וואָס זיי האָבן עס שפעטער איבערגעגעבן לאַזאַר וויטעלזאָנען, און ס'האָט פשוט פאַר די קינדער ברויט אויסגעפעלט צו דער זעט, ווי איר פעטער לייבקע מאַרשאַן פלעגט דערציילן.

אַן אָפגעברענטער פון דער זון איז געווען לייבקע מאַרשאַן, אַ שוויינגנדיקער, און פלעגט אַ טבע האָבן ברומען שטענדיק צווישן די ציין אָפגעהאַקטע ווערטער; גענוי אזוי האָט אויך מילי פיינט גע- האָט איבעריקע רייד. זי איז געווען אַ שוויינגנדיקע פון קינדווייז אָן. זי האָט ליבער געהאַט ביי מיסחר צו וואַרפן בלוז אַ סאַמעטענעם בלישט פון אירע רונדיקע גרויסע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן גע- קענט מער פּוילן אפילו פון איר מומע פיינעם ריידעלעך און אייביק- גרייט חנופהריק געלעכטערל אויף די ליפן — צוליב וואָס מען האָט זי טאַקע גערופן פייגעלע די משאַקערין. אָט זי, פייגעלע, האָט איר גאַסס פון פוילן, לאַזאַר וויטעלזאָנען, שנעל פון איר שטוב פאַרטריבן און ער האָט אָנגעהויבן ציען חיונה פון אייגענע פאַרדינסטן, געגעבן לעס - ציעס פון מאַטעמאַטיק פאַר קינדער אין יידישע הימען און אַליין אויך זיך געלערנט. אין די אָוונטן האָט ער געשריבן אַ בוך, געחלומט צו ווערן ווער ווייס וואָס.

אַ צייט שפעטער האָט נישט בלוז לייבקע מאַרשאַן, נאָר יעדער האָט שוין געזען, אַן לאַזאַר איז נישט גלייכגילטיק צום מיידל. ער האָט גרויס הנאה געהאַט צוצוקוקן זיך, ווי זי שטייט אויף דער מאַרשע-קליניאַנקור ביי אַ שמעל פון אַלטוואַרג, פון וואָנען זי האָט אַנומלט געהאַט אויסגעפונען אַ צעבויגענעם צאַגלאַנצט; ציילנדער און אים זיך זייטיק איבערן ווייסן לאַכנדיקן פּנימל מיטן חז-גריבעלע אין באַק סיף פאַררוקט אין די אויגן, און אזוי גערופן בריהש און ווילעריש:

פּויע! פּויע! מיסיו - דאַם!

און ווי נאָר אַ פאַרבייגייער, האָט ער זיך אָפגעשמעלט צו קויפן ביי איר אַ מציאה, זיך נישט געדונגען, געצאָלט דעם געבאַטענעם פרייז. אָט אזוי האָט מילי געהאַלפן אַריינברענגען אין שטוב די פּרנסה. שפעטער-צו האָבן אירע פעטער און מומע זיך געקויפט אַן אייגן הייזל פון ברעמער, טאַקע דאָרטן ביי דער מאַרשע-קליניאַנקור, וווּ אַלמע חורבות פון פאַרצייטיקע פעסמונגען זענען געוואָרן אָפגע- דייניקט און ס'האָט זיך דאָרט געצויגן אַ ליידיקער לאַנגער פּלאַץ מיט פּריש אויפגעשמעלטע שמאַטע-קאַמערן פאַר די מאַרשאַנעס און נעסטן פאַר זייערע גרויסע משפּחות מיט אַ סך קינדער. מילי האָט פון יעדן שמאַטקעלע געמאַכט אַ נאָלדערנדל. אַלע,

וואָס איז נאָר אַרײַנגעפאַלן אין אירע הענט, איז געוואָרן שנעל פאַר-
צוקערט. דערפאַר האָבן זיך נאָך איר געײַגט מאַרשאַנעס פון קלײ-
ניאַנקור, מיט שפּײַפע קאַסקעטן פאַררוקט איבער די אויגן.

נאָר לאַזאַר וויטעלזאָן איז געווען דערהויבענער בײַ מילין
פון די אַלע מאַרשאַן-יונגען, כאַטש זײ האָבן איר צוגעוואָגט נאָך
דער חתונה אַ פירשטלעך לעבן, יעדן דינסטיק און דאָנערשטיק, צוויי
מאַל אין דער וואָך, צו גיין מיט איר אין סינעמאַ, און איר פונדע-
ווען פּוֹלע גלעזער לײַדעס. די שטאַלצע מאַרשאַנקע האָט פון אַלע
צוואָגן געלאַכט און נאָך מער צעשוּיבערט איר געקרויזלען שאַטין-
לאַק, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון איר צעגלאַנצטן אַלעסן צילינדער
אַפער, און נישט געוואָלט הערן אפילו זייערע רייד. פון כעס פלעגן
זײ בורטשען צווישן די צײַן, נאָך אַ פליענדיקן שפּײַ אין דער לופט:
— אַ כאַלייערע! אַ מויד ווי אַ זאַפטיקע באַרנע! נאָך בלוין

דער אינטעליגענט געפעלט איר!

אַ פאַרקעמטע, אַן אויסגעפּוצטע זעט מילי אויס אין אַוונט-
צײַט, ווען זי שמעלט זיך אַוועק כאַפּן לופט פאַרן צעוואַקלטן פע-
טערס כאַטע-פורטקעלע אָנגעטאַן אין אַ לייכט געבלומט זומער-
קלייד, און ס'שמייכלט אַראָפּ דעמאָלט צו מילי אונטערטעניק
דער הויכער מאַרשאַן יצחק פון לאַדזש, וואָס שדחנט זיך צו איר.
דער סאַמע ערשטער פאַר יצחק פון לאַדזש, וואָס האָט זיך
פאַרליבט אין מילי, איז געווען דער שוואַרצער דוד. ער איז גע-
ווען אַ ברונעטער, ברייט-פלייציקער בחור פון „פלעצל“. אַנומלט,
ווען מילי איז איין מאָל געקומען אויף די דע-ראַזיע ערב ראש-השנה
קויפן אַ ווינטשקאַרטל, האָט ער זי דערוען און שוין נישט אַראָפּגע-
לאָזט פון איר קיין אויג. ער האָט טאַקע גלייך איבערגעשיקט צו
איר אַ שדכן; און ער האָט פאַרמאָגט געלט, מיט וואָס אַרויסצו-
שמעלן זיך: ער איז געווען אַ קאַסקעטער, וואָס האָט געהאַט אַן
אייגענע אַטעליע מיט אַרבעטער און גרויסע באַלן סחורה — מיט
איין וואָרט, אַ פאַרדינער, אַ „גאַלדשפינער“. נאָר לאַזאַר, מיט זיין
געשליפן צינגל, איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט אַלץ קאַליע
געמאַכט.

— נאַרעלע, האָט ער געוואָגט, דו ווילסט דווקא צו זיבעצן יאָר
זיך פאַרדרייען דעם קאַפּ, ווערן אַ מאַמע און בײַ צײַטנס ניאַנטשען
אַ קינד? קום בעסער מיט מיר, וועסט זיך געפֿינען צווישן לײַטשישע
מענטשן. האָסט דאָך נישט קיין שלעכט שטימעלע, וועל איר דיך
אייגשרייבן אין אַ נײַ געשאַפּענעם ייִדישן כאַך פון קולטור-ליגע, וווּ
דו וועסט זינגען. פאַלג מיר. אַזאַ מציאה ווי דער שוואַרצער דוד
וועסטו נאָך צו יעדער צײַט באַקומען.

און מילי האָט געפּאָלגט לאַזאַרס רייד. זי האָט אָנגעהויבן קומען מיט לאַזאַרן אין קולטור-ליגע, וווּ ער פּלעגט פּאַרלייגען זיינע פּאָעמען, און נישט לאַנג האָט געדויערט, האָט זי אָנגעהויבן זינגען אין דאָרטיקן כאָר.

פון דעמאָלט אָן, דערציילן מענטשן, אַז דער שוואַרצער דוד האָט ווי אין אַ שיכרות זיך געוואָרפן צום פּערדשפּיל. ער האָט פּאַרטאַכלעוועט זיין קאַסקעטער-אַטעליע און צוגענומען פּרעמדע נעלטער. איצט דרייט ער זיך אַרום, אָפט נישט ראַזירט, די הויזן פּאַרצירעוועט, דער ראַק צעגלאַנצט, און שעמט זיך צו גיין אַרבעטן צו פּרעמדע מענטשן. ער האָט שוין באַקומען אפילו היתר-ראו צווישן אַלע פּערדשפּילער, צו געבן יעדן עצות: ער ווייס אַלע מעלות פון יעדן זשאַקעי, לייענט כלערליי קורסן-זשורנאַלן און אַליין האָט ער אָפט נישט אויף קיין בילעט אַהיימצופאַרן נאָך אַ פּאַרלוי-רענעם פּערד-געיעג, פון וועלכן ער קען ברענגען, שווערט ער זיך, פאַר איין פּראַנג ממש אַ פּאַרמעגן.

פון פּאַרצווייפּלונג איז ער געוואָרן שפּעטער אַ מעקלער אין די קאַמפּעהייזער פון רי-ד'אַבוקיר, וווּ ס'זענען פּאַראַן די וואָל-בערזעס און דאָרט וואַרט ער אָפּ האַלבע טעג, ווען עס קומט אָן צו פּאַרן דער גרעסטער שמריקער פון פּאַריז אין אַן אייגענעם אויטאָ פון דער רייכסטער מאַרקע מיטן דיקן ציגאַר אין מויל. אָט ביי אים, אַז דער שוואַרצער דוד פּאַרדינט אַ מעקלעריי, כאַפט ער זיך אויף אַן אויטאָ-קאַר און קומט ביי נאַכט אַהיים פון פּערד-קורס אָן אַ פּרוטה — אַ פּאַרשפּילטער. ער דרייט זיך דעמאָלט אַרום אַ צעדולטער און וואַרט, אַז עמעצער זאָל אים מכבד זיין מיט אַ קאַפע אָדער באַרגן אויף אַ קילאָ ברויט, און כדי צו פּאַרשמעלן זיין געפּאַלנקייט פאַר באַקאַנ-טע, דערציילט ער, אַז עס איז אים פשוט פאַר דער נאָז געלעגן אַן אוצר, אַז ער וואָלט זיך מער נישט געדאַרפט פּאַרנעמען מיט קיין קאַסקעטעריי-מלאכה און קיין מיסחרים, ווען זיין אָנגעצייכנטער „סיאָ“, וואָס ער האָט באַקומען פון אַ באַקאַנטן זשאַקעי, וואָלט אים אָפּגעגליקט און דאָס פּערד וואָלט דער ערשטער צוגעקומען צו דער מעמע.

יצחק פון לאַרוזש גלייבט נישט אין די אַלע פּוסטע רייד. ער זאָגט, מסתמא איז דער שוואַרצער דוד געווען אַ פּערדלשפּילער נאָך פון פריער אָן — סאָ וואָס וועט יצחק פון לאַרוזש דען נישט זאָגן צוליב דער שיינער מילי? סאַקע צוליב איר, כדי צו האָבן מיט וואָס זיך פּאַרצושמעלן, האָט ער זיך געקויפט אָט דאָס פּערד, מיט וועלכן ער פירט שמאַמעס אַ גאַנצן סאַג איינגעשפּאַנט אין וואָגן. נאָך אין אַוונט שפּאַנט ער עס אויס פון וואָגן און קומט דערויף צו רייטן אי-

בערן אומהיימלעכן קליניאנקור-שטח, ווו עס ציען זיך אָן אַ שיעור הייזלעך און קאמערן מיט אַלטוואַרג. ער איז הויך און דאָס פערד איז גידעריק און זיינע לאַנגע פיס שלעפן זיך נאָך. אַזוי רייט ער ווי אַ פירשט איבער זיין פירשטנטום, ביז ער קומט צו צום אָרט, ווו עס וווינט לייבקע מאַרשאַן און פייגע די ששאַקעריין, און ווען ער דערזעט זייער כאַטע, שפּרינגט ער אַראָפּ פון זיין פערד זייער פלינק און שטאַלץ, בינדט עס צו צום פלויס און פאַרנייגט זיך פאַרן מירל, פון וואַנען עס גייט אים אַנטקעגן זיין אויסגעבענקטע מילי מיט אַ פולן קאַסטן מיסט פון אייגענעם רעמיז, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט אים בערן נאַנצן טאָג. ער נעמט אָן ביי איין אויער פון מיסט-קובעל און זי ביים צווייטן אויער און שיטן עס אויס אויף אַ הויכן באַרג.

אַנומלט איז גראָד מיט אימפעט אָנגעלאָפן פון מעטראַ אַרויס דער האַסיק טרעפּנדיקער לאַזאַר וויטעלאָזאָן, פאַר וועמען אַלע מאַר-שאַנעס, וואָס האָבן געהאַט אַרומגערינגלט מילין, האָבן אָפּגעטראָטן דעם וועג. ער האָט איר עפעס אויף שנעל אַ זאָג נעמט און זי איז באַלד בלייד געוואָרן, אַז אויפן קאַנצערט איז אפילו דער זאַל שוין געדונגען.

אין יענער צייט איז פאַרגעקומען טאַקע באַלד דער כאַר-אַרויסטריט. דער דיריגענט, אַ לאַנגער, בלאַסער בחור, מיט גאָלדענע פאַסמען האָר, וואָס האָבן דערמאַנט אָן העל צעפּוצטן מעש, און וואָס זענען אים געלעגן פאַרוואָרפן אין זיינע בלויע פאַר-חלומטע אויגן, איז געשמאַנען פאַר אַ גרופע יונגע כאַריסמקעס אין ווייסן אָנגעטאַן, ווי חופּה-כלות, צווישן זיי די שיינע מילין. ער האָט זיך באַוויגן ווי אין אַ היפּנאָז. דערנאָך האָט רעציטירט דער שרייבער לאַזאַר וויטעלאָזאָן אייניקע פון זיינע פּאַעמען, וועמענס דערפאַלג האָט מילין פאַרשיכורט און נאָך מער פאַרליבט געמאַכט.

קאפיטל זעקס און צוואַנציק

נאָך קיין מאָל האָבן די איינוווינער פון רי-דע-קאַמאר-פיס געפּיי-ערט דעם יום-טוב, „קאַטאַרן זשויע“ ווי היי-יאָר. דאָס איז געווען אַ שטיק בכבודיק אָרט, כמעט פון נאַנצן רושיקן פאַרזי דאָס רוי-איסקטע ווינקעלע, וואָס האָט געלעבט אַלע יאָרן מיט אַנדערע פּיי-רונגען און אַנדערע ענג. דער געפילדער פון די גרויסע פּלעצער און בלוואַרן איז דאָ אַהער נישט דערנאַנגען.

נאָך דאָס מאָל האָט די גאַס דערהערט אַזעלכע היכטיקע געלעב-

מערס און געזאנגען ווי קיין מאָל נישט. דער יום-טוב, קאמפאָרז
זשויע" האָט דערצו גורם געווען, אַז פון גאָלדיקן טאָג-אויפגאַנג
בין העם-העט אין די שפעטע נאַכט-שעהן זאָל מען דאָ טאַנצן,
הוליען און זינגען.

אַלע האָבן געוואָסט, אַז דערין איז געלעגן די האַנט פונעם קאַנ-
סיערוש מאַרסעל און זיין ווייב מאַרינעט. זיי האָבן דאָס באַשלאָסן,
אַז זייער נאָם זאָל נישט זיין פאַרשעמט, נישט בלייבן הינטערשטע-
ליק גלויבן אַלע אַנדערע נאָסן און געסלעך פון פאַרזי. זיי האָבן גע-
פועלט ביי די בעלי-בתים פון די קאָפּע-הייזער, אַז זיי זאָלן אָנדינגען
מוזיקאַנטן, לוסטיקע חברה, און אַרויסשטעלן מישלעך אויף דער
גאַנצער לענג און ברייט פון דער נאָס. פאַרלעך, יונגע און אַלטע,
האָבן זיך באַווויגן אין כלערליי פעני, פרויען, מיידלעך אין ענג גע-
פאַסעטע זשיפּן, געבלומטע בלוזקעלעך און קורצע, באַחטמע קליידלעך
ווי ביי שילערינגס. איבערן גאַנצן לאַנגן דרויסן האָבן געווירבלט
פאַרלעך מיט צעלויכטענע אויגן, חז-גריבעלעך אין די באַקן. ס'האָבן
געבליאָסקעט, שעמערירט און געבלאַנקט בלאָעך מוסלין, ברוינער
וועלור, ראָזע באַטיסט, שוואַרצער טאַפּט, גרינער זייד, באַרדאָ
טריקאָ, פון וואַגען ס'האָט זיך בולט אַרויסגעפאַרעמט די גאַנצע
מיידלשע קערפערלעכע מאַיעסמעט. און די גאַנצע נאָס איז געווען באַ-
גאַסן מיט פולע עמערס גינגאַלד זונליכט. עס האָבן געבלישטשעט
אַלערליי פאַרביקע פלימערלעך אין אַ רעגנבויגן איבערן הימל און
ס'האָט זיך אויסגעראַכט, אַז נאָט אַליין שטייט ערגעץ אין ווייטן
בלאָלעכן הימל-האַרזאָנט און לאַכט, קוועלט פון זיין שיינער באַ-
שאַפענער וועלט, וועלכע פאַרמאָגט אַזאַ ווונדערשמאַט פאַרזי און
אַזעלכע גליקלעכע מענטשן, וואָס האָבן אַזוי פיל שפילעווירקייט אין
זיך ווי יונגע שולקינדער. איבער דער גאַנצער לענג פון נאָס זענען
געווען צעהאַנגען פאַרביקע לעמפעלעך, פאַרשלייפט פון כלערליי פאַ-
פירלעך, וואָס האָבן אויסגעזען ווי שגורן צעלויכטענע קרעלן, קינסט-
לעכע קווייטן, רויזן, לייליען. זיי האָבן פאַרריסן דעם גאַנצן דרויסן
מיט זייער ליכטיקייט.

דאָס יונגוואַרג האָט געמאַנצט מיט טאַקט, זיך פלינגן באַווויגן,
מיט אַלערליי חנדלעך און זשעססן. נישט בלויז זיי, די אונטערנע-
וואַקסענע, נאָר אויך גראָ-באַזילבערמע זקנים און זקנות האָבן זיך
באַטייליקט אין דעם יום-טוב.

מאַרסעל און זיין ווייב מאַרינעט זענען דאָ געזעסן מיט גרויס
חשיבות. אַרום זיי זענען געזעסן אַ סך יידישע באַפריינדעטע שכנים.
מאַרינעט איז איצט גליקלעך. איר דאַכט זיך אויס, אַז דאָס
שיינדל פון די טאַנצנדיקע איז נאָר איר זון ראָבערט, וואָס זוכן אים,

אויף זיין מאַמעס בליקן צווישן גאַנצן עולם. זי מעסט אים פון אַלע זייטן מיט ליבשאַפט, ער איז אין אירע אויגן דער שענסטער פון אַלע אַנדערע. פון גרויסער היץ איז ראָבערטס גוף צעוויקט פון שווייס. זיין מאַמע שמעלט אים אָפּ אין מיטן פאַנצן יעדע וויילע און ווישט אַרום מיט איר ווייס טיכל דעם האַלדז, דעם שמערן. יעדן אבר פון איר ראָבערטן קושט זי אויס מיט איר וואַרעמען בליק. די פרייד לאַכט אַראָפּ פון אַלע דעכער און פון בשכנותדיקן טייד סען דערזעט זיך, ווי איבערן הימל פליען באַלאַנגען אין אַלערליי קאָלירן. די געשרייען פאַרהילכן די לופט, עס איז לעבעדיק און פריילעך.

די עלטערע, מיטליאַריקע מענטשן האָבן צווישן זיך פאַרבראַכט אין אַ שמועס ביי אַ גלעזל, נאָך די יוגנט האָט געפאַנגען, גאַנגע וואָרפן אויגן צו זייער שכן פון לעצטן פאַציאָמל, דעם שרייבער אָדער לערער לאַזאַר וויטעלאָזאָן, ווי ער האָט דאָ מיט זיך אַהערגע ברענגט די שיינע מאַרשאַנקע מילי פון קליניאַנקור און האַלט אין איין טאַנצן מיטן מיידל.

די שיינע שאַטיגענע קרויזלען זענען צעוואָרפן איבער אירע אַסקלען און ביים האַלדז פאַרקניפט איז איר פאַרביק שאַלעכל. נישט בלויז אייגענע קוועלן פון אירע געשיקטע טעגן, נאָך אפילו די פראַג ציוון, זיצנדיק ביי זייערע טישלעך, רעדן פון איר מיט התפעלות און האָבן איר גלייך אַ נאָמען געגעבן, „לאַ בעל פאַלאַנגען.“ זיי נעמען נישט אַראָפּ פון איר קיין אויג, אפשר נאָך דערפאַר, ווייל מילי טאַנצט אָפּט אויך מיטן הויפקערערס זונדל ראָבערט. און מאַריגעט, זיין מאַמע, שרייט אויס יעדע רגע זיין נאָמען.

אַלע הויף-איינוויינער זענען דאָ געווען, קיינער האָט נישט פאַר-פעלט.

אפילו לאַזאַר וויטעלאָזאָן, ער האָט אויך היי-יאָר פאַרבגענגט מיט אַלע, געזעסן ביי אַ טישל און זיך צוגעהערט צו די שכנים בעלי-מלאכות, וואָס האָבן דערציילט מעשיות, זכרונות פון דער אַלטער היים.

און אַ שכן, וואָס מען רופט אים דודל שוסטער, האָט זיך געהאַלטן אין איין הירושן:

— טאָקע אזוי ?

אַ צווייטער, מרדכי קצב, האָט צוגעגעבן:

— אָוואַ-וואַ, וואָס איר הער — און געפאַמטט דערביי מיט

די פליישיקע ליפּן.

אַט די צוויי שכנים יידן זענען געווען גומע פריינד נאָך אין פּוילן. ביידע האָבן אין זייער שמעמל געהאַט אַ מאָל זייער גומע צייטן. מרדכי איז געווען אַ גביר, אַ באַלעבאָס פון אַן אייגע-

נער פליישאָמקע אין מיטן מאַרק און אויף דער פּרינציפּאַלנער גאַס אַ דריי־שטאַקיק הויז. און דודל שוסטער איז געווען אַ שיד= פּאַבריקאַנט, געהאַלטן מענטשן.

שפעטער, ווען פּוילן איז געוואָרן זעלבסטשטענדיק, האָבן אים די גרויסע שטייערן, באַיקאַטן פּאַריאַנט צוזאַמען מיט זיין גוטן פּריינד מרדכי קצב פון זייער היים, פון זייער שמעטל, פון זייער רע פּרויען און קינדער. אַלץ, וואָס זיי האָבן פּאַרמאַנט, האָט די רעגירונג קאַנפּיסקירט און מיט די לעצטע פּרוטות האָבן זיי מיט דער הילף פון אַ באַנדע שמונגלערס אַהערגעלאָזט זיך קיין פּראַג= קרייך.

איצט... זענען זיי אייגנזונגער פון דער רי=דע=קאַטראַפּיס, אויפן לעצטן שטאַק אין דער חורבה.

אין דרויסן איז יום=טוב, די מענטשן טאַנצן און דודל שום= טער מיט מרדכי קצב זיצן צוזאַמען ביי אַ טישל און, טרינקענדיק אַ גלעזל אַפּעריטיוו, דערמאַנען זיי זיך אין יענעם אַמאַל. גענוי ווי היינט פלעגן זיי אין דעם חודש אַוועקשיקן די ווייבער און קינדער אויף פּרישע לופט אין די באַרימטע ערמער אין פּוילן. און עס שווימט אויף אין זייער זכרון אויך ווינטערצייט: שבת נאָך דער סעודה, זיי כאַפּן זיך אויף פון שלאָף מיט אַ ברייפן, גבירישן זאָרגלאָזן גענעץ. אין מויל ליגן נאָך אַלע זיסע טעמים פון די פעטע קוגלען און טשאַלנמס. אַנדערע יידן זאָגן „ברכי נפשי“ אָדער לערנען אַרויס פון אַ ספר, זיי אָבער, די צוויי ווילע=יונגען פון שטאַט, לאָזן זיך אַרויס אויף אַ שפּאַציר — זייערע ווייבער, אָנגעטאַן אין קאַראַקולנע פּאַלמנס און זיי אַליין אין שאַרכנדיקע פּומערס מיט ברייטע קעלנער, ערשט ניי פון דער נאָרל אַוועק. אַט אַזוי זענען זיי גענאַנגען מיט פּאַרריסענע קעפּ העט=העט ביז נאָכן נייעם גאָרפּן. זייערע טיפע גומענע קאַלאַשן האָבן געסקריפעט פּרעטנדיק אין די הויכע ווייסע שנייען, צעלייגטע איבער דער שטאַט. דער פּראַסט האָט געקנאַקט און פון אַלעמענס פּנימער און פּאַר= רויפּלטע באַקן האָט אַראָפּגעלויכטן די זאַטקייט און שבתדיקע אויס= גערופּקייט.

אַט דאָס אַלץ האָבן מרדכי קצב און דודל שוסטער אין די יאָרן פון גראַבסקים ממשלה זייער שנעל פּאַרלוירן און זיי האָבן געמוזט זיך לאָזן זוכן ברויט אין דער פּרעמד. די שמונגלערס, וואָס האָבן זיי פּאַר אַ גוטן לוי אַראָפּגעבראַכט קיין פּראַגקרייך, האָבן ביידע אָן אַ פּרוטה אין קעשענע געלאָזט שטיין אויפן בעלוויל אין פּאריז, פּאַרן גוטבאַקאַנטן חיל מיכמאַנס רעסטאָראַן, פון וואָנען ס'איז באַלד אַרויסגעקומען אַ הויך, שיין געוואַקסענער

גלייכלייקער מאן מיט א קאפ פונקעלע האָר און א יונגט-
פלאַם אין גוטן לאַכנדיקן פנים. ער האָט גלייך דערקענט די גרינע
און, ווי זיין שטייגער, געזאָגט מיט א שמייכל:

— באַזשור! וואָס? די שטיפמאַמע פוילן פאַריאָגט אירע
קינדער אין דער פרעמד?

און ער האָט ברייט אַרײַנגעשטעקט די הענט אין די הויזן-קעשע-
געס און אַרויסגענראַבלט אַ פאַרוויקלט באַנקנאָמל מיט אַ מענטשע-
לע און עס דערלאַנגט זײַנע לאַנדסלייט. די צוויי געוועזענע גבירים
האַבן דערביי אַראָפּגעלאָזט די אויגן און זיך אַ ביסל געשעמט:
זיי האָבן נישט געקענט ביי זיך פּוּעלן נישט צו געמען דאָס געלט,
וואָס האָט זיי טאַקע שפּעטער געניצט אויפן ערשטן מיטאַג און
אויף דער ערשטער נאַכט אין האָטעל איבערצושלאָפּן.

ווי אַ סך אַנדערע פּריש אַהערגעקומענע עמיגראַנטן האָבן
דודל שוסטער און מרדכי קצב זיך אויך גענומען דרייען אַהין און
צוריק איבער די לאַנגע בולוואַר-טראַפּוואַרן.

כאָטש עס איז שוין געווען אין סאַמע הייסן זומער, האָבן אַלע
נאָך געטראָגן טוכענע, שווערע ווינטער-פּאַלטנס מיט אויסגע-
קראַכענע קעלגער און האַרמע קאַפּעליושן. מען האָט געקנאַקט וויי-
סע געטריקנע באַני-קערן און ניסלעך פון די פּולע סיפּע טאַשן,
די שאַלן געוואָרפן איבער דער גאַנצער לענג און ברייט פון גאַס און
יעדעס מאָל האָט זיך געהערט אַן אַנדער אויסגעשריי:

— אַ כּאָלירע! זעמס נאָר, ער איז דאָך אויך דאָ אַהער
געקומען!

האַסטיק האָט דאָ דערקענט אַ לאַנדסמאַן זיינעם אַ גוטן פּריינד
צווישן אַ סך פּנימער, מען האָט זיך לאַנג געדריקט די הענט און
גוטברודעריש געקלאַפּט אין די פּלייצעס.

די ערשטע אַהערגעקומענע עמיגראַציע איז באַשפּאַנען פון דער
לייכטער אינדוסטריע: שניידערס, שוסטערס, קאַמאַשן-מאַכערס און
דערנאָך איז אָנגעקומען די שווערע אינדוסטריע: טעכניקער, שלאַ-
סער, בלעכער, מעטאַליסטן. די לעצטע זענען גלייך אַרײַנגעטראָגן
צו דער אַרבעט אין די אויטאָ-פּאַבריקן. נאָך דודל שוסטער איז
נישט אַזוי לייכט אָנגעגאַנגען צו באַקומען אַרבעט ביי זיין פּאַר.
עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דערצו מוז מען האָבן אַ באַשטעטיג-
קונג פון דער רעגירונג. קיין פּאַבריקאַנט האָט נישט געוואָלט אַייג-
רייסן מיטן געזעץ און ריזיקירן אויף אַ שמראַף. איז דודל געפּאַלן
אויף אַ המצאה, אָפּגעדונגען אַ האָטעלשטיבל אויפן בעלזוויל און
די אַרבעט אַהיימעגנומען. ער האָט פּאַרשאַרצט די אַרבל מיט
גרויס קוראַזש און ס'האַבן גענומען אַרויסוואַקסן איבער דער גאַנ-

צער לענג פון זיין האַטעלשטיבל גאַנצע רייען מיט אויפגעשווע=
קעטע שיר. ער האָט דאָס געהאַט אַ גבורה אין זיינע הענט. אַז
ער האָט אַ כאַפּ געמאַן בריהש מיט צוויי פאַרסמאַלעטע פינגער
זיינס אַ פאַרשוועקעוועט שיכל, האָט עס ממש געמאַנצט ביי אים.
די שיר זענען אַרויסגעקומען ביי אים אַזוי לייכט ווי די שפּרינג=
פּעדערס, זיין האַמער האָט אים אויסגעקלאַפּט פּרייד אין זיין אױ=
מעטיקן האַטעלשטיבל. עס האָט פון אים אַפּגעקלונגען זיין בענ=

קען און האָפּן מיט טעגער פון געזאַנג.

נאָך יעדן קלאַפּ מיטן האַמער איז דודל געוואָרן האַפּערדיקער,
גלייך ווי יעדער קלאַפּ וואַלט דערנענטערט זיין געגאַרטן ציל :
צו האַבן לעבן זיך זיין ווייב און קינד.

שפּעטער, ווען דודל שוסטער האָט זיך שוין געהאַט דערוואַרבן
אין דער חורבה אַן אייגענע ווויגונג, האָט ער פאַרבעטן זיין יונגט=
פּריינד מרדכי קצב אַלס אומזיסן ביישלעפּער. און אַז עס איז
געקומען דער לאַנג דערוואַרטער טאָג, ווען ער האָט אָנגעהויבן אין
זיין אויסגעפּוצטער בוידעמשוב דערוואַרטן דאָס אַהערקומען פון
זיין משפּחה, האָט ער מרדכי אײנגעלאָרן אויפן „פלעצל“ אין אַ
ידישן רעסטאָראַן, וועמענס שילדל האָט זיך פאַרריסן מיט דריי
רונדיקע גרויסע אותיות „כשר“, און האָט אים געשמעלט אַ גלעזל
רוסישן אַקעוויט און צום פאַרבייסן אַ שטיקל יידיש געהאַקטע פיש
און אַ מאַנפּלעצל, וואָס האָט געקנאַקט צווישן זייערע טונקלע ציי=
גער.

מרדכי קצב איז אין פאַרזי ערגער גענאַנגען ווי זיין פּריינד
דודל שוסטער. אָן רעכט צו אַרבעטן האָט ער זיך אַרומגעדרײט
אַ פאַרוואַגלעטער אין דער פרעמד. פאַר זיינע אויגן איז שמענדיק
געשטאַנען זיין פלישיאַטקע אויפן סאַמע מאַרק און זיין דריישטאַ=
קיק הויז אויף דער מוניציפאַל-גאַס, וואָס די פּוילישע רעגירונג האָט
קאַנפּיסקירט און פאַרקויפּט.

אַהיימגעמען צו זיך אין שטוב אַרבעט, ווי דודל שוסטער האָט
געמאַן, דאָס איז ביי זיין מלאכה געווען אוממעגלעך. און טאָג=
אײן, טאָג-אויס זענען צו מרדכי אָנגעקומען בריוו פון פּוילן, גע=
שריבן דורך די דערוואַקסענע טעכטער און זין, וועלכע האָבן גע=
מאַנט :

„טאַטע, נעם אונדז אַהין צו זיך וואָס שנעלער !“

נאָר איצט איז מרדכי קצב, זיצנדיק מיט יידן, טרינקענדיק אַן
אַפּעריטיוו, גוט אויפגעלייגט און דערציילט אויפן הויכן קול, אַז
ער האָט באַשלאָסן צוריקפאַרן קיין פּוילן, און לייבקע מאַרשאַנס
ווייב, פייגעלע די טשאַקערין, ענטפּערט מיט אַ וויץ :

— רב י"ד, אויב איר וועט נישט זיין ביין, וועל איר און אָט יענע, וואָס טאַנצט דאָרט, מילי הייסט זי, ביידע וועלן מיר אייד אין אייער ריזע באַגלייטן, ווייל אויך מיר האָבן באַשלאָסן צו פאָרן קיין פּוילן באַזוכן אונדזערע משפּחות. און אַלע לאַכן.

קאָפיטל זיבן און צוואַנציק

די קולטור-ליגע האָט געפירט איר טעטיקייט אפילו אין די הייסע חדשים פון סאַמע זומער, נישט פאַרפעלט מיט ליטעראַרישע אַוונטן, לעקציעס און פאָרלייענונגען אַ חוץ אַ נאַנצער וואָך אויך אין די זונטיקן. זי האָט זיך געפונען אויטאָנאָם אַליין אין אַ בנין פון צוויי עטאַזשן מיט אַ סך קלענערע און גרעסערע זאַלן. לינקס האָט מען איינשטודירט אַ כאָר, רעכטס אַן אינסטרומענטן-אָרקעסטער, אין צענטער האָט מען צוגעגרייט אַ בינע-פאַרשטעלונג, און פון הויפט-זאַל האָט זיך געטראָגן אַן אָפּהילך פון אַפּלאַדיסמענטן נאָך אַ פאַרענדיקטן רעפּעראַט.

אַ שפּילקייט האָט געהערשט נאָך אין לייענזאַל. אַלע זענען דאָרט געזעסן מיט געזונקענע קעפּ אין די צייטונגען אַרײַן, די האָר פאַרוואָרפן אין די שטערנס, לרוב יונגעלייט און מיידלעך באַ-שיידן געקליידטע. גייענדיק אין זאַל פאַרנעמען אַן אָרט, האָבן זיי געשוועבט אויף די שפיץ פינגער, אַז מען זאַל נישט הערן דעם שאָרד פון זייערע שיד. בלויז דער געפלאַצער פון צייטונגען האָט איבערגעריסן די שפּילקייט.

לרוב זענען זיי געווען אָרעמע טאַג-אַרבעטער פון די מע-טאַל-פאַבריקן.

אויך דורך לאַזאַר וויסעלזאָגנס השפּעה איז די קולטור-ליג-גע געוואָרן מיליס צווייטע היים. זי האָט ליב באַקומען יעדן אַוונט דאָרט צו פאַרברענגען.

זי איז אַהערגעקומען נישט אַליין, נאָך מיט חברטעס פון אַטעליעס, זיך אַוועקגעשמעלט לרוב ביי די שפיגן נעבן די אַנלען-פאַרענטשן, וווּ עס פאַרזאַמלען זיך דאָרט כלערליי באַקאַנטע.

אירע באַטיסמענע הענטלעך האָבן דאָרט אַרומגעטאַנצט אויף אַלע יינגלישע אַקסלען און אַזוי טענצלענדיק און זינגענדיק איז זי ועלטן אַ מאָל אַהיימגעגאַנגען אַליין. קיין באַגלייטער האָבן איר

קיין מאָל נישט אויסגעפעלט. אזוי זענען פאַרנאַנגען אָוונטן נאָך אָוונטן.

די צוגעבונדנקייט צו דער קולטור-ליגע האָט אויך מילין צו-געפירט צו מעטיקייט. זי האָט פאַרשארצט די אַרבֿל און געשריבן אַדרעסן פאַר די איינגעלאָדענע חברים צו גענעראַל-פאַרזאַמלונגען און אַז מען האָט איינגעאָרדנט אַ יאָר-באַל, איז מילי געזעסן ביים בילעטן-פאַרקויף ביי דער קאַסע, און אַז חברה האָט דערקענט, אַז זי געפינט זיך אויפן באַל, איז מען געקומען מיט מער חשק. שפעטער נאָכן קאַסעשלוס האָט זיך מילי אַוועקגעזעצט ביי אַ בופעט-מישל אין אַ באַזונדערער אָפּטיילונג און חברה יוגנוואַרג האָבן גע-נומען אַרום איר זשומען אין רושן.

מיט אַ מאָל האָט מען מילין אויפגעהערט צו זען אין דער קולטור-ליגע און אַלע האָבן כסדר געהאַלטן אין איין איבערפרעגן זיך, דווקא נאָך ביי לאַזאַר וויטעלזאָנען: וווּ זי געפינט זיך.

לאַזאַר וויטעלזאָן איז אויך געווען שטאַרק אומעטיק אַז מילין. פלעגט ער אין די אָוונטן, ווען ס'איז נישט געווען קיין זיצונגען אין קולטור-ליגע, גיין אויף מאַנפאַרנאַס-געגנט אין די קינסטלער-קאַפייען, וווּ מען קען דאָרט טרעפן כלערליי טיפן מיט לאַנגע האָר ביז די אַקסלען און מיט שוואַרצע פעלעריגען, קונסט-מאָדעלקעס יונגע מיידלעך, וואָס פאַרדינגען זייער נאַקעטן גוף אין די אַטעליעס פאַר מאַלער און סקולפּטאָרן. יעדער פון יענע קינסטלער פלעגט קוקן אויפן צווייטן מיט ביטול, בלויז זיך אַליין באַטראַכט פאַר אַ נאָט-געבענשטן טאַלאַנט און זיך באַזונדערט. דערווייל האָבן זיי אַלע געהוגערט, געלעבט אויף קרעדיט, אַז עס וועט אַ מאָל קומען אַ טאָג, ווען די מענטשהייט וועט דערקענען זייער גרויסקייט און באַוואַרפן זיי מיט בלומען.

לאַזאַר פלעגט פירן מיט זיי וויכוחים. אויף דער קריטיק פלעגן זיי אַוועקמאַכן מיט די הענט און זאָגן: אַז קיינער פון די דאָזיקע דעה-זאָגער האָט נישט קיין ריינעם מענטשלעכען געוויסן, אַז אַלע זענען אונטערגעקויפטע קנעכט, וואָס דרייען זיך, קגוילן זיך אין כלערליי געבויענע פּאָזעס ווי אַקראַבאַטן אויף די שטריק אין די צירקן. עס איז נישטאָ פון זיי וואָס צו לערנען, מעג דאָס פּראָס-טע פּאָלק לייענען זייערע צייטונג-מאמרים מיט קעלבערנע, אַרויס-געזעצטע אויגן פול מיט באַזונדערונג און מיינען, אַז עס איז היי-ליך ווי די קריסטוס-לערע אַליין.

לאַזאַר וויטעלזאָן האָט וועגן דער קונסטקריטיק געהאַט זיין איי-גענע מיינונג.

דאָס לעצטע מאָל איז ער אַריינגעקומען אין קאַפע „ראַטאַנאַר“

און זיך אוועקגעזעצט ביי א טישל, ווו ס'איז געזעסן דער מאַלער פראַנץ פישער, א מיטל-יעריקער מאַן מיט א שפיציק, בלאַנד, פלאַקסן בערדל, און מיט א הויקער אויף דער פלייצע, און נעם שמועסט מיט זיינעם אַ פריינד, א מענטש פון גלייכן וואָס, מיט שאַמען געקרויזלטע לאַקן, מיט געדיכטע ווייסע ברעמען איבער די פאַרזשמורטע קורצזיכטיקע אויגן, וועמען מ'האַט גערופן יאַנוש בלינץ. ער האָט געווענדט זיין פנים אויך צו לאַזאַרן און געזאַגט: — הערטס, ברידער קינסטלער, זייטס וויסן, אַז איד באַדויער מיינע יאָרן, וואָס איד האָב אוועקגעגעבן אַ קרבן פאַר אַזאַ אומאַפיע, וואָס רופט זיך קונסט. אין דער ווירקלעכקייט איז זי באַשטימט פאַר גייסטיק קראַנקע מאַניאַקן, סוגעסטיקער, וואָס ווילן קיינעם נישט שענקען קיין וואָרט אַנערקענונג, נאָר זענען בלוזן פאַרליבט אין זיך אַליין. אין גרונט איז די קונסט בלוזן אַ פאַראַבעק פאַרן רייכן סאַלאַנג מענטש, אַ קלינגנדיקע שיינע פראַזע פאַר אַראַטאַרן און טייל מאַל, ווען עס איז גוצלעך, אַן אויסרייד פאַר פאַלימישע צוועקן און אַליין פאַר זיך איז די קונסט אַ קוואַל פון ליידן און דערנידערונג און אויב עס זענען פאַראַן אַזויגע, וואָס מיינען, אַז אַ קינסטלער איז אַ נאָט-געבענטשמער, איז נאָר דער היפּוך: אַ קינסטלער איז אַ נאָט-פאַרשאַלטענער, וואָס מוז אַנקומען צו מענטשלעכע חסדים. לאַזאַר האָט אַיינגעביסן דאָס רעפּטל ברויט, וואָס דער קעלנער האָט אים דערלאַנגט, און אַ זופּ געטאַן פון טאַס קאווע, וואָס האָט פון הייסקייט אים אָפּגעברייט די ליפּן, און פראַנץ פישער האָט זיך טיפּער אַיינגעהילט מיט זיין באַנעצטן רעגן-מאַטל, ווו זיין הויקער האָט אַרויסגעשטאַרצט. אויך זיין פנים האָט זיך פאַרכמאַ-רעט און פאַסן קנייטשן האָבן זיך אַיינגראַווירט אין ברייטן קאַר-בירטן שטערן. ער האָט אָפּגעשטעלט זיין בליק אויף די אַרומיקע, ווי ער וואָלט אויפגעפאַדערט, אַז עמעצער זאָל פאַרענטפערן די פראַגע. ווען אַלע האָבן געשוויגן, האָט ער זיך אויפגעשטעלט און געזאַגט:

— פריינד יאַנוש, זייט וויסן, אַז אייער פאַרצווייפלטע רעדע שטייט אין פולן קאָנטראַסט צו די מיינונגען פון אַמעריקאַנער קונסטקריטיקער סעמו האַל, וועלכער וווינט לעצטנס אין בערלין. איד ראַט אייד ווי אַ גוטער חבר, לייענט בלוזן איבער די הקדמה צו זיין ניי דערשיגענעם בוך וועגן קונסט און קינסטלער: „דער היכל פון דער מוזע“.

אַלע אַרומיקע האָבן אים אונטערגעהאַלטן און אויך לאַזאַר האָט גענומען ווי דעקלאַמירן:

— דער קונסט-קריטיקער סעמו האַל האָט אין זיין בוך גע-

זאָגט: ביי אַן עכטן קינסטלער זענען אפילו ליב די שווערסטע ליידן און ווען מען וואָלט זיי פאַרגלייכט צו דעם גליק פון שאַפן, דעמאָלט וואָלט עס געווען ווי אַ טראַפּן אין ים. למשל — אָפּט הערט מען זיגן גען אַ פייגעלע פאַר אַ פענצמער, וואָס וואָלט זיך באַנוגט בלויז מיט אַ ברויטשטויבעלע, כדי דעם הונגער איינצושטיילן, און קען עס נישט לייכט דערגרייכן. פון דעסס וועגן איז דאָס פייגעלע אייבערגליקלעך און איז קיין מאָל נישט מקנא דעם טיגער, דעם העל-פאַנט, דעם וואָלף, דעם לייב, פאַר וועמען עס איז גענוג, כדי צו דערגרייכן אַ לעבן פון ווילטאָג, רחבות און שפע, בלויז נאָר אַ מויל מיט שאַרפע צייגער צו פאַרצוקן דעם שוואַכן. און דאָך הערט נישט אויף דאָס פייגעלע ווייטער צו דערקוויקן מענטשלעכע הערצער מיט דיגע, איידעלע מענער און פּרעגט נישט צו מאָל ביי קיינעם וועגן אַ שכר, גענוי ווי די ערד, וואָס גיט פון זיך אַרויס רויזן און די מוטערלעכע אינגעוויידן טראַגן אויס דורות, כאַטש ס'איז באַ-וווסט, אַז בלומען רייסט מען אַרונטער פּריציטיק אין שענסטן בליך אונט. און קינדער פאַרטיילן בייזע קריגספירער אין די מלחמות, נאָר דאָס איז דער כוח פון שאַפן און איז אויך די געמלעכע מוזע פון קינסטלער.

אַט די דאָזיקע דיסקוסיע האָט זיך אַנטוויקלט און איז שפע-טער איבערגעגאַנגען צו דער פּילאָזאָפיע פון קונסט און זיך לאַנג פאַרצויגן ביז העט, העט, ווען דער קעלגער האָט אָנגעהויבן צושליסן די שירן.

*

אויפן הימל אין דרויסן האָבן שמערן טריב געבליאָנדזשעט און די דריי פריינד האָבן זיך געזעגנט, גייענדיק יעדערער אין זיין אַרע-מער היים.

נאָר לאַזאַר איז געגאַנגען צום וואַקזאַל. פאַר זיינע אויגן האָט שוין איצט געשוועבט די אויסגעבענקטע באַגעגעניש מיט מילי. ס'איז איצט געווען גענוי די שעה לויטן בריוו, וואָס זי האָט אים גע-שריבן צו גיין זי אָפּוואַרטן ביים גאַר-די-נאָר. ער האָט זי געזען אין זיין פאַרשטעלונג אָנגעטאַן אין זעלבן קליידל פון גלאַנציקן הימלבלוי-פאַרביקן וועלור-שיפּאַן, אין וועלכן זי האָט געטאַנצט מיט אים אויפן לעצטן נייאַרבאַל פון קולטור-ליגע. זי האָט אים אייפערזיכטיק גע-מאַכט אין יענער נאַכט מיט איר גרויסן דערפאַלג: אַלע יונגעלייט האָבן זי פאַרבעטן צום טאַנץ. אַט מיט די פריילעכע מחשבות איז ער צוגעקומען אין דער גענויער מינוט צום גאַר-די-נאָר, וואָס האָט אים דערמאַנט אין אַ פאַבריק-קויעמען, פון וואַנען ס'זעצט אַ שמענדיג-

קער רויך. באַלד האָט פון אַ באַנפענצטערל אַ פּאָכע געמאַן אַ בלוֹי פּילצן קאַפּעליושל מיט אַ שייַן מיידלש פּנים אין באַגלייִט־סונג פון אַ גראַבפּיסקער פּרוי, וואָס האָט זיך מיט שוים צעכעסט: — מילי, ווייַ איז מיר, קוק דיך נאָר אָן; כ'האַב אויך געהאַט חתּוֹג נה צו מאַכן טעכטער, טאָ וווּ איז נאָך געהערט געוואָרן, אַז אַ חתּוֹ זאָל קומען אָפּגעמען זיין כּלה ביים וואָקזאַל אָן אַ בוקעט בלומען? טאָ אויב דו וועסט נישט אַ סוף מאַכן מיט דיין דלּוֹת־יונג, זאָלסטו מער נישט מיין שוועל איבערטועטן; פּאַרבלייב מיט אים.

די ווערטער האָבן גורם געווען דרייַסטייַט בייַ ביידע און מילי, אַ בלייכע, אַ צעטומלעטע, האָט אַנטשלאָסן אויסגערופן: — מומע, כ'וועל טאָקע מיט אים פּאַרבלייבן! — און אַ צאַרען פּאָכע געמאַן לאַזאַרן איבער די בלאַנד צעפּלאַטערטע משופּ־ריגען, דרייַסט אַ כאַפּ געגעבן אים אונטערן אָרעם. קושנדיק זיך זענען זיי גענאַנגען דעם נאַנצן ווייַטן וועג צו פּוס, ווי זיי וואָלען זיך גערייַצט מיט דער פון הינטן גייענדיקער מומע פּייגע, וואָס האָט צו זיך אַליין גערעדט מיט כּעס:

— ס'איז געבעד אַ רחמנות אויף דער מויד!

מיט אַ צעפּלאַמט פּנים פון גליק האָט מילי איבערן גאַנצן וועג ביז צו לאַזאַרס היים אים דערציילט וועגן אירע גוטע עלטערן און פון די אונטערגעוואַקסענע שוועסטערלעך און דעם איינציקן ברודערל. אָט אַזוי גוף צו גוף צוגעטויליעט זענען שפעטער ביידע געקראָכן איה די הויכע עמאַזשן ווי אויף אַ לייטער און דער וועג איז זיי געווען ליב און געוואָלט האָבן זיי וואָס שנעלער דערגרייכן אָט דאָס אָרעמע שטיבל, וואָס דער גרל האָט באַשטימט, אַז זיי זאָלן דאָרט פּאַרלייגן זייער פּאַמיליע־געסט. פּאַרסאַפעטע זענען זיי שווער אַרויפגעקומען און מילי איז פון גרויס מירקייט געווען די ערשטע, וואָס האָט פּאַרוואָרפן איר קאָפּ צו דער סטעליע און גיך איינגעשלאָפּן. לאַזאַר האָט מיט אַ ווייבן גלעט איבער מיליס באַק זי ווי איינגעוויגט און מיט זיין אַלטער צעררווילטער קאַלדרע אַרומגעהילט. עפעס איז אים אויך היינט געווען אַזוי קאַלט, אַז ער האָט גאָרנישט געקענט זיך דערוואַרעמען, נעקלאַפּט אַ צאַן אָן אַ צאַן. נאָך זיין גאַנצע זאָרג איז געווען וועגן מילי. האָט ער זי אַרומגעדעקט מיט זיין וועסט און וואָרעם, מיט ליבשאַפּט, גע־קוקט איר אין פּנים אין ס'האַט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז ער זעט, ווי ס'וויקלען זיך אַרויס פון אירע לאַקסן אַפּער קינדערשע פּיטשיקע גופּילעך, אָט די מסתּמא, וואָס מילי וועט שפעטער פּאַר לאַזאַרן געבוירן.

אזוי האָט ער זיך אַ גליקלעכער פאַרגעשטעלט.
 מיילי האָט אין טיפּן שלאַף גאַרנישט געוואוסט, אַז לאַזאַר באַ -
 טראַכט זי אזוי שאַרף.

זי האָט איצט אויף ס'ניי אַדורכגעלעבט אין חלום אָט די
 בילדער, וואָס זי האָט זיך אָנגעזען אין יענעם טאָג, ווען זי איז
 מיט איר מומע פייגעלע בכיוון אויסגעשטיגן אין בערלין און
 געוואָלט זיך שאַפּן אַ באַגריף פון אָט דער באַרומטער דייַ-
 טשער הויפטשטאַט. נאָך דאָס ביסל פרייד, וואָס זי האָט
 זיך אין איר ריזע מיט דער מומע פייגעלע געוואָלט פאַר-
 שאַפּן, האָט זיך נאָך פאַרוואַנדלט אין צער. זיי ביידע, פאַרביי-
 גייענדיק אַ הויפטשטראַסע, האָבן פלוצעם דערזען אין דער לופט צע-
 פלאַטערטע רוטע פענער מיט שוואַרצע האַקנקרייצן, וואָס
 זענען געווען אַריינגעוועבט אין דיקע טיולן, און נאָך זיי זענען
 נאָכגעגאַנגען מיט מושטירנדיקע טריט מחנות פון כלערליי פראַ -
 פעסיעס: מויערער מיט ליימיקע פאַרשמירטע הויזן, ברוק-קערער,
 וועשיגס, דינסמן, סטודענטן, גאַסנפרויען, מלוכה-באַאַמטע, דאָקטויר-
 רים און סתם יונגע שוליינגלעך. אַן אַנלויף פון פאַרשידענע מענטשן-
 שיכטן און קלאַסן זענען דאָ איין מאַסע געוואָרן פון כלערליי
 קליידונגס-גוסמן, איין געוועב. מחנות נאָך מחנות יונגע און אַלמע
 האָבן מאַרשירט אין אַן אומאָרדענונג: איין פּוס האָט אַ צונויפ-
 געפלאַנטערטער פאַרשטעפעט דעם אַנדערנס פּוס, געלאָפּן ווי אויף
 בייזע ווונדער צו קוקן. אין סאַמע מיט האָט מען געפירט מענטשן
 מיט פאַרבלוטיקטע פּנימער, וועמענס פלייצעס זענען געווען באַהאַנג-
 גען מיט באַשריבענע טאָוילען:

אַ טויט די יידן!

אָט אַזעלכע קאָשמאַרן האָבן זיך איצט געדרייט פאַר מילים אויגן
 אַ גאַנצע נאַכט. אין פרימאָרגן, ווען לאַזאַר האָט זיך איבערגעוועקט,
 איז זי נאָך געשלאָפּן אַ מידע פון איר לאַנגער ריזע און ער האָט
 שטיל זיך אַרויסגעשלייכט אין דרויסן, איינגעקויפט אין קראַם
 כלערליי הויז-פראַדוקטן און זיי אויפן טיש אַוועקגעלייגט, אויך דער-
 נעבן אַ קליין אָנגעשריבן בריוועלע:

— טייערע, זיי נישט אומרויך, ווען דו וועסט מיך נישט
 טרעפּן אין שטוב; כ'ניי אָפּגעבן מיינע טעגלעכע לעקציעס. אַדיע!
 און ער האָט אַ קוש געגעבן אין איר צעפלאַמטן פנים און שטיל
 דורך דער פיר זיך אַרויסגעשאַרט אין דרויסן.

מיטאַנצייט, ווען לאַזאַר איז אַהיימגעקומען, איז זיין שטיבל
 געווען נישט צו דערקענען. די גאַזמאַשיגקע, וואָס פלעגט זיין

באוואָרפן מיט פאַרפעצטע אַלמע זשורנאַלן, איז געווען ווי אַ צעפּוצט מעש און אויך ווי זיך באַטייליקט צו באַצירן די שטוב. און אַ ווייס פאַרהענגל האָט אַראָפּגעפאַכלט פון פענצערשויב. צוויי ווייסע געבלימלטע טעלערס זענען געשטאַנען פאַר ביידע געגרייט אויפן טיש מיט אָנגעגעמע ריחות פון אַ מיטאַג-געריכט, וואָס האָבן פאַרריסן לאַזאַרס הונגעריקן אָטעם, און צעפלאַכמע גע חלות און אַנדערע געבעקסן זענען געלעגן צעלייגט אויף אַ געבלימלט טיששעכל, וואָס מיליס מאַמע האָט איר מיטגעגעבן, און ס'האָט אויסגעזען, ווי עס וואָלט איצט פאַרגעקומען די פּייער-לעבע סעודה פון זייער אַרעמער חתונה. און לאַזאַר האָט אויסגערופן מיט פרייד :

— מילי, איצט בין איר גליקלעך !

ער האָט זי אַריינגעכאַפט אין זיינע אַרעמס און הייס געקושט.

*

אין דרויסן איז געווען פּרילינג. די העלע זון און זיסע לופט האָבן אים באַהאַפּטן מיט וויזיע, אים געגעבן פליגלען פון מלאכים. פון באַגין ביז שפעט אָונט האָבן זיינע זעונגען אים פאַרטראָגן אין די בלויע רוימען, ווו עס האָט זיך געשפינט אין גילדענע פּעדעס פון די שענסטע חלומות, וואָס רופט זיך קונסט. דאָס האָט אים פאַר-בישופט, און ווי אַ קאַרגער קלייבט צונויף אין אַן אייזערנער קאַסע ביז דער לעצטער פּרוטה פון זיין פאַרמעגן, האָט לאַזאַר באַוואַכט יעדע שטימונג, יעדעס געפיל איבערגעגאַסן אין זיינע שענסטע מע-לאַדיעס און טענער, אין אַ שלל פון געזאַנגען, געזאַמלט און גע-קליבן, געמייסטערט און אָפט דערציילט פאַר מילי זיינע פלענער פון אַרויסגעבן אַ בוך, געשמועסט מיט איר ביז אין דער האַלבער נאַכט. אַנאמלט, נאָך אַ שווערן טאַג אַרבעט אין שניידער-אַטעליע אַלס האַנט-גייערין, האָט מילי זיך געאייילט צו גיין אויף דער רע-פעטיציע אין כאַר פון קולטור-ליגע. אָט דאָס איז געווען איר פרייד זייט די יאָרן פון איר צוזאַמענגלעבן מיט לאַזאַר וויטעלזאָן. ס'איז געווען אין אָונט. אַ גאַלדענער אַקרענט האָט זיך גע-וויגט פאַרגאַכטלעך אין לויטערן הימל. לאַזאַר איז אויפגע-שטאַנען פון זיין שרייבטיש, עפעס אָפּגעגענטפּערט זיין פרוי און געקוקט אין פינצטערן חלל דורכן פאַציאַט-פענצטער. פלוצעם האָט זיינע מחשבות מילי איבערגעריסן : זי האָט אים עפעס אַ זאָג געגעבן און ער האָט אַ צימער געמאַן מיטן גאַנצן גוף און אַ צעשמראַלטער אויסגערופן :

— וואָס ? — איר אַ טאַמע ?

און ער האָט איר פול מיט ליבשאַפט געגעבן אַ קוש אין שמערן, וווּ אַ לעקעלע האָט זיך ווי אַ שוואַרץ סאַמעטל פאַרבלאַנדעט. און ווען מילי איז אַרויס אין דרויסן, האָט לאַזאַר מיט בענק-שאַפט איר נאַכגעקוקט, ביז ס'האָט זיך פאַרבלייבט דער לעצטער מער טונקעלער פלעק פון אירע טריט.

די כאַרעפּעטיציע האָט זיך היינט מילין גישט איינגעגעבן. זי האָט פאַלש געזונגען און אַ צעפלאַמטע איז זי צוריק אַ היימגעקומען און פאַרענדיקט אויף איר געלעגער אירע מחשבות, וואָס זי האָט פאַרטראַכט אויפן וועג: אַז אויב זי וועט געבוירן אַ מיידעלע, וועט זי איר אַ נאַמען געבן נאָך איר פאַרשטאַרבענער גער באַבעשי, גיטעלע. זי האָט זיך דערמאָנט אָן משיקאווע פאַר-גאַנגענע יאָרן פון איר סיגרהייט.

קאָפיטל אַכט און צוואַנציק

מילים באַבעשי האָט געהאַט אַ מאַרקקויש, אין וועלכן זי פלעגט איר די יאָרדיים-מעג איינקויפן עופות פאַר שטאַמישע גבירים. אויך איז דער קויש געווען שטאַרק באַליבט צווישן אַלע אירע אייניקלעך. ווען זיי האָבן נאָך דערזען אַריינקומען די באַבעשי אין שטוב, פלעגן זיי אַרומרינגלען אָס די קליינע, חגעוודיקע, איינגעבויענע יידענע פון אַלע פיר זייטן און טאַנצן און זינגען:

— די באַבעשי איז דאָ!

— די באַבעשי איז דאָ!

און זיי פלעגן מיט גייגערקע בליקן געמען נאַכפאַרשן, וואָס זי האָט מיטגעברענגט אין איר קויש. דאָרט האָבן די אייניקלעך אירע תמיד אויסגעפונען אַלערליי נאַשוואַרגן און גוטע אויפסן. ביי זיי איז גישט געווען פאַרהאַן קיין שענערער חלום, ווי אַריינקוקן אין דער באַבעשי גיטעלעס קויש, וואָס האָט פון זיך אַרויסגעגעבן די איידלסטע מעמים אין גו-ערדן — ריחות פון אייער-בייגעלעך, מאָנפלאַצלעך, האָניק-קיבעלעך, פלוימען, יאַגדעס, עפל, באַרן.

די באַבע גיטעלע איז במבע געווען זייער אַ גוטע, קיין איינציק מאַכל, וואָס זי האָט אָפגעקאָכט ביי זיך אין שטוב, פלעגט זי אַליין גישט עסן, ביז זי האָט דערפון צעטראָגן צו יעדער שגור איר חלק פאַר יעדן זון און אייניקל, איידעם און סאַכטער אַ באַזונדער

מעפעלע. פון דער באַבעס קויש האָט שמענדיק אַרויסגעשמעקט אַן אָנגענעמער ריח פון אַ געקעכטס אָדער שבת-פּיש, קונג, משאַלנט.

וונדערלעכע אַנטדעקונגען פלעגן אירע אייניקלעך מאַכן אין דער באַבעשים קויש. ווי זיי האָבן זי נאָר דערזען גיין פון מאַרק פון דער ווייטנס, האָבן זיי שוין פאַרויס דערפילט דעם טעם פון גוטס. יעדן פון זיי איז געווען באַקאַנט, אַז דער באַבעשים גע- בעקסן, געבראַמט און געקעכטסן זענען תמיד געראַטענע און אַז זי איז נאָך געווען אויף דער גאַס, האָבן די אייניקלעך שוין גע- שלונגען דעם צערייצטן שליים אויפן גומען. זי פלעגט אַלעמען איינטיילן חלקים פון דער פולער האַנט, קיינעמען נישט באַעוולט, אַזוי ווי זי פלעגט אַלס חתונה-מחותנתטע טיילן, ווען דער זיידע האָט נאָך געלעבט, אין די חופּה-געכט פון זייערע זין און מעכ- טער און אַז עמעצער פלעגט פלוצעם פרעגן פאַרזאָרגט :

— אוי, די באַבעשי האָט שוין אַלץ פאַרטיילט און וואָס וועט זי געבער עסן ? —

דעמאָלט פלעגט זי געמען זיך שווערן די הייליקסטע שבועות : אַז קורם כל איז זי לחלוטין נישט הונגעריק, אַז ס'וואָלט איר נישט געשמעקט אַפילו די טייערסטע מאַנדלען-יוד ; און צווייטנס האָט זי זיך פריער אַזוי אָנגעגעסן, אַז ס'וועט איר שוין היינט נישט מער הונגערן. די גוטע באַבעשי האָט דעמאָלט זיך געמוזט זייער אַ סך פאַרענטפערן, כדי אירע שגורן און איידעמס, וואָס האָבן זי שטאַרק ליב געהאַט און איר כבוד צוגעטיילט, זאָלן באַווייליקן אָנצוגעמען איר כיבוד. אירע מאַטע אויגן האָבן זיך אָנגעפילט מיט גלאַנץ און פרייד, ווען קיינער האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט און וואָס מער טועם געווען פון דעם געבעקס און געקעכטס, וואָס זי האָט יעדן געברענגט זיין צוגעטיילטן חלק אונטער דער נאָז אַהיים. און ווען די באַבעשי האָט גענוי און פינקטלעך ווי אַ הייליקן מוטערלעכן חוב אויסגעפילט איר ראָלע, פלעגט זי אַהיים- גיין אַן איבערגליקלעכע צו זיך אין שטוב און דערקאַפן זיך דאָס חיות פון לעצטן רעשט, וואָס זי האָט זאָרגעוודיק אַרויס- געשאַרט פון די בעקסן, פון די מעפ, אַרויסגעקראַצט אַ ברעקע- לע פון אַ פאַטעלענע און מיט די קליינע כזיתן אויפגעמונטערט איר איינגעפאַלן פאַרחלושט האַרץ, גענוי ווי אין יענער צייט, ווען אַלע אירע אויסגעגעבענע זין און טעכטער זענען נאָך גע- ווען קליינע קינדער. שפעטער אויסגעוואַקסענע גרויסע האָט די באַבעשי געהאַט אַ הנאה צו קאָכן גרויסע טעפ מיט עופות, פאַנען מיט פיש לכבוד שבת און אויף אַ יום-טוב אַוועקטראַגן

צום בעקער הויכע פולע בעקנס מיט פערפל, אייער=קיכלער און פארפלאַכטענע פייגעלער אויף די סעודה=חלות, כדי צו האָבן פון וואָס גענוג איינצוטיילן צווישן אירע אייניקלער, שגורן און איי=דעמס, זין און טעכטער און אַליין דערפון קיין ביסן נישט טועם זיין. דאָס וואָס די באַבעשי האָט באַדינט אַנדערע מענטשן און געברענגט זיי פרייד, האָט געמאַכט גליקלעך איר גוט, איידל האַרץ. איר גרעסטער תענוג איז געווען דעמאָלט, ווען איר פילקעפיקער משפחה האָבן געסמאַקעוועט פון אירע געבראָטענע שבת=קונגען און שלוש=סעודות=קאַמפּאַטן. שמענדיק ווען די באַבעשי גיטע=לע איז נאָר אַריינגעקומען צו אירע קינדער אין שטוב אַ מיט=דע, זיך אַוועקגעזעצט אַפּרוען אויף אַ שטול, זענען די אייניקלער פון גרויס און קליין שוין געשטאַנען פון אַלע פיר זייטן אַרום איר משיקאָווען קויש און אַריינגעוואַרפן קינדעריש=צעשטראַלמע נייגעריקע בליקן פון קוועלגנדיקע אויגן, און ווען ס'איז אָנגעקומען די שרעקלעכע מינוט, די באַבעשי איז געשטאַרבן, איז פאַרבליבן אין איר פאַציאָט=שטיבל ערגעץ אין אַ ווינקל שטיין איר קויש פאַרלאָזט און איינזאַם. ס'האָט נישט מער פון אים אַרויסגעפאַ=רעוועט דער געשמאַקער ריח פון דער באַבעשים קונגען לכבוד שבת, דער פעפער פון געפילטע פיש און דער סאַק פון די קאַמפּאַטן. נאָר פון דעסט וועגן איז נאָר עפעס פאַרבליבן פון אַמאָל : דאָס איז געווען דער גוטער געדעכעניש פון די איידעלע אַרעמס, וואָס פלעגן דעם קויש טראָגן אויף די מערק, כדי צו פאַרדינען אויף איר קנאַפער חיונה און אויף שבת=ליכט און חלות און עפעס אויך אונטער דער יויד פאַר אירע אַרעמע זין, וואָס זענען די לעצטע יאָרן פון פּוילישן יידן=באַיקאַט פאַרבליבן אָן פרנסה. אַט דער קויש האָט איצט מיטגעוויינט אויפן טויט פון דער גוטער באַבעשי, ווי ער וואָלט אויך געווען איינער פון אירע אין טרוי=ער פאַרבליבענע אייניקלער, איידעמס און שגורן, זין און טעכטער, וואָס זענען שפעטער אַריינגעטרעטן אין אַ גרויסער מחלוקה, נישט וועגן אַ ירושה פון הייזער, גיטער, פערל און גאַלד, וואָס זיי האָבן נישט געקענט צווישן זיך חלילה אַנטיילן, וואָס די באַבעשי האָט איבערגעלאָזט — נאָר וועגן איר קויש.

*

מילי האָט אַזוי פאַר לאַזאַרן וואָרט ביי וואָרט געשיקלערט די הייליקע באַבעשי, נאָר וועמען זי וויל אַ נאַמען נעבן, אויב זי וועט געבוירן אַ טעכטער, און לאַזאַר האָט זיך צעלאַכט און געזאָגט : אַז קודם כל גלייבט ער, אַז מילי וועט געבוירן נישט

קיין מעכטער גענוי ווי זיין מאמע, נאָר זין, און דעמאָלט וויל ער אַ נאַמען געבן דעם קינד רווקא נאָך זיין יחוסדיקן זיידן ר' משה פּאַיאָנס-הענדלער. און לאַזאַר האָט גענומען ברחבות פאַר מילין דערציילן פון זיין זיידן, גלייך ווי אין לאַזאַרס זכרון וואָלט שוין פון לאַנגע יאָרן געלעגן גרייט אַ פאַרטיק אָנגעשריבן בוך. און פון רגע צו רגע האָבן זיך וואָס מער בלויער זיינע אויגן צעצונדן און זיי גע רייד האָבן אָפּגעקלונגען מיט עקספּאַז און אומגעהייערן שטאַלץ. נאָך באַלד האָט ער זיך פאַרשעמט, גענומען זיך אַליין מוסר זאָגן:

— אַרעמער ווימעלזאָן געבער, וואָס איז דען פון דיר אַזוינס געוואָרן, אַז דו דאַרפסט זיך נאָך כסדר פאַררופן אויפן יחוס פונעם זיידן און קיין אייגענעם נאַמען האָסטו זיך נאָך נישט דערוואָרבן... דאָס גרויסע פּאַעטישע ווערק, וואָס האָסט געהאַפּט אַנצושרייבן, איז געוואָרן בלוז אַ חלום... כאַ-כאַ-כאַ! — האָט לאַזאַר זיך צע-לאַכט דעמאָלט מיט נאָל און ווייטיק.

קאָפיטל ניין און צוואַנציג

ס'איז געווען אין פּרילינג, ווען מילין זענען באַפּאַלן די געבורט=וויען. אין פּריען אָונט איז לאַזאַר מיט איר פאַרפּאַרן אין אַ טאַקסי צום באַשטימטן קליניק. אין דרויסן איז געווען פּרילער. פאַרזי מיט איר כישוף האָט אַ פּאַכע געטאַן פאַר אירע אויגן, מענער און פרויען האָבן געאיילט אַהיים פון די ביוראָס, אַטע=ליעס און געשעפּטן. אין אַ ווינקל ביי אַ מעטראָ האָט זיך אויס=געראַכט, ווי אַ יונג פּאַרל ווערן זיך ביי די העלדזער, נאָך ס'איז געווען אַ שעות: זיי האָבן זיך תאוהדיק דעמאָלט געקושט און מילין איז געוואָרן אַ שאַד אָט דאָס שייגע גליקלעכע לעבן, וואָס זי גייט פאַרלאָזן, ווייל ס'איז זי באַפּאַלן אַ שטילער פּחד, אַז זי וועט איצט ביים קימפעט שטאַרבן, ווי ס'האָט פּאַסירט מיט אירס אַ חרעטע. אין דעם מאָמענט האָט זיך מילין אַזוי פאַר=גליסט צו לעבן און צו זיין נאָענט פון איר היים, פון איר טאַטן ר' אברהם יונה מיטן שיינעם שפיציקן פאַרשורענעם בלאַנדן בערדעלע און מיט גרויסע בלויע הימלאויגן; זען ווי ער יוצט זיך אויבנאָן ביים טיש שבת צו דער סעודה, אָנגעטאַן אין שוואַרצן סאַמעט=קאַפעלע אויפן קאַפּ, און זינגט זמירות. זי וואָלט זיך איצט געוואָלט צומוליען צו איר מאַמע שרהלע מיט די צוויי רויזן=וואַ=

זאָגען און די שיינע באַקן, וואָס האָבן זי געמאַכט אויסזען שמעגל-
 דיק מיידליש יונג, אפילו ווען אין איר טונקעלן קאָפּ ווי אין אַ
 שוואַרצן טוך האָבן גענומען זיך אַריינזעבן זילבערנע ווייסע פע-
 רעס, און די קינדער פלעגן זיך דערקוויקן אַריינקוקנדיק אין די
 חגעוודיקע טונקעלע סאַמעמלעך פון דער מאַמעס אויגן-שפיגעלעך,
 וואָס מען רופט אַפּלען. מיילי וואָלט אויך געוואָלט איצט אַ קוק טאָן
 אויף איר שוועסטער בעלאַ, דאָס שיינע אונטערגעוואַקסענע כלה-
 מיידל מיט די דיגע, צאַרטע שמייכלען ביי אירע מוילוויןקלען און
 מיט דער שטאַלץ פאַרריסענער אַדלערנאַז, די אידעאלע הכשרה -
 טוערין אין שמעטל, וואָס פלעגט פון אַלע אירע יום-טוב-
 דיקע קליידלעך צום ליבסטן זיך צירן אין איר השומר-אוינפאַרם.

און ווי שטאַרק וואָלט איצט אויך מיילי געוואָלט אַ קוק טאָן
 אויף איר מיטלסט שוועסטערל טאַבעלע מיטן געקרויזלען שאַמען-
 לעקעלע פאַרקעמט אין שמערן און ווי גערן וואָלט זי אַ קוש געגעבן;
 איר קליין שוועסטערל יוכבדל אין שמאַלן פּיסקעלע מיטן שפיציקן
 נאַמבקעלע; אָט די דרייטע שטיפערקע מיטן איבערגעקלינגלע שמיי-
 כעלע, וואָס פלעגט מיט אירע ווילדע המצאהלעך מאַכן לאַכן אפילו
 די שטובווענט.

און מיילי וואָלט איצט אַזוי גערן געוואָלט אויף אירע אַקסלען

אַנלעגען דאָס קליינע קעפעלע פון איר ברודערל גאַנגאַל, דאָס קויב
 אויסגעבעטענע קינד ביי גאַט און שטאַרק אָפּגעציטערטע ביי טאַ-
 טע-מאַמע, דאָס איידעלע בן-יחידל מיטן דורכזיכטיקן פאַרצעליי-
 ראַז-פּנימל.

און זיך אַוועקשמעלן וואָלט זי געוואָלט אויפן גראַזיקן זאַמליגער
 טראַקט, וווּ ס'איז געשטאַנען דאָס דאָרפישע כאַטקעלע פון איר מו-
 מע חנה, די האַראַפּאַשנע יונגע פרוי פון אַ סך געראַטענע זינדלעך
 און טעכטערלעך, אַלע באַזייטע מיט זומער-שפרענקעלעך אי-
 בער די קינדערשע, חגעוודיקע פּנימלעך, מיט די טיפע קאַרבן ווי
 מעסערשניטן אין די הויכע בלאַנדע צעפאַטלטע טשופרינען, מיט
 גופים גלייכע, שטאַלצע, ווי ליליען אויסגעוואַקסענע.

און זי וואָלט געוואָלט איצט אַ קוק טאָן אויפן ינגסטן פעטער
 גרשון-דוד מיטן געלן באַרדשפּראַץ אויף די באַקן, און מיט אַן אַמ-
 ביצע ביו גיין אין פייער פאַרן נאַציאָנאַלן כבוד.

מיילי וואָלט אויך איצט געוואָלט זען איר געליבטע מומע מאַליע, ווי
 זי שטייט שבת גאָד דער סעודה, יאָר איין יאָר אויס, צוגעטוליעט
 צום הויזמויער אין איר געקראַטלט בלו-ווייסן טוך און קוקט,

א פארבענקטע, צום ווייטן טראקט, פון וואנען ס'וועט צו איר קומען דער באַשערטער; און שפעטער, נאָך איר חתונה, ווי זי שטייט ווידער ווי אַרײַנגעוואַקסן אין מויער ביים הויזמויער, אַרומגעטוליעט אין איר בלוז-ווייסן שבת-טוד, מיט וועלכן זי פאַרדעקט דאָס פאַר-שעמטע פנימל פון איר טעכטערל בלימעלע, דאָס טאַנצנדיקע, זינגענדיקע מיידעלע אויף אַלע שול-פאַרשטעלונגען, דאָס מיידעלע, וואָס קוקט צוזאַמען מיט איר מאַמען אין די ווייטקייטן פון שליאך, אויף וועלכן ס'איז אַוועק איר טאַטע, וואָס האָט צוגעזאָגט נאָלדענע בערג און איז פאַרבליבן אין דער ווייטער פרעמד, אָפּגענאַרט און פאַרגעסן זיי שוין אויף אייביק.

מילי וואָלט אויך געוואָלט אַ קוק טאָן אויף איר מומע לאה, די שמילע ציכטיקע ווירטין, און אויפן פעטער לייביש, ווי ער זיצט אויבנאָן ביים טיש, איינגעטונקען אין אַ ים יידישע אותיות פון צעבלעטערטע ביכער און צייטונגען. דער ייד מיט דער פאַררונג-דיקטער פלייצע פון פראַצעווען. דער נחת-קלייבער פון זיי-נע יונגע זינדעלעך און טעכטערלעך מיט צעווייגטע העלע פאַסמען האָר איבער די שטערנס און מיט בלויען סאַמע-געבלישטש אין די גרויסע בלויע הימלאויגן.

*

באַניגען אין יענער שעה, ווען דער נאָלדענער מאַרגן-שטערן האָט צעשמייכלט אַרײַנגעבליאַסקעט אין פענצטער פון קליניק, איז לאַ-זאַר וויטעלזאָן געשמאַנען אונטערטעניק אַ צעלויכטענער ביים בעט פון דער קימפעטאָרין און פאַטערלעך זי געצערטלט, בעת זי האָט אַ פאַרמאַטערטע זיך געקלאָגט, אַז דאָס יונגע משהלע, וואָס לאַ-זאַר האָט אויסגעהלומט, איז מיאוס און גאַרנישט געראַטן אין דער מאַמען: ס'האַט בלאַנדע הערעלעך, פלאַקסענע, ווייסע ברעמען ביי די בלאַע אייגעלעך, און לאַזאַר וויטעלזאָן האָט מיט פרייד איר פאַרויכערט, אַז, לויט זיין מאַמע פלעגט אים דערציילן און אָפּשיידערן גענוי זיין זיידן ר' משה פאַיאַנס-הענדלעך, זענען זיי ביידע געווען געראַטן איינס אין ס'אַנדערע ווי צוויי טראַפנס וואַ-סער — און ער האָט פון הנאה זיך פונאַנדערגעלאַכט.

אַ גליקלעכער איז לאַזאַר אַוועק אין קאַפּע ראַטאַנד, צוגערוקט אַ שטוב ביי אַ טישל, וואָס איז געווען באַזעצט פון קינסטלער. זיין מאַנטל איז געווען צעקנעפלט, דער קאַפּעליוש פאַררוקט אָן אַ זייט, די באַקן איינגעפאַלן, זיין שטערן פאַרטראַכט, דער קראַ-וואָט פאַרשלעפט אין אַ ווינקל און אַ לעצטער רעשט פון אַ

פאפירקאסל, שוין פארלאָשן, איז געלעגן אויפן שפיץ פון זיין ליפ. ער האָט באַגענגט די זעלבע גרופע זיצן אַרום דעם קליינעם מאַראַ מאַרטישל אין אַ ווינקל גענוי אין די זעלבע אָונט־שעהן ווי נעכטן בעת אַ הייסער דיסקוסיע, ווען לאַזאַר וויטעלזאָן האָט אויסגע־ דריקט שאַרף זיין מיינונג :

— ס'זענען פאַרהאַן פעלקער כמעט פאַרשטייער — האָט ער געזאָגט — וואָס באַשאַפן קונסט גראַד נאָך יעדער פאַרענדיקטער מלחמה, כּדי מיט איר צו פאַרשטעלן די אויגן, מען זאָל נישט באַמערקן, ווי זיי גרייטן צו אַ פּרישע מלחמה.

נאָר איצט, ווען לאַזאַר וויטעלזאָן האָט זייגע קאַלעגן באַגריסט, האָט איינער פון די באַגריסטע דרייסיג פאַר זיי גערעדט סתם אין דער וועלט. נאָר ס'איז געווען אַן אָפּענער ענטפּער פאַר לאַזאַרן, פאַר זייגע דרייסיגע מיינונגען פון נעכטן. ער האָט געהייסן שולץ, אַנדערע פלעגן אים רופן היימיש רודאָלף. ער איז געווען רייד געקליידט און געטיילט זייער אָפּט הלואות צווישן קינסטלער און ציגאַרעטן פון דער פולער האַנט, כאַטש קיינער האָט נישט געוווסט, נאָך וואָס ער קומט דאָ אַהער מיט זיין גרויסן, ווייסן, ריין געפלעגטן הונט אין די קאַפּיען פון קינסטלער און צו וועלכן געביט פון מייסטערשאַפט ער רעכנט זיך, האָבן אַלע רודאָלף שולץ באַמערקט פאַר אַן אייגענעם מענטש. איצט האָט ער זיך צעפלאַמט :

— וואָס האָט איר יידן זיך אַזוי אָפּגעלייגט אויף דער קונסט ? ס'איז ווייניק, וואָס איר זייט פאַרמאָגן אין דער פינאַנץ און אין דער איגדוסטריעלער וועלט, שטרעבט איר נאָך אוודאי צו ווערן קונסט־אַפּאַסטאָלן, בעת אייער אייגענע ביבל האָט עס אייד פאַר־ באַטן.

לאַזאַר וויטעלזאָן איז זיצן געבליבן אויפן אָרט, כאַטש ער האָט געוואָלט אַוועקגיין, ווייל שוין פון לאַנג האָט ער באַמערקט אַט יע־ נעם פון דער דרייטשער חברה, וואָס לאָזן זיך הערן איבער דער וועלט... און זיין פנים האָט זיך פאַרוואַקלט און ער האָט אים אָפּגעענטפּערט האַסטיק :

— מיין הער, ליידער האָט די ווירקלעכקייט נקמה גענומען גרויזאַם אין אונדזער ביבל און נישט בלויז, וואָס זי האָט גע־ מאַכט פון מיין פּאַלק קינסטלער, נאָר דעם גאַנצן תּוכן פון דער קונסט. מיר זענען געוואָרן דער סוזשעט פון רחמנות, טראַגעדיע, גרויל, האַס, דראַמע, מיט וועלכע ס'באַנוצט זיך דער מאַלער, דער דראַמע־שרייבער, דער גאָוועליסט און פּאָעט. נאָר אויב ס'זענען פאַראַן פעלקער, וואָס זענען אונדז דערפאַר מקנא, זענען מיר גרייט

פאר זיי אפצומרעמן אונדזער טראגיש אָרט צווישן דער מענטש-
הייט, אַז אַנדערע זאָלן ווערן דאָס צילברעט פון האַס, דאָס גע-
פיעשטשעמע קינד פון רחמנות, דער מעכטיקער געשפענסט פון
בייזן גורל, דער צענטראַלער העלד פון אַלע גרויזאמע טראַגעדיעס.
ביים סוף פון דער דיסקוסיע האָט לאַזאַר וויטעלזאָן אַלע אים
בעדיקע קינסטלער געזעגנט און ער איז אַוועק אין זיין היים.

ק א פ י ט ל ד ר י י ס י ק

אין אַ פרימאָרגן איז דאָס געווען, ווען דער הויפקערער האָט
פונאַנדערגעטראָגן בריוו צווישן די אייגנוויגער און, ווי זיין שטייגער,
מיט זיי געשמעסט ביי די שוועלן פון זייערע אָפּענע טירן און
ווייטער געקלעמערט איבער די עטאָזשן און יעדן דערציילט פון אַ
לעצטן ראַדיאָ-נייעס, וואָס אַלע האָבן צוגעהערט מיט חידוש: אַז
דייטשלאַנד האָט אויפגעשטעלט עפנטלעך איבער גאַסן שייטער-
הויפּנס, וווּ מען פאַרברענט יידישע ביכער.

מאַרסעלס קול האָט האַרט און טעמפּ אָפּגעקלונגען אין ליידיקן
הויז-חלל מיט אַ ווידערקלאַנג, וואָס האָט איבערגעוועקט לאַזאַר
וויטעלזאָגען פון זיין האַסטיקן שלאַף. ער האָט אַלץ געהערט און
נאָך מער אויפגעהאַנגען אין דער לופט זיינע אויערן, געוואַלט
נאָך עפעס זיך דערוויסן. שפעטער האָט ער צוריק אַרונטערגע-
שאַרט זיינע הענט אונטער דער קאָלדער. כאַטש אַ גאָלדענער מאָרגן
האָט שוין געבלענדט אין די קליינע שייבלעך פון די פענצער,
האָט ער געוואַלט נאָך שלאַפּן און פאַרמאַכט די אויגן, נאָך זיי
האָבן זיך אַליין געעפנט. ער האָט דערזען אַזוי גענוי, ווי ער וואַלט
איצט געשמאַגען אין דייטשלאַנד ביי די שייטער-הויפּנס און אים
בערגעלעבט די דראַמע פון זיין פאַלק. געקומט, ווי אין רויטן פּלאַ-
קער קנוילן זיך בלעמער פון שפיגאַזאַ, פון אַלבערס אייגנשטיין,
פון היינריך היינע, פון רמבם, פון זוהר און פון אַנדערע הייליקע
ספּרי-תורות. געזען, ווי זיי צעפאַלן זיך אין אַש, קרעכצן פון וויי-
טיק, ראַנגלען זיך אין גסיסה און ווילן נישט שמאַרבן. ביי יעדן
ברי צאַפּלען די אותותלעך פון אַ שרעקלעכן ווייטיק, ווי מען
שניידט איין מיט אַ מעסערשאַרף אין אַ מענטשלעכן לעבעדיקן
פלויש.

לאזאר וויסעלזאן האָט פאַרוואָרפֿן די אויגן צום סופּיט, דאָרט באַהאַלטן זיין צעשראַקענעם בליק און געשעפּטשעט שטיק, ווי ער וואָלט זיך מיטן סופּיט פּונאַנדערגעשמועסט:

— דער יידישער ישוב אין פּראַנקרייך, כאָטש ער איז נאָך אַ יונגער, וואָלט אין אַזעלכע היסטאָרישע טעג געדאַרפט געמען אויף זיך די איניציאַטיוו פון צוגויפּרופֿן אין פּאַריז אַן אַלזעלמלעכען יידישן קולטור־קאָנגרעס, וואָס וואָלט קודם כל געדינט פאַר דעם אייגענעם נאַציאָנאַלן השיבות און זעלבסט־דערהויבונג ווי אַן ענטפּער פער קעגן זייערע שונאים, וואָס כיטערעווען דעם יידנטום צו באַזיגן דורך דערנידעריקן עס אין די אייגענע אויגן און אויך שפעטער אין די אויגן פון דער נאַנצער וועלט.

— דער קיום פון אונדזער פּאָלק איז אין סכּנה אָן אונטערשיד פון קלאַסן!

טעג לאַנג איז לאַזאר וויסעלזאן אַרומגעגאַנגען אַ פאַרצערטער ביז אין אַ לעצטן אָונט, ווען אין די פענצטער פון קולטור־ליגע האָבן העלער פון אַלע מאָל די עלעקטרישע לאַמפּן ביז אין דער שפעטער נאַכט אַרײַן געלויכטן, דעמאָלט האָט לאַזאַרס צעשוּי־בערטע משופּריגע געפלאַטערט איבער זיין פאַרטראַכטן שמערן ווי אַ פּאָן אין אַן ענדגילטיקער גרויסער שלאַכט אויף אַ ספעציעל צוגויפּגערופענער זיצונג פון חברים, וווּ זיין קול האָט הייליכיק ווי אַ האַמער איבער שטאַל אין אַ קוזשניע געקלאַפּט. יעדעס וואָרט זיינס איז געווען אַ פייערפונק, רויט און הייס. און אַלע האָבן אים אויסגעהערט אויפּמערקזאַם:

— אַן אַלזעלמלעכער יידישער קולטור־קאָנגרעס איז אין דער איצטיקער היסטאָרישער שעה נייטיק ווי אַ מאַביליאַציע־סיגנאַל קעגן דער סכּנה, וואָס לויערט אויפֿן יידישן פּאָלק, און מוז ווערן דער סימבאָל פון אייניקייט און קאַמף פאַר אונדזער קיום און קולטור, אַן אויסנעחלומטער פון לאַנגע דורות, ווי ס'האַט אויסגעשפּינט אונדזער פּאָלקס־לעגענדע פון אַלע: אַ געהייליקטער איינזיקער שבת.

ווי שאַטנס אויף ווענט האָבן זיך קאָנוולוסיוו באַווויגן די קעפּ פון לאַזאַר וויסעלזאָנס חברים־גרופּע, בעת ער האָט גערעדט וועגן דער ראַלע פון קולטור־קאָנגרעס, און זיך צוגויפּגעוויקלט אין אַ קנויל, ווען זיי האָבן מיט פולער הסכּמה אָנגענומען באַשלוסן און מיידע זיך פּונאַנדערגעגאַנגען.

זינט דער לעצטער סעסיע פון קולטור-ליגע איז ראפטאם פאָר-שוונדן געוואָרן פון לאַזאַרס איינגעפאַלענע באַקן זיין לעצטנס איינגעגעסענע מרה-שחורה. ער האָט אויסגעזען איצט ווי יינגער און ס'זענען געוואָרן אויפגעפרישט ביי זיינע נאַענטסטע אין זכרון אָט יענע נישט לאַנג פאַרגאַנגענע יאָרן, ווען לאַזאַר האָט זיך אַוועקגעשטעלט ווי אַ צעמענט-מויער פאַר דער זעלביקער גרופע ווי היינט גענוי און געמענהאט:

— אַ פּאָלקס-טריבונע איז נייטיק פאַרן יידישן וואָרט אין פּראַנק-רייך! — און ער האָט זיך אַליין באַשטימט אַלס רעדאַקטאָר, פּאָעט, נאָוועליסט, געשריבן גאַנצע געכט און צוגעשטעלט מאַמע-ריאַלן פאַר דער צייטונג.

אויך איצט האָט לאַזאַר וויטעלזאָן, מיט אָט אַזאַ ברען און התלהבות אויף ס'ניי זיך אַ נעם געטאָן צוצוגרייטן דעם אַלוועלט-לעבן קולטור-קאָנגרעס אין פאַריז. פון זיין קליינעם רעדאַקציע-שטיבל האָט זיך גענעבן אַ צעשטאַט מענגעס פאַרשטענדיקונגס-בריוו איבער דער גאַרער וועלט, פאַרמעלע קולטור-קאָנגרעס-ציר-קולטורן, וווּ נאָר אַ לאַנד און וווּ נאָר אַ הויפטשטאָט.

אין ערגעץ האָט מען לאַזאַרן שוין מער נישט געזען, אויך זעלבן אין זיין היים געטראַפן. אפילו מיט זיין יינגעלע, וואָס ער האָט אַזוי שטאַרק ליב געהאַט, האָט ער מער זיך שוין נישט פאַרנומען. ווייניק האָט ער אויך געשמעסט מיט מילי. האָט זי געדאַרפן אים עפעס פרעגן וועגן אַ פאַמיליע-ענין, האָט זי מאַריסלען אָנגענומען ביים הענטל און געקומען לאַזאַרן אויפזוכן אין זיין רעדאַקציע-קאַנצעלאַריע, אַ קליין שטיבל אין קולטור-ליגע, וווּ ער איז דאָרט טאָג און נאַכט געזעסן אַ פאַרפאַרעמער, אַ נישט-צייטיקער, אָפּ-געענטפערט קורץ און ווייטער געשריבן, געקומט פאַרטראַכט אין די פאַפיר-בוניגס. די צייט איז געוואָרן וואָס אַ מאַל געענטער צום קולטור-קאָנגרעס, אויך די דיסקוסיעס פון קעגנער הייסער און פּלאַצמי-קער. ער האָט געדאַרפט אין זיינע צייטונגס-אַרטיקלען יעדן אָפענט-פערן מיט השיבות.

חיים נרין, דער ערשטער מענאָר אין כאָר פון דער קולטור-ליגע, וואָס האָט מילין געקענט אין אירע מיידליאָרן, דערזענדיק זי היינט אַזוי אָפּט אַהינקומען שוין מיט אַ קינד אויף דער האַנט, ווינקט זיך איבער מיט זיין חבר און געמט דערצוילן, ווי שוין זי איז פריער געווען.

דער ביבליאָטעקאַר פון קולטור-ליגע הערט זיך צו צום שמועס

פון די צוויי קאָריסמן מיט אַ ברעקל אויער און שמייכלט פון יוצא וועגן, בעת ער סדרט איין די ביכער אין פּאַליצע פאַר די לייענער ריי נאָך ריי און ברומט אונטער דער נאָז פון הסכמה און זאָגט אויך אַרײַן אַ וואָרט נישט מיט ווייניק קינאה צו לאַזאַרן :

— אויך היינט האָט ער נישט צו איר קיין ברעקעלע פרייע צייט, שטענדיק איז ער פאַרנומען מיט פרישע אויפמוען און גע- זעלשאַפטלעכע אונטערנעמונגען. די סאַמע לעצטע געשעעניש פון טאָג איז טאַקע דער יידישער אַלגעמלעכער קולטור-קאָנגרעס אין פאַריז. ס'פעלט אים שוין אויס צייט אפילו צו גיין אַהיים שלאָפן, אַזוי באַוואַכט ער די קולטור-ליגע, ווייל ס'האַבן זיך שוין גענומען באַווייזן גרויסע און קלענערע גרופן דעלעגאַטן פון אויסלאַנד און לאַזאַר פירט זיך מיט זיי אַרום געאַרעמט, ווי זיין שטייגער.

קאַפיטל איין און דרייסיק

דורך די פענצטער פון קולטור-קאָנגרעס קוקט אַרײַן דער דרויסן מיט שמעקנדיקן זומער. פאַריז זעט אויס צעלויכטן ווי אַ שיינע יונגפרוי מיט ראָזלעכן באַטיסמן לייב. יעדער פון די דעלעגאַטן וואָלט געוואָלט כאַפן אַ קוק אויף דער שיינער ווונדערשטאַט. נאָך ס'פעלט דערצו אויס צייט. אַזוי פיל וואָגיין אינהאַלט קען מען דאָרטן הערן אויפן קאָנגרעס.

אַט באַווייזט זיך אויף דער טריבונע אַ דעלעגאַט. זיין פנים איז פון אַ מאַטער בלייכקייט, זיין גוף איז הויך, און די הענט זענען דאַרע, דיגע און לאַנגע. זיין צעצויגענער האַלדז געפינט נישט עפעס קיין תיקון אין ווייסן קראַגן מיט פאַרשלייפטן קינסטלער-קראַוואַט. זיין קול קלינגט אָפּ הייזערדיק און פאַרשטיקט ווי ביי אַ קראַנקן מענטש אָן לונגען. ער הוסט, קורטשעט זיך איין און ווערט קליין. נאָר באַלד, לויט זיין שילדערונג, וואַקסט אויס פאַר אַלעמענס אויגן אַ באַוועגלעכע פאַנאַראַמע מיט שווימענדיקע אַקערענטן און ווייטע ימים און אַ תקופה פון אַ ווילדן דור, וואָס שניידט איין אַ וועג צום לאַנד אופיר וועגן האַנדל וואַנדל, ווי עס פירן בשותפות אַלט-ישראל מיט צור וצידון. און דער רעדנער שרייט אויס :

— איצט! אַט מיר זאָלן נאָר אַנקומען צום מענטש, וואָס האָט אין יענער צייט נאָך געלעבט האַלב נאַקעט, מיט אַ האַריקער פעל צוגעדעקט פון אַ וואַלד-חיה און מיט אַ בלוטיקער רציחה פון אַ

סיגער — אָט ביי אים זאָלן די אור-אייניקלעך פון די אַלטע העב-
 רער אָנפרעגן אונדזער עקזיסטענץ-באַרעכטיקונג, מיר וואָס האָבן
 דער וועלט געגעבן אַ מאַראַל, אַ גאַטהייט! מיר זאָלן אָפּטרעטן
 אונדזער פּלאַץ פאַר דעם כּוה פון קאַנאָנען און אַעראַפּלאַנען?
 און כאַטש מיר זענען אַ פּאַלק אָן כּלי-זין, איז נאָך פון דעסט וועגן
 פאַרבליבן איין און איינציק געווער אין אונדזערע אַלטע אַרסענאַלן,
 דאָס בוך, וואָס ל'ערנט:

— האָב ליב דיין מיטמענטש ווי דיר אַליין!

מען אַפּלאַדירט דעם רעדנער פון אַלע לאַזשעס און גאַלעריעס.
 עס אַפּלאַדירן אויך די גאַלד-געזימסן און די מויערן, די האַלץ-
 שניצערײַען און די ציגל-געמעכן. אפילו דער פּאַרויצער, דער באַ-
 וואַסער, גרויסער ייִדישער פּאַעט, אַפּלאַדירט צוזאַמען מיט אַלע
 און זיין זיכערעווייטער קאַפּ, וואָס רופּט אַרויס יראַת-הכּבוד,
 בלאַנקט אַראָפּ פון פּרעזידיום-ריי ווי אַ צעלויכטענער עמוד-האש.
 דער גאַנצער בנין פון קולטור-קאַנגרעס זעט אויס ווי אַ לייכט-
 טורעם איבער אַ שוואַרצן פאַרשוימטן ביינאַכטיקן ים:

אַ ים פון ווייסע קעפּ, גלאַטיקע שאַרבנס, ברויטע שטערנס, ווייסע
 קראַנגס און אַלערליי פאַרבן קראַוואַטן, צעווייגטע טשוּפּרינעס,
 צעפּלויגענע געניאַבעס איבער אויערן און מכל המינים האָר: גע-
 לע ווי צעבלישטשעטער מעש, ברוינע ווי האַרבסט-קאַשטאַנעס,
 בלאַנדע ווי שטראַלן אין תּמוז און שוואַרצע ווי צעפינקלטער סאַ-
 מעט, און אַלערליי בערד און פּאַרמען אויגן מיט כּלערליי בריילן,
 בינאַקלען און קוועטש-גלעזער, און גאַלד-לאַרנעסן אויף געזער און
 אַלע סאַרטן געזיכטער און געשטאַלטן, מיט די פאַרשידנסטע גרי-
 מאַסן און תּנועות באַוועגלעכע, פּריילעכע, אויפברויזנדיקע, אויך
 שטאַרק אומעטיקע. אָט די לעצטע זענען געווען דעלעגאַטן, וואָס
 האָבן מיט זיך פּאַרגעשטעלט טויזנטער ייִדישע משפּחות, וואָס
 זענען אין איין העמד אויפן לייב אין מיטן דער נאַכט צו פּוס
 איבער גרענעצן פאַרצווייפּלטע אַנטלאַפּן פון דייַטשלאַנד, דאָרט
 איבערגעלאָזט קולטור-פּאַזיציעס, וויסנשאַפטלעכע קאַטעדרעס, זיך
 באַזעצט אין פּאַרזער פאַרוואַרפּנסטע האַמעל-לעכלעך מיט קליי-
 נע פענצטערלעך ווי ביי אַ טויבנשלאַק, און אַריינגעווינט אין די
 שלאַפּלאַזע נעכט, ווי זיי וואַלטן אַריינגעוויינט זייער פּרעמדקייט
 און גע-וגד-זיין אין דער טרייסמלאַזער פינצטערער וועלט.

דער קאַנגרעס ציט זיך כּסדר. ס'גייען אַרויף און אַראָפּ-רעד-
 גרים פון דער טריבונע, וואָס לייענען אַרויס זייערע רעדעס פון
 גרויסע ווייסע בוינגס. און אָט באַווייזן זיך פּרישע פּנימער פון
 דעלעגאַטן מיט כּלערליי שרייענדיקע קראַוואַטן. אַ טייל צוליב

הייסקייט זעצן זיך אױעק מיט צעקגעפלטע העמדרער ביי די העל־
 דזער. אָט איז אָנגעקומען איינער אין אַ שפיץ פון אַ גרופע,
 וואָס טראָגן געלע לעדערנע פעקעס אונטער די אָרעמס. אין קאָג־
 גרעס־זאַל ברעכט אױס אַן אָוואַציע און דער דעלענאַט, וואָס זײַ=
 נע באַגלייטער רופֿן אים: „אונדזער לערער“, טרעט אַרויס אױף
 דער טריבונע. פאַרוואָרפֿן די שוואַרצע לאַקסן איבער די נאָך שוואַר־
 צערע אױגן, דערמאָנט ער מיט זיך אַ געשמאַלט פון אַ גביא.
 ער רעדט וועגן דער בייזער וועלט, וואָס שמרעכט צוריקצופירן
 די מענטשהייט צו דער אור־געשיכטע פון מענטשן=פרעסערס און
 ער שילדערט די גייסטיקע ראַלע פון זײַן פּאַלק אין אַלע צײַטן
 און דורות. מען שושקעס זיך אױף די גאַלעריעס אין דער שטיבל:
 — ער איז דאָס דער אַרגאַניזאַטאָר קעגן ענגלישן מאַנדאַט
 אין ארץ־ישׂראל. ער איז אַהינגעקומען מיט טאַטע=מאַמע אין סאַ=
 מע אױפֿשפּראַך אין לאַנד און גענומען זיך אין קאַפֿ אַרײַן נאָך
 די אָרעמע, די געליטענע.

אַלע אױגן פון קאָנגרעס זענען צו אים געווענדט. אױך מילי
 וויטעלזאָן, וואָס איז אױך דאָ אַהערנגעקומען מיט איר קליין יינגע=
 לע, וואַרפט אַהין אירע בליקן, וואָס בויערן אַדורך זײַן פנים.
 פּלוצלינג רופֿט אױס דער פּאַרזיצער:
 — אַלס רעדנער דער דעלענאַט פון פּראַנקרייך — לאַזאַר וויטעל־
 זאָן.

זײַן פרוי, וואָס האָט אים די גאַנצע צײַט אַרומגעזוכט אין זאַל,
 האָט אים איצט דערזען. זי איז געווען באַזאָרגט, וואָס גראַד איז
 טאַג ביי דער דערפענונג פון קולטור=קאָנגרעס איז ער געוואָרן
 קראַנק פון מירקייט און זיך קוים דאָ אַהערגעשלעפט. דערפאַר
 האָט זײַן פנים טאַקע איצט אױסגעזען אַזוי בלאַס. זײַן גאַלדע=
 גער פשוּפּרין האָט נישט מער געפלאַטערט ווי שמענדיק.
 — וואָס וועט ער דאָ זאָגן פאַר אַ פאַרזאַמלונג פון תלמיד־
 חכמים מיט שײַטלען? — האָט לאַזאַר אַ טראַכט געטאָן און זיך
 ווי פאַרלוירן צווישן די ווייסע קעפֿ, צעשפּיגלטע שאַרבנס, ברייטע
 שמערנס. פּלוצעם רופֿט אױס ערגעץ פון אַ ווינקל־גאַלעריע אַ
 ווייך קינדעריש קולעכל: — פּאַפּאַ! — וואָס האָט לאַזאַרן נאָך
 מען צעטומלט. ער האָט פאַרוואָרפֿן זײַן בליק און דערזען צווישן
 אַ געפלאַכט פון קעפֿ מילי מיט מאַריסלען אױפֿן שױס, ווי זיי
 קוקן צו אים. לאַזאַר הייבט אָן מיט אַ ווייכן ציטער אין זײַן שטימע.
 — איר קענט מסתמא דאָס קליינע קינדערישע מעשהלע וועגן
 ביבלישן לעגענדאַרן קריגסמאַן יפתח הגלעדי. בעת ער איז נאָך
 אַ געווענער שלאַכט צוריקגענאַנגען צו זיך אין לאַנד, האָט ער

זיך געגעבן אַ שבועה צו שויםן דעם ערשטן, וואָס וועט אים דאָרט אַנטקעגנעקומען. גראָד איז זיין שיינ טעכטערל פול מיט פרייד און לוסטיקע טעניץ די ערשטע אים אַנטקעגנעקומען און דער טאַטע האָט געטויט זיין אייגן קינד...

לאַזאַרס קול איז אַ וויילע שטייל געבליבן און באַלד ווי אַ מדבר= ווינט זיך אַ רים געטאָן מיט אַ שטורעם פון אַ זאווערובע:

— דאָס ייִדישע פּאָלק איז דאָס געטויטע קינד דורכן אייגענעם טאַטן — אייראָפע!

אַ קעלט איז אַדורך איבער יעדערנס לייב און דער רעדנער האָט ראַפּטאָם, ווי אַ כישוף־וויזיע וואָלט אים ערנעץ פאַרנאָרט, פאַרוואָרפן זיין בליק אין חלל, אַ וויילע געשוויגן, געקוקט איבערן רוים פאַרטראַכט. ס'האַט זיך אויסגעזען, ווי ער נישטערט אין זיין מוח אַ געדאַנק, ער צעקניפט דעם פּלאַנטער פון רעיונות און ער האָט שפיציק ווי אַ שפיז אויסגעשטאַרט פון זיין רעכטער שמאַל געשניטענער האַנט דעם ווייז־פינגער, וואָס איז געווען קלאָרער ווי פּריש געפּאַלענער שניי. די דאָזיקע ווייסקייט האָט זיך פאַראייניקט מיט דער דערשראָקנקייט פון זיין בלאַס פאַר= חלוט פנים און ער האָט אַריינגענומען זיין קאַפּ צווישן די צוויי דאַרע אַקסלען, ווי ער וואָלט איצט איבערגעלעבט אַ מינוט פון גבואה, און ער האָט אויסגעשריגן מיט קראַפט:

— די היינטיקע יפתח הגלעדים זענען די מלוכה=מענער פון דער גאָרער וועלט, וואָס קוקן צו מיט קאַלטע געפיללאָזע אויגן און רחמנותלאָזע הערצער, ווי מען באַליידיקט און מען באַעוולט מיין ייִדיש פּאָלק, און יעדער אין זיין לאַנד פּראַכט מסתמא אין דער שטייל ביי זיך צו דערווערבן עשירות און ווילטאַג. נאָר פאַר די דאָ= זיקע באַגאַנגענע זינד וועט די גערעכטיקייט פון דער וועלט זיי האַרב באַשטראַפן און אפשר מאַרגן אַדער איבערמאַרגן וועלן זיי צליין אויך ווערן געצוונגען צו אַנטלויפן פון אייגענעם לאַנד און וואַנדערן ווי די שלעפּערס אין גלות גענוי ווי מיר, ווייל דער מוילוואָרף, וואָס האָט זיך אַריינגענראַבן טיף אין אונדזער ערד, וועט אויך מאַכן אויפציטערן אַלע לענדער. אַלע שטאַרקסטע פּאָלקס=עקזיסטענצן וועלן אויפפרייסלען און ס'וועט אויסוואַקסן פאַר זייערע אויגן אַ קראַפט, וואָס איך רוף עס אַן מוילוואָרף, און זיי וועלן עס נישט וויסן אַנצורופן ביים נאָמען און זיי וועלן זוכן אַ רעטונג און נישט געפינען!

ווי הימלען באַהאַנגענע מיט שמערן — אָט אַזוי פיל אויגן צעהאַנגענע איבער די קאַנגרעס=מויערן קוקן איצט צום רעדנער

עס שמעלן זיך אויף פון די ערטער אלע קאנגרעס-דעלעגאטן און ס'פאָכעט דער שנייזויסער קאָפּ פון באַרימטן פּאָעט ביי יידן, דער פּאַרזיצער פון קאָנגרעס, און ער רעדט מיט פּאַטאַם :

— אונזער פּאָלק, ווייזט אויס, איז מיט די טיפּסמע פּונדאָ-מענטן פון דער וועלטמאַראַל צוגויפּגעגלידערט און ווי איין פּלייש צוגויפּגעוואַקסן, אַז די שונאים זאָלן אונדז גישט קענען מנצח זיין. אדרבה — אַ קוקט, כאַטש ס'זענען שוין טויזנטער יאָרן ווייט פון אונדזער נביאים-עפּאָכע, לעבן נאָך היינט צווישן אונדזער פּאָלק גבי-אים... גלייבנדיקע אין דער גערעכטיקייט !

אַלע דעלעגאטן אינעם קאָנגרעסזאַל זענען איצט געווען פּול מיט עקסטאַז, אַ הויז לאַזאַר וויטעלזאָן. ער האָט אויסגעזען עפעס ווי צעטומלט און אומרואיק. זיין פנים איז געווען גרימאַסיק צעקרימט, ס'האָט דערפון אַראָפּגעקוקט אַ צער, ווייל ער האָט געפילט, אַז ער האָט גישט דערזאָגט דאָס גרויסע, וואַגיגע וואָרט, פון וועלכן ער האָט געטראַכט די גאַנצע צייט. נאָך מילי האָט אים געטרייסט : — באַרואיק זיך, לאַזאַר, דו וועסט עס באַווייזן אין דער קונסט לייכטער, אויב דו וועסט זיך דערצו איבערגעבן.

— כ'בעט דיר, מילי, זיי גישט מגזם מיט מיין טאַלאַנט, ווייל סוף כל סוף היים איר נאָך אַ יונגער שרייבער — האָט לאַזאַר ביי זיין פרוי זיך געבעטן און זי האָט אויסגעבראַכן כמעט וויינגעדיק מיט שמורעם :

— טאַקע אַט דאָס איז די טראַגעדיע פון אַ יונגן יידישן שרייבער : אָפּגעהאַרעוועט אַ גאַנץ לעבן און גאַרנישט...

דער מאַלער לאַריאַ שטיין, וועלכער איז געזעסן ערגעץ אין אַ שטובווינקל פון קיינעם באַמערקט, איז אַריינגעפאַלן אין מיליס רייד, ווענדנדיק זיך מיטן גאַנצן פנים צו לאַזאַרן :

— באמת, איז עס דען גישט קיין לצנות ? אַ גאַנץ לעבן צו שאַפן ווערק און צוליב פאַרלאַג-סיבות גישט קענען מיט זיי אין דער עפנטלעכקייט דערשיינען און ביז דער גרויער עלטער גערופן צו ווערן אַ יונגער שרייבער, כאַ, כאַ, כאַ !

לאַזאַר האָט געענטפערט פאַרטראַכט און געלאָסן :

— יאָ, מיין מילי ! אַ קינסטלער מוז אַ האַלב לעבן אוועקגעבן אויף קרעדיט... און אויב עס קלעקט אים כוחות אויף דער צווייטער העלפט לעבן, באַשאַפט ער דאָן עפעס אַזוינס, וואָס ווערט זיין קרויג-ווערק און פאַרדינט אין זיין אייביקן דערוואַרטעניש אָנערקענונג.

ער האָט צום סוף צוגעגעבן :

— פּרזיזיטיקע ווערק — זענען מפּלוגען...

קאפיטל צוויי און דרייסיק

צוליבן קולטור-קאנגרעס האט די פרנסה ביי וויסעלזאגען זיך פארערגערט, ווייל ער האט פארנאכלעסיקט די לעקציעס, וואס ער האט געגעבן יונגע שילער. אנומלט האט די זארג אים ביי נאכט פון שלאף איבערגעוועקט. ער האט זיך דערמאנט, אז א חוץ, וואס ער האט נישט קיין געלט צו געבן זיין פרוי צו גיין אין גאס אריין איינקויפן, וועט א שוועבעלע אויספעלן אין שטוב אונטערצוציגן דעם גאז, ווען מ'י וועט וועלן אויפקאכן א מעפעלע טיי פארן קינד, נאכן דערוואכן פון שלאף. זי וועט לאזארן דעמאלט אומבאהאלפן אַנקוקן און גארנישט זאגן און ער האט פארויס דערזען זיין פארשע-מונג.

זייער באגין איז לאזאר ארויס פון שטוב. אין דרויסן איז געווען קאלט, האט ער זיך ארומגעהילט מיט זיין אָפּגעטראַגענעם, לייכטן רעגנמאנטל, פארצויגן מיט זייער א סך קנייטשן זיין פארזארגטן שמערן און געלאזט זיך איבער גאסן, ווו ער האט אויסגערעכנט צו באגעגענען א נאָענטן, ביי וועמען ער וועט כאַפּן די פּאָר פּרוּטות אויף א שאַכטל שוועבעלעך צו קויפן. מענטשן האָבן געאייילט צו זייער אַרבעט, קיינער האָט זיך נישט געוואָלט מיט אים אָפּשטעלן, ווייל דער זיינער איז געלאָפּן אזוי שנעל ווי די איבערגעפילטע אוי-טאָבוסן מיט פאַרסאַפּעטע פּאַסאַזשירן.

לאזאר איז פלוצעם א פארצווייפלטער אריינגעלאפן אין אן אומ-באקאנטער קראָם, וואָס מ'האַט געהאַלטן גראָד ביים אויפשליסן די טיר, און ער האָט צעשמייכלט א זאָג געמאַן :

— אָט גיי איך פאַררייכערן א ציגאַרעט און דערזע פלוצעם, אז ס'פעלט מיר אויס אן אלימעט און דעם פאַרטפעל האָב איך אויך אין דער היים פאַרגעסן.

די קראָם-איינגטימערין האָט שנעל א וואָרף געגעבן פאַר לאַזאַרס נאָז א קליין שאַכטל שוועבעלעך, וואָרטשענדיק ביין אין דער שטייל : — נאָ דיר א קליענט אָן געלט באַלד באַגין — אַר, סאַראַ מזל ! כאַטש לאַזאַר האָט געפילט, אָן אַלץ דרייט זיך אים פאַר די אויגן, די קניען ווילן זיך אייגברעכן נישט צום שטיין און ער וויל עפעס זאָגן, גאָר א מהומה פון ווערטער פאַרפלייצן אים, האָט ער מיט אַלע כוחות זיך געפלייסט, אָן זיין פנים זאָל ביי אים שמיכלען און ער האָט א צופרידענער זיך צעלאַכט :

— כאַטשאַ, כ'סום באַלד, כ'בין קראַנט !

ער איז שנעל, מיט גרויסע שפרייזן, אַוועק צו זיך אַהיים. מילי איז אַלץ נאָך געשלאָפּן, ווייל דאָס יינגעלע האָט זי פאַרמאַטערט : דעם קינד איז געגאַנגען אַ פּריש צייגדל אין מייַלעכל און ס'האָט כסדר געוויינט פון ווייטאָג. לאַזאַר האָט געוואָלט פאַרווישן זיין צער, אַז ס'האָט אויסגעפּעלט אַ שוועבעלע אין שטוב, האָט ער בכיוון גענומען צוגרייטן פאַר זיך אַ גלעזל טיי, אַזוי ווי ס'וואָלט פּריער גאָרנישט פאַרגעקומען, און אַז מילי זאָל הערן, האָט ער געריבן איין אַלימעט נאָך דער צווייטער, גאָר עפעס האָט דער גאַז נישט געוואָלט, ווי אויף להכעיס, זיך אָנצינדן. האָט לאַזאַר זיך באַלד משער געווען, אַז די „געזעלשאַפט פון גאַז“ האָט, ווייזט אויס, געשלאָסן דעם שמראָס, ווייל גאַכן לעצטן קאָנטראָל האָט ער צום באַשטימטן מערמין נישט באַצאָלט די רעכענונג, איז אים געקומען אין זכרון. מיט צעפּלאַשעמע האָר, וואָס האָבן ווילד אָפּ געשטאַרט פון קאַפּעליוש, האָט ער איינגעטוליעט דעם קאַפּ אין זיין מאַנטל. ער האָט גאָרנישט געוואָסט, אַז ער האָט דעם קאַלנער אין האַרדלז אַרײַן אויפגעשטעלט. ס'האָבן אים עפעס ווי דערשראָקן די געפּוירענע בלעטער און זיכערנע בלומען-גראַווירן אויף זיינע פענצערשטיבן, וואָס ער האָט שוין געזען פאַרן אַוועקגיין אין גאַס אַרײַן. גאָר אַנשטאַט קעלט האָט לאַזאַר געפּילט אין גאַנצן לייב אַ דערהיצונג.

— וווּ באַקומט מען אַ הלוואַה ? — האָט אַ געדאַנק ביי אים אין מוח געעגבערט און ער האָט זיך דערמאַנט אָן אַ שוסטער אַ בעל-טובה, ביי וועמען ער האָט אין אַ טאָג פון נויט זיך אויסגע-לערנט אייגענע שיד צו פאַרריכטן. אין מיטן וועג האָט לאַזאַר פּלוג צעם זיך איבערגעלייגט, אַז ס'איז נישט דערצו די פּאַסנדיקע שעה, און ער איז צוריקגעגאַנגען און געמראַכט ביי זיך : — היינט וועט אַדורך אַ טאָג אָן מזל. כ'וועל קיין פּרוטאָ נישט באַקור מען פון מיינע שילער, אפילו אַ פאַרעלטערטן חוב, אויף וועלכן כ'האָב זיכער אויסגערעכנט.

גאָר אומגעריכט האָט עפעס אַ קלונג געמאַן אין זיינע הויזן: קעשענעס איין מטבע אָן דער צווייטער. ער האָט אַליין נישט פאַר-שמאַנען, ווי אַזוי זיי האָבן זיך אַהער פאַרוואַלגערט. ער האָט זיי באַלד איבערגעצייילט צווישן די פינגער און אַרײַנגעגאַנגען אין אַ בעקעריי, אַ דרייטן שמייכל געמאַן צו דער פאַרקויפּערין און אָנגע-געוויזן אויפן קלענסטן חלק ברויט, וואָס איז געלעגן אין אַ זייט, אַ לעצט פאַרבליבענער. אירע פּוּכיקע זאַמע הענטלעך האָבן פינגעלעך איבערגעצייילט דעם גאָרשט קליינע מטבעות, וואָס איר קליענט האָט

א וואָרף געגעבן איבערן צעפּוצטן קאַנטואַר, און צעשמייכלט אַ שעפּטשע געמאַן :

— ס'פּעלט נאָך צום חשבון פינג סענט.

כאָטש לאַזאַר האָט געוואָס, אַז דאָס איז דאָס גאַנצע געלט, וואָס ער פאַרמאָגט, האָט ער נאָך כלומרשט געזוכט אין די קעג-שענעם און נאָרנישט מער געפונען. דעמאָלט האָט ער אַ פאַרשעמטער איבערגעלאָזט דאָס ברויט אויפן קאַנטואַר און דאָס געלט און איז פאַרשוואַנדן. ער האָט ערגעץ געוואָרפן זיין בליק און ער האָט גאָרנישט באַמערקט, אַז ער איז געבליבן שטיין ביי אַ הויז, וווּ ס'איז געווען דאָרט אַ טונקל באַלויכטענער, האַלב-איינגעפאַלענער ביסמאַר און אַ קליין פאַרלאָזן פענצמערל פון אַ שאַפּ צו פאַרריכטן אַלמע שיד, וואָס האָט בלינד אַריינגעקוקט אין חשכות מיט אַן אויפגעקלעפט פאַרפעצט באַשריבן פאַפירל :

דער שאַפּ שטייט פריי און בליק צו פאַרדינגען.

לאַזאַר האָט עס איבערגעלייענט און זיך דערמאַנט, אַז ער פלעגט קאָפט אין יענעם פענצמערל זען אַן אַלטן גרויען שוסמער מיט רויטע פאַסקעלעך אין די האַלב פאַרלאָזשענע אויגן.

— מסתמא איז ער שוין טויט — האָט לאַזאַר זיך פאַרמראַכט

און גערעדט צו זיך אַליין :

— למשל, אַז איר קען פאַרריכטן מיינע אייגענע שיד אַלס אַרעג-מער שרייבער, אפשר וואָלט איר אויך געקענט אַלס לאַטשאַזש פאַרריכטן פרעמדע אַלמע שיד ?

און אַ פלאַן האָט זיך צעלייגט אין זיין מוח און אַ האַסטיקער איז ער אין ביסמאַר אַריינגענאַנגען און שנעל, כדי דער אייגנטיג-מער זאָל נישט דערווען לאַזאַרס געפאַלנקייט, האָט ער גענומען רעדן, ווי ער וואָלט דעקלאַמירט :

— מיסיע, אפשר וואָלט איר דערלויבט אויסצופרווון אייער שאַפּ ?

אַ סברה, אַז דער אייגנטימער האָט ווי געוואָרט אויף אַזאַ פאַרשלאַג און באַלד אים אין האַנט דערלאַנגט די שליסל און אַליין אים צוגעהאַלפן אַרויסהענגען פאַרן פענצמערל אַ גרויסן פאַפיר מיט דיקע אותיות געשריבן : ס'ווערט דאָ פאַרריכט ביי-ליק און שנעל אַלמע שיד.

אינעווייניק אויפן קליינעם וואַרשטאַמל איז געלעגן אַ לעדערנער פאַרטער און אַן אַלט רעקל און כלערליי פאַר-אינסטרומענטן : אַ צוואַנג, אַן אָל, אַ האַמער און אַ פאַר זוילן און באַזונדער לעדער-אַפּפאַל. ס'ווייזט אויס, אַז דער אַלמער שוסמער, וואָס האָט דאָ פריער געאַרבעט, האָט נישט איבערגעלאָזט קיין יורשים, ווייל אַלץ

איז פארבליבן הפקר און לאזאר האָט געקומט אויף זיין ירושה ווי אויף אַן אייגנטום.

באַלד איז שטיין געבליבן ביים שאַפּ=פענצטערל אַ יונגע פרוי, נאָך אָנגעטאָן אין מאָרגן=פּיזשאַמע, וואָס האָט געבראַכט אַ פּאָר שיר צו פּאַרריכטן. זי האָט דערציילט, אַז זי איז אַ טענצעריין. מיט אַ האַלבער שעה שפעטער האָט זי שוין געהאַט פּאַרטיק איר אַרבעט און די ניקל=מטבעות, וואָס זי האָט לאַזאַרן באַצאָלט, האָבן געלאַנצט אין זיינע אויגן ווי די טייערסטע איידל=שטיינער.

— הייסט עס, אַז איך קען אויך פּאַרדינען געלט! האָט ער צו זיך גערעדט מיט פּרייד און געשמויגט, ווען עס האָט זיך באַוווּן פּאַר זיין שאַפּ=פענצטערל אַ מאַטראַז און געבעטן אים צו פּאַר=ריכטן אַ פּאָר זוילן.

דאָס גאַנצע פּאַרדינסט געלט האָט ער מיט אַ הויף=ייגנעלע אים בערגעשיקט צו מילין, אים נאָך באַצאָלט פּאַר זיין שליחות. נאָך מילי האָט דאָס געלט נישט צוגענומען, אויף שנעל געכאַפט דאָס קינד אויפן האַנט און געלאָזט זיך פירן פון יינגל, וווּ עס געפינט זיך איר מאַן. ווען מילי האָט זיך באַוווּן אויפן שוועל פון שוסטער=שאַפּ, האָט דעמאָלט לאַזאַר געזאָגט צעשמייכלט דעם גאַנצן אמת פּאַר זיין פרוי און מילי איז געבליבן שטיין פּאַר אים פּאַרהידוּשט און טרערן האָבן געגעבן אַ פלייץ פון אירע אויגן. זי האָט אים אַריינגע=כאַפט אין אירע אָרעמס און געשעפטשעט צאַרט:

— צוליב מיר טוסטו דאָס אַלץ! לאַזאַר! סאַראַ גומער דו ביסט!
כ'האָב דיר ליב....

אַזוי לאַנגזאַם האָט לאַזאַרס מיאוסע מלאכה געווונען אויך חן אין זיינע אויגן. קלאַפּנדיק אין די זוילן מיט זיין האַמער ביים פּאַרריכטן אַלמע שיר האָט זיך אים אויסגעבראַכט, ווי ער וואָלט דאָ עמעצן אָנגעטאָן אַ להכעים, זיך גערייצט מיט דער גאַנצער מענטשהייט, וועלכע לאָזט מגולגל ווערן פון אַ פּאָעט אויף אַ לאַ=טשאַזש פון אַלמע שיר און איז מסכים, אַז קינסטלער זאָלן אויסגיין פון הונגער.

נאָך טייל מאַל, ווען אין זיין שאַפּ=פענצטערל צעשפּריצן זיך עמערס גאָלד, דערמאַנט זיך דעמאָלט לאַזאַר וויטעלאָזן אין זיינע בחורישע זאָרגלאָזע יאָרן, ווען ער פלעגט ליב האָבן אַרומצושפּאַצירן אין די בלומען=אַלייען פון זשאַרדען=לוקסענבורג, קוקן אַ פּאַרטייט=טער אויף די זילבערנע פּאַנטאַנען פון טיולערי אָדער קלעטערן אין די הויכקייטן פון דער נאָטער=דאָס=קירך און אָט דאָרטן באַוווּנד=

דערן די שיינקייט פון פאריו, און אלע מאָל אויסרופן מיט נייעם עקסמאָז:

— דער גרעסטער פּאָעט פון אלע צייטן איז זיכער געווען אָט יענער מענטש, וואָס האָט געלייגט דעם ערשטן פונדאַמענט-שטיין ביים אויפבויע פון אַזאַ רחבות און פּראַכט, וואָס רופט זיך פּאַרזי און פון וועמענס פּראָטאָרן-שטייגער, דאַכט זיך, ווי עס שפיגלען זיך אַרויס ליכטיקע מיידל-פּנימער ווי גימפּל-שיינקייטן אין די ים-לעגענדעס.

אין יענע צייטן פלעגט ווימעלזאָן ליב האָבן אַהיימזוקומען שפעט ביי נאַכט, ווען די גאַסן זענען שוין געווען ליידיק אָן מענטשן און אַלץ, וואָס איז באַוועגלעך, איז שוין געלעגן אין טיפּן דרימל. און איבערגעוועקט האָט דעם דרויסן נאָר רייד פון שיכורים, וועלכע האָבן זיך אָנגעשפּאַרט אויף עלעקטרע-סלופּעס און פּאַרטשעפעט זיך אָן די וועג; זידלענדיק זיך דערביי און די גאַנצע וועלט מיט אים צוזאַמען. אין אַזוינע שפעטע שעהן האָט מען געקאָנט באַגעגענען נאָר אַזוינע און ענלעכע פּאַרבייגער אָדער פּאַרשפּעט-טיקע אַהיימגייער און הונגעריקע וואַנאַבונדן, זוכנדיק ערגעץ וווּ אַ פּאַסיק שטיקל אָרט וווּ אַוועקצולייגן דעם מידן גוף. ס'רוב פון זיי האָבן אָבער געהאַט זייערע, „באַשטימטע געלעגערס“ ביי שוועלן פון פּויערן, ביי די וואַרעמע אַריינגאַנגן פון די מעטראָס. צונויפּנעלייגט טרעפט מען זיי אַזוי ווי בערגלעך מיסט אָדער קווי-טיקע שמאַטעס, וואָס פּאַרזי נעמט צונויף אלע פּרימאַרגן אין שמאַטישע וועגענער און שליידערס זיי אַריין אין די פּאַרבאַרגענע טיפּענישן פון דער סען.

אָט אין די שפעטע פּאַרנאַכטן-שעהן, ווען ווימעלזאָן פלעגט אַהיימקומען, פלעגט ער זיך אַנידערוואַרפן אַ מידער אויף זיין בעטל און קוקן מיט וואַכע, אָפּענע אויגן ערגעץ ווייט, ווייט אַהין צום אַרעמען שטיבל אויף דער מאַרשע קליניאַנקור, וואָס איז געווען פּאַרוועבט מיט זיין הלום — מילי.

איצט איז זי שוין זיין פּרוי, וואָס האָט אים געבוירן אַ שוין יינגעלע, — האָט לאַזאַר געטראַכט און דערביי געגעבן איינעם פון זיינע קלונע שמייכלעך צו דעם אַלטן שור, וואָס איז געלעגן אויף זיי-נע קניען, און ער האָט געהויבן זיין האַמער וואָס העכער און הע-כער, קלאַפּנדיק ווי צום סאַקט איבערן זוילן-לעדער און געזונגען:

J'attendrai
Le jour et la nuit...
J'attendrai toujours...

אָט דעם פּערז צעציט לאַזאַר מיט געפּיל, ווי ער וואָלט מיטגע-
וויינט איבערן גורל פון יענעם טויטן סאָלדאַט פון ליד, וואָס איז
געפּאַלן אין שלאַכט, און זיין געליבטע זינגט אויס צו אים פּאַר-
בענקט איר קראַנק האַרץ, ווי מיטן ליד וואָלט זי פּאַרשאַלט
שוין אויף אייביק אַלע מלחמות אויף דער וועלט. לאַזאַר דערזעט
זי אין זיין דימיון אין אַ קליין שטיבל זיצן ביי אַ ניימאַשין, אַ שיי-
נע פּראַנצוויון, אַ צאַרטע, אַ יונגע, און וואָרט אויף איר געליבטן
טעג און געכט און ער קומט נישט מער צו גיין. זי רופט אָן זיין
נאָמען צווישן אַלע שענסטע פּראַנצוויושע געמען, זי דערמאָנט
זיך אין זיינע רייד און אין זיין פנים, ווי זי האָט אים דאָס לעצטע
מאָל געזען פּאַרן גיין אין שלאַכט, ווי זי וואָלט אים געוואָלט אַרויס-
רופן צווישן די מיליאָנען שאַטנס, מיט וועלכע ער ליגט ערגעץ
צונויפגעטוילעט גלידערווייז אין אַ מאַסן-קבר.

נישט צופעליק איז לאַזאַרן געקומען אָט דאָס ליד אויפן געדאַנק,
נאָר ווייל ער האָט געלייענט אין אַ פּרימאָרגן-צייטונג, אַז דייטש-
לאַנד האָט שוין ווידער פּראַקלאַמירט אירע גרויסע תּרעומות צו דער
וועלט און פּאַכעט מיט דער אַלט-פּרייסישער קריגסשווערד נאָענט
אין פנים פון פעלקער און שלעפט אויך מיט אומעטום די פּאַר-
בלאָנדזעטע איטאַליע.

לאַזאַר האָט איצט אַ מידער צונויפגעקליבן אַלערליי פּאַרטיקע
אַרבעטן פון טאָג, וואָס זענען געלעגן צעוואָרפן ווי פּנרים איבערן
דיך, און ער האָט אויף ס'ניי אָנגעהויבן זינגען דעם ערשטן פּערז
פון ליד.

ס'איז שוין געווען שפעט אָונט. אין זיין שוסטערשאַפּ האָט שוין
אַלץ גערוט. דאָס מאַמע אַרונטערגעדרייטע פּייער פון לעמפל אויף
דער וואַנט און אַלע שוסטער-געצייג, וועמען לאַזאַר האָט מיט
ליבשאַפט געזאָגט אין מחשבה „אַרעוואַר“, געשלאָסן די שאַפּ-
טיר און אַוועק.

אין זיין היים האָט ער באַגריסט זיין פּרוי, זי געקושט. זי האָט
אים ליבלעד אָנגעקוקט און דערזען, אַז זיין פנים איז אין אַ ווינקל
פּאַרריסט מיט אַ סמאָלעפּלעק. דווקא אויף דעם אַרט האָט זיך
מילין פּאַרגלוסט מיטן זאַפט פון אירע ליפּן דעם סמאָלעפּלעק
אַפּצווישן און לאַנג געקושט.

זי האָט אויסגעזען בלייך און צאַרט געוואָרפן בליקן אויפן פּאַר-
רויטלעך פּנימל פון שלאַפּנדיקן יינגעלע אין בעטל און אַליין איז
זי געזעסן ביי אַ קליין, צעוויינט אַרעם טישל און האָט עפעס פּאַר

זיך אַ בלזקעלע אויפגענייט פון אַ ווייסן זיידשמאַף, וואָס זי האָט
איינגעקויפט אַ קופּאָן אין מאַרשע, און פלינג געוואָרפן מיט אירע
שמאַלע, ווייסע הענט, ווי זיי וואָלטן געצאָפלט.

לאַזאַרס מאַלצייט האָט אויף אים געוואָרט אַן אויפגעגעבענער
אויפן טיש. ער האָט פנים אל פנים זיך אַוועקגעזעצט פאַר מילין
און אַזוי רעדנדיק האַסטיק געשלאָנגען די ביסנס. ווען ער האָט
פאַרענדיקט דאָס עסן, האָט פלוצעם אַ שכנישער זייער זיך צעקלאָנג-
גען און איבערנעריסן זייער שמועס, ווי ער וואָלט זיי געזאָגט :

— קינדער, ס'איז שוין אַצינד צייט צו גיין שלאָפן, ווייל באַנג-
גען מוז לאַזאַר עפעס אַ שרייב טאָן אין זיין בוך.

מילי האָט גענומען אויפרודערן דאָס קאַלמע בעמגעוואַנט, שוין
מיט האַלב געשלאָסענע אויגן, ווי זי וואָלט שוין געפילט דעם תע-
נוג פון שלאָף און רו. אויך לאַזאַר האָט שוין אָנגעהויבן זיך אַרום-
וואַשן און איבערמאַן, כדי אַריינצוקריכן אין זיין בעט ווי אַ קאַץ
אין דער נאָרע. ער האָט געהאַט דעם באַגער אין געלעגער געבן אַ
צעלייג יעדן גליד באַזונדער: די הענט, די פיס, דעם קאַפּ, ווייל
אַלע אברים זענען געווען ביי אים מיד און צעבראַכן.

— לאַזאַר, וואָס באַטראַכטו מיר היינט אַזוי מער ווי אַלע
מאַל? זאָג מיר, געפעל איר דיר שוין נישט מער? דו גייסט דיר
מסתמא שוין אויסזוכן אַ מעטרעסעלע — האָט זיין פרוי גוט-
מוטיק אַ זאָג געמאַן, ווען זי האָט אויפגעהויבן אירע אויגן און האָט
געטראָפן איבער זיך הענגען לאַזאַרס ערנסטע בליקן.

— דו ווייסט דען נישט, אַז צו מעטרעסעלעך דאַרף מען האָבן
פולע טאַשן מיט געלט? ערשטנס דאַרף מען איר קויפן געשענקען,
צווייטנס דאַרף מען סתם האָבן געלט צו איר — האָט לאַזאַר
פונקט אַזוי גוטמוטיק געענטפערט.

דער שמועס האָט זייער לייכט פאַרטריבן דעם שלאָף פון מי-
לים שלעפעריקע אויגן און זי האָט אויסגערופן אַ מונטערע :

— אויב פאַר אַ מעטרעסע מוז מען בלויז שאַפן פאַרגעניגן,
וואָלט איר דיר געבעטן זיך אויסצוזוכן אַן אַנדער ווייב און מיר
געמען פאַר אַ מעטרעסע. כאַ, כאַ, כאַ — האָט זי פרעמד
צעקלאָנגען איר געלעכטער צווישן די איינגעדרימלטע ווענט.

קאפיטל דריי און דרייסיק

אָט אַזוי גייט דאָס לעבן אַ גאַנצע וואָך ביי לאַזאַר וויטעלזאָן אין שטוב. נאָר שבת, זונטיק זענען ביי אים אָפּט פאַרהאַן געסט. ס'איז דאָרט היימלעך ביז העט אין דער נאַכט, מען פאַרבעט היימיש צום טיש אויף אַוונטברויט, אויף מיטאַג פריינד. מילי געפינט די יונגע שרייבער אין דער טומלדיקער קאַפּע אויף פּלאַץ רעפּובליק, וווּ מען קען זיי שטענדיק טרעפן. זיי רופן זי „די מאַמע פון די שרייבער“, הגם לויט די יאָרן פאַסט איר גיכער צו זיין זייערס אַ יונגע שוועסטער. איר מאַן זיצט אויבנאָן און קלייבט נחת, ווען קאַלעגן קינסטלער רופן אויס מיט וואַרעמ־קייט:

— מאַדאַם מילי! זעצט זיך אָט דאָ לעבן אונדז און גיט עפעס אַ זינג.

און כאָטש זי איז לעצטנס אין די נאָר הויכע חדשים, איז זי העפלעך מיט איר מאַנס פריינד און זינגט אויף יעדערנס פאַר־לאַנג. מאַריסל איז שוין אַ גרעסער יינגעלע. זיין גומע מאַמע פירט אים יעדן טאָג אין שול, וואָס געפינט זיך נאָענט פון זייער הויז, און וואַרט אים אָפּ ביים אַהיימגיין אין די גענויע שעהן.

*

לעצטנס, אין אַ הייסן זומער־גאַכמיטאַג, ווען לאַזאַר וויטעלזאָן איז פאַרפאַרן מיט אַ טאַקסי פאַר זיין טויער און מילין אַוועקגע־פירט אין קליניק צו געבוירן אַ צווייט קינד, האָבן ביידע, ער און זי, אין גאַנצן פאַרגעסן אָן מאַריסלען, אַז קיינער פון די שכנים וועט נישט וויסן אָפּצוואַרטן ביים שולטויער דעם יינגעלע און אַהיימפירן אים. דעמאָלט, אין יענעם אַוונט, האָט גאָר אומגעריכט אַדורכענעאיילט מיליס מומע פייגעלע די טשאַקערין, מיט וועלכער ס'פירט זיך שוין יאָרן לאַנג אַ פאַמיליע־ברוגז, און זי האָט באַלד דערקענט מאַריסלען לויטן טאַטנס ענלעכע גאָלד־טישופרין, פאַר־וואַרפן איבערן קליינעם שמערנדל, און די רויטע פלעמלעך אין די יונגע בעקלעך. מאַריסל איז געגאַנגען פון שול מיטן קליינעם העפּטל אין האַנט אַליין אַהיים און זי האָט גענומען רעדן צום יינגעלע מיט אירע זיסע ריידעלעך, דערלאַנגט אים אַ שאַקאָלאַד־קע אין הענטלע און געפּועלט, אַז ער זאָל מיטגיין מיט איר. פייגעלען איז איצט פשוט געגאַנגען אין לעבן, אַז לייבקע מאַר־

שאז זאל זיך אויך אָנטאָן דאָס פאַרנעניגן און זען מילים קינד, וואָס זיי האָבן קיין מאָל נישט געהאַט די זכיה צו קענען. גראָד אין יענעם טאָג האָט מען אין שטוב ביי פייגעלע די משאַקערין געגרייט אַ חתונה-סעודה פון אַן אַרעם מיידל אין דער משפּחה. מען האָט דאָרט געקאָכט און געבאַקן, איינגעקויפט כלערליי זיס-וואַרגן, פון וועלכע לייבקע האָט געמיילט מאָריסלען פולע גאַרשטן, און געוואָרטשעט צווישן די ציין פון צופרידנקייט:

— ייגעלע, ביי נאַכט קום מיטן טאַטן. ביסט אויך פאַרבעטן אויף דער חתונה. — און ער האָט געקניפּט אים אין זיין בעקל מיט ליבשאַפט. שנעל האָט ער מאָריסלען צוריק אַהיינגעפירט און אויף ס'ניי אַ סך זיסוואַרגן אים אין קעשענע צריינגעלייגט און פּלוצעם אים אָפּגעזענגט ביים טויער, ווען לאַזאַר איז גראָד פאַר-בייגעגאַנגען. דאָס קינד האָט מיט פרייד פאַר זיין פאַפּא אַלץ דער-ציילט און זיך געבעטן, אַז ער זאל מיט אים גיין צוזאַמען צו דער טאַנטע פייגעלע אויף דער חתונה. לאַזאַר האָט אַ צעשמראַלטער פון נחת גוטמוטיק זיך פאַרענטפערט און געלאַכט:

— גאָרש קינדעלע! אַ פאַפּא, אַז מען פאַרבעט אים נישט אויף קיין חתונה, טאָר נישט גיין; ס'איז נישט שוין!

גאָר מאָריסל האָט נישט אָפּגעטראָטן און אַזוי לאַנג געוויינט, ביז ער איז איינגעשלאָפּן אַן נאַכטעסן. צו מאָרנגס האָט לאַזאַר אים געפירט באַזוכן זיין מאַמע און זיין נייגעבוירן ברודערל דורל, וואָס זי האָט געבוירן אין קליניק פאַר טאַג. אַהינקומענדיק האָט די באַדיגערין גראָד אונטערגעטראָגן דאָס קליינע פאַרשלאָפּענע קינד, אַז די מאַמע זאל עס אַנזויגן. האָט מאָריסל דערזען זיין ברודערל, וואָס האָט אין יענער רגע געעפנט ברייט די אייגעלעך, פון וואָגען ס'האָבן אַרויסגעקוקט צוויי בלויע שפעלטעלעך. איז דאָס אים שמאַרק געפעלן געוואָרן. גאָר ער האָט גאַרנישט געקענט פאַרשטיין, פאַר וואָס זיין מאַמע וויינט אַזוי כסדר, בעת זי נעמט דאָס קינד אַנזויגן, און טרערן שטראָמען פון אירע אויגן, און דער פאַפּא צערטלט זי און רעדט צו איר אַזוי זיס און ליבלעך און זי וויינט, פרייבט אַלעמען אַוועק פון זיך און טרערן הערן נישט אויף צו ניסן איבער איר קרענקלעך בלאַסן פנים. האָט ער גע-וואַלט עפעס דערציילן, וואָס זאל זיין מאַמע געפעלן. טראַכטנדיק כסדר פון דער געכטיקער חתונה ביי דער טאַנטע פייגעלע, האָט מאָריסל אויסגערופן מיט אַ ווייך קינדעריש קולעכל:

— מאַמא, ווען כ'ועל חתונה האָבן, כ'ועל שוין זיין גרויס, וועל איר דיך און דעם פאַפּא און דאָס ברודערל די ערשמע פאַרבעטן... די ערשמע... די ערשמע!...

פון גליק האָט זיך איר פנים צעלויכטן און זי האָט מאָריסלען
צוגעכאַפט נאָענט צו זיך און אים אַ קוש געגעבן אין שיינעם,
דינעם מייַלעכל און אַ ווייכן גלעט אין קעפעלע, שעפּטשענדיק שמיץ:
— הלוואי זאָלן מיר דערלעבן! — און געבעטן דעם פאַפּאָ, אַז
ער זאָל אים אַהיימפירן..

*

געווען איז עס אין די שוואַרצע שעהן פון יענע אומגליקלעכע
טעג, ווען אַלע מעלעגראַפן-סמאָציעס האָבן צעטראַגן די נרויליקע
נייעס איבער דער וועלט:

די דייטשע אַרמיי איז אומגעריכט פאַר טאָג אַריבער די גרע-
נעצן פון פּוילן.

ס'האָט אויסגעבראַכן אַ מלחמה.

דעמאָלט האָט מילי פאַרוואָרפן אירע דינע מידע הענט און
אויסגערופן אויף אַ יאָמערדיק קול:

— ס'איז ענדלעך אָנגעקומען אַט דאָס שלעכטס, מיט וועלכן
דייטשלאַנד האָלט שוין אַזוי פיל יאָרן די וועלט אין איין מאַטערן,
פאַכנדיק כסדר מיט איר קריגסשווערד... די מלחמה איז דאָ!

און ס'האָט דער שוואַכער מילין איצט אַזוי שטאַרק ווי נאָך קיין
מאָל נישט זיך פאַרגלוםט זען פּוילנס גורל, אַ קוק טאָן אין די
פענצטער פון אַלע אירע פעטערס און מומעס, ווי איר געווינהייט
איז געווען, פון דאָרט צו הערן פרייד און געלעכטער. איצט דאַכט
זיך איר, ווי די טוימע שויבן אָן לשון דערציילן פון פרויער איבער
אַלע יידישע היימען אין פּוילן, שטעט און שטעטלעך. זי דערקענט
היימישע גאַסן, וואָס האָבן אַ מאָל פאַרמאָגט באַלויכטענע פּריילע-
כע פענצטער אין דרויסן אַרויס. דאָרט פון אומעטום הערט זי
היינט באַקאַנטע קולות מיט לוויה-געיאָמערן, ענלעכע צו איר מאַ-
מעס קול, צום קול פון איר טאַטן, צו די פּישטשענדיקע, וויינענע-
דיקע קולעכלעך פון אירע שוועסטערלעך און איינאיינציקן ברו-
דערל. מילי דערזעט דעם זיידן אירן, ווי איצט וואָלט עס פאַרגע-
קומען:

שבת, זומערלעב אין ביז-השמשות, בעת די באַבע האָט זיך
געגרייט צו זאָגן די תפילה, „גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב“,
פלעגט דער זיידע זיך אַוועקזעצן צווישן די אייניקלעך אין אַ רונדיקן
קרייז פאַרן אָפּענעם פענצטער. אַ הימל מיט שמערן האָט אַריינגע-
קוקט פון דער שכנותדיקער אַלמער שטאַט און ער האָט אָנגעהויבן

דערציילן מעשהלעך פון חומש. לויט זיינע רייד אין אויסגעקומען, א זאך גארנישט איז געווען אין הייליקן לאַנד פון ציון, נאָר דאָ אין שמעסל אויפן שולפלאַץ אָדער אויפן ראַטשעלפלאַץ, וווּ ס'פלעגן פאַרקומען די יאַרדים און די מאַרקטעג, די כהנים־פּיערלעכקייטן, לוויים־נע־זאַנגען אין בית המקדש. אַלץ האָט דער זיידע אויסגעוועבט ווי אַ פאַסירונג פון אָם, אָם גישט ווייט פאַר דער נאַז אין זיין ראַדאַמער געסל. אַלע הייליקייטן זענען ביי אים פאַרגעקומען וואַכעדיק און היימיש.

מילין האָט איצט זיך פאַרגלוסט אַליין זיך איד צו דערזען אַ קליין בלאַנד מיידעלע, אַ דאַרינקע מיט אַ בלייד קרענקלעך פּנימל, טאַ־קע אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען אַלע אירע פעטערס און איר אייגענער טאַמע זענען אַוועק אַלס רוסישע זעל־נער אויף די שלאַכט־פעלדער און די גוטע באַבעשי גיטעלע האָט פאַרבעטן צו זיך אַלע אירע שגורן און אייניקלעך אויף די פּסח־דיקע סדר־געכט און מילי האָט פאַרמראַכט, דעם זיידן צו פּרעגן די פיר קשיות.

ביי נאַכט, ווען ס'האַבן געבלישטשעט די געפעס אויפן טיש, די באַנידעטע אותיות אויפן בלאַען אליהו־הנביא־כּוּס, האָט פּלוצעם מיליס ווייך קולעכל זיך צעקלונגען און אַ ליד, וואָס זי האָט זיך אויסגעלערנט אונטערהערנדיק ביי אַ שולמיידל בעתן איינחורן זיך די לעקציע לכבוד חנוכה :

אַ, איר קליינע ליכטעלעך,
איר דערציילט געשיכטעלעך,
מעשהלעך פון אַמאָל!

און ווען מילי האָט פייערלעך אויסגערופן אַ פּערז פון יענעם ליד :
— מיר זענען אַמאָל אַ פּאַלק געווען! — האָט דעם זיידנס געל־מעשענע באַרד נאָר רויטער פון פייער אַ פּלאַקער געמאַן און די קלוגע אויגן אין זיין צעשמאַלטן פנים האָבן געקוקט עפעס ווי פּאַרחידושט און ווי גישט פאַרשמאַנען דאָס וואָרט „געווען“...
איצט ווען דער דייטשער אַקופּאַנט האָט אויף ס'ניי פאַרכאַפט פּוילן, נאָר אזוי פיל פּריילעכע און טרויעריקע פאַרגאַנגענע צייטן און יאָרן, אין אַ מאַמענט פון אירע סינדהייטס־זכּרונות, ווען מילי וויל מיטן זעלבן ציטער אין האַרץ איבערחורן דעם פּערז פון יע־נעם חנוכה־ליד פון אַמאָל, פאַרבלייבט זי שמיין מיט אַ פאַרהאַקטן

אַמעס און ברייט פונאַנדערגעעפנט מויל, ווי ס'וואַלט איר אויס-
געפעלט לופט, שעפּטשענדיק :

— און איצט וואָס קען ווערן פון מיין פּאַלק ?

איבער די נאַסן פון פּאַריז האָבן שוין געהילכט די הויכשפרעכערס:

— פּראַנקרייך און ענגלאַנד דערקלערן מלחמה דייטשלאַנד.

און לאַזאַר איז אַוועק אין רעקרוטירונגס-ביוראָ צו אַנגאַזשירן
זיך אין דער אַרמיי. דער ביוראָ האָט זיך געפונען אין טעאָטער
לאַנגרי. דאָרט האָט מען זיך איצט געשמופּט קעפּ אויף קעפּ. די
מאַרשאַנעס פון „קאַראָ“ און פון „קליניאַנקור“ זענען היינט מיט
זייערע צעקריממע אוימאַס נישט פאַרפאַרן אויף די מאַרשעס,
נאָר דאָ אַהער. יידישע אַרבעטער פון בעלוויץ, שוסטערס, שמע-
פערס, זוילן-שאַמסערס און פאַרמשוועקערס זענען אַהער געקום
מען גרופּנווייז. גאַנצע שניידער-אַמעליעס, מאַשינערס, ליוערערס
און פּרעסערס פון רידע-דיוואַלי און מאַנמאַרט. די סטאַליערס
פון רי-דע-לאַ-ראַקעט, מיט האַלץ-זעגעכץ אין די הויזן פאַרמשע-
פעט, די מעבל-ווערנירערס פון סאַנט-אַנטואַן אין בלאַקע לייונגענע
בלוזעס, מיט פאַרשמירטע הענט פון פּאַליטור טיף ביז די עלט-
בוונגס; די מאַראַקסיגעריסטן, הענטשקע-מאַכערס פון רעפּובליק-
גענגט. אפילו די סודענמן פון לאַמיינישן קוואַרטאַל, קינסטלער
פון מאַנפאַראַנס; דאָקטוירים פון גאַנץ פּאַריז האָבן נישט פאַר-
פעלט דאָ אונטערצושרייבן אַ דעקלאַראַציע-בויוגן אַלס פּרייוויליקע
אין דער פּראַנצויזישער אַרמיי.

אויך לאַזאַר וויטעלאַזן האָט זיך דאָ געפונען.

*

אין דרויסן האָט שוין געגרויט מיט מאַרגן. אַ העלער אויפגייענ-
דיקער בליאַסק האָט זיך ווי אַריינגעשניטן אין טונקלען געפּל, ווען
לאַזאַר וויטעלאַזן איז שפעטער געגאַנגען צום וואַקזאַל מיט אַ
קליין וואַליוקעלע אין האַנט אַפּצופאַרן אין דער אַרמיי...

זייט דעמאָלט איז מאַדאַם וויטעלאַזן נישט מער צו דערקענען :

דער אומעט טרייכט זי אַרויס פון איר פאַראיינזאַמט געוואָרע-
נער היים. מיט אַן ענדלאַזן צער אין די אויגן קוקט זי אויס פון
פרימאַרגן ביז אין אַוונט דעם פּאַסטערענער. ער איז איצט איר
נאָעטסמער מענטש, דער חשובסמער, וועמען זי דערוואַרט.

די קאַנסיערזש מאַריגעט, וועמענס איינציקער זון ראַבערט איז
אויך אַוועק אויף דער מלחמה, קוקט אויף פרוי מילי מיט רחמנות.
זי רינגלט זי אַרום מיט גרויס ליבשאַפּט. זי הערט זיך איין, ווי אין

די טיפע געכט אַרײַן יאָמערט פֿרוי מילי אין איר היים. זי זינגט אַן אומעטיקן ניגון ביים איינזיגן דאָס יינגערע קינד צום שלאָפֿן-ניין, אין וועמענס געזאַנג זי פֿלעכט אַרײַן אַלע מאָל איר מאַנס נאָמען. אויך מאַרינעט שמעלט זיך אַוועק ביים טויער אויסקוקן דעם פֿאַסטערענער מיט אַ בריוו פֿון איר זון. אַזוי שטייען ביידע פֿרויען צוזאַמען יעדן טאָג אין דרויסן מיט געדולד און עקשנות און דערציילן זיך זייער ווייטאַג.

קאָפיטל פֿיר און דרייסיק

שווער מיט מאַטערניש צוליב דוחק אין קוילן איז פֿאַר-גאַנגען דער בייזער היי-יעריקער ווינטער. אפילו איצט איז נאָך אומ-גענלעך איינצוזיצן אין שטוב... עם איז קאַלט און פֿיינלעך, כאָטש ס'איז שוין מערץ; אין דרויסן אויף די גאַסן ליגן אָנגעלייגט בערג מיט שניי; שוין פֿון זינט דריי מעת-לעת פֿאַלן איבער דער שטאָט ווייסע פֿלאַכטעס; זיי קאַלערן זיך פֿון הימל ווי מתים-געשפּעגל-ספּער און מילי קוקט צו דורכן פענצער און עם געפֿעלט איר דער דאָזיקער הימל-קאַנצערט איבער דער פֿאַרבלוטיקטער זינג-דיקער ערד, וואָס גיט אַרויס פֿון זיך אַזוי פֿיל טרויער. ווידער האָט זיך געגעבן אַ באַווייזן דער פֿרילינג. דער דרויסן האָט זיך אין גאַנצן פֿאַרענדערט.

ער איז געוואָרן שענער און ליכטיקער...

גרעזער האָבן גענומען ווייזן סמנים. מילד און צוגעלאָזט איז געוואָרן אַרום די גאַנצע נאַטור... די אויסגעצערטע שיינע וועלט האָט גענומען בליען. ווייסע און אַלערליי פֿאַרביקע בעזן האָבן זיך צעהאַנגען איבער די ביימער.

פֿלוצעם... וויכטיקע טעלעגראַמעס אין די צייטונגען:

„די נאָרוועגער זענען באַפֿאַלן געוואָרן דורך דער דייטשער אַר-מיי... און דענעמערקער האָבן זיי גושוויליק אַליין צו זיך אַרײַנגע-לאָזט אין לאַנד אַלס ציווילע טוריסטן...“

ווען מילי וויסעלזאָן האָט פֿון לעצטן מלחמה-ניים זיך דערוואַסט, איז יעדע באַוועגונג פֿון איר גוף געוואָרן פֿאַרגליווערט און דער לע-בעדיקער שטייכל אויף איר פנים פֿאַרלאָשן. איר איינציקע פֿריינדן דאָרט שפּיראַ, וואָס איז גראָד מיט אַ קליין טעכטערל צו איר געקו-מען, האָט מילין געטרייסט. זי האָט זיך היינט געפֿילט בעסער ווי

איר חברטע מילי, ווייל סאלקאמאן, איר מאן, האָט צו איר געשריבן, אַז ער קומט אַהיים אויף אורלויב אין די נאַענטסטע טעג. און מילי וויטעלאָזן האָט איר דערציילט וועגן לעצטן בריוו, וואָס לאַזאַר האָט צו איר געשריבן, אַז ער האָט פאַרדינט אַ מלחמה-אויסצייכענונג; ער האָט איין מאָל באַמערקט, ווי קוסטאַ-צווייגלעך אויפן פעלד דער-געענטערן זיך צו די פּאַזיציעס פון זיין אָפּטיילונג. הינטער די צווייגלעך איז אָבער געווען באַהאַלטן דער שונא... אַ סברה, אַז דער שונא האָט זיי געוואָלט נעמען אין אַ שרעקלעכן פייער פון אַלע זייטן. לאַזאַרס שאַרפּער בליק האָט זייער פּלאַן צעשטערט און אויפן אָרט פון נצחון געברענגט פאַרן פיינט אַ גרויסע מפּלה.

ווען מאַדאַם וויטעלאָזן איז פאַרבליבן אַליין אין הויז, האָט זי גערטאַכט מיט ווייטאַג אין האַרצן ווידער וועגן לאַזאַר. שוין לאַנג, ווי ער וואָלט ערגעץ אין דער וועלט, אָן אַ היים, און לעצטנס זע-גען די געכט אין פאַרזי פול מיט אַלאַרם-סיגנאַלן פון סירענעס. אין דער טיפּער פינצטערניש זעט מען געדיכטע כּמאַרעס מענטשן-קעפּ... צעשראַקענע פּנימער, פאַרסאַפעמע, שוואַלעזע בלאַנדזשען אין די אונטערערדישע פּונעלן, וואָס רופן זיך מעטראָ, וועלכער ציט זיך ווייט אין די אינגעוויידן פון דער ריזנשטאַט פאַרזי... אַ מוּנהל פּייערל בלישמשעט דאָרט צווישן די ווענט, וווּ עס באַוועגט זיך אַ הויכער באַרג פון מענטשלעכע גופים, קעפּ, משופּרינעס, פּלייצעס. אַ מויער, פון וואַנען עס קוקן אַרויס אויגן. עס ווייזן זיך בלייכע, צעשראַקענע פּנימער, גרוי-בערדיקע זקנים מיט צעקנייטשמע שמערנס, צווישן וועלכע ס'איז אָפט ווי אַריינגעפלאַכטן מילי וויטעלאָזן מיט אירע צוויי קינדער, וואָס זענען צו איר צוגעמוליעט נאַענט ווי אַריינגעקלעבט אויפן לייב. זי זעט אויס מאַנער און פאַרצערט.

פּלוצעם האָבן צייטונגען געברענגט פּרישע איבערראַשנדיקע ניס:

„די דייטשע אַרמיי איז באַפאַלן האַלאַנד, לוקסענבורג, בעלגיע, און דער טיכטיקער פּאַל רענאָ האָט איבערגענומען די ראַלע פון אַ פּרעמיער-מיניסטער אויפן אָרט פון דאַלאַדיע.“

„דער העכסטער נענעראַל נאַמלען האָט דעמיסיאַנירט, זיין אָרט האָט פאַרנומען נענעראַל וויינאַן און מאַרשאַל פעטען.“

„די רעגירונג וועט שטרענג מישפּטן די גרעסטע קריגס-פּערזענלעכקייטן פאַר פאַרראַט און אַ גרויסע צאָל אָפּיצירן זענען גלייך דערשאַסן געוואָרן.“

אין פאַרזייער דרויסן באַוועגן זיך פיל אָנגעפאַקטע וועגענער,

קאמיאָנען מיט באַלעבאטישקייט פאַרן פון פראַנקרייכס פאַרנומענע שטעט דורכן שונא...

די קאָמאַסמראַפּע צעוואַקסט זיך גרעסער און גרעסער פון מאַג צו מאַג. דאָס אומגליק וויינט אַראָפּ פון אַלע דעכער, פון אַלע וועגן, פון אַלע צייטונג-קיאַסקן און פּלאַקאַטן. אויפן פּאָדערבלאַט פון יעדן זשורנאַל קוקן גרוילעך אַראָפּ די געמען פון פּריש פאַר-נומענע שטעט דורכן שונא, וועלכער דערגעענטערט זיך שוין צו די טויערן פון פאַריז. פון פראַנקרייכס שמאַלצער הויפטשמאַט אַנט-לויפן די מענטשן פון זייערע היימען און זייערע אויגן בליצן מיט חירוּש :

— האָט עמעצער אונדזער לאַנד צום שונא פאַרקויפט ?

אין פראַנקרייך וויינען אַלע שטובן, אַלע גאַסן... פון בולוואַר-קערער ביזן שטיינברוקער איז אַלץ אין אבילות. פראַנקרייכס גרוי-סע ליכט האָט זיך מיט איין מאָל פאַרלאָשן. ס'וואַנגלט צער אויף אַלע וועגן. פעלדער ברענגען... הפקר און פריי ציגרט מען זיי אונטער... גאַנצע סטאַדעס שאָף, מחנות עופות, פערד בלאַנדזשען נע-ודן אַן אַ היים... אַלע פּלעטער שטייען אויפגעריסן... אַלע לאַנד-עשירות זענען צעשיט איבער דער ערד ווי האַכער, וואָס יעדער קען עס אויפקלויבן.

דער שיינער בלומענמעפיד פון אַלט-פראַנקרייך ליגט איצט צע-טרעטן.

אין יענע טעג האָט מילי וויטעלאַזן גענומען אירע צוויי יונגלעך אויף די אַרעמס און זיך פאַרנומען צום וואַקזאַל, כדי צו פאַרלאָזן פאַריז. מאַדאַם מילי איז געשריבן געוואָרן דורך דער זעלביקער פּאַניק פון דער הויפטשמאַט, צו וועלכער דער שונא האָט זיך דער-גענטערט.

פאַר וועגענער, אין וועלכע מען פירט מיסט, וואָס מענטשן האָבן אויפגעדונגען, האָט מען געצאָלט אוצרות ; פאַר קאָמיאָנען פון פייער-לעשער און שוואַרצע עגלות פון די באַגרעבעניש-אַנשטאַלן האָט מען ווי בעת אַן אויספּלעמונג פאַרפילפאַכט דעם מקח... אַלט און יונג, פרוי און קינד, אפילו קראַנקע פון שפיטעלער האָבן אין איין אַטעם געיאָגט צו די פאַרשן, וועלנדיק אַנטלויפן פון פאַריז, וואָס עס דאַרף פאַרנעמען דער פאַרהאַסטער פייגט. עס האָט אויסגע-דאַכט, אז די מיליאָנען-שטאַט וועט פאַרבלייבן אַן איינוווינער, זעלמן וועט מען ערגעץ איבער אַ טראַטוואַר הערן אַ מענטשלעכן טראַט... אַלע וואַקזאַלן זענען געווען באַלאַגערט פון פליטים, וואָס וואַרשן

אויף באַגען, וועלכע גייען אָבער נישט. זיי וואַרטן פאַרעקשנט מיט גע-
דולד ביז אין דער טיפער נאַכט אַרײַן. אפשר וועלן זיי פאַרט דער-
הערן דעם פּײַף פון אַ לאַקאָמאָטיוו אָן אויסלייזער. טײל
וויילן מער נישט וואַרטן און לאָזן זיך צו פוס, וווּ די אויגן טראַגן
זײ.

אויך מאַדאָם וויפּעלאָזן מיט אירע צוויי קינדער זענען געווען
צווישן זײ.

קאַפּיטל פּינף און דרייסיק

אין דעם לעצטן טאָג האָט די זון אין פאַרזײ ווי להכעיס אַזוי גיל-
דיק און העל געברענגט אין פנים, אַז ס'האַט בײַ מאַרסעלן אויפגע-
רייצט אַ כעס און ער האָט זיך געקריגט מיט אַלע באַקאַנטע, וואָס
האַבן זיך אים אויסגעדראַכט, אַז זיי קוקן צו מיט גלייכגילטיקייט
צו פראַנקרייכס אומגליק. ער האָט געזינדלט מיט גראַבע רײד די פאַר-
קויפּערינג פון בלומען און פון לאַטערי-נאַציאָנאַל, ווי זיי זענען
געזעסן געמיטלעך בײַ זייערע שטעלן אין אַלע גאַסן און אָפּגעוואַרט
קונים. איצט איז געווען בײַ נאַכט.

— מאַרינגעט, דו שלאָפסט? — האָט מאַרסעל כסדר געמונטערט
זײַן ווייב.

גײן, זי איז נישט געשלאָפּן. בײדע זענען היינט מידע אַוועקגע-
פאַלן אויפן געלעגער און יעדערער באַזוגדער האָט מיט געשלאָסענע
אויגן באַוואַכט די געשעענישן פון דער נאַכט, מאַמענטנווייז אויפגע-
כאַפט דעם קאַפּ פון קישן, בעת העלע עקספּלאָז=פּײערן ווי בליצן
האַבן זיך אויפגעריסן אין הימל און אַדורכגעפלוין פאַרן פענצמערל.
אַ גרויער שמויב האָט זיך אַ טראַג געמאַן, ווי אַ ווינט וואַלט אים
מיטגעריסן פון דער ערד. ס'האַט זיך געפילט אַ שוועבל פון דרויסן,
וועלכער האָט מיט זיך דערמאַנט אָן אַ פאַרנעפּלטן ווינטער=פּרי-
מאַרגן, ווען אַ גרויקייט פאַרווישט די וועגן און קאַנטורן פון שטאַט,
אַ מען זעט נישט וווּ צו גײן.

ס'איז שוין געווען אַזוי שפּעט און בײַ אַ שכן ערגעץ האָט נאָך
געשפּילט דער ראַדיאָ דעם פראַנצויזישן נאַציאָנאַלן הימן, עפעס
אַזוי צעצויגן, פול מיט אומעט.

— מאַרסעל, דו הערסט דאָס שפּילן? — האָט מאַרינגעט מיט
אַ קול, וואָס דערציילט פון אַ טיפן ווייטאַג, אַ זאָג געמאַן. און ער
האַט געשוויגן, ווייל זײַן מוח איז איצט געווען שטאַרק פאַרגומען

מיט דרויסן, פון וואָנען ס'איז דערגאַנגען אַ געסקריפּ פון פּאַרנדיקע וועגעלעך מיט שלאָפּנדיקע קינדער, וואָס האָבן מאַמענטנווייז זיך איבערגעוועקט און געוויינט מיט אַ יאַמערלעך, גרויליק געווייזן אים בער נאַסן. ס'האַט זיך געהערט אַ געטופּ פון אַ סך גייענדיקע פּיס איבערן אויסברוקירטן, באַשטיינערטן וועג צו די ערפער, וווּ ס'גע- פינען זיך וואָקסאלן.

מאַרסעל איז אַראָפּ פון געלענער און אַרויסגעשטעלט דעם קאַפּ דורך זיין איינגעבויגן קליין קאַנסייערוזש-פענצטערל. ער האָט געזען די שוואַרצקייט און טרויער פון יענער נאַכט און געזאָגט:

— מאַריגעט, אפשר זאָלן מיר אויך אַוועק פון פּאַריז? — און זי האָט אים אָפּגעענטפערט מיט אַ הייעריקן פּאַרשאַלפּן קול:

— וואָס דולסטו אַ קאַפּ! וואָס גלייכסטו זיך צו מענטשן מיט געזונטע כוחות און גאַנצע אברים? דו מיינסט, אַז דו ביסט נאָך דער מאַרסעל גיבור פון אַמאַל? היינט קען מען נישט אויסרעכענען אויף פּאַרן מיט באַנען, נאָר אויף גיין צו פּוס און דו מיט דיין קוליע וועסטו נישט דערגיין... וועסט בלייבן שמעקן ערגעץ אין וועג. — אַד, פאַר וואָס איז פּאַריז נישט געוואָרן קיין ווערדען, ווי אין דער ערשטער וועלט-מלחמה? פאַר וואָס לאָזן די פּאַרשאַלמענע מלחמה-פירער פון היינט אונדזערע שטאַלצע ערד פון פיינט באַ-טרעטן? פאַר וואָס?

ווען מאַרסעל האָט זיך איינגעשטילט, האָט ער גענומען רעדן שוין רואיקער:

— מאַריגעט, דו זאָגסט, אַז כ'וועל נישט קענען דערגיין. וועל איך זיך אַוועקזעצן אויף אַ באַנרעלס, אַ דורכפּאַרנדיקער צוג זאָל מיר צעקוועטשן, כדי נישט צו דערלעבן אַזאַ שאַנד, אַז פּאַריז זאָל ווערן פאַרנומען דורכן דייטש, דער דורות-לאַנגער שונא פון פּראַנקרייך! און מאַרסעל האָט אַזוי רעדנדיק שגעל זיך אָנגעמאָן און געגרייט זיך אין וועג. נאָר מאַריגעט האָט זיך ביי אים שמיל געבעטן:

— דו ביסט קראַנק, וווּ גייסטו, מאַרסעל? ראַבערט וועט אַהיימ-קומען און וועט טרעפן די סיר אונדזערע געשאַלסטן, וואָס ווילסטו מאַן? איך יעדנפאַלס קען נישט מיטגיין!

ער האָט גאַרנישט אָפּגעענטפערט און פּאַרשוונדן געוואָרן אין דער נאַכט-פינצטערניש צווישן אַ סך וואַנדערנדיקע שאַטנס און אָפּגייענע-דיקע פּיס. איבערן ברוק האָט אָפּגעהילכט זיין קוליע.

פּלוצעם האָט מאַרסעל דערזען אַ פּול אָנגעפאַקטע קאַפע מיט אַ פּריילעך פּובליקום און פאַר דער האַלב צעפּראַלמער סיר, פון וואָנען ס'האַט אַרויסגעלויכטן אַ שפּאַרע ליכט, האָט דער פּאַטראָן פון קאַפעהויז אַרויסגעוואָרפן צוויי שיכורע גאַסנפרויען, וואָס האָבן

געהאלטן אין סאמע ברען פון געשלעג. דער זעלבער פאטראן האָט זיי שפעטער פונדערנערסן, ווייל זיי האָבן זיך פארפלאַכטן מיט ביידע הענט איינע אין דער אנדערערס קאָפּ האָר, און ווען אַלץ האָט זיך שוין געהאַט פאַרענדיקט, האָט די שטאַרקערע זיך גערייצט מיט דער שוואַכערער, וואָס איז אַוועקגעגאַנגען אַ געשלאָגענע מיט וואַקל־דיקע, אונטערגעהאַקטע טריט און געזען, ווי יענע טריאומפירט און שרייט :

— נאָ, זע דייע קנױלֿן קלאַקעס, ווי זיי ליגן פאַרבלוטיקט אין טײַגע הענט! דו וועסט נאָך צוגעמען אַ חתן פון אַ כלה, זאָג? מאַרסעל האָט דער דאָזיקער נאָכגעקוקט, ווי זי שמעלט אָפּ פאַר־בייגענדיקע מענער, וואָס בלאָנדזשען אין דער פינצטערניש גענוי ווי ער צום וואַקזאַל, כרי צו אַנטלױפן פון פאַרזי, און יעדער שטופט זי אָפּ מיט עקל און גײט ווייטער.

נאָר פּלוצעם האָט די פרוי זיך אָפּגעשמעלט און פאַררייכערט אַ פאַפּיראַסל און דאָס פּיטשינקע פּייערל האָט אַ בליאַסק געמאַן אין דער פינצטערניש און ער האָט ראַפּטאַם דערקענט אין יענעם אַלט אָפּגעלעבטן פנים פון דער פרוי מאַרגעריטן — זײן כלה פון דער יונג!

ער האָט אַ שפּײַ געמאַן און געגאַנגען ווייטער. מאַרסעל איז צוגעקומען צו אַ לאַנגן מויער פון וואַליזן און באַוועגנדיקע גופים, וואָס האָבן אָפּגעוואַרט פאַרצווייפלט מיט קאַל־טע צעשראַקענע טײַמע בליקן אויף אַן אָפּפאַרנדיקער באַן ערגעץ ווייט, ווייט, ווייט צו אַנטלױפן פאַרן שונא.

און ער האָט זיך אויסגעמישט צווישן דער מענגע נאָכטשאַטנס, ווי אַ צובאַהאַפטענער שאַמן פון דער לאַנגער קײט צוגיפּעטליעמע מענער, פרויען און קינדער.

קאפיטל זעקס און דרייסיק

אין יענער צײַט האָבן געשמראַמט האַרדעס דיסציפּלינאַזע זעל־גער איבער פּעלדער, מען און געכט. זיי האָבן געוואַגלט איבערן גאַנצן לאַנד פון אַלע אײַגעבראַכענע פאַרנומענע פּראָגנאָסן דורכן שונא. און לאַזאַר וויטעלזאָן, אויך אײַנער צווישן אַלע, מיט נישט ראַזירטע באַסן און אַ ווירדער בליק ווי פון אַ צעטומלעכער חיה, וואָס זוכט אַ רעטונג, אין די צעשראַקענע אויגן. אַ טײַל מיט צעפּלויגענע פּאַל־לעם בײַ די צעפּנטע מונדירן, אנדערע מיט פאַרשאַרצטע פּאַלעס בײַ

דער העלפט, אז ס'זאל זיי זיין לייכטער צו לויפן, און צעקודלמע משופרינען און ווייטן שמערן פארוואַרפן, געטריבן פון ווינט, גע- פענדזשעט אין גרויס שרעק אין איין אָטעם, אז דער שונא זאל נישט איבעריאָגן און כאַפן אין געפאָנגענשאַפט.

לאַזאַר וויטעלזאָן האָט געמאַכט אין דער נאַכט-פינצמערניש, נישט געוואַלט, צי ער געמט די ריכטונג פון רעמונג אָדער ער לויפט גאָר אין די הענט פון די קעגנער, און ווי גענוי פון אַ סמויג היי אַפער האָט זיך פּלוצעם גענומען אויסוועבן אַ העלרויכיקער וואַלקן אין הימל און אַ קו-קו-רי-קו האָט זיך געמראָגן ערגעץ פון אַ פּויערים-געסם : דער ערשמער פּריילעכער גרום פון אַנקומענדיקן טאָג. שפעטער האָט פון געפּל אַרויס אַ בלישמש געמאַן אַ זוניקער באַגילדעמער באַרג און אַ גרינער טוי-פייכטער דיוואַ, פון וואַנען ס'האַבן זיך אויפגע- הויבן, ווי פון וויגעלעך קינדערישע קעפלעך, אַלערליי פאַרבן בלומען, פּריש אויפגעוואַכטע פון נאַכטשלאָף.

לאַזאַר וויטעלזאָן האָט זיך געווישט דעם געדיכטן שווייס פון שמערן און ווייטער געלאָפן. פּלוצעם האָט ער דערזען ווי פון אַ תּהום קוקט אַרויס אַן איבערגעדרייטער אויטאָ מיט די רעדער אַרויף, פאַרזונקען אין אַ שפּאַלט פון אַ באַרג. דער אויטאָ איז גע- ווען אַן אויסגעטריקנטער אָן אַ טראָפּן בענין, אַ צעבויגענער, נאָר אַ ברייטער, אַ רחבותדיקער, ווי ער וואַלט מיט אַ כּוונה דאָ גע- וואַרט אויף עמעצן. נאָר אַ רגע פון איבערקלערן איז לאַזאַר וויטעל- זאָן צוגעלאָפּן צו דער נאָענטער לאַנקע און צוגעפירט פיר אַקסן, וואָס זענען געלעגן הפּקר אין גראָז מיט ברוינע און שוואַרץ-געפּלעק- טע פעל, און זיי איינגעשפּאַנט, מיט שמריק פאַרוואַרפן איבער די העלרזער און באַלד האָט דער אויטאָ זיך געריט פון אַרט און דער הימל האָט אַהער געקוקט, ווי ער וואַלט געשפּעט פון דעם לאַנגווייליקן אַקסנמאַרש, טריט ביי טריט, ביז ס'האַט זיך אַ ווייז געמאַן אַ סימן פון אַ פּויערישן ישוב. איז ער שנעל צוגעלאָפּן אויס- זוכן אַ ביסל בענין און באַלד האָט ער געמראָגן אַ פּולן ביראָן אויפן אַקסל און געשריגן צו די פאַרביילויפּנדיקע זעלנער :

— חברה, ווער קען פירן פון אייד אַן אויטאָ ?

אַ סך האָבן זיך איינגעהאַלטן פון פאַרסאַפּעטן לויף און זיך אַפּגעשמעלט אין מיטן וועג, באַהאַנגען דעם אויטאָ פון אַלע פיר זייטן און איינער האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט. באַלד האָבן זיך איינגעשניטן אַ געדיכטע מחנה זעלנערישע קעפּ אין דער ווייט- קייט פון פעלדער צווישן באַוועגלעכע צעוויגלטע קאַרגזאַנגען. און די פיר אַקסן, פון וועמען דער הימל האָט פריער געשפּעט מיט לאַ- נות, זענען פון הינטן שמיין געבליבן און פאַרגאַפּעט גאַנצעקוקט

דעם אויפמאך שנעלן פארקירעווען זיך צווישן זוניקע קושאקעס און לאַנגע קעס, ווו ס'האָט זיך בלויז געהערט אַ שפּיל פון פּייגל, אַ געזשום פון ביגען, אַ שפּיציקער געפּייה פון גרילן און ס'האָבן זיך געפּילט פאַררייסנדיקע ריחות פון ברייט צעפלאַכטענע גאָדלכיימער. אלץ, וואָס לעבט אין וואַלד, האָט פון זיך אַרויסגעגעבן סמנים פון לעבן אַ חוץ די אַנטלאַפענע זעלנער פון די פּראָנסן, וואָס האָבן אין זיך איינגעהאַלטן דעם אָטעם. זיי זענען געזעסן אין אויפמאָ איינגעקאָרטשעטע, כּדי צו פאַרנעמען וואָס ווייניקער אָרם, פאַרפלאַכטן גוף צו גוף, געשוויגן פון מורא, אַז ס'זאָל זיך נישט אַ ווייז טאָן פּרִיצעם אַ לויערנדיקער טיגער אין וואַלד, אַ שפּרונג געבן פון ער-געץ אַ לייב, אַ וואַלף, אַ גיפטיקער שלאַנג אָנגעטאָן אין אַ בלאַס גרינעם אונטער אַ פון אַ דייטשן באַוואַפנטן זעלנער, און ס'זאָל זיך נישט אַ טראַג טאָן פון ווייט אַ פאַרטיבנדיק גרילצנדיק קול ווי אַ שאַס פון אַ האַרמאַט :

— האַלט !

דער גענימער שאַפער האָט געטריבן דעם אויפמאָ מיט דער גרעסטער שנעלקייט און פאַרהאַנגענעם אימפעט. פּלוצעם האָט לאַזאַר וויטעלזאָן דערזען ליגן אין פעלד אַ מענטש און לעבן אים אַ קוליע און דער שוּך פון זיין געזונטן פּוס אין געווען אַוועקגעוואָרפן לעבן אַ בוים. און מיט אַמאָל האָט יענער זיך האַסטיק אויפגעכאַפט און אַנטקענגעלעאַפן דעם אויפמאָ. ער האָט געפּאָכעט אין דער לופטן מיט איין האַנט, וואָס ער האָט געהאַלטן די קוליע, און מיט דער צווייטער דעם שוּך, געגעבן סמנים, אַז דער אויפמאָ זאָל זיך אָפּשטעלן. שנעל האָט לאַזאַר וויטעלזאָן זיך אַרוורכגעשטופּט דורך אַלע זעלנערישע עלנבויונגס און פּלייצעס צום שאַפער, פאַר וועמען ער איז געבליבן שטיין אין אַ בעטנדיקער פּאָזע :

— ברודערל, טו אַ טובה, נעם אויף אַט דעם קאַליקע, וואָס ליגט אפּשר פון אַ סך גיין דאָ אַ פאַרמאַטערטער אין פעלד און ער קאָן דאָך אויסגיין פון גויט און עלנט.

און ווען דער פון אַלעמען אומבאַקאַנטער איז אַריינגעפאַלן אַ פאַרסאַפעטער אין אויפמאָ, האָבן זיך דערהערט צוויי פּריידיקע אויס-געשרייען :

— מאַרסעל !

— לאַזאַר !

ביידע שכנים האָבן זיך אין יענעם מאַמענט דערקענט און ווי ברידער זיך צעקושט. דער אויפמאָ האָט גענומען אין אַ גלייכער ריכטונג זיך וואָס טיפער איינשניידן און וואָס מער דערווייטערן זיך פון

געפאר, זיך אדורכרייטן דורך א קייט פון בערג און וועלדער, ווו פרישקייט האט געבלאזן און געאטעמט פון אלע זייטן. ווינטן האבן צעשוויבערט לאזארס בלאנדע משופרין, פון וואגען ס'האבן ארויס-געשמייכלט זיינע צופרידענע אויגן, פול מיט גליק פון דער איצטיגער צופעליקער באגעגעניש. ביידע האבן געהאט פיל זיך צו דער-ציילן, מיינסטנס מארסעל פון אלע זיינע לעצטע שווערע איבער-געלעבטע מעג אין פאריז און פון ראבערט, וואס ער שרייבט אין זיינע בריוו:

— מיין איינציקע שמרעכונג איז צו קענען צוריקפארן קיין פא-ריז און ווידער זען מיין פרייען שטיפטאטן און מיין גומע מאמע.

*

די זון האט ווי מיט פעכער א גאלדנקייט אויסגעשפרייט אויף די וועגן. א געפלעקטער כישוף-שיין ווי א רואיקער נעפל האט זיך גע-שאטנט. נאך גארנישט האט געפרייט די אנטלאפענע זעלנער פון די אייגעבראכענע פראגנטן, ווייל אלץ האט זיי איצט געשראקן, יעדן האט זיך ווי אויסגעדראכט, אז אפילו די בערג און די וועלדער, די גרעזער און בלומען — אלע יאגן זיך נאך זייער פענדזשענדיקן אוי-טאך. יעדער שארף פון א פליענדיקן פייגעלע, יעדער קו-קו, יעדער געפייף און יעדעס זשאבע-קוואקען אין די זומפן — אלץ גיט האס-לע דעם שונא, אז ער זאל קענען די מענטשן דעריאגן און געמען געפאנגען.

— ניין, דאך אהער וועט שוין דער שונא נישט קומען! — זאגט דער שאפער מיט אן ערנסט, נאך זיין פנים איז פריילעך.

ער פארשליסט די ליפן מיט זיכערקייט און ס'הייבן אן ארויס-שפרינגען פון אויטא איינער ווי איינער הויכע פראנצויזישע זעלנער, וואס פריער א וויילע, לינגדיק צוגיפגעוויקלט אין א קנול, האט מען גארנישט געזען זייערע פרעכטיקע געוואקסן, און צווישן זיי לאזאר וויטעלזאן און דער ציווילער מיט דער קוליע, וואס מען רופט מארסעל. אלע האבן אָנגעהויבן קלעמערן אויף א בארג, וואס האט צו זיי אַרונטערגעקומט מיט א צעפלאקערטן פלאם, אויף וועמענס שפיץ ס'האט אן אויסגעצוואַגענע, נאָסע גרינקייט געפאַכלט צום וויאַלעט-אַקרענט און געגאַלדיקטן הימל. ס'ווייזט אויס, אז ס'האט געהאט גערענגט און קיינער האט נישט באַמערקט די פאַלגדיקע סראָפנס.

די זעלנער האבן אַרויסגענומען פון זייערע רוקזעק דאָרע פאַר-ברענטע בריוו און זאָרגזאַם צעשניטן פעגעצוויוו, אז ס'זאל גענאָ-גענען פאַר אלע כאַטש אַ ביסן, און גענעסן פאַרטראַכט. נאָך איינער,

וואָס האָט נישט טועם געווען פון זיין פאַרציע, איז געווען לאַזאַר וויסעלזאָן. ער האָט אַרפּאָפּגענידערט זיין קאָפּ ווי אין אַ ישוב-הדרת און אים צוריק אַ הייב געמאַן אין דער לופט, אַ פּלאַטער געגעבן מיט זיין גאַלדענער, בלאַנדער משופּרין און אויסגערופן צווי הויך, חי ער וואָלט געוואָלט, אַז אויך דער באַרג זאָל אים דערהערן :
 — זאָגט מיר, זעלנער, קאָלעגן מיינע, ווען לַמשל אין אַ קריג דעם שונא געלינגט צו פּאָנגען דעם גענעראַל פון אַן אַרמיי — צי מוזן זיינע סאָלדאַטן שוין קאַפיטולירן, אַוועקלייגן דאָס געווער ? אָדער ס'איז פאַראַן אַ מעגלעכקייט צווישן די אייגענע פּראָססע זעל-נער באַשטימען אַ צווייטן גענעראַל און ווייטער פאַרזעצן די מלחמה ? אַלע פּנימער האָבן זיך מיט איין מאָל אָנגעקוקט און איינער האָט אַ זאָג געמאַן :

— חברך, זאָג קלאָר, וואָס דו מיינסט ?
 און אַ צווייטער האָט זיך אויפגעשמעלט. ער האָט אויסגעזען צווי הויך, ווי זיין קאָפּ וואָלט זיך פאַרריסן אין הימל, און ער איז גערוועאיש אַריינגעפאַרן מיט ביידע הענט אין זיינע הויזן-קעשענעס און גערעדט ווי צו זיך אַליין :

— יאָ, פאַר מיר איז אַלץ פאַרשמענדלעך און ריכטיק...
 און וויסעלזאָן האָט גענומען רעדן :
 — פּראַנציוזן, קאָלעגן, איך טראַכט, אַז מיר, וואָס געפינען זיך דאָ אויפן באַרג, אָט די קליינע גרופע וואָלטן געקאָנט מיט זיך מיט-רייסן דעם גאַנצן פּאָלק און אויפוועקן צו ווידערשטאַנד, ווען מיר וועלן נאָך באַווייזן דעם ערשטן ביישפּיל פון העלדישקייט.

די זון האָט נאָך אַלץ אויפן באַרג זיך אין גאַלדסמענגעס צע-שפינט און די מענגע קעפּ און גופים האָבן זיך ענג צונויפגערוקט און לאַזאַר וויסעלזאָן האָט לאַנג נאָך פאַר זיי גערעדט. איצט האָט קיינער פון דער גרופע נישט מער געזען ווי פריער אַ טרויעריקן פּרילינג, נאָר ווי אינעם טונקעלן געפּל ס'אַנטפּלעקט זיך אַ זאַפּ-טיקע פאַרחלוממע נאַכט.

מאַרסעל האָט שטום צוגעהערט זיין שכן וויסעלזאָן, געקוקט אין מויל, דאַנקבאַר און אונטערמעניק, ווי מען קוקט אויף אַ דאָקטער, וואָס פאַרשרייבט אַ זיכערן רעטונגס-רעצעפט פאַר אַ גוסס, און ס'זענען אויפגעשווומען אין זיין זכרון די טעג פון דער ערשמער, אָט נאָר ווי פאַרענדיקטער וועלט-מלחמה, ווו ער האָט לאַזאַרן אין בערלין דערזען צום ערשטן מאָל מיט אַ צעפּלויגן שוואַרץ קאַ-פעלישלאַ איבער זיין בלאַנדער אַרויסהענגענדיקער משופּרין, נאָך כמעט אַ יינגל געווען, און איצט, ווי ער איז אויסגעוואַקסן צו אַ

מוטיקן זעלנער מיט אזוי פיל ליבע צו פראנקרייך. ער זאגט רייד, וואס ליגן יעדן ערלעכן פראנצויז אויף דער צונג.
שפעטער, ווען מארסעל איז צווישן דער גרופע מידע, מיט די קעפ אונגעלעגטע איינער אויפן אנדערנס אקסל, איינגעשלאפן און א צע-לויכטענע לבנה אויפן הימל האָט זיי באַוואַכט, האָט איינער ווי אַ טרייער פאַסטעד איבער זיין סטאַדע געהאַלטן אָפן זיינע אויגן, אַז קיין וואָלף זאָל קיינעמען נישט פאַרצוקן — דאָס איז געווען לאַד זאַר וויטעלזאָן. ער האָט געשפינט אַ חלום וועגן טעג, ווען אין פראַנקרייך וועלן ווידער די מענטשן פריי זיין.
די נאַכט האָט טרויעריק געקוקט אויף. לאַזאַר וויטעלזאָנס פנים, וואָס האָט אויסגעזען פאַרשאַטנט מיט מרה=שחורה, און געהערט, ווען ער האָט גערעדט שטיף און פאַרוואַרגט צו זיך אַליין :
— כ'האָב אויך צו וועמען צו פאַרן, פונקט און גענוי ווי אַלע מענטשן אין דער גאָרער וועלט פאַרמאָגן אויך וועמען ליב צו האָבן : צוויי שיינע יינגעלעך, וואָס זענען מיין גאַנץ לעבן ! און אַ פרוי, אַ יונגע, אַ קלוגע, אַ האַרציקע. גאָר כ'קען נישט מער קו-מען צו זיי קיין פאַריז, ווייל כ'בין נישט בכוח איבערצומראַגן אַזאַ סיפּן צער צו זען, ווי אָט די שיינע ווונדערשאַט, דער שמאַלץ פון פראַנקרייך, ליגט געשענדט, צעטראַטן אונטער די פיס פון זיגרייכן שונא.

ביים לעצטן וואָרט האָט אין לאַזאַרס אויגן זיך געזען אַן ענדלאַך-זער אומעט, וואָס האָט זיך געשוואַרצט אונטער אַ זילבערטרער.

קאַפיטל זיבן און דרייסיק

איז אַ לעצטן זומער=באַגיגען איז לאַזאַר וויטעלזאָן גענאַנגען אויף אַן אומבאַקאַנטן וועג צווישן אַ געקריי פון הענער און אַרום איבער פּעלדער האָט זיך געטראָגן אַ גערויש פון כ'ערליי וואַלד=באַשעפע=נישן, אַ געשפּיל פון פייגל, אַ געגריל, ביז ער איז אָנגעקומען צו אַ שמעמל, וואָס איז געשאַטען אויף אַ באַרג און האָט אויסגעזען ווי אַ קעניגלעכער פּאַלאַץ אין די מעשה=ביבלעך פון פאַרצייטיקע פירשטן. דאָס שמעמל איז באַשאַטען פון אַ קלויסמערל, אַ מערי, אַ וואַקזאַל און אַ בלומענפאַרק. גאָר אַלץ האָט געעמעמט מיט דורות=דיקער אַלמקיים און פאַרלאַזקיים. דאָס בילד אַליין האָט דערציילט, אַז ס'לעבן דאָ גאָר רייכע און גליקלעכע מענטשן. און אזוי איז עס סאַקע געווען, אַ חוי, וואָס אַלע האָבן דאָ געקענט איינע אַן אַרעמע

אלמנה זשאנעט. זי פלעגט וואַשן וועט פאַר אַלע פּויערים, וועמענס ווייבער זענען געווען שוין טויט. זי פלעגט פאַרריכטן אַ העמד, פאַרצירעווען און צווייען אַ קנעפל. פאַר דער אַרבעט האָט מען איר באַצאָלט מזומן געלט. נאָך אַז זי האָט אַ פּולע נאַכט איבערגענעכט מיט ביי אַ פּויער אויף אַ פרעמד געלעגער, איז די אלמנה זשאנעט אַרויס פון יענעםם כאַטע נאַנץ באַגיגען און ס'האַט שוין אויף איר געוואָרט דער לוי: אַ ביסל מייערן, קאַרטאָפּל, אפילו אַן עוף — דערפון האָט זי דערגערט איר איינציק טעכטערל פּאָלעט. די דאָזיקע אלמנה האָט זיך אויסגעלעבט שוין צו רעדן און נאָך שען גער צו שמייכלען, אַז אַלע אברים אויף איר גערונצלע פנים, אַזש ביז ווייט אין האַרדן אַרײן, האָבן מיטגעלאָכט מיט חניפה. אין די שכנישע היימען האָט מען זי געהאַלטן פאַר אַ זיגריקער פרוי. זי האָט זיך קיין מאָל נישט מתודה געווען פאַרן גלח, מען האָט זי קיין מאָל נישט געזען אין דער קיר. מען האָט אפילו נישט געקענט דעם מאַן, פון וועמען זי האָט געהאַט געבוירן איר טעכטערל פּאָלעט, וואָס האָט געהאַט אַ קאַלכט ווייס פנים און קאַלכווייסע אויגן און אפילו שפאַר ווי קאַלד זען גען ביי איר געווען די אַפּלען אַן אַ באַוועגונג. אויך אירע האָר זען גען געווען שפאַרע, ווייסע, וואָס פלעגן זיך אונטערן געבלישמש פון דער זון צעלייכטן ווי גאַלד. ווען פּאָלעט איז נאָך געווען נאַנץ יונג, האָט זיך אין איר איינגעליבט אַ בראַנדז־פּנימדיקער שפּאַניער, וואָס פלעגט שטיל אַראַפּשלינגען אַלע פאַרדראַסן אויף זיין פרוי — און איז געווען צו איר אונטערטעניק ווי אַ קנעכט. ער פלעגט צוקוקן מיט פאַרביסענע לײפן, ווי עס גלעט זי דער אַלטער רייכער גאַסטאָן, אַ מענטש שוין אין דער טיפּסטער זיקנה, וואָס איז געגאַנגען איינגע־בויגן אין צווייען, נאָך אַ בעל־תּאוּה איז ער געווען. זיינע דינסטן האָבן ביי אים צו ביסלעכווייז צוגערויכט זיין נאַנץ פאַרמעגן. און טאַקע דערפאַר האָט די וועשין זשאנעט אונטערגעשיקט איר יונג גע פּאָלעט, אַז זי זאָל ביי אים פּוועלן, ווייל סיי ווי סיי האָט ער נישט קיין יורשים, זאָל ער אָנשרייבן אַ צוואה, אַז אַלץ זאָל איר געהערן נאָך זיין טויט. געווינט האָט פּאָלעט מיט איר מאַן אין גאַסטאָנס רייכן הויז, טיר ביי טיר. ווען דער שפּאַניער פלעגט נאָך דער שווערער אַרבעט אין פּעלד בראַפּען אין שלאַף, פלעגט זי אַוועק צו גאַסטאָנען. דער אַלטער האָט געהאַט חוץ זיינע אוצרות געלט אַ ביסמאָך מיט אַ רעסטאָראַן אויפן ברייטן טראַקט, וועמענס דרויסן־דיקע מויערן זענען געווען איינגעמונקען אין בלומען. זעקס ברייטע טרעפּ פון ווייסן מירמלשטיין האָבן אַרויפגעפירט צום רעסטאָראַן. אין די פּרידלעכע יאָרן פלעגן אַהין אַרײַנקומען אַלע טענים־שפּײַ

לערס פון נאָענטן שמת, אויך די זשאָקיים פון פערדגעיעגן. א באַ-
זונדערער רוים איז דאָרט געווען פארהאן פאר די גאלטפילער
פונעם שכנותדיקן גאלטפלאץ, וואָס האָט זיך געפונען צווישן פּעלדער
און גערשנער, וווּ ס'האָבן דאָרט אַ מאָל געווינט מאַרקיוז, פּרינצן,
קרובים פון די פּראַנצויזישע קיניגן. נאָר היינט, אין די מלחמה-יאָרן,
פון זינט דאָס פּראַנצויזישע לאַנד איז געוואָרן פאַרכאַפט פון די
דייטשן, האָבן די ווייסע מירמלשטיינערנע טרעפּ פון אַלטן ביסמאַרַך
ווי כּישוף צוגעצויגן צו זיך די שטאַלצע הויכראַנגיקע דייטשע מי-
ליטער-לייט. דער ווירט האָט געהאַט דעם געשמאַק פון אַ פאַרזענער
און האָט אַוועקגעשטעלט ביים סאַמע אַרײַנגאַנג אויף די טרעפּ אַ
וואַזע פון פּיינסטן קרישמאַל פּול מיט קאָלירפולע בלומען, און
ווי צעשטייכלטע וועכטער צוויי בלויע פאַראַסאַלן, וואָס האָבן זיך
צעפאַכעט אין דער ברייט, אייגער לינקס, אייגער רעכטס, און גע-
געבן אַ פּרעכטיקן אָפּשיין, באַזונדערס אין די שעהן פון פאַר-
מיטאַג, ווען די פּילפאַרביקע צעגאַסנקייט פון גערטנער און פאַרקן
אַרום האָבן אַהערגעבלישמשעט אונטער דער גאָלדענער זון.

פון ערשטן טאָג אָן, וואָס דייטשלאַנד האָט פאַרכאַפט פּראַנקרייך,
איז נאַסטאַנס ביסמאַרַך געוואָרן דאָס ליבסטע אָרט פאַר זייערע מי-
ליטער-לייט. זיי אַליין האָבן אים געגעבן דעם נאָמען „דאָס פּראַנ-
צויזישע פאַראַדיז“. דאָרט אַהין פלעגן זיי קומען נישט אַליין, נאָר
אויך מיט זייערע פּרויען און געליבטעס. נאַסטאַן האָט אָבער גע-
גלייבט, אַז זיי ציט אַהער נאָר פּאַלעט מיט אירע צעבלישמשעטע
ווייסע האָר, זי, וואָס האָט זיך אַזוי גוט אַרײַנגעפאַסט צום אַרישן
ראַסן-פּרינציפּ. זי האָט איצט פאַרגומען דעם אויבנאָן ביי דער
קאַסע און האָט באַדאַנקט דעם אַלטן מיט אַלעמען, וואָס זי האָט
נאָר געקענט. זי האָט צו אים געלאַכט מיט אירע צעלויכטענע האָר,
— ס'איז נאָר געווען אַ ווונדער, ווי ס'האָט זיך גענומען צו פּאַלעטס
שטאַרן בליק אַזוי פיל שמיכל. זי פלעגט זיך אַוועקשטעלן ביים
ברייטן אַרײַנגאַנג, אין אַלע מאָל נייע און אַנדערע קליידער, און
דערמיט צוציען די הויכראַנגיקע שלאַנקע מענער מיט גאָלד- און
זילבער-עפּאַלעטן. פון באַגינגען ביז ביינאַכט האָבן זיי געשורעוועט
אַריין און אַרויס.

לעצטנס האָבן זיך אויך ביים ביסמאַרַך-אַרײַנגאַנג געיאָוועט צוויי
דאָרפישע שנאַרערס מיט אָפּבלאַקירטע, אָפּגעטראַגענע מלבושים —
מסתמא אייגווינער פון די שכנישע ערטער : איינער אַ הויכער, מיט
בלויע איבערגעדרייטע אויגן און מיט אַ ווייסן שטעקן אין דער האַנט
— אַ צייכן, אַז ער איז בלינד. געפירט און געוויזן אים דעם וועג
האָט אַן עלטערער פון אים. אַנגעלענט אויף אַ קוליע — ער האָט גע-
זען

האָט אַ ווילד פאַרוואַקסן אויג. אַ טייל מיליטער־לייט פלעגן גלייכניש־טיק אַ וואַרף טאָן אַ נדבה, נישט צומאָל געבנדיק אַ בליק אויף זייער רע מיאוסע פנימער. לעצטנס איז אין יענעם ביסמאָר־רעסמאָראַן געווען אַ נאָכט פון שיכרות, ביזן בלויען באַגינען, און די געזאַנגען, סיי מיליטערישע סיי אַנדערע פאַרבענקטע מעלאָדיעס, האָבן זיך גע־סראָגן איבער נאָענטע און ווייטע פעלדער און וועלדער.

אויך פּאָלעט מיט אירע קאַלכשטאַרע אויגן האָט דעם אַלטן גאַסמאַן געהאַלטן אַרומגענומען און געקושט.

אומגעריכט האָט אויסגעבראַכן אַ באַמבן־עקספּלאָזיע פון אַלע פיר זייטן און אַרומגענומען ביזן דאָך דעם גאַנצן בינין אין איין גרויסן פּלאַץ, פון וואָנען קיין מענטש האָט נישט געפונען קיין אַרויסגאַנג. אַ גרויער געפּל פון רויך און ווענט פון פאַרע האָבן פאַרשטעלט אַלע וועגן.

אָט דעמאָלט האָבן אַלע פון יענער גרופע קעמפער, וועמען עמע־צער האָט גענומען אָנרופן מיטן נאָמען „מאַסיזאַנער“, שוין באמת געגלייבט אָן די געהערטע רייד פון זייער שעה לאַזאַר וויטעלואָן, ווען ער האָט גערעדט מיט זיך אַליין אין יענער היסטאָרישער גרייט־דונגס־נאַכט, אז ער קען נישט צווען, ווי דער שטאַלץ פון פּראַנק־רייך ליגט געשענדט אונטער די פיס פון אַקופאַנט. נאָר לאַזאַר האָט זיך איצט אַליין גענומען באַטראַכטן פאַר אַן אַנטרוגענעם פון אייגענע הייליקע פּרינציפּן, וועלכע ער האָט פריער אין די שלום־יאָרן געשטאַלטיקט אין זיין ליטעראַרישן שאַפּן.

אָט צו די דאָזיקע געדאַנקען האָט גורם געווען, בעת ס'איז לאַ־זאַרן אויפן זכרון געקומען די רייד, וואָס זיין פרוי מילי האָט צו אים געשריבן אין לעצטן בריוו ערב די גרויסע געשעענישן:

„טייערער לאַזאַר!

— כדי שטענדיק וועגן דיר צו טראַכטן ביי נאָכט, ווען כ'שלעף איין די קינדער, און ביי טאָג, ווען כ'פיר זיי אין גאָרטן אויף שפּאַ־ציר, — אומעטום, וווּ כ'בין נאָר און וווּ כ'געפין זיך, טראַג איך ביי זיך מיט דעם מאַנסקריפט פון דיין אָנגעשריבענער נאָוועלע „דער שאָטן פון אוריה החיתי“ און איך לייען די נאָוועלע שוין צום וויפּלטן מאָל! כ'האָב מורא, אז כ'זאָל זי נישט ערגעץ פאַר־לירן אָדער פאַרגעסן, ווייל זי איז ביי מיר טייער און כ'ווייל זי אָפּ־היטן ווי דאָס אויג אין קאַפּ, און ס'דאַכט זיך מיר, אז כ'וועל קיין מאָל נישט מיד ווערן פון לייענען אָט די נאָוועלע, ווייל זי פאַרקערפּרט אַלע דייע שיינע אידעאַלן: פאַציפּיזם און מענטשן־ליבע.

טייערער לאַזאַר מינער! ”

לאזאר וויטעלזאן

דער שאטן פון אוריה החיתי

— כ״כ-כ״כ, האָט דער אַלטער פּויער זבּלון זיך פּונאַנדער-
געלאַכט און פּון זיינע פּריבע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט נישט קיין
זעאָפּלען, נאָר צוויי אַרויסגעזעצטע רויטע שטיקער בלוט.
— נישקשה, צו מיינע הונדערט יאָר וואָלט איך זיך נאָך געקאָנט
גוט אָן עצה געבן מיט אַזאַ נישטיקן פעלד-שריץ, טע=טע=טע=טע!
נאָר ס'איז טאַקע אמת, אַז דו, אוריה, ביסט פלינקער, דו האָסט
אים באַלד געגעבן אַ דורס מיט דיין לאַפּאַטע, אַז דער עקדיש האָט
זיך צומאַל נישט געקענט אַ ריר טאָן פּון אָרט. — האָט ער געזאָגט
צום צווייטן מיטשמעסער. ער איז געווען דער יונגער פּויער און
ריה החיתי. דעם דאָזיקן נאָמען האָט ער געהייסן לויפן אָרט, פּון
וואָנען ער האָט געשפּאַמט. ער איז געווען באַקאַנט ווי אַ גיבור פּון
דער דאָזיקער געגנט. אַזוי גייענדיק מיט קאָסעס אויף די אַקסלען אָג-
געלעגט, שוקנדיק זיך אין די הויכע גראָזן, האָבן זיי אויסגעזען וואָס
אַ מאָל קלענער ווי פינעלעך איבערן ברייטן לאַנגן גרינעם שטח.
איבערן פעלד האָט זיך געטראָגן אַ געזשום פּון פאַרשידענע פליגן,
בינען, פייגל, זשאַבעס. יעדעס באַשעפעניש האָט אַנדערע קלאַנגען
איבערן ברייטן גרינעם פּלאַץ פּון זיך געלאָזט הערן. צוויי טייכלעך
אינעם מידן זומער-פאַרנאַכט האָבן ווי ערנסט זיך איבערגעוואַקען
מיט די פעלדן, וואָס זענען געווען ערטערווייז באַוואַקסן מיט וויל-
דע קוזשאַקעס. זיי האָבן אונטערגעשפּאַרט אַ מויער, אַ האַלב פאַר-
זונקענעם אין דער ערד, פּון וועלכן מען דערציילט, אַז דאָס איז אַ
מאַל געווען אַ הייל פּון די אַמאָליקע כנענישע רויבער.
— אַ, ווי דער שלאַנג האָט אַ בלישטש געטאָן מיט די גיפּט-
אייגעלעך, האָט אוריה אונטערגעהאַלטן דעם אַלטנס רייד, דערביי
האָבן זיי זיך צעשיידט יעדער אין אַן אַנדערער ריכטונג.
אוריה האָט זיך פאַרקירעוועט צום אַקער-שטח פּון חיתי און זיך
צומאַל נישט אומגעקוקט, ווי די לעצטע ליכטפלעקן פּון פאַרגייענ-
דיקן מידן טאָג פאַרלעשן זיך הינטער אים.

שפעטער האָט ער פאַרוואָרפן זיינע אויגן צו אַ נידעריק גע-
בויגענע געצעלט און זיך פאַרטראַכט וועגן דער יונגער פּויערמע
כת-שבע.

איבערן הימל האָט זיך געקאַלערט אַ פּיטשינקער שמערנדל און
אויף דער ערד איז געווען אַנגעלייגט הויפּנס מיסט, וווּ ביי מאַג טו-
ליען זיך מוטער-נאַקעט, אָן פּעדערן, ערשט געבוירענע יונגע עו-
פעלער און ס'קרייען פון דאָרט אַרויס רויטשנאַבלדיקע הענער מיט
אַ גבורהדיקן קו-קו-רי-קו!

נאָך די פאַרשוונדענע טריט פון יונגן פּויער אוריה החיתי האָט
אַ הונט איינער אַליין קעגן דער נאַנצער וועלט זיך צעבילט: האָוו,
האָוו, האָוו! ווי ער וואָלט פון גרויס כּעס זיך אַליין געוואָלט צע-
רייסן און די נאַנצע וועלט אַרום, וועלכע איז געלעגן איינגעוויקלט אין
דער טונקל צוגעפאַלענער נאַכט. שפעטער האָט ער אַ סברה גע-
נומען פאַרשטיין, אַז עס איז נישט באַקוועם צו זיין איינער אַליין
קעגן אַלעמען, אפשר דערפאַר, ווייל זיין קול האָט נישט גוט געדינט
צום ציל, איז דער הונט צום סוף איבערגעגאַנגען אין אַ דין צענאַסן
געוויין, ווי ער וואָלט זיך געפיעשמשעט פאַר דער וועלט: האָוו-
האָוו-האָוו-האָוו, ווי אַ קליין קינד פאַר אַ שלעכטער מאַמע.

די שמרוי פון די תבואה-דעכער האָט זיך געוויסל און דער
אָוונט-טונקלקייט און די פּויערים-געסטן אַרום האָבן אויסגעזען, ווי
זיי וואָלטן געווען אַרויסגעוואַקסן פון די בריוו פאַרהאַרטעוועטע בלאַ-
טעס, וואָס ווינטן און חדשים לאַנגע רענגס האָבן זיי דאָ אַנגע-
וואָרפן, כּרי מענטשן זאָלן משפּחותוויוו וווינען אין די דאָזיקע פּלאַכע
שטיבלעך, וואָס האָבן נאָך געהאַט סמנים פון אַמאָל, ווען די ערד
איז געווען פון די אמורים, חיתים און אוראַלמע כּנענים פאַרגומען.
אַבער היינט זענען אונטערגעוואַקסן דרייטע קאַמפּלוסטיקע עכרים
און זענען פאַרבליבן די לאַנד-באַלעבאַטיים.

אין דרויסן געבן זייערע צעפּראַלמע טירשוועלן ליגן צעוואָרפן כלער-
ליי ווענענער, רעדער און דישלעס, בראַכוואַרג פון האַלב ווילד
אַרטיקער אַרעמקייט.

אוריה החיתי מיט זיין נאַנצער הויכקייט שמעלט זיך אַוועק ער-
געץ ביי אַ פּלוים און וויל דערזען אין אַ געצעלט-פענצמער דאָס שיי-
גע פנים פון דער יונגער פּויערמע כת-שבע און הייבט זיך אויף
די שפיץ געגל און הערט אפילו די רייד פון איר מאַמע, ווי זי ביי-
זערט זיך:

— אָוואָ! עס איז נישט אויסצהאַלטן פון דער מויד! — און זי
פאַרוואַרפט די פאַרבלאַטיקטע האַנט ביי אירע באַקעס און דאָס

באהאָרטע וואָרצל אויף איר גאָמבע שאַקלט זיך האַסטיק בשעת זי מענהט :

— גיין, עס איז נישט אַנדערש, נאָר אַ רוה ליגט אין דער דאָזיקער בת־שבע! נאָר איין גאָט אין הימל ווייס, וואָס זי קען נאָר מיט איר פּוסטן קאָפּ דערטראַכטן. אפשר נאָר איז זי נאָר שענער פּון מלך דודס ווייב, די באַרימטע שיינקייט, וואָס ער האָט אַרויסבאַקומען פּון קעניג שאולס הויז?

בשעת עס הערן זיך די רייד, דאַכט זיך אוריהן, אַז דאָס האָר־וואָרצל אויף איר גאָמבע צוזאַמען מיט דער פּויערטע, בת־שבעס מאַמע, ביזערן זיך בשותפות. אָבער בת־שבעס שמאַלץ ווערט נאָר נישט געמיגערט און איר שוין פאַרשניצט מויל גיט אַ בלישמ־מיט העלפּאַנדיין־ווייסקייט פּון קליינע פּערלצייַן און זי צעלאַכט זיך :

— מאַמע, פאַר מיר איז גענוג, וואָס אוריה זאָגט, אַז איר בין די שענסטע פּון אַלע מיידלעך אין גאַנץ חית.

זי לויפט אַרויס צום ברונעם און איר געלעכטער לויפט איר נאָך און דער ווידערקול טראַגט זיך אין דער ווייטקייט.

— בת־שבע! דו האַסט פאַרגעסן, אַז די נאַכט איז שוין צוגע־פאַלן. אין דער פינצטערניש ווילסטו זיך נאָר אָנשפּיגלען אין וואַסער, קענסטו נאָך חלילה אַריינפאַלן. קום בעסער העלפּן צוגרייטן אַ געקעכטס. ל'ווייס נאָר נישט, פאַר וואָס דער מאַמע מיט די בנים זוימען זיך נאָך אין פעלד! קום אַהער, שיינקייט מיינע, נעם צע־שניידן מייערן און בוריקעס אויף פענעצן אין טאַפּ אַריין און איר וועל זיך אַ געם טאַן אָנהאַקן האַלץ און מאַכן פייער. כ'האַב זיך מיט דיר אַזוי פאַרשמעסט און פאַרגעסן, אַז די פּרעסערס דאַרפן אודאי באַלד אָנקומען, און כ'וועל אויך דיר זאָגן, אַז כל זמן דיין מאַמע־מאַמע לעבן, וועלן מיר נישט דערלאָזן דעם שידוד מיט אוריהן, ווייל נאָך דער חתונה וועט ער דיר אַזוי שלאַגן ווי זיינע אייזלען, ער וועט דיר קיילן און שינדן דיין הויט פּון לייב.

ביי די לעצטע ווערטער האָבן זיך איבערגעוואָרפן מאַמע און טאַכטער קעגנזייטיק מיט בליקן :

— גיין, עס איז גאַרנישט אמת, אַז אוריה איז אַזאַ שלעכטער, האָט בת־שבע גערעדט ווי צו זיך. — פאַרקערט, איר ווייס, אַז ער איז זייער אַ גוטער און די אַלע רייד זענען לשון הרע, ווייל דער רייכער שכן זאָגט צו מייַן טאַמע־מאַמע גרויסע שטיקער פעלד, כדי זיי זאָלן מיר געבן צו זייער זון, דעם נישט געראַטענעם, פאַר אַ ווייב.

אַזוי האָט זי געטראַכט און געשניטן בוריקעס און מייערן אין

א גרויסן סאגאן אריין. די רייד פון בת-שבען האָט די מוטער נישט געהערט, ווייל זי איז געלאָפן פון איין אָרט אין צווייטן, פונאָדער-גערקט די פייערקעס און געכאַפּט אין איין אָמעס שטיקער האָלץ און געוואָרפן אין אונטערגעהייצטן קיכל.

ראַפּטאָס האָבן אָנגעהויבן אָפּהילכן פון נאָענט טריט, וועלכע האָבן בת-שבעס מחשבות פאַריאַגט. דאָס איז גענאַנגען דער טאַמע מיטן צענדליק בנים — יונגע, הויכע ווי די דעמבעס, אָנגעלאָרע-גע מיט העק און לאַפּאַמעס. אַלע זענען געווען שוואַרץ באַוואַקסענע ווי פון ווילדער, רוייער ערד אויסגעקנאַטן. מיט איין שפּרייז זענען זיי שוין אַלע געווען אין געצעלט שנעל זיך אַרומגעזעצט אַרום מיט, גענומען פליקן מיט די צייגער גרויסע רעפטן ברויט, באַשאַפן מיט זאַלץ, און געוואָרטשעט :

— אַ חמסין איז היינט געווען, אַ שרפה נישט אויסצוהאַלטן ! — האָבן זייערע רייד זיך ווי צונויפגעוואַקסן מיט די ביסנס ברויט.

— וווּ איז דאָ די מויד ? — האָט זיך דער אַלמער פויער גע-וואָרן אַזש פון רציחה. — מסתמא שוין ווידער אַהיינגעלאָפן צו אוריהו אין פעלד.

אַ דערשראָקענע האָט בת-שבע בלייד זיך אַרויסגערוקט, אַז אַלע זאָלן זי זען, און באַלד, ווי אַ פאַרשולדיקטע, אַוועקגעשלייכט זיך אין אַ ווינקל, ווי זי וואָלט געזוכט אַ מקום-מקלט זיך צו באַהאַלטן, און אָנגעטראָפן דער מאַמעס פלייצעס, צוגעשוליעט זיך צו זיי.

ב.

אַ צאַרטע און אַ שלאַנקע איז בת-שבע אויסגעוואַקסן ווי אַן איידל, ווונדערבאַר געוויקס אין אַ פאַרלאָזט פעלד, דער היפּוד צו די ברידער און צום טאַטן, די ווילד באַוואַקסענע פויערים. בלויז די מאַמע האָט זי פאַרשמאַנען און פלעגט זאָגן :

— נעבער ! וואָס פאַר אַ לייטיש קינד קען מען דאָ אויפכאַווען אין די טיפע. געלע זאַמדן פון חיתי ! — און דערביי פאַרריסן איר קאָפּ אין דער הייד מיט גאוה.

ס'איז טאַקע אמת, אַז די דאָזיקע פויערטע האָט אַלץ געטאָן, אַז בת-שבע זאָל אויסוואַקסן וואָס שענער און געראַטענער, און געוואָרן איז זי טאַקע אַן אויסנעם פון אַלע מיידלעך אין געגנט. אַז זי פלעגט טאַנצן אין אַ קאַראַהאַד צווישן חברטעס אין די שניטמענ, ווען די תבואות זענען צייטיק געוואָרן, האָט זיך אויסגעדאַכט, ווי

אלע גראָזן און ביימער וואָלטן זיך מיטבאוויגן אין ריטעם. שפעטער נאָך אזאָ שימחה האָט דאָס גאַנצע דאָרף גערעדט לשון הרע, דער ציילט איין שכן פאַרן צווייטן וועגן בת-שבעס הילכיק געלעכטער, וואָס האָט אזש אָפגעקלונגען איבער די פעלדער. דערפאַר איז אוריה געוואָרן אין כעס אויף די מענשן, וואָס זוכן זיין שיינער בת-שבען שלעכטס צו מאַן, און געוואָרשעט צווישן די ציין :

— נישקשה! חברה האָבן מיט מיר אָנגעהויבן און פאַרנעסן אַ סברה, אַז איך הייס אוריה החיתי.

בת-שבע איז געווען גליקלעך, וואָס זי איז נישט אַליין אין קאַמף קעגן אַלע אירע נישט-פאַרגינער און עס נעמט זיך אָן פאַר איר אין יעדער גויט איר שוואַרץ באַחנטער אוריה, וועמענס פנים איז אַזוי פון דער זון פאַרברענט, ווי ביי איינעם פון יענע וואָנדער-שבטים, וואָס רופן זיך כדרים.

נאָך אזאָ מחלוקה צווישן די יונגע פויערים האָט אַ מאָל בת-שבעס מאַמע זי קוים אַרויסגעלאָזט פון זיינע הענט אַ געשלאַגענע, אַ צעשויערטע, די צעפ צעוואָרפן, צעלאָזט אין די אויגן און בת-שבע האָט געהעשעט און די מוטער האָט ביי דער געלעגנהייט גע-מענהט :

— אַלעמענס טעכטער האָבן חתונה אָן פאַרליבענישן און אויף מיר, נעבעך, איז אויסגעפאלן אזאָ בייזער נורדיין, אַ מין אָנשיקע-ניש, אַז אַלע שכנים האַלטן אונדז אויף די ציינער און דאָס גאַנצע דאָרף האָט מיט אונדז צו מאַן.

אַ סברה אַז די פויערטע האָט געוואָלט זיך איצט איבערבעטן מיט איר להכעיסדיקער טאַכטער, בעת זי האָט געמאַכט פאַר איר מאַן אַ פריש געלעגער, בריהדיק פונאַנדערוואָרפנדיק גרויסע בונטן שמרוי, איצט געבראַכטע פון פעלד, און דערביי זיך אַוועקגע-שמעלט מענהט צו בת-שבען מיט גוטן :

— זאָג מיר, קינד קרוין, פאַר וואָס געפעלט דיר נישט יששכר, דעם רייכן שכנס זינדל? ער וויל דיר באַגליקן מיט אייגענע וויינ-גערטנער און גרויסע נחלות און אַ הויז אַלעמען איז ער אויך פיל איידעלעך און שענער פון אוריהן.

פאַרענדיקנדיק די דאָזיקע רייד איז זי צוגעלאָפן צום האַלצקיכל, פונאַנדערגערקט די פייערקעס און געכאַפט אַ סענקעוואַטן קלאַץ, אַרי-בערעלייגט איבער די קניען און בשעת מעשה האָט דאָס פלייש פון אירע פים זיך פאַררויטלט איבער די פאַסן אָדערן, וואָס איז געקו-מען פון אַ סך קימפעסן. באַלד האָט גענומען שטאַרקער ווי פריער קאָבן אויפן האַלצקיכל דער גרויסער, פול אָנגעלאָדענער מאָפּ מיט געקעכטס. צוקוקנדיק ווי אַליץ ווערט ווי פאַרברענט אונטער דער

פויערמעס פלייסיקע הענט, האָט איר מאַכטער בת-שבע באַזונג-
דערט דער מוטערס גבורה און בריהשקייט און געמראַכט, אַז ווען
זי וועט זיין אוריהם ווייב און זי וועט אויך האָבן פון אים אַזוי
פיל זין גרויסע פרעסערס גענוי ווי איר מאַמע, וועט זי אויך מוזן
אַזוי פיל אַרבעטן און איין צייט מאַכן אַ געלעגער און אַ בייער
ביים רויכיקן סיכל פון צעבראַכענע קיניקע העלצער און זי וועט זי
בעתן צעברעכן אויך אַגשפאַרן אויף די קניבייגער, ביז דאָס באַ-
אַרערטע פלייש וועט ווערן נאָך מער באַאַדערט און רויט.

און בת-שבע האָט געענטפערט :

— מאַמע, ס'איז אומזיסטע רייד! נאָרנישט קען מיר פון אוריהן
צעשיידן, ווייל טרויעריק וועלן אויסזען אין מיינע אויגן אפילו די
שענסמע, בליענדיקסטע וויינגערטנער און די קאָרנבאַזייטע פעלדער-
שטחים, אויב אין זייערע בייםן וועט זיך נישט באַזעצן מיין ליב-
טיקער אוריה.

אַלע אַרום דעם מיש האָבן מיט אומגערולד אַפגעוואַרט בת-שבעס
קלאַרן ענטפער, און גערעדט מיט כעס :

— דאָס גוטע מאַמעלע האָט די מויד צעלאָזט! זי געשווינט,
נישט צומאָל אין פעלד צו דער אַרבעט געמריבן.

— הערט נאָר, ווי די ריקים האָבן זיך דאָס אַ געם געגעבן צו
דעם אַפגעציטערטן מעכטערל געבעד! זיי לאָזן זי נישט אויסן אויג
— זיי האָבן דאָס צעלאָזט זייערע צעשרויפטע מיילער פול מיט
לשון הרע! האַ? — האָט די פויערמע געשריגן און זייטיק זיך
איבערגעוואנקען צו בת-שבען.

— זענען זיי דען נישט גערעכט? אַ וויסט אַנטשעפעניש האָט
דאָס געמראַפן די נאָרישע מויד מיט דעם תכשים אוריה! כ'ווייס
אַליין נישט, וואָס זי האָט אין אים געזען!

ג.

כאָטש בת-שבעס ברידער און באַזונדערס דעם טאַמנס בליקן האָבן
באַזונאַכט אַלע וועגן און סטעזשקעס, זיין צעפלאַשעמע שוואַרצע
באָרד איז ווי אַ מרגל נאָכגעגאַנגען אירע טריט, איז איר געלונגען
זיך אַרויסצוגעבענען לעצטנס פון דער היים און לויפן צו אוריהן אין
פעלד. זי איז נישט געגאַנגען, נאָר אַהער געשוועבט, זיך געשלייכט
לעבן די פלויטן ווי אַ גנב אין אַ לויעהייך, און ווען אוריה האָט
בת-שבען פלוצעם דערזען, האָט ער די צעבלישטשעמע קאָסע אַ

שליידער געגעבן אין גראָז, אַ צייכן פון אַנטציקונג, און אַ הייב געמאָכן בת-שבען אין זיינע פעסטע אָרעמס און שפעטער ווי איינער פון די ווילדע עמונים זי צו זיך צוגעטוליעט. און בת-שבע ווי אַ באַגילדעטער זוגשטראַל אויף אַ פאַלמעבוים אין זיינע אָרעמס געהאַנגען לאַנג... לאַנג... אַ צעצונדענע, אַ צעשטראַלטע.

— דו וועסט שוין מער נישט אַהיימגיין צו דיין טאַטע-מאַמע, האָבן זיינע ווייסע ציינער מיט תענוג-זאַפט גערעדט.

דאָפּטאָס האָט אוריהס בליק זיך צוגעגעלט אויף בת-שבעס פאַר-ענדיקטן מיידלשן אויבערטייל פון גוף, וווּ עס איז געהאַנגען אַ צעדריוולטער בייול-פאַרדעם פון קלייד. זי האָט זיך דעמאָלט מיט ביי-דע הענט פאַר די באַקעס אַוועקגעשטעלט, וואָס האָט פאַרצענפאַכט איר מיידלשן חן, און זי האָט געקוקט צו אוריהן דרייט.

אין הימל האָט אויפן בלויען גרונט אין אַ צעגלאַנצטער זילבער-פאַרב זיך צעשפיגלט די לבנה. זי איז געשווומען פון אָרט צו אָרט אין אומרו און אויסגעזען ווי אַ מענטש, וואָס וואַרט אָפּ עמעצן אויפן שטראַקס. און ווען אוריה מיט בת-שבען האָבן זיך אַוועקגעזעצט מירע אויף אַ גרינעם, מיט מאָך באַוואַקסענעם שטיין, האָט זיך זיי אויסגעראַכט, אַז אויך די לבנה איז מיר געוואָרן פון אזוי פיל אַרומ-שווימען און אַרומשוועבן און אויך גענוי ווי זיי האָט זי זיך אַוועק-געזעצט אין הימלרוים אויף אַ שטיין זיך אָפרוען.

און פּלוצעם, בעת אוריה און בת-שבע האָבן געהאַלטן פאַרוואַרפן אין דער הייד צום הימל זייערע אויגן, האָט פון ווייטן זיך דער-טראַגן אַ סיגנאַל פון שופרות. אזוינס איז געווען אַ טרויעריקער סימן: קינד און קייט האָבן געוואוסט, אַז דאָס באַמייט אַ מלחמה-אויסברוך אין לאַנד ישראל און דער מלך דוד רופט צונויף דאָס פּאַלק אַיסצוקלייבן די קריגספעאיקע מענער און פון זיי איינטיילן מחנות אונטער דער אָנפירונג פון גענעראַל יואב אַנטקעגנצוגיין דעם שונא.

נישט לאַנג האָט געדויערט, ווי עס האָט זיך פּלוצעם גענומען אַהערטראַגן אַן אימפעט אויפן שטראַקס, אַ פערדגאַלאַפּ, פאַרמישט מיט אַ וואַלקן פון געדיכטן ערדשטויב. דאָס איז געריסן די קעניג-לעכע סוויטע און דער מלך דוד אין דער שפיץ, אויף ווייסע פערד מיט ווייכע זאָטלען, און ווי אַן אַרקעסטער לכבוד דעם הערשער פון גאַנצן לאַנד ישראל און אומאויפהערלעכן זינער אין אַלע מלחמות אין די געפערלעכסטע שלאַכטן קעגן כל המינים פיינט האָט אַ פאַר-שטאַרקטער געליאַרעם פאַרפילפאַכט דער יאַרמערלעכער סיגנאַל, ביז די העכסטע אָקטאָוון פון שופרות-סיגנאַלן.

אויף א פאָרויס באַשטימטן צייכן האָבן די רייטער זיך אָפּגעשטעלט. דער מלך איז געווען הויך ווי אַ מעגענבוים געוואַקסן מיט אַ באַזילבערטן קאָפּ, וועמענס ווייסקייט האָט איבערגעשמיגן אַלע לייט פון זיין אַלטער הויכווירדיקער קריגס-גוואַרדיע און באַרימטסטע געמען אין לאַנד ישראל. אַלע האָבן געטראָגן אָנגעהאַנגען שפיזן און פּייל-און-בונינגס.

אַ פאַרחלשמע איז בת-שבע דאַן געפאַלן אין אוריהם אָרעמס און ווי אַ צעפיעשטשעט קינד זיך צעהעשעט אויפן הויכן קול :

— וואָס וועט איצט זיין ?

אויפן רוף פון די שופרות זענען מענטשן אַרויס פון די בעטן, צעפראַלט די טירן פון די היימען, גאָך האַלב אין שלאָף אַרויס פון די שיערן, וווּ קנעכט האָבן גענעכטיקט. מיט אַריינגעפלאַכטענער שמרוי אין די קורלעס זענען זיי אַרויסגעקומען. אַלע מיט צעפנאָמע מיילער, פאַרסאָפעטע, מיט צעבלאָזמע גאָזלעכער האָבן אין געלויף געאייילט צום זאַמלאַרט. דאָס איז געווען אַ לאַנגער, ברייטער פּלאַץ, וואָס האָט זיך געטוקט צווישן אַ מענגע מענטשנאָקעפּ און גאָך מער פאַרמאָקלט דעם פאַרנאַכטלעכן דרויסן.

דער מלך דוד, אויף זיין ווייס געפוצט פערד, האָט אויסגעזען חשובער און פאַרנעמענער פון אַלע לאַנגע רייען באַגלייט-רייטער. אין איין אָטעם האָבן מאַמעס געברענגט גרייט צו פירן זייערע יונגע דערבאָוועטע זין, פרויען זייערע קרעפטיקע מענער, כלות זייערע חתנים, באַבעס און זיידעס זייערע אייניקלער. עלטערע מענער, וואָס האָבן נישט געהאַט וועמען צו ברענגען, האָבן באַ-גלייט זייערע גאָך יונגע שוואַגערס און איידעמס, ווייל אַלע האָבן געוואַסט, אַז אויב דער מלך דוד לאָזט שאַלן די שופרות, איז דאָס לאַנד אין אַ גרויסער סכנה.

געדיכטער פון מינוט צו מינוט איז די מאַסע זיך אויסגעוואַקסן אויפן גרויסן פּלאַץ. אַלע האָבן צווישן זיך גערעדט מיט גרויס גע-פילדער, געוואָרפן די הענט מיט אימפעט :

— שוין ווידער אַן אַנשיקעניש אין לאַנד, אַ וויסטע מלחמה !

בת-שבע האָט נישט געוואַסט, וואָס זי זאָל אָנהייבן צו טאָן. האָט זי ווי אַ ווילדער שרץ אַרויפגעקלעמערט אויף אַ צווייג פון אַ בוים אין דער פינצערניש מיט טיפן כעס אויף איר גורל, הויך אויפן קול אַראַפּגעוויינט, אַז ס'איז אַזש דערנאָנגען צום מלך דודס אויערן.

— זאָל די פייגפילנדיקע זעלנערפרוי נאָענט אַהערקומען און זאָגן איר פאַרלאַנג ! האָט אַ שמרענגער באַפעל זיך צעמראָגן פון מויל צו מויל און באַלד האָט פאַרן קעניגס אויגן אַ צעבלישטשעטער נאַאיווער קינדערישער שמייכל אַ פינקל געגעבן איז אירע שיינע

מיולונינקלען און ווי רויטע קרעלן האָבן צוויי ליפעלעך אַלע וועלט־
הנען איבערנעשרינגן.

זי איז געפאַלן פאַרן מלך אונטערמעניק און געזאַנט :

— איר בין דאָס אייניקל פון אחיתופל און די פרוי פון אוריה־
החיתי. מיר האָבן זיך געגעבן די שבועה זיך צו געהערן שוין אויף
אייביק, גראָד אין דער זעלבער נאַכט פון מלחמה=אויסברוך. ס'אָ
בעט איר, גרויסער מלך, דיין חסד און דערלויב אַהיימצוגיין מיך
מיט מיין מאַן צו שלאַפן די ערשטע נאַכט אויף אונדזער אייגן
געלעגער אין דער גליקלעכער צייט פון אונדזער חתונה. איך ווייס
דאָס אַלץ פון מיין קלוגן געלערנטן זיידן אחיתופל, אז אוריה החיתי
איז געגליכן צו אַ גערטנער, וואָס האָט ערב מלחמה גענומען פאַר־
פלאַנצן אַ נייעם גאַרטן און מען טאָר אים נישט אַוועקנעמען פון
זיין פרישן פלאַנץ.

— שיינע טאָכטער פון לאַנד ישראל, דיין ערשטע בקשה איז
דערפילט און דיין צווייטע בקשה מוז באַטראַכט ווערן דורך מיינע
בעלי־יועצים, האָט דער מלך אַ צעשמייכלטער אָפגעענטפערט.
און עס איז אויפגעשווומען ביי אים אין זכרון אַ געוויסער טאָג,
ווען דער חמסין האָט פאַרשטיקט די לופט מיט דושגעקייט. איז דער
מלך אין דער בערגגענגט געווען איינקוואַרטירט און פון יענער הויכ־
קייט איבער פּעלדער געקוקט און דערזען, ווי אַ ווונדער ערגעץ איז אַ
בלוי לויטער טייכל האָט אַ מיידל זיך געוואַשן דעם נאַקעטן גוף,
געבאָדן זיך ביון האַלדז צווישן די זילבערנע שווימיקע כוואַליעס,
געשווומען, געשפילט, געשפרונגען פון איין וואַסער־זאַמלונג אין דער
צווייטער און זי איז געווען אַזוי שיין, איר נאַקעטקייט האָט דעם
מלכס אויג ווי פאַרכישופט. איר באַרנזעגע הויט פון לייב האָט זיינע
בליקן געבלענדט.

ער האָט לאַנג געקוקט, ווען גילדענע זונפאַסן האָבן זיך אָנגעטאַן
אויף איר קאָפּ ווי אַ צירונג. דאָס שיינע נאַקעטע לייב פונעם שווי־
מענדיקן מיידל האָט זיך אָפגעשפיגלט אין וואַסער. נאָר פאַנגען
דאָס מיידל אין זיין פרויען־האַרעם ווי אַנדערע האָט דער מלך נישט
געקענט, ווייל ער האָט נאָכגעשיקט זיינע שליחים און זיי האָבן זיך
דערוואַס, אַז זי איז טאַקע אויף אַן אמת דאָס אייניקל פון זיין קלוגן
יועץ אחיתופל, אין וועמענס האַנט עס ליגט דער נאַנצער גורל פון
לאַנד ישראל. צו זיין וואַרט הערט זיך צו דער מלך מיט גרויס איי־
פער און אונטערמעניקייט, וואָס איז ווי גינגאַלד געוויגן און גע־
מאַסטן.

און גענוי ווי דאָס מאַל, ווען דאָס מיידל האָט זיך געוואַשן אין
וואַסער, האָט אויך איצט דער מלך נישט געקאַנט אַראַפּנעמען זיין

בליק פון איר און נאָכגעקומט אירע פאַרשוונדענע טריט צוזאַמען מיט אוריה החיתי, איר מאַן, אויף וועמענס פנים ס'איז געלעגן אויסגעגאַסן אַ פאַרביסענער גרימאַס, און ער האָט געמענהט שטייל צו זיין פרוי :

— בת־שבע! פאַר וואָס האָסטו זיך געלאָזט זען פון מלך? אים האָט זיך אַלץ נאָר אויסגעדאַכט, אַז דעם מלכס בליק האָט עפעס ביי איר צוגערויבט, וואָס וועט עס שוין קיין מאָל נישט אומ־קערן צוריק.

דער וועג צו זייער פעלד איז געווען אַ לאַנגער. דערפאַר האָבן זיי דעריאָנט רייטער אויף פערד, שליחים פון מלך.

— אוריה! האָט איינער האָסטיק אַ זאָג געמאַן — מיר זען געקומען דיך מיטנעמען צום נענערצאל יואב. נאָ דיר אַ גע־חתמעטן בריוו פאַר אים געשיקט פון מלכס האַנט, מסתמא וויל ער טאָן מיט דיר עפעס אַ חסד...

— ווייט איז דער וועג צום נענערצאל יואב? האָט אוריה צע־שראָקן געפרעגט די קעניגלעכע שליחים. און עס האָט אים אַ ווערג געמאַן אין האַלדז אַ געוויין.

און ווען דער ענטפער איז געקומען, אַז דער וועג איז אַ ווייטער, האָט אוריה גענומען זייער אייזל און טריט ביי טריט נאָכגעשפּאַנט דעם מלכס רייטער.

עס האָט שוין גענומען גרויען אויף באַגינען. די פולע גערשמן, קאָרן און ווייצאָנען איבער פעלדער האָבן זיך באַווויגן אינעם ריטעם פון זיין אייזלס באַוועגנדיקע פיס, ווי אַלץ וואָלט מיטגעוויינט דאָס געוויין, ווען אַ מאַן פאַרלאָזט היים, שמוב און פרוי און נייט ערנעץ אין אַן אומבאַקאַנטן נאַנג.

ד

לאַנגזאַם זענען פאַרנאַנגען די טעג, וואָכן, חרשים און בת־שבע האָט נישט געוואָס, וווּ אַהין איז פאַרפאַלן געוואָרן איר מאַנס גע־ביין. זי האָט פון ערגעץ נישט קיין שפור און קיין ידיעה.

אין איינע פון יענע נעכט האָט בת־שבע געהאַט אַ שלעכטן חלום. זי האָט אוריה געזען מיט טויטע פאַרמאַכטע אַפּלען ליגן אַ גע־הרגעמן ערגעץ אין אַ פעלד פון מלחמה־שלאַכט. ער האָט אויס־געשטרעקט זיין שטייפע האַנט און זי אָנגעלעגט אויף איר אַקסל

און זיין קאָפּ איז געוואָרן פון רגע צו רגע העכער און העכער. און פלוצעם האָט זי גענומען דערשפירן אַ קרעפטיקע פּוּיסט, וואָס האָט זיך מיט איר געראַנגלט, געבונדן מיט שמדיק איר גוף און כת־שבען אויפן פּערד אַרויפגעשליידערט, אַפּרייטנדיק ווייט, ווייט ביז צום מלכס פּאַלאַץ. דאָס לעצטע איז שוין נישט געווען קיין חלום, נאָר אַ ווירקלעכקייט.

פלוצעם, אין אַ פּרימאָרגן האָט זיך אַ באַווייז געגעבן אין פענצ־טער פון מלכס פּאַלאַץ אַ פּנים מיט אַ צעקרימט בייזן גרימאַס. געווען איז דאָס דער אַלעמען באַקאַנטער שטרענגער נתן הנביא. קיי־נער האָט נישט געהערט זיינע אַנקומענדיקע מריט און אומגעריכט איז געווען זיין באַווייזן זיך פאַרן מלך. ווי אַ ווינט האָט ער זיך דאָ אַהערגעטראָגן און זיין קול האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַן עכאָ פון אַ שטורעם־זאָווערובע אויף אַ ים און ער האָט אויסגעשריגן :

— מלך דוד! העכסטער הערשער פון לאַנד ישראל, זאָג דיין מישפּט: עס זענען געווען צוויי שכנים אין אַ שטאָט, איינער רייך און דער צווייטער אַרעם. דער ערשטער האָט געהאַט פיל שאַף און רינדער און דער צווייטער בלוין אַ קליין שפּעלע. איז פלוצעם אַ גאַס געקומען אין רייכנס הויז, האָט ער געוואַלט מאַכן אַ מאָל־צייט און אים דערפרייען, האָט ער צוגערויבט דאָס איינציקע שע־פעלע פון זיין אַרעמען שכן.

אַט דער רייכער ביסטו, מלך דוד! ביי אוריה החיתי האָסטו זיין איינציקע פרוי צוגענומען מיט קראַפט און אים פאַרנאָרט אין שלאַכטפּעלד אין דער ערשטער ריי, כדי ער זאָל פאַלן פון די פיינט־לעכע פּיילן און שפּיזן מיט אַ יונגן פּריצייטיקן טויט.

ווי אַ טרומייט האָט דעם נביאס קול געשאַלט. און ס'האָט אין קעניגלעכן פּאַלאַץ גענומען אַרײַנקוקן אַ בלוטיקער רענגבוין פון אַ וואַסער־פּאַנטאַן, וואָס האָט געוואָרפן אַן אַפּשפּיגלונג אויפן מלכס פּנים. ער האָט אויסגעזען ווי איין גרויסער בלוטפלאַם פון קאָפּ ביז די פיס און דער שוויטער שאַטן פון אוריה החיתי האָט זיך אַ ווייז געמאַן פאַר אים, ווי ער וואַלט זיך געשמעלט מיט אים אויף אַ מישפּט. זיין גוף איז אין מלכס אויגן אויסגעקומען נאָך העכער ווי אַ מאָל און ליכטיקער זיין יונג פנים.

בת־שבע איז כסדר נאָך געווען צעשראַקן. ס'האָבן אויף איר אַן אימה אַפט אָנגעוואָרפן די צעהאַנגענע שפּיזן און שווערדן אַ־בער די וועג און די קריגס־שופרות, וועלכע האָבן איר דערמאַנט אַן יענער אומגליקלעכער שעה, ווען מ'האָט פון איר אַוועקגעריסן איר געליבטן מאַן אוריה החיתי. זייט דעמאָלט האָט בת־שבע נאָך

ביז היינט גישט אויפגעהערט צו וויינען, אפילו איז יענע מעג, ווען איר לייב האָט אויסגעטראָגן אַ קינד און דער מלך מיט אַלע זיינע מיניסטערן האָבן זיך געבוקט פאַר דער מוטער פון קינד, וואָס זיי האָבן אים אַ נאָמען געגעבן שלמה.

אַ סברה, אַז שלמהלעס מאַמע האָט אייביק געבענקט נאָך די גישט לאַנג פאַרגאַנגענע גליקלעכע יאָרן, ווען זי איז נאָך געווען איינע פון פּאָלק, און די פרייר איז געלעגן צעשאַטן איבער די בונט זאַנגען נאָכן שניט, ווען די גילדענע זון האָט זיך צע=שמרייפּט אין פּאַסן איבער דער שפּע פון לאַנד ישראל. ווייל זי האָט תמיד געבענקט נאָך די גערעמענישן פון די פּעלדער און נאָך יענעם יום=טוב, ווען יונגע פּויערטעס טאַנצן אויף אַלע וועגן מיט בלומען און בלעטער געצירט, און זי פלעגט אויך וועלן זיך אַנשליסן אין זייערע רייען און מיטטאַנצן. איר עבר פלעגט דעמאָלט פאַר איר אויפלייכטן מיט טויזנטער חנען און אַ סך מאָל פון בענקען פלעגט בת=שבע יאָמערן איינזאַם אין דער שטיבל, פאַרשנירלעך מעג לאַנג אירע דיגע ליפּעלעך און אויף איר אומעטיק פנים פלעגט זיך פאַרשפּרייטן אַ שוואַרצער וואַלקן פון צער. דער איינציקער טרויסט איז פאַר בת=שבען געבליבן איר שלמהלע.

נאַנצע פאַרמיטאַג=שעהן האָט ער ליב געהאַט זיך אָן אויפהער אַרומצושפּילן אין מלכס גאַרען מיט בלערליי גינגאַלדענע ווערעמ=לעד, שרצים מיט אַזעלכע פאַרביקע פליגעלעך און וויאַלעטע, בלוים ווייסע זומער=פליגעלעך, וואָס פליען פון בלום צו בלום, און מיט גע=לע קאַנאַרילקעד, וואָס זינגען שוין פון די ביימערצווייגן: משפּי! משפּי!

ער פלעגט זיי נאָכמאַכן און זיין מוטערס קול פלעגט אָפּט הילכיק רופן:

— שלמהלע, שלמהלע! — ביז די קעל איז איר טרוקן געוואָרן פון שרייען. דאָס האָט באַטייט, אַז ער זאָל אַריינגיין עסן אין פּאַ=לאַץ. אין אַזא פאַר זענען אירע דינסטן געקומען צו הילף און גע=פרווט מיט בלערליי צאַרמע ווערמלעך און רמזים דאָס יינגלעך צו פאַרגאַרן אין עסציימער אַריין. איינע האָט אים צוגעזאַגט שיינע ווונדער=מעשהלעך דערפאַר צו דערציילן. אָט דאָס פלעגט ער שלינגען ווי זיסן וויין. אין יענע גליקלעכע שעהן האָט שלמה ליב געהאַט איינשוליען זיין קעפל אין דער מאַמעס שוים און צום הימל פאַר=וואַרפן זיינע צעבלישמעטע שוואַרצע אייגעלעך און אָן אַ מינדסטן באַוועגן אַזוי זיצן און צוהערן זיך ביזן סוף. פאַר אַ שוין מעשהלעך פלעגט דאָס יינגלעך אַלץ פּאָלגן דער מאַמען און פינקטלעך דער=פילן אירע פאַרלאַנגען.

א מאָל אין אַ הייסן זומערמאָג, ווען שטיקער פֿייער זענען גע-
פאלן פון הימל, די זון האָט אַ צעפלאַקערטע געקלעמערט איבער
ירושלים און העלע שמראַלן צעשיט פון דער פולער האַנט, ווי פאַק-
לען העלע ליכט וואַלטן געברענגט איבער דער שטאָט, דעמאָלט האָט
דעם מלכס געליבטע פרוי בת-שבע זיך אַוועקגעזעצט אין גאַרמין
און באַפוילן איינע פון אירע דינעריגס פאַרן קינד אַ שיין מעשהלע
דערציילן און יענע האָט אָנגעהויבן מיט אַ ציטערדיק קול דערציילן :

אין לאַנד צור וצידון איז אַ מאָל געווען אַ בירגער, וועמען מ'האַט
גערופן דער מאַן מיט די גאַלדענע הענט, ווייל קיינער אין דער
גאַנצער וועלט האָט נישט געקענט אויף אַ האַרף אזוי זיס שפילן
ווי ער. זיינע קאָנצערטן פלעגט ער געבן פאַר אַ געליבט פאַססורד-
מיידל אין די אָונטן צווישן טונקלע וועלדער, ווו עס האָבן זיך
געפאַשעט אין די זאַטע גרעזער סטאַדעס ווייסע, צעשראַקענע יונג-
גע שעפעלעך. גאָר איין מאָל איז צווישן פעלקער אויסגעבראַכן
אַ מלחמה און דער זעלבער פאַרבענקטער האַרפּשפילער איז
אַוועק גאַלץ סאַלדאַט צו פאַרטיידיקן זיין פאַטערלאַנד אויף די
שלאַכטפּעלדער קעגן פיינט און פון דאָרטן איז ער צוריקגעקומען
שוין אָן זיינע צוויי גאַלדענע הענט, ווייל זיינע שיינע אברים האָט
דער פיינט אָפּגעהאַקט. האָט דאָס פאַססורד-מיידל ביטער און יאָ-
מערלעך געוויינט און די וויגטן האָבן געטראָגן איר קול פאַר גאָט.
אַ וויילע האָט די דינעריין איבערגעכאַפט דעם אָטעם און ווייטער
דערציילט. דאָס יינגעלע שלמהלע האָט פאַרנומען איר זיס קול
און אָפּגעזיפּצט שווער.

*

גאַלדיק פאַרשפיצט אין הימל אַריין זענען געווען די שמאַכעטן
פונעם גרין געפאַרבטן פאַרקאָן, וואָס האָט אַרומגעצוימט דעם מלכס
גאַרטן, ווו זיין שיינע פרוי בת-שבע איז געזעסן מיט איר איינגע-
דרימלט יינגעלע אין איר שוים. די גרעזער זענען געווען הויך גע-
וואַקסן און פאַרשוירן גלייכליניק. אויף די ביימער זענען געהאַנגען
צייטיקע רויטע פירות ווי פייערשמראַלן פון דער זון אין אַ הייסן
תּמוז-מאָג און דערמאַנט מיט זיך די רויטקייט פון הימל אין דער
שעה פון פאַרכישופּטן זונפאַרגאַנג.

אַזעלכע מעשיות-דערציילעריגס פאַרן יונגן שלמהלע האָט דער
מלך אָנגעדונגען זייער אַ סך. יעדע פון זיי איז געווען פון אַן אַנג-
דער לאַנד און פון אַן אַנדער לשון, כדי דאָס קינד זאָל דערלעך-
גען אַלערליי חכמות און לשונות פון דער וועלט. ליינגדיק דאָס

קעפל אין דער מאמעס שוים, האָט שלמהלע אויסגעזען ווי אַ דין צווייגעלע, וואָס אַ שמורעם-זאָווערוכע האָט פאַרבוירן. זיין פנים איז געווען צעשראַקן בלאַס, אין זיין קינדערישן שיינעם שמערן, וואָס האָט זיך געפאַרעמט אין טיפע חכמידיקע ווינקלען, זענען געלעגן געשלענגלע שוואַרצע פאַסמען האָר, וואָס האָט דערמאַנט אין אַ שוואַרצן וואַלקן אויף אַ בלויען הימל.

בת-שבעס אויגן האָבן גאַרנישט געזען אַ חוץ איר פאַרחלומט קליין יינגעלע און עס האָט זיך איר דעמאָלט אויסגעדאַכט, אַז אויף זיין פנימל שאָטנט זיך ווי אַ געשפענסט אוריה החיתים טויטער אָפשיין. פון אירע אַלע דינערינס האָט קיין איינע נישט פאַרשמאַנען. פאַרוואָס בת-שבע איז אַזוי שנעל פאַרשווונדן פון גאַרמין און זיך גאַר פאַרקוקט דורכן פאַלאַזי-פענצטער ביחידות אין דרויסן אַרויס, ווי זי וואַלט בשום אופן זיך נישט געוואַלט אָפרייסן פון איר פריערדיקער וויזיע. פלוצעם האָט זיך באַוויזן דער מלך פאַר בת-שבען און געזען, ווי טרערן זילבערן זיך אין אירע אויגן ווי טראָפנס פון אַ שטיקל פריילינג-רעגן. האָט ער זיין האַנט אָנגעלענט אויף איר שמערן און געזאָגט :

— בת-שבע! עס איז דיר נישט גענוג דער חסד, וואָס דער מלך האָט מיט דיר געטאָן, אַז איינפאַכע טאַכטער פון פאַלק געמאַכט פאַר אַ קעניגלעכער פרוי, וועמענס זון וועט פאַרנעמען די קעניגלעכע שטול און ווערן דער הערשער פון גאַנצן לאַנד ישראל?

אונטערטעניק האָט בת-שבע אַוועקגעקניט פאַרן מלך דודס פיס און שפעטער געקושט זיינע גרויע פאַסמען האָר, וואָס זענען געפאַלן איבער זיינע אַקסלען.

ה.

די יונגע בת-שבע האָט איצט אַלע אירע האָפּענונגען געגעבן אויף דער דערציאונג פון איר יינגעלע.

האָט זי אים איין מאָל געפירט איבערן צענטער פון דער הויפט-שטאָט, געוויזן אים דעם מאַרק, ווו עס האָבן געמוקעט די בהמות, וואָס פויערים האָבן אַהער געבראַכט צו פאַרהאַנדלען אין ירושלים, ווו עס האָבן געהילכט האַמערס אין די קוזניעס פון שמירן און שלאָ-סערי-וואַרשטאַטן און ס'האָבן געסקריפעט זעגן און הובלען אין די הענט פון סטאַליאַרעס און אַלץ האָט זיך באַוועגט אין ריטעס פון שאַפן און האַסטיקן אימפעט.

— מאַמע, ווער פירט דאָס אָן מיט דעם אַלעמען, וואָס מיר האָבן

געזען אין ירושלים? — האָט דאָס יינגעלע איר פאַרטראַכט אַ פרעג
געמאַן פאַרן שלאָפן גיין.

— דער מלך! — איז שנעל געקומען און ענטפער.

— מאַמע, וואָס ניצט אַ מענטשן אַזוי פיל זאָרגן? איר וואָלט
גישט געוואָלט זיין קיין מלך...

— שלאָף, שלאָף, שלמה'לע, צו וואָס דאַרפסטו אַלץ אַזוי נאַכ-
טראַכטן? — האָט די מאַמע אַ פאַרמאָטערטע צוליב זיין וואָכ-
זאַמקייט זיך ביי אים צאַרט געבעטן, אַוועקגעשטעלט זיך ביי זיין
געלעגער און אַרײנגעדרייט דאָס אייל-לעמפל אויף דער וואַנט און
גלייכצײטיק אַרױסגעקוקט אין דרויסן.

די נאַכט איז איצט איבער ירושלים געלעגן אין אַ זיסן שטיין
דרימל און געכראַפּט פון האַסטיקן שלאָף האָט דער מלך. אַזוי איז
לאַנגזאַם דעם קעניגלעכער פאַלאַץ אײנגעשלאָפן.

1.

שלמה איז געוואָרן שענער פון סאָג צו סאָג און אויסגעוואַקסן
שלאָנג ווי אַ סאַסנע אין וואַלד. אויך זיינע אויגן האָבן געבלענדט
מיט אַ שוואַרצקײט און זיינע באַקן האָבן דערמאַנט מיט זייער ראָזע
פאַרב די שמעקנדיקע קווייטן אין נאָרמן עין-גדי.

געשמעסט וועגן אים האָט שוין דאָס גאַנצע פּאָלק, איבער הויפט
די מוטערס פון ירושלים זענען געזעסן אויף די שוועלן ביי זייערע
הייזער און דערצײלט אַלערליי וונדער וועגן יונגן קרוינפרינץ:
ווי שײן געלאָקט ס'זענען זיינע האָר און פון די טײערסטע געוואַנטן
זיינע קליידער און אַז ער קען זיבעציק לשונות, אפילו דאָס לשון
פון פייגעלעד און פון בלומען. גישט ווייניק האָבן אים געהאַלטן אין
די מײלער די יחוסדיקע אַריסטאָקראַטישע טעכטער פון רייכן ציון-
קוואַרטאַל, ווו עס געפינען זיך די שענסטע אויסגעפלאַסטערטע גאַסן
און פייגע געמויערטע הייזער, בעת זיי פלעגן צעקעמען ביי די שפיג-
לען די פערד-שוואַרצע לאַנגע צעפ, וואָס האָבן אין זיך דעם בויג גע-
בלישטשעט פון כישוף-שלאַנגען אויף די וועגן. אַט דעמאָלט פלעגן
זייערע דימיונות די מיידלעך פאַרטראַגן העט, העט אין חלום וועגן
דעם געראַטענעם קרוינפרינץ. אַלע האָבן זיינע מעלות גערימט, אפי-
לו אין די שמאַלע געסלעך אַרום דעם מאַרק פון ירושלים, כאַטש
דאָרט האָט מען אים קיין מאָל גישט געזען אַ חוץ אַ מאָל, ווען ער
האַט נאָכגעײאָגט די טריט פון אַ קלייגער פאַסטוכין, כמעט נאָך אַ

קינד, מיט אַזעלכע געמאַקטע אברים און מיט אַ פייפל אין מויל, אַ קאַרנבלום פאַרפאַכטן אין אירע האַרקרויזלען. זי האָט געהאַלטן אַ צווייג אין דער האַנט און געשרינגן ווי אַ געזאַנג, ווי אזוי די שאַף זאָלן זיך אויסשמעלן אין רייען, גישט זיך שטופן אָדער הינטערשמעליק בלייבן. דער קרוינפרינץ האָט געהערט רופן ביים נאַמען אָט דאָס שיי-גע מיידל דורך איר פאַטערס מויל שולמית. ער איז געגאַנגען צווישן אַנדערע זונפאַרברענטע דאָרפסלייט, וואָס האָבן אויך געבראַכט צו פירן קיין ירושלים אויפן מאַרק כלערליי בהמות. אָט די שיינע פאַסמוכין איז געווען די, נאָך וועמען דער יונגער קרוינפרינץ האָט זיך דערפרעגט, ווו ער קען זי פרעפן. זייט דעמאָלט פלעגט ער יעדן אָונט געהיים זיך פאַרבלאַנדזשען צו יענע שטילע אָנאָקעס, ווו די שולמית האָט געפירט אויף פאַשע איר סמאָדע שאַף.

און זי מיט די צוויי צעגלאַנצטע סאַמעט-אַפלען אין די אויגן און נאָך שוואַרצערע צעפ, וואָס זענען שמענדיק צעשויערט געלעגן און די ברעמען, פלעגט קוקן אויפן שיינעם פאַרליבטן קרוינפרינץ און זיך חידושן אויף זיינע קלוגע, ליבע ווערטער, וואָס האָבן צעפלאַמט איר בלוט.

אַפּט ווערט זי ברוגז און אַליין זעצט זי זיך אַוועק אויף אַ בוים און שלמה מוז אויך אַרויפגיין, ווייל פון הויכן בוים זעט זי, ווי אין דער גירער, אויף דער אָנאָקע, עסן די שעפסן די גראַז, און זי טראַכט, אַז איר טאַמע וועט זי מער גישט שלאַנגן, ווייל אַלע מאַל ווערט פאַרבלאַנדזשעט אַ שעפעלע פון איר סמאָדע און ס'ווערן שיטערער די רייען, פון טאַג צו טאַג קלענער די מחנה און זי וויינט. זאָגט צו איר דער קרוינפרינץ, אַז ער וועט איר אומקערן דעם שאַדן, ער איז רייך. גלייבט זי גישט אין זיינע צוואַנגן און נאָלדענע טרערן בליש-משען אין אירע שוואַרצע אויגן-אַפלען, ווייל זי ווייסט גישט, אַז ער איז דער קרוינפרינץ, פון וועמען עס רעדט דאָס נאַנצע לאַנד, און זי חלומט, אַז בעסער פון אַלץ איז, אַז ער זאָל ווערן אַ פאַסמורד. — אָט אזוינס איז טאַקע שענער, וואָס געפעלט אים און אויך שו-למיתן. און גענוי ווי זי וועט ער טרייבן די סמאָדעס שאַף מיט אַ גרינער צווייג אין האַנט און אַ פייפערל אין מויל איבער די שטילע פעלר-אַנאָקעס אין די שעהן פון טונקעלן ביל-השמשות און לאָזן די שאַף זיך באַדן אין אַ קלאַרן וואַסער. טאַקע גישט ווייט פון דאַנען געפינט זיך אַ באַרימטער טייד, אין וועלכע עס וועלן זיך דעמאָלט אָפּשפיגלען די רויטע פלאַמען פון זון-אונטערגאַנג.

נאָר לעצטנס האָבן ביזע צונגען אַלץ דערטראַגן צו זיין שטרענגן טאַטן און ער האָט געזאָגט :

— מיין זון! איר האָב שוין גענוג צער געהאַט אין מיין הויז. עמ׳
 גון, אַ יונגער צווייג, איז עפעס דורך אַ ליבע ערגעץ געפונען געוואָרן אַ
 טויטער. איר האָב געהאַט אַ זון אבשלום, אַ שיינע פאַלמע, וועמענס
 טויטן קאָפּ מען האָט מיר געבראַכט צו טראָגן — אַ באַזיגטער אין
 שלאַכט קעגן איינגעגעסן טאַטנס אַרמיי, און איצט דו, מיין שיינער
 שלמה, קוים דערלעבט דיר צו זען אַ גרויס אויסגעכאַוועטן, וואָס איז
 ראוי צו ווערן דעם טאַטנס יורש-עצור, פאַרנעמסטו זיך גאָר מיט אַ
 בינדער פאַסמוכין.

*

עס איז געווען אין אַוונט, בעת שלמה האָט אַרויסגעשמעקט דורכן
 פענצטער זיין שוואַרצן האַר-שופּרין און דער זונפאַרגאַנג האָט זיך
 אָנגעשפיגלט אין שויב. אַט דעמאָלט האָט די שיינע פאַסטוכין פּלוצים
 דערזען, צו וועמען עס רייסט זיך איר האַרץ און לאָזט נישט צו
 דעם שלאָף ביי נאַכט אין אירע אויגן און גיט איר נישט קיין מנוחה
 ביי טאָג, וועמען זי זוכט אַרום ווי שמענדיק אויפן פעלד און ער
 באַווייזט זיך נישט מער און זי וויל אים אויסגעפינען אין הימל
 צווישן די שמערן און זעט אים נישט מער אין ערגעץ.

גאָר די וועכטער פון קיניגלעכן פאַלאַץ האָבן דאָס יונגע פאַס-
 טוך-מיידל מיט חזק פאַרטריבן.

אויפן וועג האָט דאָס מיידל הילכיק געוויינט און דערזען זיצן
 אויף אַ צעקרישלאַמער, צעפאַלענער באַנק אַן אַלמן מאַן, אַ גרויער
 און אייגענבויענער פון זיין משא יאָרן.

— וואָס וויינסטו, טעכטערל? — האָט ער צאָרט זי געפרעגט,
 וואָס גיסטו אַזוי פיל טרערן?

און זי האָט דערציילט פאַרן זקן דעם ווייטיק פון איר האַרץ.
 גאָר ער האָט נישט געהערט. האָט ער אויסגעשמרעקט דאָס לעפל
 פון ביידע אויערן און קוים דערגאַנגען, אַז די סיבה פון איר וויי-
 גען איז דער קרוינפריניץ פון מלך דוד.

איז זיין זכרון איז אויפגעשוומען אַ ים מיט זכרונות פון זיין
 אייגן לעבן און ער האָט געזאָגט:

— טעכטערל, אַזוי אייביק, ווי עס בענקט פאַרליבט די לבנה אין
 הימל אין די באַשטימטע צייטן פון יאָר, אַזו בענקען פאַרליבט
 די יונגע מענטשלעכע הערצער אויף דער ערד.

און דער זקן האָט דאָס מיידל געטרייסט.

ז.

דעמאָלט האָט מלך דוד געמאַכט אַ גרויסן מאָלאַזייט מיט אַ נאַנצער אָפיציעלער פייערלעכקייט פון אַ מלוכה=יום=טוב. פּלאַ=מען פון אייל=לעמפלעד האָבן געשיינט אין אַלע פענצטער פון לאַנגד. דער יונגער קרוינפרינץ האָט זיך באַוויזן אין אויפנעם=פּאַלאַץ מיט לאַנגע געקרויזלמע לאַקן, וועלכע זענען אַראָפּגעהאַנגען ווייט איבער זיינע שולטערן.

אויב=אָן איז געזעסן דער מלך אַרומגערינגלט פון חשובע לייט און מיניסטערן און האָבן צוגעהערט די רייד פון יונגן חכם שלמה, ווי ער האָט געזאָגט:

„מענטשלעך גליק הייסט: ריכטיק באַנעמען די וועלט... פאַרשטיין די שיינקייט פון דער נאַטור, די גרינקייט פון פּעלדער, דעם פּראַכט פון מאָרגן=אויפּנאַנג און זונפאַרנאַנג.“

„גליק הייסט: אַרײַנגאַמעמען אין זיך די זיסע ריחות פון כלערליי בלומען אין די גערטנער און פּעלדער, באַנעמען זייער ווונדערלעכע פאַרבן=רייכקייט, צוהערן דעם פלינגל=געפּלאַטער פון בינען און דעם זיסן געטרעל פון פייגל.“

„גליק הייסט: תּופּס זיין די קראַפט פון ליבע, אויפּנעמען די יונגט דורך גרויסע מעשים און אידעאַלן. בענקען נאָך שיינע גע=זאַנגען, נאָך פידל=קלאַנגען און האַרפּן=מענער, דערקוויקן זיך מיט דער לויטערקייט פון נאָטס בלויע שמחים — דער הימל, לבנה און שמערן.“

„גליק הייסט: שמרעבן צו טראַגן די העכסטע בערג אויפן אַקסל און די טיפּסטע טאַלן, צו דערשעפּן ימים און אומצוואַרפן אַלמע וועלטן און אויף זייער אָרט באַשאַפּן נייע; אויסטרוימען האַרזאָגטן נאָך מער בלויערע און פאַרפּוצטע מיט גילדענע פּאַסן=פּלאַמען און עתידן גליקלעכע צו אַנטפּלעקן.“

ווען דער קרוינפרינץ האָט פאַרענדיקט זיינע געדאַנקען, האָט זיין פנים גליקלעך זיך צעשמייכלט און ער האָט געווענדט זיין פנים צו די מענטשן. ער האָט געוואָלט נאָך עפעס זאָגן, נאָר אין מיטן אַלעמענס פרייד האָט פּלוצעם זיך אַ שטאַר אַרײַן געגעבן אין פענצטער אַ מענטש מיט אַ בייסיקער גרימאַסע אויפן פנים, וואָס האָט ממש זיך אָנגעקלאַפּט אין מלכס קרוין, מחמת גאַענטקייט. דער שמרענגער נתן הנביא איז עס געווען און ער האָט אָן מורא גענומען רעדן:

— הער אויס גאָמס וואָרט, מלך פון ישראל: עס איז געוואָרן באַ-
ווסט צווישן פּאָלק, אַז דו גייסט אויסבויען אַ בית-המקדש. מאָ
האָט גאָט אַזוינס דיר פּאַרזאָגט, ווייל דינע הענט זענען נישט ריין
פון פּאַרזאָסן מענטשלעך כלוט. נאָר שלמה איז ראוי דאָס צו מאַכן.
איז דער רגע האָט זיך באַוויזן אוריה החיתים געשטאַלט פּאַרן
מלכם אויגן מיט זיין גאַנצן הויכן ווקס און ליכטיקן יונגן פנים..
דעמאָלט האָט דער קעניג דוד אויסגעשטרעקט זיין האַנט און אַראָפּ-
געכאַפט די הענגענדיקע שווערד פון וואַנט, אַרויסצוציען דאָס מעסער
פון שויד, וואָס האָט געבלישטשעט ווי זילבער. האָט ער אַ צעטומל-
טער געוואָלט מיט איר אַ פּאָד מאָן קעגן געשפענסט פון מויטן או-
ריה החיתי, ווי ער מאַכט דאָס אָפּט, ווען עס באַווייזט זיך פּאַר
אים זיין געשטאַלט, אָדער די געשטאַלטן פון בית שאול, די קע-
ניגלעכע דינאַסטיע, וועמענס כלוט ער טראָגט אויף זיינע הענט. האָט
דאָס אים אין די אויגן פון די געסט נישט געפאַסט און ער האָט די
שווערד איבערגעגעבן אין רשות פון קרוינפרינץ. דאָס האָט באַמייט,
אַז די הערשאַפט פון מלך דוד איז פּאַרענדיקט.

דעמאָלט איז דער קרוינפרינץ נאָכגעלאָפּן דעם הייליקן מאָן.

— הייליקער נביא! האָט דער קרוינפרינץ אונטערמעניק זיך ביי
אים געבעטן, איד וויל עפעס פרעגן!

— קום אין דער שעה פון שפעטסטן זונפאַרגאַנג צווישן די בערג
אַרום ירושלים, וווּ גאָט אַנטפלעקט זיין שליחות פּאַרן נביא! —
איז געווען דער ענטפער.

שלמה איז אַהינגעקומען אין דער באַשטימטער שעה, גראָד ווען
אַ שטאַרקער ווינט האָט גערוישט צווישן די בערג, און אים האָט
זיך אויסגעדאַכט, אַז עפעס האָט זיך אָפּגעריסן אין ווייטן מידבר,
און ער האָט געזאָגט:

— הייליקער נביא, איד וויל נישט ווערן קיין מלך, כ'וויל ליבער
פּאַרשן, כדי צו דערקענען גאָמס פּראַכט און דערהויבנקייט.

אין דער רגע האָבן אַרום די גראָזן פון די פעלדער זיך צעהוירעט
און ער האָט דערוען אַ קלאָר וואַסער, וווּ די אונטערנייענדיקע
זון האָט זיך אין לעצטן בליאַסק רויט נאָך געשפיגלט ווי אַ פייער
פון גאָלד. און דער נביא האָט געענטפערט:

— שלמה! דיין שליחות איז באַשטימט אין הימל און דו מוזסט
סאָן גאָמס ווילן.

שנעל האָט דער קרוינפרינץ אַ פאַרסאַפעטער אַהיים געאיילט.
איבערטענדיק די שוועלן פון פּאַלאַץ האָט אים אַקענגעווייעט אַ

טרויער און פון אלע אַרומיקע געצעלטן האָבן זיך געטרָאָגן פרויען-געוויינען — דאָס האָבן געיאָמערט דעם מלכס וויבער און צווישן זיי אויך די שיינע בת־שבע. אלע זענען געזעסן מיט געזונקענע קעפּ און געמורמלט צו זיך אליין :

— וואָס האָט דער נביא זיך אזוי שטאַרק אָנגעלייגט אויפן מלך ?

און פאַרן מלך דודס טריבע אויגן, וואָס האָבן לעצטנס פאַרלוירן די ריאה, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ווי אין איין ריי יעדער טאָג פון זיין לעבן : זיין פיינלעך אַנטלויפן פאַרן מלך שאולס שווערד און שפעטער נאָכן טרויעריקן סוף פון מלך שאול אויפן באַרג גלבוּע מיט זיינע זין, וווּ ער האָט מיט דער שווערד דעם אייגענעם גוף אַדורכגעשטאַכן נאָך דער פאַרשפּילטער שלאַכט. און דערנאָך דעם מלך דודס אויפשטייג־יאָרן. ס'האָט אויפגעבליצט אין זיין זכרון די גרויסע פּאָזיציע ביי די טייכן פון גבעון, דער נצחון איבער די יבוס, זיין מאַרשצוג אין טאל רפאים, ווען ער האָט דעראַבערט די פעסטונג פּרצים, די מיליטער־באַלאַגערונג און שפעטער דאָס באַזעצן פון מתג־אמה ; דער זיג איבערן קיניג פון ציבה און זיין אַריינמאַרש־טריאומף אין אַרם דמשק. אָפּגעטיילטע בליצן פון מלך דודס פאַרגאַנגענהייט ווי רעפּלעקסן פון אַ ליכטפּאַקל אין אַ פינצטערער נאַכט האָבן איצט אין רעיון אַ פינקל געמאָן. נישט אזוי לייכט איז אים אָגעקומען זיין מלכות... זיין טראָן... דאָס ווערן פאַרוואַנדלט פון אַ פּאַסטור־יינגל אין אַ באַרימטסן מאַן אין דער וועלט. איצט... מוז ער אָפּטרעטן די זעלבע שיינע וועלט, וואָס געפעלט אים דווקא היינט נאָך מער פון אלע מאָל, פריי־ווייליק, אָן קאַמף... אָן שלאַכט, פאַר דעם, וואָס איז יונג. און ער אליין וועט פאַרשווינדן ווי אַ קליין, נישט אָנזעעוונדיק שטויבעלע אויף דער ערד. און פון דעמאָלט אָן וועט דער גרויסער העלד מלך דוד געהערן צווישן די, וואָס האָבן אַמאָל געלעבט, און דער איצט וועט זיין פאַר אים פאַרלוירן... ווי פאַר אַנדערע דורות פאַרן מלך, וואָס זענען מער נישטאַ.

ווי אַ פינצטערער שאַטן אין אַן אָפּגעזונדערט געצעלט האָט זיך באַווויגן דער צעקרימטער סקעלעט פון מלך דוד. פאַרלאָזט פון זיינע חכמים, בעלי־יועצים און מיניסטאַרן, מיטן פנים געווענדט צו מיזרח, האָט ער אויף זיין האַרף, וועלכע ער האָט שוין לאַנג געהאַט פאַרגעסן, אויסגעשפּילט זייער אַ טרויעריקן זמר און אַ טרער האָט זיך אַראָפּגעקייקלט פון זיינע אויגן אויפן אלטן צעקנאָדערטן פנים.

פלוצעם האָט דער מלך דוד דערזען זיין זון שלמה אַרײַנקומען אין פּאַלאַץ. האָט ער אים אַ קוש געגעבן אין שמערן און געזאָגט מיט געבעט :

— מיין זון שלמה ! הייב אויף דיײַנע אויגן און זע, ווי דיין מאַטאָס שווערד האָט גרויס און ברייט געמאַכט אונדזערע גרענעצן, דעראַס בערמע פון אונדזערע פייגל. מיר באַזיצן אַ לאַנד, וואָס איז רייך מיט אָן אַ שיעור וויינשטאַקן, גערטנער מיט פייגנבײַמער, מילגרוי־מען און איי־לברײַטן. אומעטום — אויף מיזרח, מערב, צפון און דרום, וווּ דו וואַרפט נאָר אַ בליק, זענען צעשפּרייט אָן אַ שיעור פעלדער מיט זאַמע ווייזן, גערשטן, הירש און קאַרן. עס הייבן זיך ווייט אין הימל באַרגשפיצן, אויף וועמענס רוקנס רוימלען צערוויש־מע פריי־לעכע וועלדער באַוויינמע פון פייגל.

נאַרנישט ווייניקער כישופדיק שפּרינגען די זילבערוועלן אין אונז דזער בלויזן פאַרחלומטן ירון, אין ים־כנרת, וואָס קען ענדערן דאָס געשטאַלט פון דער אומעטיקער ערד צו אַ גרויס גליק און עשירות פאַרן פּאָלק. מיין זון ! קוק אין הימל און זע, ווי דאָרט שוועבן אַרום גרויע, שוואַרצע און זילבערווייסע לאַמפּאַס ווי שיפן אויפן ים. אָט דאָס זענען סמנים פון גליק און אומגליק : וועט זיין דער וועג פון מלך ישראל יושר און חכמה, וועט קומען אויף אונדזער לאַנד גליק, און אויב פאַרקערט, וועט קומען אומגליק.

מיט ווירדע און העפלעכקייט האָט דער קרוינפרינץ זיך אויפֿגעשטעלט פון שמוץ און געזאָגט זייער פאַרטראַכט :

— כ'האָב אַ מאָל געהערט אַ מעשהלע, וואָס ס'האָט עס באַשריבן אין די ביכער אַ חכם, אַז עס איז אַ מאָל געווען אַ מלך, וועלכער האָט זיך פאַרגעשטעלט אין דמיון, אַז זיין טויט וועט אַרויסרופן אַ גרויסן פּרויער אין לאַנד. האָט ער געזאָגט צו זיין דינער, ער זאָל צעהענגען געשריפּטן אין אַלע שמעט מיט דער פּרויעריקער ידיעה, אַז דער מלך איז געשטאַרבן, און זיין טויטן גוף זאָל ער אַרויסטראַגן אין אַ הייל, וואָס זאָל האָבן אַן אָפּענע טיר אין גאַס אַרײַן. אָט דע־מאַלט, ווען זיין דינער האָט אַלץ אַזוי געמאַכט, איז דער מלך אַרויס אין שטאַט, כדי צוצוקוקן מיט די אייגענע אויגן דעם גרויסן פּרויער, וואָס זיין טויט האָט גורם געווען אין לאַנד, ווי אַלע מענטשן וויינען און באַקלאַגן זיין אומקום. אָבער ווי דערשטוינט איז ער געבליבן, ווען ער האָט דערזען, אַז אַלץ גייט ווי פּרויער זיך זיין גאַנג : ווי שמענדיק קלאַפּט דער שמיד אין זיין קוזשיגע, דער סטאַלדער סקרי־פעט ביים צעשניידן די ברעמער מיט זיין זעג, דער פּויער שטייט

זיי זאלע מאַל ביי זיין זאַקער אויפן פעלד, נאָרנישט האָט זיך פאַרענ-
דערט. האָט דער מלך צו זיך געזאָגט :

— זאַץ איז אַן אומזין, זאָפילו אַ געוונענע מלחמה איז אויך אַ
פאַרלוירענע. עס דאַכט זיך עמעצן, אַז ער איז אַ גיבור, ווייל ער
דערזאָבערט פרעמדע ערד, זאָבער די ערד בלייבט אייביק פריי און
אומדערזאָבערט, קיינער דערנײַט נישט זיין מלחמה-מאַרש ביזן סוף.

און דעם מלך דודס פנים האָט זיך צעשמרצלט פון גליק און ער
האָט געזאָגט :

— נאָטס נביא איז גערעכט... שלמה, דו ביסט איינציק ראוי צו
פאַרנעמען דעם טראָן אין לאַנד ישראל. — און ער האָט געקושט זיין
שטערן צאָרט און פאַטערלעך.

קאפיטל אַכט און דרייסיק

— אַ הימלישע דעהייבונג... — האָט מילי וויסעלזאָן שטיל גע-
שעפטשעט, אַוועקלייגנדיק דעם דיקן העפט פון האַנט און ווי נאָך
אַ חלום זיך אויסגעווישט די אויגן.

זי האָט זיך איצט דערמאָנט, אַז דאָס אַלץ, וואָס זי האָט ביז
איצט ווי אַ ווירקלעכקייט אַדורכגעלעבט, האָט זי אַרויסגעלייענט פון
איר מאַנס אַן אַנגעשריבענער נאָוועלע מיטן נאָמען „דער שאַמץ פון
אוריה החיתי“, אַ לעצט פאַרוואַלנערטן מאַנוסקריפט אין איר היים
פון וואַליז, וואָס זי האָט פול מיט איר מאַנס מאַנוסקריפטן אָנגע-
פאַקט אין יענע בהלה-טעג און אַוועקגעפירט אין דאָרף סען-סולפּים,
ווי זי האָט זיך גישט געקענט מער אויפהאַלטן, כאַטש אין די זומערן
איז זי געווען פאַרגומען אַלס פאַסטוכין ביי דער פּויערים-משפּחה
קאָנסטאַנטין, וועלכע האָבן באַוויליקט, אַז זיי וועלן האַלטן אירע קינד-
דער איבער דער נאַנצער מלחמה-צייט, נאָר אין ווינטער האָט איר
געלאָנגעווייליקט דאָרט דאָס לעבן: די איינזאַמקייט, די ווינטן, בלאָ-
טעס און קעלטן האָבן זי פאַרפּייניקט. די איינציקע פּרייד, וואָס פאַר
איר איז נאָך פאַרבליבן, איז נאָר געווען דאָס אַפּטע פאַרן דאָ און
דאָרט, ווי ס'געפינען זיך דעמאָביליזאַציע-צענטערס, מיט דער האַ-
פענונג אויפצוזוכן איר מאַן. ליידער איז מילי שטענדיק צוריק
אַהיימגעקומען אַ פאַרדראַסיקע, אַן אומגליקלעכע. ענדלעך האָט זי
באַשלאָסן זיך אַריבערצוכאַפּן קיין פאַרזי, ווייל נאָר אין דער הויפּט-
שמאַט וועט לאַזאַר צו איר צוריקקומען און קענען זי אויסגעפינען.

איצט פּרייבט מילי די שרעק אַרויס פון איר אייגענער היים
און זי האָט זיך באַהאַלטן אין אַ בוידעמשיבל צווישן נאָך זיבן אייג-
וויינער פון זעלבן הויף, וואָס מאַריגעט, די גוטע קאָנסיערזשקע, האָט
פאַר איר אויסגעפונען, און גישט האַבנדיק וואָס צו טאָן, לייענט
זי שוין דאָס וויפּלעטע מאַל די זעלבע נאָוועלע פון איר מאַן אַנגעשריבן,
„דער שאַמץ פון אוריה החיתי“, כדי צו קענען אַפּט פון אים נאָכ-
טראַכטן, און רופט אויס טייל מאַל:

— שיינער לאַזאַר, כ'האָב היינט דיך נאָך ליבער פון אַלע מאַל.

זי געדענקט אַזוי גענוי, ווי איצט וואַלט עס געווען, די דאַמע
פון איר פּיינלעך לעבן, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן זייט יענעם פּרי-
מאָרגן פון 17טן יולי 1942, ווען די וועלט איז נאָך געשלאָפּן אין
אַ זיסן דרימל. הימל און ערד, פעלד און לאַנסקע געאַרעמט ווי
געליבטע האָבן דעמאָלט געקוקט מיט שמוינג, ווי די דרייטשן מיט

רצחישע ווייסאפלידיקע אויגן זעגען באפאלן יידישע היימען איבער אלע קווארטאלן פון פאריז, ווי אין א ווילדן מידבר ביי נאכט דורך א ווילדן שבט רויבער. זיי האָבן אַרויסגעשלאָפּט מאַמעס מיט זייערע זויגנדיקע קינדער ביי דער ברוסט, זקנים, יונגע מיידלעך, חתנים, כלות, גרעסערע און קלענערע קינדערלעך, קימפעמאָרינס פון קלייניקעס און קראַנקע אויף טראַגעס פון די שפיטעלעך; יונג און אַלט מיט ווייס צעשראַקענע קאַלד-פּנימער און מיט כלערליי אויגן-אַפּ-לען, וועלכע האָבן זיך געבאַדן אין אַ ים פון טרערן. און אַלץ האָט געוויינט איבער פאַריזער גאַסן, אויפגעוועקט דעם פאַרשלאָפּענעם דרויסן, געשפּאַלטן הימלען און ווי די שוואַרצע עגלות האָבן זיך מיט זיי געצויגן קאַמפּאַגען איבער אַלע עקן שטאָט, וועגענער, אין וועלכע מען פירט אין דער נאַכט געכאַפטע אומלעגאַלע גאַנספרויען אָדער אָקסן אויפן שחיטה-פּלאַץ.

די פאַרצווייפּלטע מילי האָט באַלד גענומען איינזען איר טעות מיט איר קומען קיין פאַריז אויסצוגעפינען איר לאַזאַר. די הויפּט-קערערין מאַריגעט האָט זיך געהאַלטן כסדר אין איין בייזערן, ווי זי וואָלט געווען איר סאַכטער, געמאַכט פאַרוורפן מילין, פאַר וואָס אַן שום איבערפרעגן זיך פריער אין אַ בריוו, האָט זי לייכטזיניק אַהערגעטאַנצט. ס'ווייזט אויס, אַז מילי האָט גאַרנישט געלייענט קיין צייטונגען וועגן די אַלע געזעצן, וואָס דער אָקופאַנט האָט אין פראַנקרייך אַרויסגעגעבן פאַר יידן!

דאָס האָט מאַריגעט געזאָגט גישט פון שלעכטקייט, נאָר ווייל ס'איז אויף איר אָנגעפאַלן אַ פרישער עול: נאָך אַ מענטש צו באַ-האַלטן אַ חוץ די פריערדיקע, וואָס זי האָט זיך געשווירן צו פאַר-היטן זייערע לעבנס, און ס'ווערט יעדעס מאָל פאַרגליווערט ביי איר דאָס בלוט פון טויטשרעק ביים אייגקויפּן פאַר זייערע שפייז-קאַרפן אַ ביסל דערנערונג. מאַריגעט איז געשטאַנען גאַנצע טעג ביי די קראַמען אין די רייען און דאָרט איז איר אויסגעקומען צו-צוהערן אויסטערלישע מעשיות, וואָס מענטשן פון דער אונטער-וועלט האָבן צווישן זיך ווי באַצאַלמע, אָפּגעדונגענע לייט דער-צוילט, וואָס דער מ.ס.פ. פאַרשפּרייט וועגן די יידן שלעכטס, גישט געשמויגענע, גישט-געפלויענע אויסטראַכטענישן, רכילותן און בייזע לשון הרע.

גיס איין מאָל איז מאַריגעט אַוועק פון איר ריי אַ טיף באַצליי-דיקטע. עס האָט איר פאַרדראָסן, וואָס דווקא איינגענע פראַנצויזן שטייען אין דינסט פון די דייטשע שלאַנגען, וועלכע האָבן אויך זייער אייגענע פרייהייט צוגערויבט. איבער הויפט איז פאַר איר

געווען א הרפה, וואָס אויף דער פראַנצויזישער ערד, וווּ יידן האָבן געבלוטקט, איז מיט דער הסכמה פון דער ווישי-רעגירונג אַרויסגעגאנגען דאָס געזעץ, אַז די יידן מוזן זייערע פראָדוקטן פאַר זיך איינקויפן אין באַשטימטע שעהן פון מאַג און זייערע קינדער איז גישט דערלויבט זיך שפילן אין די גערטנער, גישט פאַרן אויף די באַנען, גישט רעדן דורכן טעלעפאָן און גישט האָבן קיין ראַדיאָ-אָפּאָרט ביי זיך אין הויז. אויך זייערע דאָקטוירים און פראָפּעסאָרן האָבן זיי אַראָפּגעזעצט פון די פּאָסטנס און געשטעלט אין שאַטן. דאָס איז געווען ווי אַ פאַרבאָרימונג פאַר דער גרויסער געשעעניש, ווען די דייטשע אַרמיי האָט פּלוצעם אָן שום קריגס-דערקלערונג אַ שפּרייט געמאַן אויף דער רוישער ערד און אַריין טיף אין לאַנד.

*

גראַד אין יענער צייט, אין שפּעטן אָונט האָבן ראָזע-וויאַלעטע פאַסן זיך צעשפינגלט און פאַרבליענדט מיט העלקייט די בערג, וואָס פירן צום שמעטל סען-סולפּיס, וווּ צווישן אַ געדיכטן וואַלקן פון רויך און וואַסער-פאַרע האָט זיך אָפּגעשמעלט אַ ציג, פון וואַנען עס זענען אַרויסגעגאנגען כּלערליי פאַסאָזשירן, ס'רוב פּויערים, און צווישן זיי האָט זיך אַרויסגעשמופט אַן עלנביגן, אַ פלייצע און אַ לאַכנדיק, קוועלנדיק פנים און צוויי געמיטלעכע הימלבלויע אויגן, גלאַט ראַזירטע באַקן פון אַ מאַז, שלאַנק געבויט און עלע-גאַנט געקליידט, פון די מיטעלע יאָרן. ער האָט געטראָגן אַ בוך אין האַנט ווי אַן עקסקורסאַנט. אַ פייכטקייט האָט באַדעקט פּלוצעם זיין שמערן, ווייל ס'האָבן פאַר זיינע אויגן אַ בליישמשע געמאַן צוויי דייטשע זשאַנדאַרמען-אוינפאַרמען, וואָס האָבן אָנגעיאָגט אויף אים אַ שרעק. ער האָט שוין גענומען טראַכטן זיך צו כאַפּן צום געווער, וואָס ער האָט אַלע מאַל געהאַלטן גרייט צום קאַמף. ער האָט געוואַלט, ווי ער האָט אַלעמען געלערנט, זיין דער ערשמער, וואָס הייבט אָן, ביז די זשאַנדאַרמען וועלן באַווייזן זיך צו דערוויסן, מיט וועמען זיי האָבן צו מאַכן. ער האָט אָבער דערוויייל זייער רואיק אַדורכ-געשפּרייזט פאַר זייער גאָז און אַרויף אויף אַ גאַניק פון אַ רייכן הויז, געטרעטן איבער די ווייסע מאַרמאַרענע טרעפּ, וווּ ס'איז אים אַקעגנגעגאנגען אַ גרויבאַזילבערטע זקנה, מיט אַ גערונצלט געלן פנים. זי האָט באַנעצט די בלומען-וואַזאַנען אויף דער הויז-גאַלע-ריע מיט אַ וואַסערקאָן, וואָס מען באַנוצט אָפּט אין גערטנער.

— מאַדעם! האָט ער אומשולדיק אַ זאָג געמאַן — איר זענט אפּשר גאַסטפּריינדלעך קעגנאיבער אַ דורכפאַרנדיקן פראַנצויז און

איר קענט מיר צומיילן א געלעגער אויף געצייילטע געכט. מסתמא איז אייך נישט פרעמד די לאגע אין לאנד, אז אלע האָמעלן זענען פאַרגומען פון אָפּפאַנט!

די זקנה האָט אַ פּאָכל געמאַן מיט איר זילבערנעם קאָפּ און זי האָט זיך צעשמייכלט:

— מיין ליבער! אייער בקשה קען ליידער נישט ווערן דערפילט, ווייל מיין הויז מוז איר האַלטן געשלאָסן פאַר פרעמדע מענטשן, איינפאַך ווייל איר דערצי פון זייט יאָרן אַ יונג מיידל אַ יתומה.

און דער גאָסט איז אַראָפּ פון די ווייס-בלאַנקענדיקע מאַרמאָר-טרעפּ און אַוועק צו אַ צווייט הויז, וווּ ער האָט אויך באַקומען אַן ענלעכן אָפּזאָג. אַזוי האָט ער אָנגעקלאַפט אין אַ סך מירן. איבערן דרויסן האָט געפלאַטערט אַ לעצטער וויסער אָפּשיין פון אָפּגייענע-דיקן טאָג, אַ סונקאָייט האָט ווי קראַעז-פליגלען זיך פאַרשפּרייט,

דער פרעמדער האָט גאָד אַלץ כסדר אַרומגעבלאָנדזשעט און גע-זוכט אַ גאַכט-געלעגער, ביז ער איז אַ מידער פאַרקראַכן צום טייד פון סען-סולפּיס, וווּ ס'האַבן זיך באַוויגן פאַרדרימלטע שפּאַציר-שפּילעד. ער האָט מיט אַ ביסל געקוקט אויף די דרענגער, וואָס האָבן זיך איינגעשניטן אין וואַסער, צוגעטשעפעט צו ניי באַפאַרבעט געל-גרוי-רוימע לאַדקעס, וואָס ס'האַבן זיי אָפּגעשפּילט ווי אַ פּאַקל-ליכט אין העל-בלויזעכן הימלקאָליר דער לעצטער זונפאַרגאַנג. פון דאָרטן אַרויס האָט זיך געשאַטנט אַ יונג מיידלס פנים, אַ מיידל מיט אַ רונדיקן גוף פון אַ מעוברתער. דער פרעמדער האָט געוואָרפן צו איר אַ בליק, וועלכן זי האָט אויסגעמיטן מיט בייזקייט. זי האָט אויס-געזען זייער טרויעריק און אומגליקלעך, איר פנים איז געווען צע-שראַקן און פאַרזאָרט, אין אירע טריבע אויגן האָבן געוואָגלט וויי-סע צעבלישטשעמע טרערן. אירע בליקן האָבן ווי אויסגעמאַסטן אין טייד צווישן די דראַבנע וועלן איר באַלדיקן קבר. דער מאַן האָט אַ פּאָכע געמאַן מיטן הוט אין דער לופט און געזאָגט:

— איר באַגריס אייך, מאַדמואַזעל.

ער איז געענטער צו איר צוגעקומען און זיך אָנגערטאַפן אויף ביסטרע צעשראַקענע גריגע שפּיזן, וואָס האָבן אים ווי אַדורכגע-שפּאַכן, און ער האָט דאָך זיך דערדרייסט איר צו זאָגן אַ חניפה, אפילו וויסנדיק פאַרויס, אַז זיינע רייד זענען ווי אַרויסגעוואָרפן.

ס'ווייזט אויס, אַז דעם מיידל איז געפעלן, בעת דער מאַן האָט זי באַגריסט, ווען זיין בלאַנדע ששוּפּרין איז אים ווי אַ כוואַלע גע-פּאַלן אויפן שמערן.

דעמאלט האָט דאָס מיידל אָנגעהויבן פאַר אים דערציילן איר טרויער: אַז איר באַבע וויל זי פון הויז אַרויסטרייבן, ווייל זי קען נישט אויפווייזן דעם געזעצלעכן טאַטן פון דעם נפּשל, וואָס זי טראָגט אין אירע אינגעוויידן.

— מאַדמואַזעל! האָט דער אומבאַקאַנטער פאַרשנדיק אַרײַנגעקוקט אין אירע באַפייכטע אויגן און פייערלעך אויסגעשריגן:
— אַ שטייגער ווען איר וואָלט שריפטלעך ביים מער זיך דער-קלערט אַלס טאַטע פון אייער קינד, וואָלט איר נישט געווען דאַקעגן?

— מעסיע, איר מיינט עס ערנסט? — האָט זי האַלב ווייגעג-דיק און האַלב לאַכנדיק זיך פאַר אים אַוועקגעשטעלט ווי פאַר-חלשט.

— איר שווער אייד ביי נאָם! — האָט ער זיך אַ קלאַפּ געמאַן מיט די האַנט אין האַרץ, און אַזוי אַרום האָט ער דאָס יונגע מיידל אים בערצייגט אין דער אויפריכטיקייט פון זיינע רייד. און זי האָט גע-ענטפערט:

— אָד, וואָס פאַר אַ נומער מענטש איר זענט! זאָגט מיר באַטש, פאַר וועלכן פרייז ווילט איר מיט אייער כבוד צודעקן מיין שאַנד?

— פאַר קיין שום פרייז, האָט ער שמיל געזאָגט — איר ווילט בלויז דינען מיט אַ טובה. מאַרגן גייען מיר באַלד באַגינען קיין סען-לעזשע-לאַ-מאַנטאַניע, וווּ דער מער איז מיינער אַ פריינד, און ער וועט עס מיר באַלד דערלעדיקן. נאָר איר מוז די היינטיקע נאַכט ביי אייד אין שטוב איבערנעכטיקן.

— מעסיע, וואָס איז אייער פּראָפעסיע? — האָט דאָס מיידל גייגערדיק אַ פּרעג געגעבן.

ער האָט געוואָלט זאָגן: אַ פּאָעט, אַ שריפטשמעלער, פאַרטיי-זאַנער-אַנפירער, נאָר ער האָט אויף שנעל אויסגעפונען אַ צווייטן ענטפער:

— אייביקער סטודענט! — און ער האָט צאָרט פאַטערלעך אויפן יונגן מיידל געקוקט און געטראַכט ווייטערע פלענער.

זייט ביי זייט, ווי נאָענטע, זענען זיי ביידע געגאַנגען, נאָר יעדער איז געווען פאַרנומען מיט אייגענע מחשבות.

— מאַדמואַזעל, — האָט ער זי ווי פון אַ הלום איבערגעוועקט, זאָגט מיר, פאַר וואָס ווייס איר נאָר אַלץ נישט אייער נאָמען? מיינער איז זשאַן.

— זייער אַ שיינער נאָמען! אַ דאַנק. און מיך רופט מען מערען!
 — האָט זי נאָך פריילעכער אַ צאָפּל געטאָן, ווי די פרייד צוזאַמען
 מיטן קינד אין איר לייב וואָלטן געוואָלט אַרויסשפּרינגען. פון
 דאַנקבאַרקייט פאַר זיין צוגעזאַגטער טובה האָט מערען אים צאָרט
 אָנגענומען ביים אָרעם.

זשאַן האָט צום ערשטן מאַל אַ קוש געגעבן איר אין שטערן
 און זייט דעמאָלט גענומען אָפּט אַרויסווייזן זיין קאוואָלע-
 רישע צערטלעכקייט. ביידע זענען אַרויפגעגאַנגען אויף די מאַרמאָ-
 רענע, בלאַנקענדיקע טרעפּ מיטן ווייסן גאַניק, פון וואָנען פריער
 די זקנה האָט זשאַנען, מיט גרויס חרפה, אַוועקגעטריבן. ווי פאַר
 אַ היימישן מענטש האָט דאָס מיידל איצט פאַר אים אויפגעשלאָסן די
 די פיר, אָנגעצוגדן דעם לאַמפּ-זשעראַנדאָל און ער האָט דערזען אַ
 דייכע היים מיט ווערטפולע אַנטיקן, מיט בילדער אויף די ווענט,
 און ער האָט באַשלאָסן אָפּן צו שפּילן די ראָל פון מערעזעס חתן.
 אין דער שטיקלייט פון שלאָפּנדיקן הויז האָט ער זי פריי, אומ-
 געשמערט געקושט.

— איז ווער אין שטוב דאָ? — האָט די באַבע גערעדט ווי פון
 חלום.

— שלאָף, שלאָף, מאַמעלע! — האָט זי די אַלמע זקנה גע-
 פיעטשטשעט, וויסנדיק, אַז זי שלאָפט שוין סיי ווי סיי, און קיינער
 האָט גישט געהערט און געזען די אַרומאַרעמונג פון פאַרליבטן,
 שנעל היימיש געוואָרענעם פאַרל.

*

אין יענעם גאַנצן מאָג איז פריילעך פאַרגעקומען דאָס לעבן אין
 רייכן הויז פון דער יונגער מערען. זשאַן איז שטאַרק געפעלן גע-
 וואָרן איר באַבען אַלס בראָווער מאַן און זי האָט זיך בלוז געוונג-
 דערט, פאַר וואָס, ווען ער האָט ביי איר געבעטן צום ערשטן מאַל
 אַ נאַכט-געלענער, האָט ער גישט געזאַגט, אַז ער איז מערעזעס
 חתן, און פאַר וועלכער סיבה האָט ער זי פאַרלאָזט, וויסנדיק,
 אַז דאָס מיידל פאַרנייט שוין אין ווייטע חדשים און זי וועט ווערן
 אַ מאַמע פון אַן אומגעזעצלעך קינד, וואָס עס פאַסט גישט פאַר
 איינער פון אַזאַ אָגשטענדיקן הויז.

זשאַן האָט פאַר דער באַבע אַלע קלינסטע תירוצים צוגעטראַכט
 און זי באַראַויקט.

צו מאַרנגס באַגינגען האָט זשאַן געזאַגט מערעזען, אַז זיי גייען
 אין זייער באַשטימטן וועג, ווו ער וועט זיך אונטערשרייבן אַלס
 מאַמע פון איר קינד.

קאפיטל ניין און דרייסיק

נילדענע זונפאסן האָבן זיך צעצונדן אין הימל מיט לייכטנדיג קע פייער־פלעמלעך איבער די בערג פון סען־לעזשע־לאַמאַנטאַניע, ווי רוימע העלע געבלישמשן וואָלמן אַרויסגעקוקט דורך ברייט צע־עפּנמע פענצערלעך פון אַ לייכטמורעם איבער אַ ווייטן גרינעם צעפּלאַסענעם ים.

דאָ האָט זיך געצויגן אַ קייט פון מענטשן עולה־רגלניקעס, אָנ־געטאַן אין מלבושים פון אַלערליי קאַלירן און בריימע געלע הילן און שמרייפן פון צעגלאַנצמן שוויים האָבן געמריפט פון זייערע שמערנס.

עס האָט זיך געצויגן אַ הייליקע פּראָצעסיע פון פּאַרמאַטערטע מענטשן, בעלי־תעניתים מיט אַרויסשטאַרצנדיקע קינבאַקן, געגיי־דערטע קעפּ, מריבע מאַטע אויגן און ווי רעדער פון וועגענער, גרוי־סע צעהאַנגענע צלמים אויף די הערצער. און געמראָגן האָבן זיי רייענווייז ווייסע ליכט אין די הענט און ס'האַבן געהילכט תהילים־געזאַנגען אין זייערע מיילער, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו פּרוכט־באַרקייט. זיי האָבן אויך מיטגענומען פון פּויערים־פּאַלס די שוואַנ־גערע פּרויען, באַגלייט פון אייגענע מענער, און אויך די יונגע מע־רען צווישן זיי, מיט איר ערשמלינג אין לייב. ווי אַ צייכן פון פייערלעכקייט אין יעזום קריסטוסעס גייסט האָבן זיי די מעוברתע אַריינגעפּלאַכטן אין די פּאָדערשמע רייען אין שפיץ פון דער היי־ליקער פּראָצעסיע. אויך זשאַן אַלס מערעזעס געזעצלעכער מאַן אין געגאַנגען לעבן איר.

פלוצעם האָט זיך די פּראָצעסיע ווי אָנגעקוקט מיט דער גרוי־ער געביידע פון דער מערי אין שטעטל סען־לעזשע־לאַמאַנטאַניע, וווּ אַהין עס איז פּאַרשוונדן דאָס געאַרעמטע פּאַרל זשאַן און מערען און זייערע באַגלייטער, דאָרט אויסצופירן דעם צוגעזאַגטן דאָקומענטאַלן אונטערשריפט. אונטערוואַרטנדיק ביז זיי האָבן זיך באַוווּזן צוריק אויף דער שוועל פון דער שטעמלעכער מערי, האָבן די פּראָצעסיע אונטערגעכאַפט די פּויערדיקע תּפּילה־געזאַנגען אין שפעטער ריי נאָך ריי, שרענגע נאָך שרענגע ווייטער גענומען ציען. און די פּרויען, מיידלעך אין קליידער ווי ווייסע כלות האָבן זיך אַריינגעבלאָנקעט אין די גרינע פעלדער, זייערע קלאַרע פּאַרהאַנ־גען פאַר די פּנימער, האָבן געפּאָכעט צווישן גרוין, גאַלד און זיל־

בערנער זון-העלקייט און אויף ס'ניי זיד צונויפגעגאסן אין אַנדערע פארבן — וויאָלעט, ראָז, פּורפור — און אומעמוס זענען מיט געזאָנגען פעלדער מיט קאַרן און ווייץ. אויף אַלע שליאַכן און שפּחים האָט גענלאָנצט די צייטיקייט פון שניט מיט די טיף גע- בויגענע זאַנגען.

עס זענען איר מיטגעזאָנגען זקנים, זקנות מיט גרויע זילבערנע קעפּ, ווי סקעלעטן וואָלטן אַרויס פון די קברים. זייערע צעקנייטשטע הויטן אויף די איינגעפאַלענע פנימער האָבן מיטגעזונגען די לי- דער פון פּרוכטבאַרקייט, פאַרמישט מיט תפילה.

זשאַן האָט איצט ווי אַ קליין שפילעוודיק יינגלעך זיד פאַרקוקט מיט זיינע צוויי בלויע, פאַרנעפּלמע אויגן אויף די באַוועגנדיקע קאַרנזאָנגען, איבער די פעלדער-לאָנקעס, וואָס אָטעמען מיטן חלום, אַז פּראַנקרייד וועט נאָך אַ מאָל זיין פריי, פון קיינעמען נישט באַזיגט, זעלבסטשטענדיק און גליקלעך.

פלוצעם האָט זיד אין יענער רגע פון אַלע פעלדער און סמויזן תבואה זיד אַ הייב געטאָן אַ מענגע גופים, וואָס זענען ביז איצט געלעגן באַהאַלטן און אַ כוואָליע הענט מיט שפיזן, רעוואָלוצערן און מעסערס האָבן געפאַכעט אין דער לופט מיט זילבערנע- בלישטש פון הייליקע קירכן-קופאַלן אונטער אַ גינגאַלדענער זון. זייער געזאַנג האָט זיד צונויפגעמישט מיטן געזאַנג פון דער פּראַ- צעסיע, ווי דער קאַמף וואָלט געהייליקט געוואָרן אין יענער גע- הויבענער מינוט.

זשאַן איז געוואָרן אַרומגערינגלט פון הויכע באַגאַנדזענע יונגען מיט לאַכנדיקע אויגן און פריילעכע פנימער, יונגע קרעפטיקע מאַ- קיזאַרן.

צווישן דעם גאַנצן מענטשן-געפּלעכט האָט פּלוצעם זיד באַוויזן אַ מאַן אויף אַ קוליע. ס'האַט אויסגעזען, ווי ער וואָלט געהיים אין באַזונדער נאָכגעזאָנגען די הייליקע פּראַצעסיע. זיין פנים איז געווען צעקרימט און מיאום מיט אַ פאַרוואַקסן אויג, וואָס האָט זיד אין יענער רגע צעשמייכלט, ווי אויך זיין בלינדקייט וואָלט זיד באַטייליקט און מיטגעלאַכט, בעת זיי ביידע האָבן זיד געוואָרפן איינער אין אַנדערנס אַרעמס און זיד צעקושט אַזוי הייליכס און ס'האַבן זיד געהערט אויסרופן :

— לאַזאַר !

— מאַרסעל ! — און די אַרומיקע בייקוקערס האָבן זיד פאַר- חידושט : ווי קען מען אַזאַ מיאום פנים קושן ?

אין יענע מינוטן האָבן זיך פונאַנדערגעטראָגן געהיימע סיגנאַל-
ידיעות איבער גאַנץ פראַנקרייך, אַז דער פאַרטיזאַנער-פירער איז
בשלום אָנגעקומען אויף זיין קאַמפּפּאַסן אויפצוהייבן דעם מעמ-
פּאָ אין יענעם אָפּגעשטאַנענער, הינטערשמעליקער נעגנט און גרייטן
צום אויפשטאַנד קעגן אַקופאַנט.

פאַריז איז נישט געווען מער צו דערקענען.
ווי די אומעטיקע נאַכטשאַטנס האָט מען געזען איבער גאַסן זיך
אַדורכשלייבן יידן מיט פאַרשעממע פנימער און מיט אַז אַרעם
פעקעלע אונטערן אַרעם. דאָס איז געווען דאָס געלעגער, וואָס זיי
האָבן זיך אויסגעבעט ביי גוטאַרציקע פראַנצויזן, פריינטלעך דער-
לויבט די אומגליקלעכע געהיים אין זייער שטוב איבערצוגעכטיקן.
באַהאַלטענע אין די קאַמערן, אין די קעלערן, אויף די בוידעמער
זענען פון פחד פאַר יעדן שאַרף אַרויסגעקראַכן פון דער אייגע-
נער הויט. זיי זענען געווען גרייט אַרויסצושפרינגען פון פענצמער,
ווען צופעליק אַ בריווטערעגער האָט ערגעץ געקלאַפט אין אַ מיר
אַדער רענגטראַפּן האָבן גענומען פליסן איבער אַ דאַך, אַ ווינט
האַט געמרייטלט אַ שויב פון אַ צעבראַכענעם פענצמער. אין די
נעכט זענען זיי נישט געשלאָפּן און די מעג נישט געגעסן, נאָך
שפיל זיך געשלייכט פון איין ווינקל-באַהעלטעניש צום צווייטן און
אין ערגעץ נישט געפונען קיין רו און כסדר געוויינט און אָנגע-
פילט די אויגן מיט טרערן.

*

נאָענט צום דאַך אויפן לעצטן עטאַזש פון אַ הויף-חורבת, וווּ
קיין מענטשן האָבן פון לאַנג דאָרט שוין נישט געוויינט, האָט
זיך אויפגעהאַלטן די מאַדאַם מילי צוזאַמען מיט אַ שכנישער
פאַמיליע, וועלכע איז באַשטאַנען פון אַ מאַן און ווייב און אַ פריש
געבוירן קינד. שפעטער איז אויך צוגעקומען אַן אַלמע מאַמע —
די מאַדאַם שרהלע קעניגסבערג.

איבער דער שטוב איז געלעגן אַ שעניק, וואָס איז געווען אַלעמענס
געלעגער. אַ שפּאַן ווייטער איז געשטאַנען אַ וואַקלדיק מישל און
אַנשטאַט בענקלעך — פיר קליינע בירפעסלעך, וואָס האָבן זיך
נאָך פאַרוואַלגערט פון אַמאָליקע באַוויינער בעת די גוטע צייטן.
מאַריגעט לויפט פאַר זיי אַלע שליוותן און אַז זי באַווייזט זיך
אין באַהעלטעניש, פילן זיך דאָ אַלע איין משפּחה. זי מונטערט
ראַדיאָס זאָגן: אַז די דייטשע אַרמיי איז געוואָרן לעת-עתה אויף

א גאנצן ווינטער פארהאלטן ביי מאַסקווע און אונטער די שויערן גאַענט שוין פון לענינגראַד.

די ווינטן שפּרייזן דאָ אַרום פּראַנק און פּריי, פון טירשפּאַלט אין דרויסן אַרויס און ווידער צוריק אין שטוב אַרײַן, און מיטן זיך אויס צוזאַמען מיטן איילול-ליד, מיט וועלכן די מאַמע פּאַרווינט איר עופּהלע. דעם קינדס געוויין ווערט פאַר די באַהאַלטענע פון מאַג צו מאַג געפערלעכער. וואָס עלטער, וואָס קרעפּטיקער ס'קינד ווערט, אַלץ מער טרויער און אומרו וואַרפט עס אָן אויף די אַר-מיקע, ווייל אַ מינדסטער שאָרד פון דער חורבה קען גורם זיין אויף אַן אומגליק, אַפּמסרן די באַהאַלטענע יידן.

אויף אַ שטיין, באַליינט פון מאַך און שפינוועבס, יוצט די אַלמע מאַמע איינגעטוליעט אין אַ גראָען טוך און ווינט איר אַלטן איינ-געבויענעם גוף. ביחידות, אַפּגעזונדערט פון אַלע מענטשן כליפעט זי אין דער שטיב:

— וויי, וויי, וווּ האָבן זיי פאַרשלעפט מיין מאַן? וווּ האָבן זיי אַהינגעטון מיינע קינדער?

אירע אויגן בלאַנדזשען איבער די חורבה-מויערן ווייט, ווייט. זי רופט אָן די געמען פון יעדן קינד באַזונדער:

— שרהלע! — ביי'לעלע! — דינהלע! ... זשאַק! וויי און ווינד!
וואָס אַ מענטש קען אַלץ איבערטראַגן! — רעדט זי שטיב צו זיך, אַז אַלע, וואָס בעטן זיך ביי איר, אַז זי זאָל אַרײַנגיין אין דער חורבה, מוזן מיט איר צוזאַמען מיטוויינען.

— לאָזט מיר דאָ אַליין! מענהט זי — וועמען משעפע איך?
און וועמען האָבן מיינע טייערע מעכטער געמשעפעט? מיין טיי-רער זון? און מיין מאַן? וועמען האָבן זיי דען שלעכטס געמאַן?

לעצטנס האָט מאַרינעט געברענגט אין חורבה אַן אַפיציעלע ציי-טונג-ידיעה, אַז די דייטשן האָבן די יידן אין וואַרשעווער געמאַלע-בעדיקערהייט פאַרברענט, גענומען זיי אונטער אַ פייער פון אַלע פיר זייטן — ווייל זיי האָבן זיך געוואַלט אַנטקעגנשמעלן זייערע פאַרפייניקער מיט געווער אין די הענט. דאָ אין חורבה האָבן אַלע באַהאַלטענע געוויינט. מאַדאַם וויטעלזאָן מיט צוויי איבערגעפילטע אויגן פון טרערן, האָט אַרײַנגעכליפעט לאַנג, לאַנג אין זיך ביחידות.

— איר קען זיך פאַרשמעלן דעם גרויל — האָט זי געקלאַנגט — ווי מאַמעס מיט קינדער גייען אויס צווישן פייערפלאַמען אין גרוי-זאַמען טויט. זקנים, בחורים, מיידלעך געמען אויף פרייוויליגס דעם סוף פון זיך אַליין.

די אלטע קעניגסבערג האָט אָנגעלאָרנט די בריִלן אויף דער נאָז און געזאָגט עפעס מיט אַ מאַן, ווי זי וואָלט אַרויסגעלייענט פון צאינה וראינה, דערביי געקלאַפט איין ליפּ אין דער אַנדערער, אַ מין דערצילונגס-הנדל, בשעת מעשה פאַרוואַרפט זי איר בליק אינעם עבר און פאַרבלאַנדזשעט נאָר וועגן די מופּסים פון אַ רבין און דער־מאָנט זיך גלייכצייטיק אָן אירע מיידלשע יאָרן פון אירע באַקומע־גע-התל-געשאַנקען מיט פּופּציק יאָר צוריק. דערמיט מונטערט זי אויף אַלעמענס געמיט און עס דאַכט זיך, אַז יענע יאָרן שטייען פאַר דער אַלטער אַזוי נאָענט, בלויז נאָר אויסצושטרעקן די האַנט זיי ווידערצוברענגען. זשאַק קעניגסבערג גיט אָפּ דער מאַמען גרויס כבוד, זעצט זיך אַוועק אין אַ קרייז פון די פרויען און זייערע רייד הערט ער צו מיט גרויס שפּאַנונג. אָם ער איז דער איינציג־קער מאַן אין חורבה, דערפאַר איז ער שטאַרק געשעצט. אַלע עצות קומט מען פרעגן ביי אים. נאָר נאָר מבינות וועגן ייִדישקייט גייען אַלע צו זיין מאַמען. קודם-כל וועגן מלה זיין דאָס קינד און שפע־סער דאָס פאַרהיילן די ווונד.

— די שונאים אויף צעפיקעניש! מענהט די אלטע קעניגס־בערג — וועט מיין אייניקל דווקא זיך רופן ישראל און נישט פאַרציען אויף אַ גויאישן נאָמען!

דער יונגער קעניגסבערג איז געווען אַ רייכער. פון זיין מאַש זענען אַרויסגעגאַנגען אַלע הוצאות פאַר די באַהאַלטענע אין דער חורבה — פרוי מילי אַריינגערעכנט. — ווי אַ קינד אין דער משפּחה האָט זי מיטגעגעבן, מיטגעלעבט זייער טרויעריק פאַרהאַקט לעבן, מיטגעוויינט, מער געטראַכט וועגן לאַזאַרן, געבענקט נאָר אים מיט די טיפּסטע דינסטע געפילן און נישט ווייניקער וועגן אירע קינדער — מורא געהאַט פאַר זי, אַז עמעצער מיט אַ לאַנגער צונג זאָל חלילה נישט מאַן קיין שלעכטס, אַז מען זאָל זיי פון איר נישט אַוועקרויבן, ווייל קלאַנגען זענען צו איר דערנאָנגען אין דער חורבה, אַז די דייטשן האָבן אפילו אין די פּראַנציוזישע דערפער שפּיאַנען געשיקט אויסצוּזוכן די ייִדישע קינדער אין די קריסט־לעכע פאַטראַנאַזשן, דערציואונגס-היימען און שולן, אַ טייל פון די געזוכטע גענומען אין די לאַגערן און שפעטער פאַרשיקט אין אַזעל־כע ערטער, וווּ קיין מענטש ווייסט נישט. פון אָם די גרויליקע גע־שיכטן איז מיליִם האַרץ שוואַר און קראַנט-געוואָרן. אין איין ווינקל האָט מען זי געטראַפּן זיצן און וויינען, אין אַ צווייטן — די יונגע פרוי באַשאַ קעניגסבערג, אַ נידעריקע, להיפּוד צו איר מאַן, זואַס איז אין וווקס אַ הויכער, אויסגעצויגן און דאַר מיט אַ בלייד פנים, מיט אַרויסגעשטאַרצטע קינבאַקן און מיט אויגן אַזעלכע צע־

שראָקענע ווי די אַרױפגעדרױטע בליצלאַמפּן. די אויגן זײנע זענען נאָך גרעסער געװאָרן, װען מאַריגעט האָט אַ צעפלאַמערטע זיך װײַ דער באַװיזן אין חורבה און לױט אירן אַ װונק האָבן אַלע באַהאַלטענע גע אײנציקװײז זיך אַװעקגעשמעלט אויף אַ רגע בײם פענצטערל, כדי צו זען זײער אומגליק, געקוקט, װי די דײטשן אונטן מראַנגן אַרױס גאַנצע קאַסטנס מיט זײער באַלעבאַטישקײט. פּולע קאַמפּאַגען, ברייט װי באַנען, זענען שפּעטער פּון הויף פאַרשוונדן און בײ די ברייט צעפּראַלטע פענצטער פּון די אויסגעליידיקטע יידישע װױנגען אומעטיק אַהערנגעפלאַמערט די איבערנגעבליבענע שטיקלעך פאַרהאַנגען װי נאָך אַ חורבן. דעמאָלט האָט די באַהאַלטענע גרופּע שױן מער נישט געקענט פאַרבלייבן װױנען אין דער חורבה. די הויפקערעין האָט גענומען זיך שרעקן פאַר אַ מסירה. האָבן זײ אויף צו מאַרגנס, װען עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, אײנציקװײז זיך אַרױסגעגליטשט אין דרויסן. װוּ אַהינצוגױן האָט קײנער נישט געװוסט. פאַרזי האָט אין זײערע אויגן דעמאָלט אויסגעזען װי אַ פאַרשלאַפּן דאָרף. אַלץ איז געלעגן אין נאַכטדרימל. זײערע פּלייגע צעם האָבן זיך געשאַטנט אויף די מױערן, אָנגעשפּיגלט אויף די מראַטאָרן, װאָס האָט זײ אַליין איבערנעשראַקן. אײנציקװײז אָפּגעזונדערט האָבן זײ געװאַנדערט מיט באַגאַסענע פּנימער פּון שװײס. אין דער פּינצטערניש, װען עמעצער גיט נאָך אַ בלישטש מיט אַן עלעקטריש מאַשנלעמפּל, שפּרינגען אַלע װי אײנער אויף פּון די ערמער, פּון טױט-אימה שפּעטשענדיק :

— מיר זענען פאַרלוירן !

װען עס הערט זיך אין אַ װינקל אַ געקוש פּון מײדליש-ײנגלישע ליפּן, כאַפּט זיך מאַדאַם װיטעלזאָן אויף װי פּון חלום. זי האָט דאָס שױן זײער זאָנג נישט געהערט. עס זעט בײ איר אויס װי אַ פאַר-בלייבעניש פּונעם װײטן אַמאָל. זי גײט נעבן די װענט. אַזױ גײט די גאַנצע גרופּע, װי זײ װאַלטן זיך געװאַלט אַרײנקעמטן אין די מױערן, װײל די סכּנה לױערט אומעטום. זײ קומען אָן אויפן בעל-װיץ, אויף אַס דער יידיש באַלעבטער געגנט. זײ קוקן זיך אַרום מיט הונדערטער אויגן. עס שפּײען נאָך הײנט װי אַלע מאָל די בײדלעך פּון די מאַרקטעג, װוּ יידישע אַרבעטער-װונט אין די שײגע ליבע זומערנעכט פּלעגן דאָרטן ראַמאַנסירן, גאַנצע רױוואַלן-אײנגע פּריגעס זענען דאָרטן געװאָרן אויסגעפירט. די זעלבע שטערן אין הימל גענוי װי הײנט האָבן אויך דעמאָלט בשותפות מיט דער לבנה מיטגעשטימט.

לעאָן קעניגסבערג איז דער װעגװײזער. ער גײט פאַרויס. אַס

האָט ער צוגעפירט צו אַ הויז, וווּ עס וווינט אַ באַקאַנטע מערקס-שע בירגערין מיטן נאָמען שרהלע בלום. זיי גייען אַרײַן אין אָפּע-נעם טויער. דער בנין איז אומבאַלויכטן און דאָך מרעפט דער יונגער קעניגסבערג אין דער פינצטער. אַלע שטובן זענען דאָ געווען באַוווינט פון יידן; שטייען זיי הוינט אויסגעליידיקט. אַ ווינט שפּאַץ-צירט איבער די צעעפנטע ליידיקע חדרים, האַנדלסזאַלן און רוי-מען. אַט האָבן זיך באַווויזן פּנימער בלייכע, דערשראָקענע, באַליידיקטע ווי פון מענטשן, וואָס זענען פאַרמישט צום טויט. זייערע ציטערדיקע מרס דערהערט די איינציקע איבערגעבליבענע אייגנוויינערין אין נאַנצן הויז, די מערקישע בירגערין, וואָס די דייטשע געזעצן שווינען זי ביז אַ געוויסן מערמין. זי טוט אָן אירע בריקן, כּרי בעסער צו זען און באַטראַכטן די מאָדנע נאַכטגעסס. ווער קענען דאָס זיין איצטער? זי דערזעט צום ערשטן לעבן זיך די אַלמע קעניגסבערג, די יונג-גע שונר מיט אַ פּיצל קינד אויף די הענט. אַלע ברעכן אויס אין אַ געווייזן, די זקנה שרהלע בלום כליפט העכער פון אַלע. זי קען זיך נאָרנישט באַהערשן. זי פאַרשטייט שוין, נאָך וואָס מען איז דאָ צו איר געקומען, און ביי די הענט נעמט זי אָן יעדן אייגענס און פירט אַלע אין איר שטוב אַרײַן ווי אָנגעזעענע, ליבע געסס.

— שרעקט זיך נישט! איר וועט שוין דאָ האָבן וווּ איבערצו-נעכטיקן! — רערט זי מיט גוטסקייט און מיט פּולע אויגן פון טרערן און ענדלעאָזן רחמנות. — דאָס הויז איז אויסגעליידיקט פון יידן, קיינער איז נישטאַ, וועט איר שוין ווי עס איז דאָ איבערויזן די נאַכט. מיר וועלן מאָרגן שוין זען וואָס צו טון. מיר וועלן שוין זען!

די גאַנצע גרופע איז געווען גליקלעך פון דער באַבעשים ברוך הבא. זי איז לעבן זיי אַרומגעגאַנגען מיט פאַמעלעכע שמילע מרס-טעלעך. אירע גראַע האָר זענען ביי איר געווען ווי ביי אַ מיידל פאַרקעמט אין קליינע צעפעלעך — אַזוי טוט זי פון אירע יונגע יאָרן אָן פאַרן לייגן זיך שלאָפן.

— אַט וואָס מיר האָבן דערלעבט — האָט די אַלמע גערעדט און בשעת מעשה צוגעגרייט אַ גלאַז הייסע טיי פאַר אירע הונגעריקע געסס, דאָס איינציקע, וואָס זי קען זיי געבן. אויך אַ שטיקל ברויט האָט זי צעשניטן — אָפּמעסטנדיק, אַז יעדער זאָל האָבן אַ ביסן, — איר וועט נישט פאַרהונגען! איר וועט נישט פאַרהונגען — שעפּטשעט זי מיט טרויער און צופרידנקייט צו זיך אַליין און דער שטייניק אויף דער קיך קאַכט און זידט מיט היימישער פּריילעכ-קייט און זי נעמט שוין גרייטן פאַר אַלע אַ געלעגער, אַז זיי זאָלן האָבן וווּ די צעבראַכענע ביינער אויסצורוען. זייער מאַלצייט איז גע-

ווען קורץ. נאך כמעט מיט די ביסנס אין די מיילער האָבן זיי גע-
 גומען איינשלאָפן אויפן געמיינזאַמען געלעגער. בלויז דאָס קינד
 האָט די אַלטע גאַספריינדלעכע אַרײַנגענומען צו זיך אין בעט.
 דאָס מיטאַטשען פון אַ קאַץ האָט אויפגעוועקט זייער באַניגען די
 פרוי ווימעלזאָן פון איר האַסטיקן שלאָף. זי האָט איצט מקנא געווען
 אָט די בריאה, ווייל זי קען גיין וווּ זי וויל און נישט ווי די יידן,
 וואָס ליגן דאָ באַהאַלטענע פאַר יעדן מענטשלעכן אויג. פרוי ווימעל-
 זאָן האָט נישט ווי אַנדערע אויף דער וועלט זיך היינט געפרייט מיטן
 ניי אָנגעקומענעם מאָג. אַ טריבע האָט זי זיך עפעס אויפגעכאַפּט,
 אַרומגעהילט איר צעבויגענעם, צעבראַכענעם גוף און מיט שמי-
 לע טרימעלעך אַרויס אויפן בנין, וווּ אַלע בית-הכיסאות זענען
 געשטאַנען צעעפנט, די ווינגונגען אויסגעליידיקט, די מירן אָפּגע-
 ריסן פון די רינגלען און מיט גאַכהענגענדיקע שלעסער, די שויבן פון
 די פענצער צעפלאַצט, דאָס גלאַז צעשטיקלט איז געלעגן צע-
 שפרייט ווי דיוואַנען איבער דעם קויטיקן, מיט קאַצנדרעק צעטרע-
 טענעם דיל. דאָס הויז האָט איצט אויסגעזען ווי אַ מלחמה-פלאַץ.
 פון די ווענט האָבן אַרויסגעשטאַרט משוועקעס, אויף וועלכע ס'זע-
 נען פריער געווען באַפעסטיקט שפיגלען, זיגערס, פאַרטרעטן, שענק
 און קרעדענצן. איצט האָט דאָ אַלץ מיטגעוויינט: די אויסגעליי-
 דיקטע ווינקלען אין די שטובן, די אָפּגעשונדענע מויערן פון טאַ-
 פעסן, וועמענס פאַרשפיגועכמע פאַפירן האָבן פאַסנווייז גאַנגע-
 האַנגען ווי אַן אָפּגעפליקטע פעל פון אַ דערהרגעטער בהמה. ערגעץ
 ביי אַ קיר, ווי אַן איבערלייבעניש פון אַ לעבן, וואָס האָט דאָ
 עקזיסטירט, האָט געהאַנגען אויף אַ וואַנט אַ מעטאַלענע פאַטעלניע,
 אַ פענדל ווי אַן אָפּגעראַטעוועט שפענדעלע האַלץ אין אַ ים פון אַ
 גרויסן געוויסער. אַן אַלטער שפיגל האָט אַראָפּגעקוקט פון אַ וואַנט
 ווי אַן עובר בטל, אין וועלכער עס האָבן זיך פריער געשפיגלט יידי-
 שע פנימער פון יונגע מיידלעך, כלות, התנים אין זייער ערשטער
 רייפקייט פון בליאונג. אָט די עדות, וואָס זענען פאַרבליבן פון יידי-
 שע צעטרעמענע לעבנס און צוגערויבטע רייכטימער און געשענד-
 טע היימען, האָבן איצט אַ גרויסן לוויה-יאָמער געוויינט. ערגעץ אין
 אַ שטוב האָט זיך אַ הערצל-בילד געשאַטנט אויף אַ וואַנט,
 דערנעבן מאַקסיס גאַרקי, צוזאַמען אין איין ראַם מיט ראַמען ראָ-
 לאַז. באַרדאַ-רויט איז אַ מאַל געווען דער קאָליר פון די בילדער-רעמ-
 לעך און איצט — ווער קען דען דערקענען זייערע געשמאַלטן און
 פאַרבן? דאָס הערצל-בילד איז שוואַרץ ווי איין גרויסער שטיק צער.
 דער ראַם דערפון איז נאָך שוואַרצער פונעם תהום, אין וועלכן עס גייט
 איצט זיין פאַלק. אַ וואַלד-פינצטערניש קוקט אַרויס פון זיינע קלאַ-

גע יידישע אויגן, א נאכט-חשכות פון זיין מאיעסמעטישער באַרד און ביידע בילדער: גאַרקי און ראָמען ראָלאַן — ווי איין גרויס געוויין פון דער וועלט, פון דער מענטשהייט אין איר דערנידערונג און אונטערנאַנג אין דער ראַם פון זייערע פאַרטרעטן ווי אַ שוואַר-צע לענטע נאָך נאָענטע פאַרשמאַרבענע אין דער משפּחה. אָן ווער-סער, אָן שריפט לייענט זיך אַרויס פון ראָלאַנס בילד זיין געשרי-בענער פּערז :

„איד וואָלט געווען גליקלעך זיך צו געפינען אין דער ריי פון די יידישע געפייניקטע קרושים דורך די דייטשע הענט!“

אין מאַקסיס גאַרקיס בילד שטייען בולט ווי אין אַ מאַנומענט זיינע הומאַנע געדאַנקען אויסגעקריצט. נאָך ווער וויל היינט פון אַזוינס דען וויסן? ביי די פענצטער פון דאָזיקן הויז הענגען נאָך קלאַמבעס פון אַראָפּגעריסענע גאַרדינען. ווי אַ חלל פון טויטע שטיבער זעט דאָ אויס דער גאַנצער עלנטער בנין. ווען מאַדאַם מיילי וויטעלאָן שפּאַנט דאָ ווי אויף אַ בית-הקברות צווישן מצבות איבער די פּאַנאָמירטע עטאַזשן, דאַכט זיך איר טייל מאַל אויס, אַז שוואַרצע פייגל פליען דאָ אַרום איר קאַפּ און מאַכן אַ רוגן קרייז. — קראַ, קראַ, קראַ! — הערט זי זייערע שטימען.

עס איז דאָ שפּיל ווי אויף אַ בית-הקברות. עס הילכט בלויז אַפּ אַ געברום פון אַ פאַרבליבענעם, נאַקעטן, באַוואַקסענעם משוגענעם ייד, וועלכער זיצט אָנגעשפּאַרט ביי אַ וואַנט און יאָמערט :

— וווּ איז איצט מיין פרוי און מיין שוועלבעלע?

נעבן אים ליגט אַ קינדערפופּע, טוליעט ער דאָס גומענע גע-שפענסט צו זיין באַהאַרט האַרץ, וויינט דערין אַריין גרויליקע ווער-סער און די גומע וויינט מיט און גיט פון זיך אַרויס קולות :

— מיאָ! מיאָ! מיאָ!

דאָס דערמאָנט דעם אומגליקלעכן משוגע געוואַרענעם סאַמן, אַז אַזוי האָט זיין שוועלבעלע געוויינט, ווען זיין ליבע פרוי האָט עס געברענגט אויף דער וועלט. איצט האָבן רויבער זיי פאַרשלעפּט. אין אַ פינצטער חדרל הענגט אויף דער וואַנט אַ יאָרצייט-לעמפל. דער נאַפט דערפון איז נאָך נישט דורך דער צייט געוואָרן אויס-געברענט. בלישטשעט עס מיט אַ מאַט פלעמעלע ווי אַ נר תמיד אין אַ שול אָדער אַ ליכט צו אַ מזכיר-נשמות. אויף אַ מיט שטייען מע-לעך אויפגעגעבענע מיט עסן : רעכטס — אויסגעשטעלט דריי און אַ ריי און לינקס דריי אין אַ ריי — פאַרנט איבער זיי איין גרוי-סער געבלימלעך טעלער. לעפל און גאַפל ליגן ביי דער זייט, אַ זאַלצמעסל פון גלאָז אין מיטן מיט. אַלץ זאָגט עדות, אַז דאָ האָט

געלעבט א יידישע משפחה, וואָס איז באַשטאַנען פון טאַמע, מאַמע און פינף קינדער און דאָס איז געווען זייער לעצמע סעודה, ווען די דייטשע וועלף האָבן זיי פאַרצוקט. און איבער זייער בראָך יאָ- מערס איצט דער משונע-באַוואַקסענער ייד, וועלכער זיצט דאָ אין אַ ווינקל פון שטוב. ער זעט צו מאַל נישט, ווי איבער זיין קאַפּ הענגט אַ פרישע צייטונג, ווי אויף להכעים דעם גאַנצן שלעכטס אַ טרייסט:

„די דייטשע אַרמיי איז געוואָרן פון אַלע פיר זייטן אַרומגערינגלט ביי ספּאַלינגראַד. נישט וועלנדיק אַוועקלייגן דאָס געווער, זענען זיי אַלע אומגעקומען ביזן לעצטן ספּאַלראַט און איבער גאַנץ דייטשלאַנד איז געוואָרן פּראַקלאַמירט אַ לאַנג-ספּאַניקער טרויער.“

*

דער ווינטער איז היי-יאָר גרויזאַם שווער. די קעלמין און ווינטן דרייסן די שוואַכע טיר און פענצטער, די שינדלען פון דאָך. עס איז דאָ קאַלט אַפילו אויפן געלעגער לינגדיק, צוגערעקט אַ גאַנצן סאַג מיט שמאַמעס. דאָס אייוועלע, אויף וועלכן מ'קאַכט די וואַסערדיקע זופּן, איז אַן אַלמס און פאַרזשאַווערטס, עס רייכערט, עס איז צע- שעדיקט, אַז דערשטיקט צו ווערן, און ס'וואַרפט אַן אַ שרעק, אַז מען קען אַלץ דאָ נאָך דערכנסן. דאָס איינציקע גליק באַשטייט דאָ אין אַ גומער ידיעה פון דרויסן וועגן זיג פון די סאָוויעטן.

אויך די אַלטע מאַמע פון דער פאַמיליע קעניגסבערג נעמט אָן- טייל ביים פאַרטרייבן די לאַנגווייליקייט דורך דערציילן מעשיות, אַליין צוגעטראַכטע. אָט אַזוי פאַרשווינדן מען, ווען די ליכטיקייט פאַרלעשט זיך, אָונטצייט, ווערן דאָן דראַסטישער די שאַטן-באַ- ווענגען אויף די ווענט און אין דער מענטשלעכער נשמה דרינגט אַריין דער אומעט, דער צער ווערט פאַרצענפאַכיקט.

די איינציקע פרייד איז ביי דער באַהאַלטענער גרופע יידן די די- קוסיע וועגן די סמראַטעגישע גענג. זענען זיי געזעסן ווי גענעראַלן אָדער מאַרשאַלן איבער אַן אַלט צונויפגעשטיקלעטער וועלטמאַפע, וואָס די אַלטע מאַרשאַל בלום האָט פאַר זיי אַ מתנה געגעבן, און געשמודירט אין די לאַנגע מען. דער הויפט-סמראַטעג איז געווען קעניגסבערג. זיין אַלטע מאַמע און פרוי האָבן אים געקוקט אין די אויגן, בעת ער האָט געצייכנט מיט אַ שטיפט דעם צוקונפטיקן מאַרש פון דער רוי- טער אַרמיי איבער די קאַרפּאַטן-בערג, איבער טשעכיע, אונגאַרן, עסט- רייך פון איין זייט און פּוילן, דייטשלאַנד פון דער צווייטער זייט. אָט דער חלום האָט זיך געוועבט ביז אין די טיפע ביז-השמשות- שעה.

קאפיטל פערציק

נאך אלע וויכוחים מיט זיך אליין איז לעצמנס מאדאם מילי ווי סעלזאן געקומען צום גענויעם באשלוס, אז איר אפוארטן איז באהעלמעניש, ביז דער שונא וועט ענדלעך ווערן באזיגט, קען צו גארנישט דערפירן א חוץ צו זעלבסטמאָרד, און געמראכט :

— כ'ויל אויך זיין ווי איינער פון ווארשעווער געמאָ, אז אויב כ'מוז שטארבן אזוי יונג קעגן מיין ווילן, איז צוזאמען מיטן שונא, מיטן געווער אין האַנט! נאך איידער כ'וועל אריינטרעטן אין דער מאַקיאָרן-באוועגונג, מוז איר כאַטש איין בליק געהיי מערהייט וואַרפן אויף מיינע קינדער.

אין לעצטן אָונט האָט מילי גענומען אויף זיך דעם מאַנטל און געזאָגט „אַרעוואַר“ צו די אַנדערע באַהאַלטענע מענטשן פון שטוב און פּאַרויכטיק זיך אַרויסגעשאַרט אין גאַס. ווי אַ שאַמן צווישן אַ קייט באַוועגלעכע קעפּ האָט זי צעשראַקן זיך מיטגעשלייכט אין פינצערן דרויסן איבער די פּאַריזער גאַסן, ווי אַ פּאַדעם אין אַ טור זיך אַריינגעוועכט אין דיקן השּכות, וווּ די וועלט איז געשטאַנען צוגעדעקט מיט אַ געפּל, אַרומגעוואַגלט אינעם פינצערן הלל, וווּ עס איז געשטאַנען דער באַלויכטענער וואַקואַל. זי האָט פלינק און כיטרע אַריבערגעשפּרייזט דעם בילעמן-פּאַרקויף ביי דער קאַסע אין דעם קאַנטראַל און אויף די דריי קרומע טרעפּ פון צוג זיך געלאָזט אין פּאַרטראַכטן גאַנג. נאָך אינעווייניק אין צוג האָט זי געפּילט שוין זיצנדיק אין קופּע די גרויליקע אימה פון ליידיקע גאַסן, שטיי בער און הייזער אַן מענטשן, וואָס זענען אַנטלאָפּן אין די פעל-דער און וועלדער. זי האָט געהערט אין איר האַרץ דאָס געוויין פון דער געשטאַרבענער וועלטשמאַט פּאַריז, וואָס זי האָט זי געקענט פריער מיט אַזוי פיל בלויע נעכט און צעזילבערטע שמערן, חלום, ליכט און פּרייד.

מילי האָט זיך איצט געפונען אין אַ געזעלשאַפט פון סאַמע קלויסער-שוועסטער, אלע אָנגעמאַענע אין בלויע פעלערינגעס, וויי-סע הילן פאַר די פּנימער און גרויסע צלמים אויף די העלדזער, וואָס האָבן דערמאַנט אַן שוואַרצע תּליות.

די באַנרעלסן האָבן געלויכטן אין דער נאַכטיפּינצערניש, זיך געפּלאַנטערט און געשלענגלט אין די מרחקים, זיך אויסגעדרייט און צעקרימט איבער וועגן, איינגעשניטן אין די ווייטקייטן פון פאַר-

שלפפגע פעלדער און זשומענדיקע, האַלב וואַכנדיקע לאַנקעס. דער ביי נאַכט שרעקנדיקער דרויסן האָט אַריינגעקוקט צו מילין.

מיט באַנין פון ווייסן מאָרגן איז דער צוג ווייטער געלאָפן אייבער פרישע, טויבאַנאַסענע, גרין-נאַסע פעלדער. דורכן קופע-פענצטערל האָט גענומען אַריינבלאָזן אַ לייכט ווינטער-לע, גלעטנדיק מיט מילים בלייבן פנים, ווי אַ מאמע פיעשטשעט אַ קינד, און זי האָט געקוקט אויף אַלעמען מיט אַן אויפגעמונטערט געמיט און זיך געפילט נישט מער אַזוי עלנט ווי ביז איצט.

זי איז געווען אַן אַפגענע סתירה צו אַלע רייזנדיקע אין צוג, וואָס האָבן געקוקט אויפן ווייסן פאַרגאַלפירטן פערד, אויף וועלכן עס איז אַריינגערופן נאַטס מאָרגן מיט פויגל-געזאַנג, גריל-געפויף און געמורמלט האָבן זיי דערפאַר צו דעם, וואָס לעבט אייביק, אַ לויב און אַ תפילה. נאָר די איינציקע נישט דאַנקבאַרע מילי ווי אַ פאַר-אורטיילטע צו שטאַרבן, האָט געפילט אויף די ליפן אַ בייזע גיפ-טיקע קללה צו דער שלעכטער רוצחישער וועלט.

פלוצעם האָט זי זיך אויפגעכאַפט ווי פון אַ חלום, ווען דער קאַנג-דוקטאָר האָט אויסגערופן די סטאַציע סען-סולפּיס, און מילי איז אַרויסגעגאַנגען און זיך פאַרקירעוועט אין טראַקט, וואָס פירט צום פעלד צו דער אַלטער פאַרמער-משפחה קאַנסטאַנטין, כדי געהיי-מער הייט צו וואַרפן אַ בליק אויף אירע קינדער.

— אַלץ האָט ווייזט אויס געגליקט — האָט מילי שפּרייזנדיק צו איר הויפטציל ערנסט זיך פאַרטראַכט. עס זענען איר געפילן די שיינע פעלדער-פאַנאַראַמעס, וואָס האָבן זיך ווי אַנגעשפּיגלט אין ווייטן האַריוואַנט. דאָס פייכטע טויאיקע פעלד, דער לויטערער הימל, דער דערקוויקנדיקער בלוי — אַלץ האָט זי אויפגעמונטערט ווי קאַל-טע טראַפנס אויף אַ פאַרחלשט פנים. מנוחהדיק האָבן דאָ גערויטשט די שטיצע גרעזער אויף די לאַנקעס. פון פלויטנשפאַרעס האָבן אַרויסגעבלאַנקט קווייטן ווי יונגע כלות אין ווייסן געקליידט. אַ שפּע-דיקער שטח. אונטער אַ בלאַסער באַטיסטענער רויזיקייט האָבן זיך באַווויגן זוניקע קעפלדער פון קאַרן-זאַנגען.

פלוצעם האָט מילי זיך פאַרקוקט אויף אַ פויערים-משפחה, אַ מאַז, אַ פרוי און צוויי קליינע יינגעלדער, וואָס האָבן שוין אין פריען באַנין געאַרבעט אויפן פעלד מיט ברייטע, ווייסע שטרויענע קאַ-פעליושן, ווי פאַראַסאָלן קעגן דער זון אַנגעמאַן אויף די קעפּ, צלמים אויף די יונגע הערצלעך. זיי האָבן פלינג און פלייסיק געהויבן זייערע היינאַפּלען אַרויף און אַראַפּ.

און די צוויי יינגלעכס גילדענע קודלעס זענען גענוי ווי ביי די גרויסע פויערים שוואַרצע סאַמעטענע קלאַקעס געשפּרונגען אַרויף

און אַראָפּ איבער די שטערנס. זיי האָבן אַרבעטנדיק אויסגעזען פון דער ווייטנס אויסגעפייכט ווי גלאַנציקע פינטעלעך איבער דער אויסגעצירטער, זוניקער, העלער וועלט. ערגעץ אויף אַ דעבל פון אַן עופות-קאָמער האָט זיך ראַפּטאַם אַוועקגעשטעלט אַ רוי-טער האָן און זיך צעקרייעט קור-ריר-קו!, ווי מען בלאָזט פון אַ טרומייער, און פון אַ כאַטע אַפּער האָט אַ צווייטער קו-קו-רי-קו אַפּגעענטפּערט. קולות פון גרילן האָבן זיך צעפייפט, ווי די גאַנצע גאַטור אַרום וואָלט איינגערוימט דער וועלט אַ סוד פון יידישע באַ-האַלטענע קינדער, און מילי, ווי איינע פון יענע אומגליקלעכע מאַמעס, וואָס איז דאָ געקומען אויסזוכן אויך אירע צוויי זינדעלעך אין די פּראַנציווישע דערפער, וווּ ס'האַבן גערוימלט גאָלדיק אויסגעסטרעט קופּעס תּבואה-זאַנגען און כלערליי גרינקייטן פון דער ערד.

מילי האָט ברייט צעעפּנט די גאַזלעכער, כדי פאַר אַלע יאָרן אין באַהעלטעניש איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַריינזאַפּן אין זיך די פּרי-שע, דערקוויקנדיקע פעלד-ריחות. פּלוצים האָט זי אירע טיף איינשייננדיקע אויגן-אַפּלען שאַרף אַ וואָרף נעמאַן אויף די צוויי יונגע ינגלעך, וואָס זענען געווען אויף די פּנימלעך ווי מיט געדיכט-טע קלייען אַנגעשאַטן מיט אַ סך זומער-שפּרענקלעך, אויף וועמענס אַפּגעדעקטע ווייסע הערצלעך ס'זענען גאַכנעהאַנגען צוויי גייע גלאַנצ-ציקע צלמים. אַנגעמאַן אין אויסגעוואַקסענע, קורצע מלבושימלעך, וועמענס נעט ביז די אַרעמלעך זענען ווי גרייט געווען אויפצופלאַצן, אויף אַלע ערטער פאַרלאַטעט. די הענטלעך האָבן זיך אַרויסגע-שטופּט פון די אַרבעלעך, די פאַרב פון שמאַף אַפּגעמעקט, וווּ בלוין ערטער ווייז זענען פאַרבליבן געציילטע פירעקיקע קעסטלעך אַריינגעוועבט, וועלכע האָבן געמאַכט אויפבליצן אין איר מוח אַ דער-מאַנגג, אַז זי מיט אירע אייגענע הענט און קאַפּריונעם גוסט האָט זי די מלבושימלעך אַ מאָל געהאַט אויסגעקליבן ביי אַ פאַריזער שנייד-דער פון אַ רייכן קוואַרטאַל. איצט האָבן זיי פון די קינדער ווי אַפּגע-חוקט און געלאַכט :

— כאַ-כאַ-כאַ! זעסט גאָר, ווי די לאַנגע יוסטע ווינטער-פּאַל-טענרלעך זענען גאָר געוואָרן פאַרוואַנדלט אין אַזעלכע שמאַלע קורצע אויסגעוואַקסענע וועסטלעך, וואָס זעען אויס, ווי כּעז וואָלט אַרויפּגעצויגן אַ קינדעריש קליין העמדל אויף אַ גרויסן מאַנצבילישן גוף!

ווען מילי האָט אַנגעהויבן באַגרייפן, אַז דאָס אַלטע פּאַרעאָל קאַנסטאַנטין איז שוין טויט און דאָס זענען אירע קינדער, וואָכ זע-נען מסתמא שפעטער איבערנעגאַנגען צו זייערנס אַ קריב האָט זי

נישט מער זיך געקענט גובר זיין און ביידע אַ כאַפּ געמאַן אין אירע
אַרעמס און געכליפעט שטיף :

— אַרעמע קינדער מיינע ! לעבעדיקע יתומים געבעד !

זיי אויך אַליין האָבן זיך צוגעטוילעט צו איר לייב און מיט
ברייט צעעפנטע אויגן געקוקט און געוויינט און געלאַכט צוזאַמען.

פלוצעם האָבן זיי זיך אַרויסגעריסן פון אירע אַרעמס און אַנט-
לאָפן צוריק אויפן פעלד, געכאַפּט די היינאַפּלען אין די הענט=
לעך און גענומען האַסטיק מיט זיי פּאַכען אין דער לופט, ווי
ס'וואַלט ביי זיי פּאַרגעקומען אַ ישוב-הדעת, און טרערן גרויסע, ווי
די ווייסע קרעלן, זענען צעוואַקלטע געלאָפן פון זייערע אויגן איבער
די פּנימלעך און ביידע צוזאַמען זענען זיי ווידער אַרײַנגעלאָפן אין
אירע אַרעמס און דער מאַמעס ליפּן האָבן כּסדר געמורמלט :

— אַרעמע קינדער מיינע ! לעבעדיקע יתומים געבעד !

אַ סברה, אַז אין דער קינדערישער פּאַרגעסנקייט האָט עפעס אַ
דערמאַנונג אַ שפּראַך געגעבן, ווי אויף אַ פּרוכטלאָזער ערד אַ
זאַפּטיקער געוויקס. פון פּרייד האָט ביים קליינעם יינגעלע אין גע-
זעלע אַ ראַצליכט אַ פּלייץ געמאַן. זיין מאַמע האָט עס אַרומגע-
ווישט מיט איר טאַשנטיכל מוטערלעך צאַרט און פּלוצעם גענו-
מען לויפן. זי האָט געפילט, ווי עס קוקן איר נאָך בלויז פייערלעך
ווי שטורקאַצן אויף איר פּינצטערן וועג פון ביידע יונגע פּויערימ-
לעך. איילנדיק אין שטאַרט איז די פּרוי געבליבן שטיין פאַר אַן
אַרעמער געבויענער קירך, וווּ עס האָבן זיך האַסטיק אַרײַנגעשטאַמ
מענגעס יונגע פּויערים מיט סאַמעט-שוואַרצע און העל-פּלאַקסענע
פאַרוואַרפענע טישופּריגעס אין שמערן.

— אַט אַזוי גייט זיך אַן דרד-אַרץ דאָס היינטיקע יוגנוואַרג אין
נאַטס הויז — האָט זיך געכעסט אַ באַזילבערטער פּויער מיט רוי-
טע לאַמאָוקעלעך בלוט אין די אויגן.

— זיי קומען דען תּפּילה טאָן אַ חויץ צוהערן זייער וואַנדער-
פּרעדיקער, וועמען עס רינגלען אַרום אומעטום, אין וועלכן דאָרף
ער קומט אָן, אַ סוויטע גלחים, פון וועלכע מען רעדט שוין לאַנג,
אַז זיי גלייבן נישט צו מאַל אין דער גרויסער חשיבות פונעם היי-
ליקן פּאַטער אין רויס. זיי זענען בכלל אַן אמונה.

מילי האָט איצט געוואַלט גענוי ווי אַנדערע מתפללים אוועקקניען
פאַרן איילקנייטל פון גר-תּמיד און פּרום זיך פאַרצלעמען, כדי צו
געפינען אַ טרייסט אין איר געבעט. נאָך ראַפּטאַם איז פאַרבליבן

הענגען איר בליק אין מרחק; זי האָט דערזען אויפן אַלמאַר פון דער קירד אַ מאַן אין גלחישע קליידער, מיט אַ בלינד אויג, שמיין אָנגעלעבט אויף אַ קוליע. אויך דאָס קול פון פרעדיקער איז איר פאַרגעקומען עפעס אַזוי היימיש און גאַענט, אַז זי האָט נישט גע- גלייבט די אייגענע אויגן און פאַרלוירן דעם צופרוי צום אייגענעם געהער. ער האָט גערעדט עפעס אַזוי מאַדנע זיס:

— מענטש, גיי אין די פאַבריקן פון שוויט, אין דער גרויליקער וועלט, וווּ מען פאַרברענט קינדער, פרויען, אַלמע לייט לעבעדיקער- הייט. איר וועט דאָרט שפירן דעם עיפוש פון מענטשלעך גע- פּרעגלט פלייש און ביינער, איר וועט דאָרט דערזען הויכע קוימענב, וואָס שיטן טעג און נעכט, זמנים און יאָרן פייערפלאַמען. שוואַרצע שאַזשע שפּרייט זיך אויס איבערן טרויעריקן, פאַרכמאַרעמן הימל ווי שוואַרצע פלאַכמעס. מענטש, דו וועסט דאָרט דערזען בערג אַש פון פאַרברענטע, ערשט נעכטן לעבעדיקע גופים, בערג מיט ביינער, בערג מיט קליידער, אַראָפּגעריסענע פון די לייבער, וואָס האָבן נאָך געלעבט, בערג מיט שיד, בערג מיט ברילן, בערג מיט גאַלדענע ציין, אַרויסגעריסענע פון מייַלער מיט שטיקער פאַרוואַקסן פלייש. אַט דער שרפה-עיפוש וועט געמען ווערן אייער האַרז און איר וועט פּלוצעם דערזען, ווי ס'שוועבן אַרום אין דער לופט מיליאָנען געשפענסמער אויף אַ בית-עלמן, וואָס איז גרויס און ברייט ווי די וועלט. עס וועט זיך אייך אויסדאַכטן, ווי אַן אַ שיעור אָפּענע אויגן וואַלטן אַרויסגעקוקט אויף אייך פון אַ גרויען רויכגעוועב, ווי וויי- סע פליגן אין געפּל וואַלטן זיך אויפגעהויבן העכער פון הימל. אַ מענטש, דיין תפילה וועט נאָט נישט פריער פאַרנעמען, ווי לאַנג דו וועסט נישט דאָרט אַהינגיין. פון דעמלט אָן וועסטו מער נישט האָבן קיין רו. אַן מנוחה וועסטו עסן דיין ברויט, באַאַקערן דיין פעלד, שניידן דיין קאָרן.

פּלוצעם האָט דעם פרעדיקערס קול זיך איבערנעריסן און עס האָבן איבער דער קירד אַ פלאַטער געמאַן אַ מענגע פעלדגרויע מאַגדורן. דאָס זענען געווען דייַמשע סאַלדאַטן, וואָס זענען גענאַנגען מיט אַ געטופ ווי אויף אַן אויסברוקירטן מאַרק. זיי האָבן געהאַלטן אין די הענט געלאָרן געווער. אָבער דער פרעדיקער איז געווען דער יעניקער, וואָס האָט געגעבן דעם ערשטן שאַס. אַ טייל פון די יונגע פּויערים, מיט די פלאַקסענע און סאַמעט-שוואַרצע טשוּפּרינעס אין די שטערנס פאַרוואַרפן, האָבן געשאַפן אַ מויער אַרום דעם פרעדיקער און איינגעהילט די קירד אין רויטן פלאַמפּויער פון עקספּלאַזיעס. דער אַרויסקליפּנדיקער מענטשנשטראַם פון די פאַרשידנפּניגדיקע מתפל- לים האָבן מילין מיטגעטראָגן אין דרויסן. זי איז געבליבן שמיין פאַר

א וואנטפלעקאמ מיט צוויי פאָרטערטן: איינער מיט אַ בלינד אויג, דער צווייטער מיט אַ לאַנגער בלאַגדער צעוואַקסענער באַרד, וואָס האָט דערמאָנט אָן אַ וואַלד-גזלן, מיט אַ ברייטן הוט אויפן קאָפּ, מיט אַ שפיז אין דער האַנט, וועלכן ער האַלט אין אַריינשמעבן אין דער ברוסט פון אַ דייטשן זעלנער.

אונטערגעשריבן איז געווען דער דאָזיקער פּלאַקאַט:

„דער יעניקער וואָס וועט ברענגען טויט אָדער לעבעדיק אָס אַ די צוויי מאַקיאַזר-פירערס, באַקומט אויסגעצאָלט די סומע פון איין מיליאָן פּראַנק.“

דער מיליטערישער קאָמענדאַנט פון דער דייטשער ווערמאַכט אין פּראַנקרייך.

באַלד דערלעבן זענען געווען צעהאַנגען קליינע, קוים אָגעזעוונדי-קע בלעטלעך מיטן אינהאַלט:

„צום טויט איז געוואָרן פּאַרמישפט דורך אַלע פּאַרטיזאַנער-גרו-פעס פון פּאַרשידענע לענדער דער דייטשער שעף פון די יודן-קרע-מאַטאַריעס — רודאָלף שולץ.“

מילי איז געפאַלן אַ פּאַרחהלשטע פּאַרן פּלאַקאַט, אַרונטערנע-קאָלערט זיך אויף דער ערד, און ס'האַט געקוקט אויף איר דער פּאַרטערט פון איר מאַן מיט אַזאַ גוטסקייט. זי האָט אין איר אומ-מאַכט ווי פאַר אים אַוועקגעקניט און געלאָזט זיך שיצן ווי פון מלאכים-פלינגלען פון די צוויי מאַקיאַזאַנערס געווער, לאַזאַר און מאַר-סעל, וואָס זיי האָבן געהאַלטן קעגן אַקופּאַנט אין זייערע הענט.

אין מילים זכרון האָט אין יענעם מאָמענט ווי אויפגעבליצט דער נאַמען, וואָס לאַזאַר פלעגט אָפט דערמאָנען פאַר דער מלחמה צווישן די קינסטלער-נעמען פון מאָנפאַרנאַס. ער פלעגט רעדן מיט האַס פון עפעס אַ דייטשן פּאַרשוי, וואָס וואַלגערט זיך אַרום צווישן די באַהעמע-לייט, ווי ער וואַלט אויך געווען איינער פון זיי. און מילים אויגן זענען איצט געוואָרן גרעסער צעשפיצטער און צע-שראָקענער, ווען זי האָט צו זיך אַליין געשעפּטשעט:

— היינט איז נאָך רודאָלף שולץ אַזאַ אכזר, וואָס די מאַקיאַזאַנער אין אַלע לענדער האָבן אים פּאַרמישפט צום טויט.

קאפיטל איין און פערציק

פאריז האָט זיך פלוצעם אויפגעכאַפּט פון אַ שווערן קאָשמאַר. דרימל: די מענטשן זענען געלאָפּן איבער די גאַסן מיט צעפאַכעמע הענט, מיט ברייט צעעפּנטע אויגן און גערעדט ווי צו זיך אַליין אין פיבער:

— איז עס טאַקע אמת?

— שערבורג איז אין די הענט פון די אַליאירטע אַרמיען?

— יאָ, יאָ!

ס'האָט דאָס באַשטעטיקט דער ווילדער געלויף אויף אַלע וועגן פון צעפענדזשעמע דייטשע מיליטעראַויטאָס און קאַמיאָנען פּול אָנגעדפאַקטע מיט סאָלאַטן, נישט ראַזירטע, מיט אויסגעלאָצטע אויגן פון שרעק. זיי האָבן אויסגעזען צעטומלט און באַזיגט. ס'רוב זענען געווען אָנגעלענט אויף שטעקנס. די פּנימער זייערע זענען געווען פאַרבאַנד ראַזשירטע און געהאַלטן האָבן זיי אין זייערע הענט אָנגעלאָרן געווער גרייט צום שיסן. דאָס זענען געווען די אַנטלויפּנדיקע, פון אַלע ריכט טונגען צעשטיקלטע טרופן פון די פאַרשפּילטע שלאַכטפּעלדער. זיי האָבן נאָך געזוכט זיך אַדורכצורייסן אַ וועג צו די הינטערשטע נייע פּאַזיציעס, וווּ ס'האָבן געלויערט מאַקיאַזאַרן און פון צייט צו צייט האָבן זיך געטראָגן איבער פעלדער און וועלדער מעמפּע קלעפּ פון קוילינגואַרפּערס, ביקסן און רעוואָלווערן. איבער פּאַריז האָט זיך באַוויזן אַ פּלוצלינגדיקער אָנוואַרף פון זעקלעד זאַמד, וואָס די רעגירונג האָט אין סאַמע אָנהייב מלחמה געהאַט פאַרטיילט צווישן דער פּאַריזער באַפּעלקערונג צום באַשיצן זייערע היימען. איצט זענען פון זיי געוואָרן אויסגעבויט זייער שנעל גאַסן-באַריקאַדן.

— בירגער פון פּאַריז!

אונדזער פּראַנצויזישע אַרמיי, צוזאַמען מיט די אַרמיען פון די אַליאירטע, פון ענגלאַנד און אַמעריקע, און מיטן סימבאָל פון די העלדישע זיגער אין ספּאַלינגראַד, שטייען גרייט ביי דער פּאַרט ד'אַרקאַן צום פייערלעכן אַרײַנמאַרש אין פּראַנקרייכס הויפּטשטאָט.

הורא! וויױ! לאַ פּראַנס!

אַזוי האָט גערעדט פון דער טריבונע, וואָס איז שנעל געוואָרן אויסגעבויט פון די זעקלעד זאַמד איבער דער גאַנצער לענג פון די באַריקאַדן, אַ מענטש, וואָס איז געשטאַנען אָנגעלענט אויף אַ קוליע, מיט

א בלינד פארוואקסן אויג, און ס'האָט זיך אויסגעדראַכט, ווי ס'וואָלטן איצט אויף אים געקומט דער גאַנצער צעפּאָכעטער דרויסן מיט אַלע צעשראַקענע באַלקאַנען, פענצטער איבער די בולוואַרן, און געפרעגט פאַרחידושט: רערט עס טאַקע אזוי קלוג דער פּראָסטער הויפקע-רער, וועמען ס'קען גענוי יעדער פאַרזער שטיין און ברוק? אָם דער לאַמער, אָנגעשפּאַרט אויף אַ קוליע, האָט געקענט דערניין אזוי ווייט? אין יענער רגע איז געוואָרן אזוי שטיל, אָבער דאָס שטילקייט איז געוואָרן צעפּאַלמעסט דורך אַ שטימע ווי אַ גלאַק, וואָס האָט זיך צעהילכט איבערן דרויסן. דאָס איז געווען די שטימע פון אַ צווייטן פּאַרטיזאַנער-פירער, לאַזאַר וויטעלזאָן.

ס'האָבן זיך ראַפּטאַם צעפּראַלט איבער פאַרזין, ווי גאָר ערגעץ אַ שטיקל דרויסן, גאַנצע שערענגעס צעלויכטענע פענצטער, פון וואָ-גען ס'האָבן אַרױסגעהאַנגען צעקודלעטע קעפּ פון דערפרייטע מענטשן, מיט גליקלעכע צעפינקלעטע אויגן, צעפּאַכעטע הענט, מיט פענער און טיכער, בלומענקראַנצן און פאַרטערעטן פון גענעראַלן און מלוכה-שעפּן. מען האָט גישט מער דערקענט די מחיצה פון טאַג און נאַכט. ס'האָט זיך אויסגעדראַכט, אַז אויף שטענדיק שוין וועלן אין הימל לייכטן די שטערן...

אַ בלויער באַגינגען איז אַרױנגערימן מיט אַ טוי-פּרישקייט אין דער וועלט. פאַרזין האָט אין גאַנצן אויסגעזען בלוי. די וועלטשטאַט האָט דערמאַנט אַ שווימענדיקע שיף אויף אַ צעכוואַליעטן ים. אומעטום האָבן געפּאַכעט פאַרביקע סטענגעס. ווי גאָר ערגעץ אַ בולוואַר, אַ גאַס, אַ באַלקאָן, האָבן געשמייכלט מיידלעך און פרויען צו די זעלנער, נעגער אָרער ווייסע, וואָס האָבן אָנגעהערט צו די אַליאירטע אַרמײען. דאָס איז געווען דער אויסדרוק פון דאַנק. ווייל גאָר יעדן פאַרמאַרש נאָענט צו פאַרזין זענען נאָכגעגאַנגען פון הינטן גאַנצע מחנות ציווילע פון פּאַלקס, וואָס האָבן זיך ביז איצט אַרומגעוואַלגערט אָן אַ היים אין די וועלדער און די פעלדער.

צווישן דעם עולם האָבן זיך אויך געפונען מילי וויטעלזאָן מיט אירע צוויי זונדלעך. דער עלטערער איז שוין געווען אזוי הויך ווי די מאַמע אַליין. זיין פנים איז געווען קלוג און ענערגיש, אין גאַנצן ענלעך צו זיין טאַטן. דערפאַר איז דער יינגערער גאָר אַ קינד — ער האָט געקומט כסדר מיט אומצוטרוי צו דער מאַמען, זיך פאַר-שעמט, ווען זי האָט ביי אים געבעטן, אַז ער זאָל זי אָנרופן מיטן נאָמען מאַמע. ער האָט זיך גישט געלאָזט בשום אופן אַוועקנעמען פונעם הערצל דאָס צלמל, וואָס די פרומע משפּחה האָט אים געהאַט מיטגעגעבן אויפן וועג. דער קאַמפּאַן, וואָס האָט זיי, בלאַנדרזשענדיק אין וועג, אויפגענומען, האָט זיי אָפּגעשמעלט ביי אַ פאַרט, ווו ס'האָבן

געלאַגערט פראַנצויזישע טרופן. די זעלגער זענען געזעסן אויף די טאַנקן, ווי געמיטלעד מען זעצט זיך אַוועק ביי אַ שוועל פון אַ היים, און אַרפּפּענעזונגען אַזוי זים, ווי וויאַלינען אויף די דינסטע סטרוגעס וואַלטן זיך צעשפּילט אין אַ חלום, צו וועלכן מיליאָנען מענטשן האָבן געבענקט און נישט דערלעבט צו זען זיין פאַרווירקלעכונג. מילי וויטעלזאָן האָט זיך גאַרנישט געקענט אָפּרייסן פון יענעם געזאַנג, וואָס האָט זי צוגעשמידט צום אָרט.

— אַט דאָס איז אייער פּאַפּאַ! — האָט פּלוצעם מילי אויסגע- שריגן צו אירע צוויי יינגלעך, וועמענס אויגן זענען געבליבן הענגען אויף אַ פּלאַקאַט, וואָס מ'האַט גאָר נישט באַוווּזן אַרפּפּאָרויסן פון די מויערן אין אַלע שטעט פון פּראַנקרייך.

— מיין פּאַפּאַ! — האָט דאָס עלטערע יינגל שטיל געשמיכלט צו זיך אַליין, איבערחזרנדיק זיין מאַמעס פּריערדיקע רייד, און אַריינגעשטאַכן זיינע בליקן אין יענעם פּלאַקאַט מיט די צוויי מאַ- קיזאַרן-פּאַרטערטן, פאַר וועלכע מילי איז מיט אַ צייט פּריער אַ פאַרחלשטע אַוועקגעפאַלן פון גרויס איבערראַשונג און שרעק אין שטעטל סען-סולפּיס פאַר דער קירכע.

גאָר איצט האָט זיין שפּין, דורך וועלכע מען האָט אים פאַר- געשטעלט ווי אַ וואַלד-גוזל, געגלאַנצט אין זיין האַנט ווי אַ זיגער- שווערד אונטער זונשטראַלן ביי אַ ריטער-מאַגנומענט.

ס'האַט די אַרעמע פּרוי מילי טיף געפּרייט פון גאַנצן האַרץ אירן, אַז לאַזאַר האָט זיך גענוי ווי אַנדערע זין פון לאַנד באַטייליקט אין באַפּרייאַונגס-קאַמף פון פּראַנקרייך. ס'האַט זיך מער נישט אויס- געדאַכט מילין, אַז מען זוכט אַרום זיין קאַפּ, פאַר וועלכן מען וויל באַלוינען מיט מיליאָנען פּראַנקן, גאָר גאָר פאַרקערט: לאַזאַר וויטעלזאָן זוכט איצט אַרום, ווי אַ נקמה-געמער פאַר די ליידן פון זיין יידיש פּאַלק, דעם קאַפּ פון רודאַלף שולץ, דער פאַרהאַט- טער קרעמאַטאַריע-שעף. אַזעלכעס כמעט דערציילן פאַר מילין די קליינע בלעטלעך, וואָס האָבן גאָר געקלעבט פון די טרויעריקע צייטן אויף די מויערן מיטן אויפרוף:

— פּראַנצויזן! העלפט אונטער כאַפּן דעם צום טויט פאַרמיש- פּטן, דורך די מאַקזאַרן-גרופן פון אַלע לענדער אין אייראָפּע, דעם קרעמאַטאַריע-שעף רודאַלף שולץ!

דאָס פאַרפּייניקטע האַרץ פון דער אַרעמער מילי, וואָס איז געווען ביזן היינטיקן טאָג אַפּט מאַל פול מיט יאוש און שרעק, האָט זיך לעצטנס ווי אַ גוטע ערד פון זאַמער שפע צעוואַקסן אין דער ברייט און אין דער לענג מיט דערקוויקנדיקער, צעפינקלסער האַפּע- נונג, אַז לאַזאַר איז נישט געפאַלן אין קאַמף: ער לעבט...

שפעטער, מיט געצייילטע טעג, איז מילי מיט אירע קינדער אָג-געקומען אין דער שטאָט פון איר פריערדיקער שלום-היים — פּאַריז. זי איז איצט ווידער געגאַנגען איבער די זעלבע צעקלינגמע, פריי-לעכע טראַטאָרן און פון זון צעגלאַנצטע שטייגער, נאָך וועלכע איר האַרץ האָט אַזוי לאַנג געבענקט צו קענען גיין אויף זיי און זען די שטאָט באַפרייט און גליקלעך.

קאָפיטל צוויי און פערציק

ס'האָט זיך נאָך כסדר געצויגן איבער פּאַריז דער יום-טוב-שטייגער פון פּאַלקס-פּאַראַדן, מוזיק-אַרקעסטערס, מיליטער-דעפילאָדעס און ס'האָט זיך נאָך לאַנג אויסגעדאַכט, אַז אייביק טראַגן זיך נאָך אין דער לופט די מעכטיקע גלאַקנקלאַנגען ביי דער נאַטור-דאָס-קירך, וועלכע האָבן זיך צעליאַרעמט אין יענעם פּאַרחלמטן, גרוי-פּאַרזאָרגטן פּאַר-נאַכט מיט די פייערלעכע סיגנאַלן, אַז פּאַריז איז באַפרייט, דער שונא איז פּאַרטריבן, און ס'זענען אַזוי זייט דעמאָלט כסדר אָנגעקומען קיין פּאַריז לאַסטוועגענער און אויטאָאָרן מיט פּראַנצויזן פון די דייטשע לאַגערן, צווישן געפלאַטער פון פענער און פּאַרטרעמן פון זיגער-גענעראַלן און מיניסטאַרן, וווּ ס'האָבן זיך געטראָגן פריילעכע הוראַ-אויסרוף, עקסטאַז-געשרייען און ס'האָבן זיך צעפאַכעט בלומען-בוקעטן, געוואָרפן פון משפּחה, קרובים, נאָענטע, צווישן וועלכע איצט זענען מיטגעגאַנגען מילי מיט אירע צוויי יינגלעך דערלעבן. זיי האָבן זיך צוגויפגעמישט מיטן נייגעריקן צוקוקנדיקן המון, וווּ ס'האָט זיך פּלוצעם אויסגעטיילט אַ שאַנד-פּראַצעסיע, אין וועמענס שפיץ ס'איז געוואָרן געפירט אַ פרוי, אַ רוימלעכע אויפן פנים, אַ פּולברוסטיקע, און לעבן איר אַ מאַן, וואָס האָט אויסגעזען אַזוי הויך, ווי די שרעק וואָלט אים אויסגעצויגן אין דער לענג. זיין האַלדז איז געווען שטייף, די אויגן פּאַרגליווערט, אַז פּינקל אין די אַפּלען אפילו, זיינע קניען האָבן זיך גישט איינגע-בויגן ביים גיין, נאָך ווי שטאַרע קלעצער געשפּרייזט, געטראַטן. ער איז גאַנצן איז געווען איין שטיק פּחד, אַז אַ צייכן פון אַ לעבע-דיקן באַשעפעניש. ער פלעגט בלויז געבן אַ צאַפל מיטן קאַפּ, ווען אַ כליוסק שפייכעך האָט פּלוצעם אַ וואַש געמאַן זיין פנים. אין סאַמע פּראַנט אויף זיין שאַרבן זענען געווען אויסגעצופּט שטיקער האָר, אויסראַזירטע פּאַסן, אַ צייכן פון בושה.

ביידע זענען געגאַנגען באַרוועס אַן שיד און איבער זייער ברוסט און פלייצעס האָבן נאָכגעגאַנגען צוויי געדיכט באַשריבענע מאָולען :

„אָט די צוויי זענען מיטאַרבייטער מיטן פיינט און שונאים פון פראַנקרייך.“

*

ווען ס'האָט גענומען צופאַלן די נאַכט, איז מילי מיט אירע יינגלעך געגאַנגען זיך אויפזוכן אַ נאַכט-געלעגער און אָנגעקומען אויפן הויף, ווו זיי האָבן אַ מאָל געווינט. מילי האָט געגעבן אַ צאַפּל אין יענער רגע, דערזענדיק, אין אַ ווינקל פון הויז, ביים וואַסערקראַן, האָט זיך באַוווּזן אין דער טונקלקייט עפעס אַ מענטש און זיך גע-וואַשן, זיך געזיפּט אַן אויסגעטווענער נאַקעט ביזן טאַליע, ווי נאָך אַ שווערן לאַנגן וועג עס טוען דאָס זעלנער אויפן פרייען פעלד.

— פאַפּאָ! האָט אויסגעשריגן מיליס עלטסט יינגל מאָריס, וואָס האָט אים דערקענט לויטן פאַרטרעט פון פּלאַקאַט, און ס'האָט באַלד זיין געשריי אונטערגעהאַלטן דער יינגערער דורף, וועמענס פּנימל איז געווען געדיכט באַשאַטן מיט געלע זומערשפרענקלעך, און ער האָט זיך איינגעטוליעט אין זיינע קניען.

מילי, אַ דערשראָקענע, אַז אַלץ האָט אויף איר געציטערט, האָט זיך אַ וואַקל געמאַן און ווי אַ שטאַרער קלאַץ אַ פאַל געגעבן פאַר-גליווערט אויף איר מאַן אין חלשות.

באַלד האָט זיך צעזונדן די עלעקטרע אויפן הויף, ווייל ס'איז פון נאָס אָנגעקומען די קערערין.

די בריהשע פרוי מאַרינעט האָט פלינג גענומען מילין אויפמונטערן, קוועטשן איר די שלייפן ביים שמערן אַזוי לאַנג, ביז זי איז געקומען צו די כוחות, און שפעטער מיט אַלע זיך צעקושט.

— באַרוואיק זיך, טייבעלע מיינס! שטאַרק זיך, טייערע! — האָט לאַזאַר זיך ביי מילין געבעטן און אַליין נישט געוואוסט, פון וואָ-גען ס'דערנעמען זיך צו אים אַזוינע צאַרטע רייד, און ער האָט גע-ציילט זיין פרוי אין בלייבן פנים כסדר איין קוש האַסטיקער פון צווייטן קוש און ווי שווערע אויפברויזן פון כוואַליעס האָבן זיינע ליפן געשמאַקט מיט צאַרטע אויסדרוקן פון ליבערייד.

שפעטער, זעננדיק ווי צעשמאַלט און צעשמייכלט לאַזאַר קוקט אויף איר אַזוי פאַטערלעך, איז איר געוואָרן בעסער, זי האָט אויפ-געקנעפלט לויז איר קלייד און אָפּגעדעקט אַ שטיקל האַלדז, אַז אַ ווינפל זאָל עס באַפרישו, און גערעדט זייער שנעל ווי אין פיבער, כסדר געקלאַפט איין צאָן אָן אַ צווייטן.

— כ'האָב שוין נישט געגלייבט דיך, לאַזאַר, צו זען. אַ סך מאָל געפאַלן אין יאוש, צונויפגעבראַכן. אַ פרוי איז דאָך שוואַכער פון אַ מאַן, מען מוז עס אָנערקענען. אַך, ווי גליקלעך בין איר איצט,

לאזאר! אָד, ווי רייד, אַז קיינער איז נישט מיינס גלייכן! אָד, ווי כ'האַב דיך ליב!

זי האָט גאָר אַ מאַל אַ פּאַל געגעבן אויף לאַזאַרן און אירע ליפן אויף ס'ניי איינגעביסן אין זיין באַק, קאַנוולסיוו אים געדריקט צו זיך און געצערטלט אַזוי ווייך און אָן אויפהער. אין די מאַמענטן פון גליק האָט זי נישט פאַרגעסן אויך אָן איר פרייגדין מאַרינעט און שוועסטערלעך זי געאַרעמט, געהאַלרום און געקושט, רעדנדיק מיט פאַרטראַכטייט:

— אָד, לאַזאַר, ווען דו וואַלסט געוויסט, ווי גוט זי איז צו מיר געווען, די איידעלע פרוי, די רחמנותדיקע מאַרינעט! זי האָט צו מיר גערעדט אַזוי קלוג, ווען דו האָסט מיך געלאָזט מיט די סיגנער אַ פאַרצווייפלטע אין דער היים, „גאַרעלע — האָט זי געזאָגט, לאַזאַר און מאַרסעל זענען איצט געגליכן צו צוויי קאַרטמנשפּיל-לערס: ווען ס'איז זיי געפאַלן אַ טאַסט אין האַנט, דעמאָלט איז נישט פאַראַן קיין כוח, וואָס קען אַוועקרייסן זיי פון שפּילן.“

— וואָס מאַכסטו, מאַמעלע? — האָט פון געווינקלייט צו רעדן אויף דו, ביי איר לאַזאַר אַ פּרעג געטאָן, מיט זאַפט אין מויל. זיכער וועט ראַבערט אין אַ טאַג געזונט אַהיימקומען און מאַר-סעל דאָס גלייכן, — האָט ער געפרוּווט זי צו באַרואיקן. זיינע ווער-טער האָבן געקלונגען מיט זיכערקייט.

אין איין אויגנבליק האָט אין מאַרינעטס גידעריק געבויגן שמי-בעלע אויפגעלויכטן: אַ פרייד האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין די שמאַ-לע פאַרלאַפּענע פענצטערלעך; זיי האָבן אויסגעזען איצט אויס-געצירט ווי יומטוב-פּאַלאַצן. דער באַלקן פון איינגעהויקערטן, פאַר-שפינוועבטן סופּיט האָט זיך ווי שמאַלץ און הויך אַ ברייטן הייב געמאַן און זי האָט זיך אַרומגענומען מיט אַ ווייסן סערוועט און גע-גרייט פלייסיק דאָס נאַכטמאַלצייט: אויסגעלייגט דאָס געשיר אויפן טיש, די היימישע געבלוממע טעלעך, לעפל און גאַפל, מעסער, וואָס האָבן דערמאַנט אָן די שלום-יאָרן, און ס'האַט זיך אויסגעראַכט, אַז אַלץ פון פריער איז בלויז געווען אַ חלום.

די גומע מאַרינעט האָט בכלל געשמראַלט פון הנאה, וואָס זי קען מכבר זיין אירע געסט מיט ברויט, אַזוי ווייס ווי שניי, און מיט אַמע-ריקאַנער קאַנסערוו, וואָס זענען לעצטנס געקומען אין פאַרקויף פאַרן אויסגעהונגערטן פאַרוי.

לאַזאַר האָט זיין פרוי כסדר געקושט און ביידע זינדעלעך, דער זינגערער מיטן ראַץ אין געזל, און דער עלטערער, דער הויך אויס-געוואַקסענער מיט די לאַנגע הענט און די קורצע אַרבל און שוואַר-צע פלעקן ביי די וואַנסן-ווינקלען — ביידע האָבן צוגעקומט זייטיק.

זיי האָט זיך נאָך שטענדיק אויסגעראַכט, אַז לאַזאַר, וואָס בייַ דע רופן פאַפּא, דאַרף אייביק זיין אַ פּרעמדער פאַר זייער מאַטעו, און ער קושט זי אַזוי תמיד.

ביזן שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן האָט מאַרינעט דערצײלט אַלע פּרטים און איינצלהייטן פון איר מלחמה-נויט און די גליקלעכע איבערלעבונג, ווען פאַרזי איז געוואָרן באַפּרייט. מילי האָט אויך געלעבט רעדן אירע צוויי ינגלעך וועגן זייער לעבן אין דאַרף און זי אַלײַן איז אויך געווען רײַך מיט פאַסירונגען, וואָס זי האָט באַריכט פאַר איר געזעלשאַפט איבערגעגעבן. לאַזאַרס האַנט איז געווען פאַר באַנדאַזשירט ביזן אַרעם — בולטע סימנים פון זיין שווערן, האַרט-נאַקטן קאַמף ביי דער באַפּרייאונג פון פּראַנקרייך. נאָך וועגן זיך האָט ער גאַרנישט דערצײלט אַ חוץ פון מאַרסעלס העלדישקייט וואָס וויל אויך זיין דער ערשטער פון יענע, וואָס גרייטן זיך אַרײַנג-צומאַרשירן קיין בערלין אין שפיץ פון די אַליאירטע זיגער-אַרמײען. איצט איז ער ווייטער אָן הפסקה אַוועק אין קריג מיט גרויסע פאַראַנטוואָרטלעכקייטן און אויפגאַבן.

מאַרינעטס אויגן זענען געוואָרן אָנגעפילט מיט טרערן, ווייל מאַרסעל האָט זי פאַרשעמט, נישט אָפּגעמראַטן ביי איר אין פאַרזי אויף אַ טאָג, כּדי צו הערן, וואָס זי מאַכט. די מידע קינדער האָט מען אָנגעלעגט אויפן בעט און לאַזאַר האָט שטיל מיט אַ געדריטער שטימע דערצײלט די גרויל-מעשים פון זיינעם אַ געוועזענעם מאַגפאַרנאַס-דיספּוטאַנט, רודאָלף שולץ, אַ געקרוינטער דייטשער שעף פון יידן-קרעמאַטאַריעס.

באַנין, ווען די וועלט איז נאָך געשלאָפּן, איז לאַזאַר אַרויס פון שטוב, זיך צעקושט מיט אַלע און געזענגט: ער איז אַוועק אין ווייטערן שלאַכט.

— אַרײַע! — האָט ער אויסגערופן; בלייבט אַלע געזונט! — און אַ צאַרטן לעצטן קוש געגעבן מילין און געזאַגט פאַרטראַכט: — אין אַזאַ וויכטיקן מאָמענט וואָלט געווען ריכטיק צו גרינדן אַ יידישן באַטאַליאָן.

זיין ווייטער באַנדאַזש אויפן אַרעם האָט אַ פּלאַטער געמאַן אין טונקעלן דרויסן ווי אַ ליכטשפּראַץ אויף טאָג. מיליס באַטרערטע בליקן האָבן לאַזאַרן ווייט, ווייט נאָך באַגלייט און אויפגעהאַנגען אין דער לופט איר אָנגעשמרענגט אויער, ווי זי וואָלט פון דאַרטן געהערט דעם געשעפטש פון לאַזאַרס ליפּן:

— כײַאָג זיך צו באַגעגענען אויג אויף אויג מיטן קרעמאַטאַריע-שעף רודאָלף שולץ.

קאפיטל דריי און פערציק

— אָ, זאָג, דו מענטש, ווער ביסטו פאַר איינער? אַד, יעזוס
קריסטוס! — האָט זיך געטראַגן אַ דומפיקער קול, באַגלייט פון
אַן אַסטמע-הוסט אין לידיקן חלל.

אויפן שאַסי פאַר אַ געביידע איז איצט געשטאַנען גרוי, אַלס
און במלך, דער בלינד געוואָרענער שמיד יאָהאַן מיט אַ גענידערטן
קאַפּ צו דער ערד. איבער זיין ברוסט איז געלעגן צעשפּרייט אַ קויט-
קע באַרד, באַפּלעקט פון קוזניע-פּייער און לילקע-מאַבאַק, און גרויע
האַר ווי פּאַסמעס פּלאַקס זענען אים געהאַנגען ביז טיף אין האַלדן.

גראַד איז פאַרבלייגענאַנגען דער דייטשער קרעמאַטאָריע-שעה רן-
דאַלף שולין, וואָס איז געקומען אויף דריי טעג אורלויב אין זיין
שמעטל צו פּראַווען אַ טרויער-מאַלצייט צוזאַמען מיט זיין משפּחה
נאָך זיין טאַטנס טויט, וועלכער איז געפאַלן מיט כבוד פאַר זיין
פּאַטערלאַנד אויף די שלאַכטפּעלדער.

דער עכט האָט אים אָפּגעשמעלט און זיך פאַרקוקנדיק אויפן
שמירס טיפע קנייטשן אין שמערן האָט ער זיך דערמאַנט, ווי דער
אַלטער פּלעגט איינבייגן אייזן-שינעס מיט דער לייכטקייט פון אַ גיבור,
בעת צעשפּריצטע פייערפּונקען זענען געפּלויגן איבער זיין קאַפּ
און די שווערע האַמער-קלאַנגען האָבן פּריילעך אָפּגעהילכט: גלין-
גלין-גלין.

— ווי דערנײט אייך, הער יאָהאַן? — האָט צופּרידן אויסגערופּן
דער שעה, און באַקומען אַן ענטפּער:

— מען איז אַלס, די ראיה איז שוואַך, די פּיס טראַגן נישט
מער. זאָג בעסער מיר, מיין ליבער, ווער ביסטו?

— פּיליפּ איז געווען מיין טאַטע און מיין מאַמע רופּט מען פּאַלדן.
— אַד, פּאַלדן די קאַנאַליע און פּיליפּ שיכור, פּאַרריכט דער
בלינדער זיינע רייד. — אָ, אַ וואַזשנער יאַט ביסטו דאָס געווען,
פּשששש! פּלעגסט ממיתן אַלע קינדער אין שמעטל, ווי אַן אמתער
רוצח, כאַ-כאַ-כאַ-כאַ. זאָג, דו ווייסט כאַטש, אַ דאָס שמעטל האָט
נישט קיין גרויס נחת פון דיין מאַמען, אַז זי צווינגט אירע מייד-
לעך זיך צו פאַרקויפּן צו די פּראַנצויזישע געפּאַנגענע סאָלדאַטן,
אינדערע דורות-לאַנגע שונאים, און אפילו צו גענער?

אין דער רגע ווערט דעם אַלמן שמירס פּנים מיט פּיל יאָרן יינגער
און ווי זיין גרויע באַרד וואַלט זיך צעשמייכלט זאָגט ער:

— דיינע שוועסטער, מיין ליבער, זענען כאָמפּש שיין, איצט פּרוי אונטערגעוואַקסענע. דער חידוש איז בלויז אויף דיין מאַמען, אַ פּרוי שוין איז די היפשע מיטעלע יאָרן. פון דעסט וועגן ציט זי נאָך בעלגים אויף זיך מיט מער ברען וו די יונגע, כאַ-כאַ-כאַ-כאַ! דער אַלטער יאָהאַן איז אַזוי שטאַרק פאַרנומען מיט זיינע רייד, אַז ער הערט אפילו נישט די האַסטיק פאַרשווונדענע טריט פון קרע-מאַטאַריע-שעה.

אַנקומענדיק אויפן וואַקזאַל, האָט דער שעה גאָכנעפּרעגט ביי באַ-אַממע וועגן אַ צוג אין דער ריכטונג פון טרעמבלינקע, ווו עס וואַרט אויף אים די דאָלע אַלס עלטסטער פון קרעמאַטאַריע. נאָך דער בילעטן-פאַרקויפער האָט אַ בלייד צעשראָקענער אין איין אַמעס אים-בערגענעבן: אַז היינט, מאַרגן וועט בערלין ווערן פאַרנומען דורך אַלע אַליאירטע אַרמיען, דערפאַר איז גלייכער זיך צו באַהאַלטן אין אַ קליין אַרט און נישט פאַרן ווייטער. נאָך דער שעה האָט גאַכ-געטראַכט, אַז ס'איז קראַנטער אין דער הויפטשטאָט בערלין, ווו עס איז מעגלעך צווישן אַ גרויסער באַפעלקערונג זיך צונויפצוקעמטן מיט דער מאַסע און פאַרשוויגן פון לויערנדיקע פינגער, וואָס קענען דערווערן.

באַלד איז ער אַריין אין וואַקזאַל-ביוראַ און אַרויסגעקומען אַ ציוויל-געקליידטער אין אַ פיין אַנגעפאַסטן אַנצוג, וואָס ער האָט געלאָזט פאַר זיך אויפנייען אין פאַריו, ווען די דייטשע אַרמיי האָט פאַרנומען פראַנקרייך.

און היינט, זייט די רויטע אַרמיי האָט גענומען גיין פאַרויס אויף אַלע פראַנטן און ווען זי דערנענטערט זיך שוין צו דער הויפטשטאָט, האַלט דער שעה תמיד גרייט דעם אַנצוג אין זיין גרויסן לערענעם רענצל; ווו ער גייט נאָך, טראָגט ער עס מיט.

דער צוג קיין בערלין האָט שטיל זיך געשאַרט איבער די צע-פינקלע רעלסן, ביי ס'האָט גענומען צופאַלן די נאַכט. די פענצער-לעך זענען געווען פאַרהאַנגען, אַז זייער ליכטיקייט זאָלן נישט דערוען די פיינטלעכע אַעראַפּלאַנען און באַשיסן די אין טראַגעס צעממיתמע סאָלדאַטן, וועלכע מען פירט איבער טאַג איין, טאַג אויס אין די שפיטעלער פון די באַלשעוויקישע פראַנטן. פול אַנגעפאַסט זענען מיט זיי אַלע וועגן און בשעת ער פאַרטראַכט זיך, באַפאַלט אים אַ מחשבה, אַז די דאָזיקע אַן פיס, אַן הענט, אַן אויגן, אַן נעז, מיט צעבראַכע-נע יאַסלעס אין די מיילער, זענען ערשט געכטן געווען באַערמע זיגער איבער כלערליי פעלקער און אומעמוס אַנגעקומען אין דער גענוי אַנגעצייכנטער דאַטע דורכן פירער, מיט בלומענקרענץ אויף די קעפּ און רויזן-דיוואַנען אונטער די פיס און מיט באַנקביכלעך

אין די קעשענעס איינצוקאסירן אן אייביקע פענסיע פון די באזיג-
מע.

— כא-כא-כא-כא! — האָט ער זיך גיפטיק צעלאַכט.

פלוצעם האָט אָן אינוואַליר פאַרהאַקט דאָס מויל, דאָס פנים
צעקרימט, וואָס איז געווען געל ווי וואַקס, אין דער הייד פאַרוואַרפן
א פאָר פאַרגלאַצטע אויגן ווי צום הימל און די אַרומיקע האָבן
זיך פרום פאַרצלמט לעבן זיין טראַגע און זיך צעגאַסן אין אַ
שטילער, פרוּמער תפילה:

— גאָט, שמרָאָף די גאַטלאָזע!

גאָר יענער איז גאָר נישט געווען טויט און געפליסטערט כמעט
דייַפלעך:

— אַר, ווי גוט וואָלט מיר געווען, ווען עמעצער וואָלט מיר דער-
שאַסן און באַפרייט פון מיינע יסורים.

דער שעה האָט פון גרויס פאַרצווייפלונג גענומען זיך פייניקן
מיט זיין אייביקער שאלה: וואָס האָט דען דייַטשלאַנד, כדי צו
געוויינען די לעצטע וועלט-מלחמה, גאָר געהאַט צו טאָן און פאַר-
פעלט צו טאָן?

די באַן איז איצט געפאָרן לאַנגזאַם, מריט ביי מריט, ווי זי וואָלט
מיט כיטרעקייט געזוכט דעם וועג זיך אַדורכצושלייכן, און ווען דער
שעה האָט אַ וואָרף געמאַן אַ בליק איבער די דורכשפרייזנדיקע שמרע-
קעס, אַוועקשאַרנדיק פון באַנפענצערל דאָס שווערע פאַרהענגל,
האָט ער געמענהט צו זיך אַליין:

— ס'איז אַ סברה, אַז די געשיכטע האָט זיך פאַרקירעוועט אין
דער קרום, ווייל אייביקע צייטן אין אַלערליי מלחמות האָבן דייַטשע
אַרמייען פאַרכאַפט פרעמדע לענדער און זיי פאַרוויסט, אָבער קיי-
נער האָט נישט באַוויזן צו פאַרכאַפן איין שפּאַן דייַטשער ערד אָדער
צעשטויבן אַ שטיין אין ברוק. היינט קען מען זען, ליידער, ווי אונז-
דזער לאַנד איז דורכן שונא חרוב געוואָרן. איבער שמעט און פעל-
דער ליגט פאַרוויסטע ערד, צעוואַרפענע געביידעס מיט פאַרבליבע-
נע שטיקלעך וועגט, ווו עס לויפן אַרום אין געיעג משוגענע הינט
און הונגערדיקע קעז. אפילו די הויפטשמאַט בערלין מיט אירע הוי-
כע, שיינע הייזער איז ערמערוויין אָפגעמעקט, מען זעט בלויז אַ פאַ-
גאַראַמע פון בערג צעוואַרפענע ציגל און אָפגעריסענע פלויס, העג-
גענדיקע פענצער ביי איינגעפאַלענע הייזער, צעווייסלעכע ברעטער
פון רושטאַוואַניעס.

באַלד לויפט זיין געדאַנק אַריבער צו די טויטפאַבריקן, ווו ער
איז דער הויפטשעה. ער דערזעט די לאַנגע צוגן פון באַנען, צוגויפ-

געקיימלטע צוגן, וואָס דערמאָנען אָן ענדלאָזע שווימענדיקע אָקצענטן מיט געפאַנגענע יידן.

בשעת דער שעף האָט די אַלע מחשבות אַדורכגעטראַכט, איז יע-
נער נוסטריקער אינוואַליד נאָך נישט געווען מױט און עס האָט
זיך פּלוצעם דערהערט זיין לעצטער גסיסה-געלעכטער :

— כאַ-כאַ-כאַ-כאַ! דער פירער וועט מוזן, נעבעד, זיך אַליין
דערשיסן, ווייל קיין איינציקער דייטש אין גאַנצן לאַנד וועט אַזוינס
נישט טאָן, אפילו אַזא אפיקורס ווי איר, וואָס גייט שטאַרבן אָן
ווידוי! און ער האָט פאַרגלאַצט די אויגן.
דער שעף האָט דערביי אַ טרייסל געטאָן מיט זיין גאַנצן גוף און
אויסגעשריגן :

— דער איז אַ געפערלעכער מענטש!

און ער האָט גענומען דערזען דעם סאַמע אָנהייב פון אַט די גע-
שעענישן, מיט וועלכע ער איז פאַרבונדן מיט לייב און לעבן. מיט
אימפעט און האַסטיקייט האָט זיך געגעבן אַ רים אָפּ, ווי אַ בלאַט
פון אַ געשיכטע-קאַלענדאַר, די לענטע פון זיין לעבנס-עקראַן.

ער האָט זיך דערמאַנט, ווי ער האָט דאָס לעצטע מאָל אַ זאָג
געגעבן :

— מאַמע, דו וועסט שוין זען, וואָס פאַר אַ לייט ס'וועט פון
מיר אַרויסקומען! — בעת זי האָט אים באַגלייט צום וואַקזאַל אויף
זיין ריזע קיין בערלין.

זיין טאַטע, פּיליפּ דער שיכור, איז גראַד געלעגן אַ כראַפּענדיקער
אויפן טראַטואַר צווישן קלויסטער און ראַטהויז.

אויף צו מאַרגנס האָט מען שוין רודאַלפן געזען שטיין ביי אַ קאַ-
רוועלע, ווו ער האָט אָפּגעשטעלט פאַרבייגייער, צוזאַנגנדיק,
אַן ער קען היפּנאָטזירן מענטשן, טרעפן דעם גורל פון יעדנס צו-
קונפט, אויפלאַנגערן ליבע-געשיכטעס, אפילו זיך צוגויפּרעדן מיט
גייסטער פון יענער וועלט.

אַט אין דער פּאָזע האָט דאָס גאַסנמידל לאַמי דערזען איין מאָל
דעם יונגן היפּנאָטיקער און זיך גלייך אין אים פאַרליבט. געווען איז
זי אַ בריהמע צו געפעלן מענטשן און אירע רייד האָבן רודאַלפן
גלייך געכאַפט אין איר געזי און זייט דעמאָלט האָט מען אים שוין
געזען גליקלעך, פריי אָן אַן עול שפּאַצירנדיק אויף די בערלינער
שטראַסן אַליין אַדער צוזאַמען מיט לאַמי אונטערן אַרעם, אַוונטצייט,
בשעת ער האָט זי אַוועקגעשטעלט אין דרויסן אויף אַ גאַסנראַג.
דערפאַר האָט זי אים באַזאָרגט מיט אַליין, אפילו אויסגעבונדן אַ
גייעם קראַוואַט יעדעס מאָל און אַ פרישן אַנצוג, וואָס זי אַליין

האָט באַשטעלט ביי די בעסטע שניידערס פון בערלין. זי פלעגט זיך ממש אַנמציקן, דערזענדיק אים פון דער ווייטנס מיטן קונציק צו געבויגענעם קאָפּעליושל פאַרריקט אין די אויגן. פון די אַלע מענער וואָס לאָמט האָט ביז היינט באַגעגנט אין איר פילפאַרביקן לעבן, איז רודאָלף געווען דער איינציקער, צו וועמען זי האָט זיך באַצויגן אַזוי ערנסט. לעצטנס האָט זי גענומען קלייבן געלט, פעניג צו פעניג כדי צו קענען קויפן אַ נייע מתנה פאַר רודאָלפּן. זי האָט אָנגעהויבן צו קאַרגן אפילו פאַר אַ קינאַ און אַ ציגאַרעט פאַר זיך, וואָס זי האָט אַזוי שטאַרק ליב געהאַט.

אַלץ האָט זי באַהאַלטן פאַר רודאָלפּן, כאָטש ער האָט זי נישט בלוז געקושט, נאָר אויך אָפּט זי געשלאָגן, צעפליקט אויף פאַסן איר קליידל, וואָס זי האָט גראָד אויף זיך געטראָגן, שפעטער געיאָמערט פון צער, וואָס זי וועט מער נישט האָבן אין וואָס אַרויסצוגיין אין דער נאַס צו פאַרדינען איר ברויט.

לאָמט איז געווען אַ שלאַנקע, אַ דיגע מיט אַ גרויסן טשוּפּרין בלאַנדע האָר, וואָס האָט רודאָלפּן אָפּט דערמאַנט אָן זיין מאַמען. און מיט אַ ווייס געפודערט פנים, וואָס פלעגט נאָך בלאַסער ווערן, ווען ער האָט זי באַליידיקט און וואָס גרויליקער ער האָט איר ווי געטאַן, האָט לאָמט נאָך מער גערייצט און זי באַפליגלט מיטן גע־דאַנק, אַז גראָד אין רודאָלפּס געבוירן־טאַג זאָל זי אים ברענגען איר אויסגעהלומטע מתנה.

טאַקע אין יענעם טאַג, ווען ער איז נאָך געשלאָפּן, האָט זי פאַר־זיכטיק געגלעט זיין איינגענורעמטן קאַפּ אין קישן, געקושט מיט דאָרשטיקייט זיין פנים און אַריינגעשעפּטשעט אין זיינע אויערן :
— רודאָלף, זע נאָר, וואָס ס'וואַרט אויף דיר : מ'האַט דיר געלי־ווערט פון געשעפט אַ מאַטאַציקל פון נייסמן, מאָדערנסמן סטיל — ער שטייט פאַרן פענצטער !

אין דרויסן איז פאַרגעקומען אַ גאַנצע פייערלעכע צערעמאָניע : פון אַלע פענצטער האָבן אַרויסגעקוקט כלערליי גאַנסמיידלעך און מיטגעוואָלן מיט לאָמט דערנרייכטן גליק.

וון נאָר ערגעץ אַ שויב, איז געווען אוועקגערוקט דאָס פאַרהענגל אָן אַ זייט און ס'האַט געשטעקט אַ שטיק נאַקעט פרויענלייב, אַ פאַר נאַקעטע הענט, וואָס האָבן געפאַכעט אין דער לופטן.

דער מאַטאַר האָט גערוישט מיט אָן אַ שיעור שרויפן און ספרעג־זישינעם : טיק־טיק־טיק — און ער האָט אָנגעמאַכט אַ געפילדער, ווי אַ גאַנצע פאַבריק מיט אָן אַ שיעור וואַלצן וואַלט געלאָפּן אין האַסטיקן געיעג. אַ וואַלקן רויך איז אין אַ קנויל אויפגעגאַנגען,

וואָס האָט צעוואָזשלט דאָס גאַנצע אַלפֿאַנסן-געסל מיט טיק-טאַק, טיק-טאַק.

אַך, ווי פריילעך האָבן די קוויטשענדיקע קולות פון אָט די אַלע גאַנסמיידלעך דעמאָלט געלאַכט איבערן דרויסן און צווישן זיי די הגעוודיקע לאַטי — די גליקלעכסטע איז זי געווען.

געווען איז עס אַ מאָל אין אַן אָונט, ווען די אַרבעטער זענען אַרויסגעגאַנגען פון די פּאַבריקן, וואַרשטאַטן, ביוראָס, מאַנאַזיגען, נאָך אַ שווערן טאַג מי, און רודאַלף האָט געאייילט ווי אין אַלע טעג אין דער זעלבער שעה זיין כלה אַוועקצושמעלן ערגעץ אין אַ ראַג גאַס. פּלוצעם האָט ער דערהערט אַ ווילן הוראַ-אויסברוד: אין אַ פּראָצעסיע האָט זיך ראַפּטאַס איינגעשניטן אַן אויטאָמאָביל, אויף וועלכן עס האָט זיך שטייף און שפּאַלץ פון אַ טריבונע אויסגעשיילט ווי אַ סטאַטוע אַ מאַן, וואָס האָט אים דערמאַנט אין יענע צייטן, ווען ער האָט געאַרבעט ביי די קאַרוזעלן אַלס מכשף פאַרן קאַרו-זעלע-הייזל. אויך זיין שוואַרצער טשוּפּרין איז געווען פאַרוואַקסן און זייגע בייזע ווילדע אויגן, וואָס האָבן געגלאַנצט. ער איז ווייטער געפאַרן אַן אַרומגערינגלעטער פון אַ מענגע טרייע וועג-באַגלייטער, הויכע, שטאַרקע, ברייט-פלייציקע יונגען אין ברויגע העמדלעך און גלאַנציקע געפּוצטע שטיוול, וועלכע האָבן אַן אַן אויפהער אַלץ כסדר אונטערגעהאַלטן זיין געשריי און איין גרויסן כאָך גערופן:

— מיר וועלן זוכן לעבנסרוים! הוראַ! הוראַ! הוראַ!

טאַקע אין יענע שטורמישע טעג האָט רודאַלף זיך איינגעשריבן אין דער גאַנצ-פאַרטיי. נאָך לאַטי האָט זיך פאַרעקשנט, אַז ער זאָל צוריקגיין צום פּריערדיקן שטייגער לעבן, אָבער ער האָט נישט געפּאַלט. עס האָט נישט געהאַלפּן איר זים לאַשטשען זיך און איינ-טוליען איר קאָפּ אין זיין גוף, ווייל ער איז שוין געשטאַנען אין יע-נער באַוועגונג מיט זיין גאַנצן ערנסט, איבערנעמענדיק פאַראַנט-וואַרשלעכע אַרבעט.

אפילו לאַטיס חברטעס האָבן שוין גענומען אונטערזיפּן און זאָגן: מיידעלע קרוין, פאַרנעם אַן אים, ווייל ער וועט נישט צומאַל מיט גיין אויף דיין לווייה, ווען דו וועסט שטאַרבן, און נישט לייגן קיין בלומען אויף דיין קבר.

אַ טייל גאַנסמיידלעך זענען דערפון געווען צופּרידן, פּריאומ-פּירט איבער לאַטי.

אזוי האָט רודאַלף שולץ אָפּגעלעבט אַ טייל פון זיין לעבן און אַן עדות געווען פון דייטשלאַנדס גליקלעכע יאָרן. רודאַלף האָט וועגן דער פאַרנאַנגענהייט נאָך עפעס געטראַכט. נאָך זיינע רעיונות זענען געוואָרן צעטומלט, הערנדיק דעם באַ-קאָנדוקטאָר אויסרופן:

— בערלין!

אין זיין מוח האָט געענבערט אַ נישט־פאַרענדיקטער געדאַנק. כאַפּנדיק זיין לעדער־מעקע אונטערן אָרעם אַרויסצוגיין פון צוג, האָט ער אים דערטראַכט ביזן סוף.

אין דרויסן האָט געגרויט. דער מאַרגן האָט זיך אַנטפּלעקט אין שונקעלן געפּל. די ערשטע געביידע פון דער הויפּטשטאָט האָט זיך באַוווּזן, פאַר וועלכער ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַז איינגעקאַר־טשעטער. דאָס איז געווען אַ צייטונגס־קיאָסק, וווּ אַן אַלמע זקנה אָן צייגער אין מויל איז ביים פאַרקויף געשטאַנען און זיך געבראַכן די הענט, געוויינט און געשריגן:

— דער פירער איז געפונען געוואָרן אַ פאַרסמטער.

מיט כעס האָט דער שעף גענומען ווייטער שפּאַנען איבער דער שטאָט. אויף טראַסוואַרן זענען געלעגן אויסגעשפּרייט צעטראַכטענע נאַצישע פעגער מיט האַנקרייצן, פאַרבליאַטיקטע, אַרונטערנעפּלייט־מע פון מלוכה־געביידעס. פון ערגעץ ווייט האָט זיך אַריינגעריסן אַ קנאַל פון האַרמאַטן — דאָס איז געווען דער טריאומף־סיגנאַל פון די אַריינמאַרשירנדיקע אַליאירטע אַרמייען. ס'האַט זיך באַוווּזן אַ נמאַרע פון אַעראַפּלאַנען איבערן הימל און אַן אַ שיעור טאַנקן, וואָס האָבן פאַרנדיק איבערגעדרייט די שטייגער און די ערד. ס'האַבן אויפגעלויכטן אין הימל אויפרייס־פּייערן. ס'האַבן מאַרשירט מחנה נאָך מחנה, מיט שטאַלענע גופים, מעטאַלענע דרייסטע פּנימער פון קריגער און שטרענגע ביזע אויגן, מיט גרייט געלאָדענע געווערן. עס האָבן זיי אַקעגנגעטאַנצט באַוואַקסענע ווילד־געוואַקערע יידן פון די לאַנערן, באַרוועסע נאַקעטע פּרויען, וואָס האָבן באַוועגט מיט די אַרעמס, ווי זיי וואַלטן אין זיי געוויינט זייערע קינדער, פאַר־ברענטע אין די קרעמאַטאָריעס. און אַלע זענען זיי גענאַנגען אין שמאַטעס אָדער אין ווייס־שוואַרץ געשמרייפטע רעק ווי נאַכט־פּיי־זשאַמעס. ס'רוב זענען גענאַנגען אָנגעלענט אויף שמעקנס, כמעט אַלע זענען זיי געווען געשוואַלענע פון הונגער אָדער איינגעדאַרטע מיט בולטע סמנים פון טובערקולאָז. זיי האָבן עפעס געזונגען און געוויינט צוזאַמען. געווען זענען זיי עס די לעצטע אַרויסגעראַטעוועטע פון די קרעמאַטאָריע־פּייערן, די אַנטרונגענע, האַלב נאַקעטע פון די גרויליקע סמאליענדיקע פּלאַמען אין די אויוונס. עס זענען שוין פאַרגאַנגען לאַנגע יאָרן, ווי די דאָזיקע מענטשן האָבן נישט געוויינט. איצט האָבן זיי עס געמאַן פון גאַנצן האַרצן, געוויינט אויפן הויכן קול און געזונגען אויפן הויכן קול, פריי איין איינציג געזאַנג פון נצחון.

ק א פ י ט ל פ י ר א ו נ פ ע ר צ י ק

אין יענע טעג האָבן איבער די מויערן פון פאָרין געפלאַטערט ניי-אויפגעקלעפטע פלאַקאָטן, איינגערעמטע אין שוואַרץ, וווּ ס'זענען געוואָרן גערופן אויף אַ טרויער-אַקאָרדעמיע די יידישע אייגנווייגער אָפּצוגעבן כבוד זייערע ברודער, וועלכע זענען אומגעקומען אין דער לעצטער גרויליקער מלחמה, ביי די מאַקיאָרן-שלאַכטן, אין די קרעמאַטאַריע-פייערן, בעתן וואַרשעווער געמאַ-אויפשמאַנד און אין אַנדערע געמאַס פון אַרנאַניזירטן ווידערשטאַנד קעגן שונא. אַלס הויפטערדגער אין געווען אָנגעגעבן דער מאַקיאָרן-פירער לאַזאַר ווי-טעלאָו, וואָס איז אַט נאָר אָנגעקומען קיין פאָרין נאָכן דעראַבערן בערלין.

אין באַשטימטן אָונט און צו דער באַשטימטער שעה איז דער אַקאָ-דעמיע-אַל געווען שוין איבערגעפילט מיט מענטשן. אויף דער מזרח-זייט האָבן געברענגט ליכט, אַרומגעהילט מיט שוואַרצע קרעפ, אַ סימבאָל פון שוואַרצע ליכט פאַר די יונגע אומגעקומענע יידישע לעבנס. אַ חזן מיט אַ גרויליקן געווייזן האָט זיך צעגאַסן אין אַן אל-מלא-רחמים, דערנאָך האָט זיך אויסגעפאַרעמט אַ פריבונע, וווּ ס'איז איצט געשטאַנען אַ דרייטער מאַן פון שלאַנקן וווקס, מיט צוויי בלויע בלישמשענדיקע אויגן, וועמענס בליקן זענען געווען געגליכן צו אַ זונ-שמראַל. די האָר געקרויזלטע ווי אַ קאַרבירטע גראַץ, באַפייכט און צע-גלאַנצט פון מאַרגנטוי. אין יעדער באַוועגונג זיינער איז געלעגן עלע-גאַנץ און איידעלער מאַניער. ווען זיינע ווערטער וואָלטן נישט געווען אַזוי פיין פּאָלירט ווי דימענסן, וואָלט מען געמיינט, אַז דאָ שטייט אַ פאַרצייטיקער נביא אין די גאַסן פון דער הייליקער שטאָט ירו-שלים און אַנטפּלעקט פאַרן פּאָלק דאָס וואָרט פון גאָט. זיין חלום איז געווען ווייסער פון קווייטן, צאַרטער פון ליילען, שמעקנדיקער פון רויזן און שמראַליקער פון דער זון... געקלונגען האָבן זיינע רייד ווי אַ זיסער געזאַנג איינצושלעפערן הונגערדיקע קינדער אין די וויגן. ער האָט געזאַגט :

— מענטשן, איד וועל אייך דערציילן אַ מעשהלע וועגן אַ שימחה, וואָס גרייט זיך צו קומען אויף דער וועלט, ווי אַ רייכע סעודה אויף ווייס-געדעקטע טישן... דעמאָלט וועט דער דורות לאַנגער, אויסגע-חלומטער אידעאַל — די מענטשלעכע דערלייזונג — קומען און דער דעהויבנסטער פון אַלע וועלט-באַשעפענישן, דער מענטש, וועט ענד-

לער פארשמיין ליב צו האָבן איינער דעם אַנדערן. נעגוג מיט זייערע
ברידער=שחישות!

— זאָל לעבן לאַזאַר ווימעלזאָן! האָבן אָן אַ שיעור קולות כמעט
אויפגעהויבן דעם הויזסופיט און די שענסטע טענער האָבן אין פאַר-
שידענע קלאַנגען ווי כוואַליעס אין אַ צעוויגטן ים זיך אַ הייב געמאַן,
וואָס אַ מאָל העכער. עס האָבן זיך נאָר געזען באַאָדערטע העלדזער
פון שרייענדיקע אָנגעהאַנגענע מענטשן אַרום די ווענט ווי אויך אַרום
די מויערן, גלייך ווי זיי וואַלטן מיטגעזונגען דאָס ליד פון פעלקער-
ליבשאַפט, און גענוי ווי די מענער און די מענטשן וואַלטן מיט זיך
אויסגעפילט וווּ נאָר אַ שפּאַלט אין אַלע גאַלעריעס און ליידיקע
רוימען. און אַ ווייסע צעפאַכלטע זיכער=לכנה, האָט זיך אויסגע-
דאַכט, קוקט פון דרויסן אַריין, ווי זי וואַלט צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ
פון הסכמה:

— אוודאי! פון איצט אָן וועט אָנקומען אַ צייט אַ נייע, אַ גוטע,
אַ ליכטיקע!

דער פארלאג „גרויגעמקין“ גרייט צו פון זעלבן מחבר
א צווייטן באנד „א ק״ט פון דורות“.

